

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

4274

VOORGESCHIEDENIS

VAN

'T GERMAANSCH,

DOOR

DR. F. KLUGE,

Hoogleeraar aan de Universiteit Freiburg i. E.

Met toestemming des Schrijvers vertaald

DOOR

DR. J. H. KERN.

C

7

HAARLEM.

DE ERVEN F. BOHN.

1893.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0331 1740

1024Cf

VOORGESCHIEDENIS VAN 'T GERMAANSCH.

VOORGESCHIEDENIS

VAN

'T GERMAANSCH,

DOOR

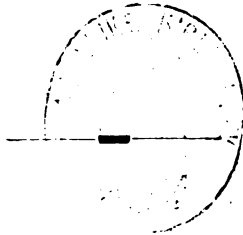
DR. F. KLUGE,

Hoogleraar aan de Universiteit Freiburg i. B.

Met toestemming des Schrijvers vervaald

DOOR

DR. J. H. KERN.

HAARLEM.

DE ERVEN F. BOHN.

1893.

de Bohn i. Bohn.

De onderaanteekende, wonende te Haarlem, heeft laten weten dat dit werk door hem is uitgegeven den 28^{en} September 1893; alzomede dat dit werk op zonne te Haarlem, anno 1893, gedrukt is.

De drukker is gedrukt in Haarlem in de drukkerij van de Bohn, den 28^{en} October 1893.

Handwritten notes and signatures:
- *De onderaanteekende, wonende te Haarlem, heeft laten weten dat dit werk door hem is uitgegeven den 28^{en} September 1893; alzomede dat dit werk op zonne te Haarlem, anno 1893, gedrukt is.*
- *De drukker is gedrukt in Haarlem in de drukkerij van de Bohn, den 28^{en} October 1893.*
- *DE ERVEN F. BOHN.*
- *DE ERVEN F. BOHN.*
- *DE ERVEN F. BOHN.*

VOORREDE VAN DEN VERTALER.

Deze vertaling van Kluge's *Vorgeschichte der altgermanischen Dialekte* is ondernomen met het doel genoemd beknopt en gemakkelijk overzicht van de geschiedenis van 't Germaansch in 't voorhistorisch tijdperk toegankelijk te maken voor diegenen onzer landgenooten wien Paul's *Grundriss der germanischen Philologie* te veelomvattend is. Ik heb me ten doel gesteld eene vertaling te leveren, geene bewerking: het spreekt wel vanzelf dat de meening des Schrijvers niet overal tevens de mijne is. Alle gemaakte veranderingen zijn óf eenvoudig verbeteringen van drukfouten in 't origineel óf door den Schrijver gebillijkte wijzigingen. Toevoegsels van anderen aard, ten deele voornamelijk met het oog op Nederlandsche lezers ingelascht, zijn door vierkante haken en eene V. onderscheiden. De lijst van verbeteringen is vrij lang geworden doordien ik indertijd geen gelegenheid had om de juistheid der meeste aanhalingen en woorden na te gaan. Om dezelfde reden is de latere literatuur, voor zoover ze mij belangrijk toescheen, onder de toevoegsels opgenomen.

In de transskriptie zijn een paar kleine wijzigingen aangebracht. Verder zijn de Oudengelsche lange *ea* en *eo* altijd door *ed* en *ed*, de Oudengelsche *g* altijd door *ǰ* en de Gotische *hw* altijd door *h* aangeduid.

Voor 'urgermanisch' heb ik den term 'oorspronkelijk Germaansch' gekozen; termen als 'umlaut' en 'grammatischer wechsel' mochten, meende ik, onveranderd blijven.

Professor Kluge heeft de welwillendheid gehad mij zijne toestemming tot de vertaling te verleen; bovendien heeft Hij, met groote hulpvaardigheid, eene proef van vel 2—8 nagezien en mij vele toevoegsels, voornamelijk bij § 4, doen toekomen. Ik veroor-

loof me Hem te dezer plaatse voor dat alles mijn hartelijken dank te betuigen. Professor Cosijn alhier ben ik eenige wenken verplicht.

Na rijp beraad achtte ik het niet dienstig 't werk van een register te voorzien. Dit zou óf al te uitgebreid zijn geworden en daardoor de uitgave noodeloos hebben vertraagd, óf van geen nut zijn geweest. Bovendien is door de indeeling in paragrafen m. i. voldoende gezorgd voor 't gemak van den lezer.

LEIDEN, *Augustus* 1893.

VOORREDE VAN DEN SCHRIJVER.

Over 't bestek en de inrichting van deze beschrijving van 't Oudgermaansch zij vooraf 't volgende opgemerkt. Met het oog op de beschikbare plaatsruimte heb ik mij niet kunnen ophouden met het kritisch weerleggen van de meening van anderen, waar die afwijkt van de mijne. Men behoeft nergens een historisch overzicht van de verouderde meeningen van vroegere generaties te verwachten: ik vermeld alleen zekere of althans waarschijnlijke resultaten (of wat ik daarvoor houd), terwijl er steeds is bijgevoegd waarop mijn opinie berust. Hetzelfde geldt van de aangehaalde werken: de uiteenloopende literatuur op 't gebied der taalvergelijking is over 't algemeen niet opgegeven. Ik kon dat trouwens gerustelijk nalaten omdat men tegenwoordig een uitvoerigen en betrouwbaren gids voor de bibliografie bezit in Brugmann's *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, een werk dat een volledig en duidelijk overzicht geeft van de uitkomsten der nieuwe en der oude Indogermaansche taalstudie. Van Noreen's *Utkast till Föreläsningar i urgermansk Judlära* (Upsala 1890), de eerste proeve eener zelfstandige, op de taalvergelijking gegronde, algemeene klankleer van 't Germaansch, heb ik ongelukkig alleen 't *Vokalisme* (1888) kunnen raadplegen. Dit gedeelte heeft mij echter groote diensten bewezen. Aan die beide hulpmiddelen ben ik zeer veel verplicht, en evencens aan Braune's *Sammlung von Grammatiken der altgermanischen Dialekte*, die elken beoefenaar dezer studiën zulke belangrijke diensten bewijzen.

De beperktheid der plaatsruimte heeft ook ten gevolge gehad dat ik de aangehaalde Germaansche of Indogermaansche woorden niet in al hun dialektische vormen heb kunnen opgeven. Meestal bepaal ik mij tot één dialekt, en ik wijk van dien regel slechts dán

af wanneer bizondere redenen dat wenschelijk maken, b.v. wanneer moet worden aangetoond hoe ver een verschijnsel verbreid is.

Al wat de afzonderlijke dialekten kenschetst, ligt buiten 't bestek dezer beschrijving. Zoo worden b.v. niet besproken de Tweede Klankverschuiving, voor den aard der Hoogduitsche klanken zoo belangrijk, de wijze van ontstaan van 't Oudsassisch of van 't Oudengelsch klinkerstelsel, de geschiedenis der lange sluitklinkers in 't Oudhoogduitsch enz., al hebben die verschijnselen hun beslag gekregen vóór den tijd waaruit wij doorlopend gedenkteekenen bezitten.

Ik tracht den lezer in kennis te brengen met de feiten van 't gemeenschappelijk taalleven aller Oudgermaansche dialekten, d. w. z. met hetgeen de Germaansche taal onderscheidt van de daaraan ten grondslag liggende algemeen Indogermaansche spreekwijze, en bovendien met wat de grenzen der afzonderlijke dialekten overschrijdt en ze verbindt met een groep van andere Oudgermaansche dialekten.

I. INLEIDING.

§ 1. Gemeenschappelijke Eigenaardigheden der Europeesche Groep.

't Germaansch is een Indogermaansch dialekt en behoort tot de Europeesche afdeeling der Indogermaansche talen. Dat de Europeesche dialekten in 't bizonder onderling nauw samenhangen, is voor 't eerst vastgesteld en bewezen door Lottner in *Kuhn's Zs.* 7, 18 ff. Terwijl 't Indisch en 't Perzisch de Indogermaansche klinkers *ě* en *ō* door *ā* hebben vervangen, hebben de Europeesche dialekten (waaronder 't Germaansch) de oorspronkelijke Indogermaansche vokalen *ō*, *ě* en *ā* regelmatig bewaard, in den door hun klankwetten vereischten vorm. Men heeft dat hoe langer hoe beter ingezien na 't stuk van G. Curtius in de *Berichte der sächs. Gesellsch.* 1864, s. 9 ff. Op de Europeesche *l* waarvoor 't Oostindogermaansch *r* heeft, is door Lottner t. a. p., s. 19 opmerkzaam gemaakt.

Een hoogst belangrijk bewijs voor den nauwen samenhang der Europeesche Indogermanen is hun woordenschat. Vooral de ontwikkeling van een stel landbouwtermen dat 't Arisch niet kent, legt groot gewicht in de schaal. In 't Indisch en 't Perzisch ontbreken de volgende, in 't Europeesch algemeen verbreide, verbale wortels *ar* 'ploegen', *mē* 'maaien', *mī* 'malen', *sē* 'zaaien', *oq* 'eggen', *mīg* 'melken'. Karakteristiek voor 't Europeesch zijn zelfst. nw. als *agro* 'akker', *swīk*, *prkā* 'vore', *woghni woghno* 'ploegschaar', *gřno* 'koren', *rāphā* 'raap, ramenas', *kromúso* 'ui', *bhāgo* 'beuk', *salik*, *wītwā* 'wilg', *porkos* 'varken', *empi bhī* 'bij', *křsn-* 'horzel', *wepsua wopsū* 'wesp', *g(er)ano grif* 'kraanvogel', (*s*)*trozdu-* 'lijster' e. a. Verder vermelden we nog eenige alleenstaande gevallen, als *awo-* 'grootvader', *ghemon* 'man', *wřdho-* 'woord', *mori mari* 'zee', *sal(d)* 'zout', *teutā* 'volksstam', *křniklnā-* 'heuvel', *ōlěná* 'el', *kr(ě)pi* 'schoeisel enz.', *lēgh* 'liggen', *oinos* 'cen', *aljōs* 'ander' ¹⁾.

Terwijl de Europeesche *ō*, *ě* en *l*, omdat ze reeds in 't Idg.

¹⁾ Al de aangehaalde woorden bestaan ook in 't Germaansch. Voor *kr(ě)pi* 'schoeisel' vgl. men gri. *κηπίς*, lit. *kurpė*, on. *hriflingr*, laat oudeng. (*h*)*rifeling*.

aanwezig waren, niets voor een oorspronkelijke Europeesche taal tegenover een Arische taalgroep bewijzen, pleiten zulke eigenaardigheden in de klanken in verband met de boven aangewezen ontwikkeling van een Europeeschen woordenschat, zoo niet voor nauwere taalverwantschap, dan toch zeker voor inniger betrekkingen der Europeesche dialekten onderling. Fick, die in zijn lezenswaardig werk *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas*, Göttingen 1873, den Indogermaanschen woordenschat nauwkeurig en scherpzinnig heeft nagegaan, stelt de Europeanen als een afgesloten, onderling nauw verwante groep tegenover de Ariërs. Wij hebben aan zijn boek verscheidene dingen voor ons overzicht ontleend. Een jaar te voren had Joh. Schmidt (*Die Verwandtschaftsverhältnisse der idg. Sprachen*, Weimar 1872) de Stamboomtheorie verworpen en een theorie van geregeld op elkaar volgende overgangen (Golventheorie) verkondigd. Joh. Schmidt ziet overal overgangen, aaneengrenzende dialekten staan volgens hem altoos dicht bij elkaar, elke taal vormt de schakel tusschen hare bureu.

Deze theorie berust op talrijke door hem waargenomen onweersprekelijke feiten, waardoor men voor 't eerst is opmerkzaam gemaakt op de groote beteekenis van geografische aanrakingen. Maar door Joh. Schmidt's theorie is de Stamboomtheorie geenszins van de baan geschoven, zooals in 1876 is aangetoond door Leskien (*Deklination im Slavischlit. und Germ.*). Een strikt bewijs dat men noodwendig een bijzonder nauwe verwantschap der Europeesche talen tegenover 't Arisch moet aannemen, is met dat al nog niet geleverd en zal ook wel nooit te leveren zijn; zie Brugmann in *Techmer's Zs.* 1,226.

't Germaansch heeft met zijn bureu ten Oosten en ten Westen ettelijke overeenkomsten die zich 't best laten verklaren met Joh. Schmidt's Golventheorie: kelt. **landâ* 'vlakte' (Thurneysen, *Keltoroman.* 65), germ. *landa-*, oslow. *łędina*; oi. *dligim* 'ik verdien', got. *dulgs*, oslow. *dlągū* 'schuld'; bret.-corn. *er* 'arend', got. *ara*, oslow. *orilā*, lit. *erelis* 'arend'; oudcorn. *ocet*, ohd. *egida*, oudpruis. *aketes* 'eg'; gall. *brīva* 'brug', on. *brú*, oslow. *brüvi*; oi. *uball*, ohd. *apful*, oslow. *ablako*, lit. *obilis*.

Het valt evenwel niet te ontkennen dat 't Germ. ook verscheidene nauwe overeenkomsten met enkele andere Indogermaansche talen vertoont. Bij voorbeeld zijn er eenige woorden die, zoover we weten, alleen Germaansch en Arisch zijn; Joh. Schmidt heeft er *Verwandschaftsverh.* 50 terecht op gewezen: got. *hatrus*, skr. *çarus*; ohd. *triogan*, Zend *družaiti*, oudperz. *duruğ*, skr. *druh*; got. *aigan*, skr. *îç*; ohd. *wunsc*, skr. *vānchā* 'wensch'; got. *aúhsa*, skr. *ukśán*, Zend

uʃsan; got. *manna*, skr. *manus*; got. *qéns*, skr. *jáni*; got. *fijan*, skr. *piy*; ohd. *hretten*, skr. *gratháy*; oe. *folde*, skr. *p̃rthiví*; on. *hverr*, skr. *caru* 'ketel' (: kelt. *gorio*-). Op overeenkomsten tusschen 't Latijn en 't Germaansch heeft Lottner opmerkzaam gemaakt (*Kuhn's Zschr.* 7, 163 ff.): lat. *hordeum* (oorspronkelijke vorm **ghrzdejo*-), ohd. *gërsta*; lat. *farr*, got. *bariz-eins*; lat. *ador*, got. *atisk*; verder lat. *arcus* 'boog', oe. *earh* 'pijl'; lat. *hasta*, got. *gazds*; lat. *ferrum*, oe. *bræs* (oorspronkelijke vorm *bhrso*); lat. *acies*, ohd. *ęcka*; voorts lat. *annus*, got. *apn*; lat. *haedus*, got. *gaits*; lat. *gelu*, got. *kalds*; lat. *habere tacere silere*, got. *haban þahan silan*; lat. *sapio capio*, ohd. *seffu heffu*; lat. *vado*, ohd. *watu*; lat. *longus*, got. *laggs*. Het is niet te loochenen dat sommige der aangehaalde overeenkomsten zeer belangrijk zijn, met name de verwantschap tusschen got. *mann*- en skr. *manu*- en tusschen got. *haban* en lat. *habere*.

§ 2. Germaansch en Keltisch.

De graad van verwantschap tusschen de Kelten en de Germanen is moeilijk te bepalen. De overeenkomst in den woordenschat doet slechts onzekere kenteekenen aan de hand en kan evengoed verklaard worden uit 't verkeer tusschen de beide naburige volkeren als uit een nauwere verwantschap tusschen hun. Eenige algemeen Germaansche woorden zijn zeker uit 't Keltisch overgenomen. Zoo bewijst de *î* uit idg. *é* (lat. *rég-em*; zie Brugmann I, § 74) dat germ. *rik* 'koning' (got. *reiks*) en *rikja*- 'rijk' zijn overgenomen uit oorspronkelijk kelt. *ríg*- (Oudiersch *ri*, gen. *riq* en *riqe*). De overneming had plaats in vóórhistorischen tijd (vgl. den Kimbernaam *Mallorix*) vóór de klankverschuiving (Osthoff, *Perfekt* s. 10). Waarschijnlijk te gelijker tijd is ohd. *ambaht* overgenomen uit kelt.-lat. *ambactus*, zooals Thurneysen, *Keltoroman*. 50 onomstootelijk heeft bewezen ('t prefix *amb*- is niet Germaansch).

Naast deze vindt men nu ook overeenkomsten waarbij evenveel is te zeggen voor oorspronkelijke verwantschap der woorden als voor overneming: dat zijn woorden die de Germaansche klankverschuiving hebben meegemaakt: germ. *aiþa*- 'eed', oi. *oeth* (oorspronkelijk **oito*-); germ. *gisla*- 'gijzelaar', oi. *giall* (oorspronkelijk **gheislo*-); oi. *luige* 'eed', got. *liugan* 'huwen' (wt. *leugh*); gall.-lat. *dúnnum* (oorspronkelijk kelt. **dúnos*), germ. *tîna*-; bret. *treb* 'dorp', germ. *þorpa*-; oi. *brig*, germ. *burg* (oorspronkelijk *bhrgh*); kelt. *Hercynia* (uit **perkunia*), got. *fatrguni* (Much, *Zs. f. dtsh. A.* 32, 462; gallolat. *isarno*- (oi. *iarn*), germ. *isarna*-; oi. *luaide* 'lood', ohd. *lôt*; oi. *lethar*, ohd. *lëdar*; gall. (Pausanias) *marka* (oi. *marc*) 'paard', germ. *marha*-; gall. *reda* 'wagen', germ. *ridan* 'rijden';

keltiber. (Plinius, *Natur. Hist.* 33, 40) *viria*, on. *vîrr*, oe. *wîr*; germ. *ûra*- (*ûru*-?) = gall. (Macrobius, *Saturn.* VI, 4, 23) *ûrus*; germ. *wisund wesand* was ook Keltisch.

Bij dergelijke woorden laat zich in 't geheel niet beslissen of zij gemeenschappelijk eigendom zijn tengevolge van oorspronkelijke nauwe verwantschap der beide talen, dan wel tengevolge van wederzijdsche overneming. Daarnaast echter bezit 't Germaansch een categorie van woorden die van de overeenkomstige Keltische niet door klankverschuiving zijn gescheiden: oe. *tēmsian*, ndl. *tems* stemmen overeen met kelt. **tamisio*- (Thurneysen, *Keltoroman.* 80); got. *kēlikn* = gall. *kēliknon* (*Kuhn's Beitr.* 2, 108); ohd. *charro charra* = gall.-lat. *carrus* (oi. *carr*); ohd. *charrâh* = gall.-lat. *carrûca*; ohd. *pfērîrît* = gall.-lat. *paraverêdus* (denk aan gri. *πάριππος* bij Julianus Apostata); oe. *cræt* = oi. *cret* 'wagenbak'; ohd. *chanz(wagan* 'vrachtwagen') = gall.-lat. *canthus*. Deze tweede categorie bevat verscheidene woorden die op 't rijden met wagens betrekking hebben, terwijl de oudere reeks meer krijgstermen vertoont.

Al is het nu ook niet verkeerd aan te nemen dat 't Germaansch veel uit 't Keltisch heeft overgenomen, toch moet van menig ander gemeenschappelijk woord worden geloofd dat Kelten en Germanen het door hun nabuurschap beide uit 't Indogermaansch hebben bewaard, in gevallen namelijk waar geen van tweeën behoeft te hebben overgenomen: oi. *sét* 'weg', got. *sinþ*; oi. *étaim* 'ik bereik', germ. *finþan*; oi. *fid* 'boom', ohd. *witu*; oi. *rádim* 'ik spreek', got. *rôdja*; oi. *rîn* 'geheim', oe. *rûn*; oi. *orbe* 'erfdeel', got. *arbi*; oi. *gnia* 'dienaar', ohd. *knabo*; oi. *géd* 'gans', germ.-lat. *ganta*; oudgall. *mao-* 'zoon', germ. **magwa-*; oi. *menic* 'frequens' (oorspronkelijk *menekko-*), got. *manags* (Ebel, *Kuhn's Beitr.* 2, 171); oi. *tiug*, ohd. *dicchi*; oi. *scáth* 'schaduw', got. *skadus*. Opmerkelijk is de gelijke beteekenis van kymr. *rhydd* 'vrij' en got. *freis* (*Rev. Celt.* 2, 327), mij medegedeeld door Thurneysen. Vgl. ook d'Arbois de Jubainville, *Celtes et Germains*, Paris 1886.

Even sprekend en talrijk zijn woorden die 't Germaansch gemeen heeft met 't Italokeltisch: lat. *porca*, hd. *furche*, kelt. **prká* (Thurneysen, *Keltoroman.* 74); lat. *piscis*, oi. *íasc*, got. *fisks*; de wt. *bhlô* in lat. *flôs*, oi. *bláth*, got. *blôma*; lat. *celo*, oi. *celim*, ohd. *hilu*; lat. *cribrum*, oi. *criathar*, oe. *hrídder* (oorspronkelijk *kreithr-*); lat. *cornu*, oi. *corn*, got. *haiurn*; lat. *vâtes*, oi. *fáith*, oe. *wóþ-bora*; lat. *caecus*, oi. *caech*, got. *haihs*; lat. *virus*, oi. *fir*, ohd. *wâr*; lat. *fodio* 'ik graaf', kymr. *bedd* 'het graf', ohd. *bēt(t)i* 'tuinbed' (Franck, *Etym. Wdb.* op *bed*); lat. *vastus*, oi. *fás*, ohd. *wuosti*; lat. *ad*, oi. *ad*, got. *at*; lat. *aqua*, kelt. *-apa*, got. *alva*; lat. *la-*

cus, oi. *loch*, oe. *lagu*. Ik herinner verder aan 't boven vermelde betoog van Lottner in *Kuhn's Zs.* 7,163 dat 't Latijn verscheidene woorden die voor de geschiedenis der beschaving van groote betekenis zijn, alleen deelt met 't Germaansch.

Een hoogst belangrijke en opmerkelijke overeenkomst tusschen 't Latijn, 't Keltisch en 't Germaansch bestaat volgens Thurneysen *Revue Celt.* 9,312 in de wetten van 't accent (zie ben. § 18 en 19): al de drie talen bezitten geen woorden meer met 't accent op de laatste syllabe en hebben het altijd op de eerste. In 't Latijn is deze wet later gewijzigd doordat 't accent op de derde (of tweede) lettergreep van achteren kwam te staan. Met 't Keltisch in 't bijzonder stemt 't Germaansch in hoofdzaak overeen in de klemtoonloosheid der verbale partikels bij 't werkwoord: 't Latijn heeft in dit geval oorspronkelijk anders geaccentueerd. Nadere bijzonderheden hierover vindt men in § 19. Bij 't werkwoord schijnt alleen 't Keltisch een dergelijken infinitief te bezitten als de Germaansche op *-an*: oi. *blegan*, ohd. *mëlchan* en oi. *lécun*, ohd. *lihan* (oorspronkelijk **leiqono*?). In oi. *biu*, lat. *fiō*, osa. *biu* komen de drie talen overeen; mag men ook de prefixen lat. *com-*, oi. *com-* en got. *ga-* vergelijken?

Een ander belangrijk punt waaruit de nauwe betrekkingen tusschen Germanen en Kelten blijken, is de vorming van eigennamen. Het is waar dat 't Germaansch in dat 'opzicht ook overeenkomst met 't Sanskrit en 't Grieksch vertoont¹⁾; zoo is WESU Indogermaansch blijkens ohd. *Wisumâr*, gri. *Εὐκλής*, skr. *Vasubhûti*, kelt. *Ves-cleves* (Tomaschek, *Bezz. B.* 9,93), zooals bewezen is door Kögel, *Literaturbl.* 8,108; zoo zit idg. EKWO 'paard' in oe. *Eómîer*, gri. *Ἰππομίδων*, skr. *Açvamêdhas*, kelt. *Epopennus*, idg. WLKO in ohd. *Wolf-gér*, gri. *Λυκόφρων*, en KLUTO in skr. *Çrutamagha*, gri. *Κλυτομίδης*, oe. *Hlophere*, kymr. *Clotri*. Maar zulke meer verbreide bestanddeelen van eigennamen daargelaten, heeft 't Germaansch er een reeks andere enkel met 't Keltisch gemeen die 't Italisch en 't Slawisch niet gebruiken: KATU in gall. *Catu-volcus*, *-rix*, *-mârus*, ohd. *Hadu-rîh*, *-mâr*; TEUTO in gall. *Teutomatus*, ohd. *Diotrîh*; SEGHO- SEGHI- in gall. *Sego-vax -mârus*, ohd. *Sigufrid -mâr*; ESU in kelt. *Êsunertus*, ohd. *Âs-bîrin -ulf*; eindelijk DHAGHO in kelt. *Dagovassus*, oe. *Dagbald -friþ*. Ook 't tweede lid van composita komt meermalen zoowel in 't Keltisch als in 't Ger-

¹⁾ Met 't Sanskrit in 't bijzonder komt 't Germaansch overeen bij idg. SNTYO in got. *Suniasfrid*, skr. *Satyavrata*, idg. PRIYO in ohd. *Fri-bald*, skr. *Priyamêdha*; idg. PELU in ohd. *Filu-mâr*, skr. *Puru-mêdha*.

maansch voor: *māro*: *mēro* (Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 13, 431) in kelt. *Adiatu- Cuno- Nemeto-mārus*, oudgerm. *Segi- Chatu-mērus*; *rīg*: *rīk* in kelt. *Orgeto- Dubno- Vercingeto-rīx*, ohd. *Fridu- Diot-rīh*; *WOLKO* in gall. *Catu-volcus*, oe. *Cēnwealh*.

Deze vergelijkingen, die geput zijn uit Ch. W. Glück's belangrijk werk *Die bei C. J. Caesar vorkommenden kelt. Namen u. s. w.*, München 1857, pleiten er gezamenlijk zeker voor dat 't Keltisch en 't Germaansch dicht bij elkaar staan. We doen 't beste met dat te verklaren met Joh. Schmidt's Golventheorie. Ook spruiten enkele overeenkomsten waarschijnlijk daaruit voort dat de Germanen streken bezetten waar te voren Kelten hadden gewoond. Immers zoo kan men ook de opmerkelijke overeenkomst in de namen van volksstammen verklaren: germ.-lat. *Chatti Chatthi* (ohd. *Hessi*) = britann. (Caesar) *Cassi* (Müllenhoff, *Zs. f. dtsh. Alterth.* 23,7); kelt.-lat. *Brigantes* (eigenlijk 'monticulae') = germ.-lat. *Burgundi(ones)*; over germ. *Walhōz* = lat. *Volcae* zie men d'Arbois, *Rev. Celt.* 2, 287. Het is hier niet de plaats om de speciaal Duitse plaatsnamen van Keltischen oorsprong te behandelen; daarover zie men Bacmeister, *Alemanische Wanderungen*.

§ 3. Germanen en Romeinen.

De Germanen kwamen zooveel met de Romeinen in aanraking dat zij natuurlijk kennis moesten maken met de Latijnsche taal; ten overvloede wordt daarvan herhaaldelijk gewag gemaakt. Arminius kende Latijn, *ut qui romanis in castris ductor popularium meruisset* Tac. *Ann.* II, 10, en ook *Ann.* II, 13 wordt gesproken van een Germaan die Latijn sprak. Uit deze en andere, door A. Budinszky, *Die Ausbreitung der lat. Spr.* aangehaalde getuigenissen blijkt dat er Germanen waren die Latijn kenden, reeds in den eersten tijd dat de Romeinen met hun in aanraking kwamen. Budinszky maakt nog opmerkzaam op Plinius' *Panegyricus* 56; daarnaar te oordeelen moet de rechtspleging van Keizer Trajanus in Germanië gedeeltelijk zonder tolken zijn geschied.

De Romeinsche legers waren vol Germaansche bestanddeelen: onder de Juliaansch-Claudische keizers bestonden Germaansche kohorten en lijfwachten; in verscheidene geschiedkundige gebeurtenissen in Italië hebben Germanen de hand gehad. Zoo komt het dat ettelijke Germaansche eigennamen uit 't begin onzer jaartelling bekend zijn en ons een blik gunnen op de vormen en woorden van 't Germaansch van dien tijd.

Maar alle soorten van eigennamen komen niet voor: we missen namen van dynasticën, patronymica, bijnamen en afkortingen.

't Eerste zekere voorbeeld eener afkorting komt voor bij Vopiscus in 't Leven van Aurelianus (*Scr. Hist. Aug.* II, p. 15) *Gothorum ducem Cannabam sive Cannabauden*; *Charietto* bij Ammianus schijnt, naar den vorm te oordeelen, ook een afkorting te zijn (vgl. ohd. *Heinzo*, *Cuonzo*), maar de volle naam staat er niet bij. Een dubbel-nam naam droeg de Germaan *Serapion*, die eigenlijk *Agenarich* heette (Amm. 16, 12). De eerste spotnaam komt voor bij Procopius, *B. Gotth.* I, 18: *Οὐσίανδος Βανδαλάριος*. Dat er zoo weinig Oudgermaansche namen in de Romeinsche geschriften en op de inscripties voorkomen, ligt waarschijnlijk aan 't opmerkelijk verschijnsel dat de Germaansche namen door de Romeinen of door de Germanen zelve verlatijnscht werden. Op inscripties der stad Rome (*Corp. Inscr. Lat.* VI, 2) — om slechts deze te noemen — komen meermalen Latijnsche namen van Germaansche slaven en Germaansche lijfwachters voor (Mommsen, *Archiv f. ältere dtsh. Gesch.* 8, 351, en Rosenstein, *Forsch. zur dtsh. Gesch.* 24, 376), b. v. *Bassus*, *Macer*, *Valens*, *Hilarus*, *Nereus*, *Alcimachus*, *Linus*, *Nobilis*, *Paetinus*, *Phoebus*, *Posthumus*, *Severus*, ook *Ti. Claudius Chloreus* (*Corp. Inscr.* VI, 2, 4337—4344, 8802—8810). Slechts zeer zelden vinden we Germaansche namen „wier dragers bij de verkrijging van 't Romeinsch burgerrecht op de gebruikelijke wijze vóór hun eigen naam dien van den keizer hebben gevoegd die hun 't burgerrecht heeft verleend“. (*Kuhn's Beitr.* III, 205). Dr. Brandis te Weimar heeft mij opmerkzaam gemaakt op *Corp. Inscr. Lat.* III, n°. 4453, waar een „rex Germanorum“ met name *Septimius Aistomodius* en zijn twee broers *Septimii Philippus et Heliodorus* worden vermeld: de broers hebben Latijnsche namen, de Koning naast 't Latijnsche cognomen zijn eigen echt Germaanschen naam. Het is vreemd dat, niettegenstaande 't veelvuldig gebruik van Latijnsche namen bij de Germanen, tot nog toe geen enkele naam is gevonden die aan een Latijnschen herinnert in al wat we van 't Oudgermaansch bezitten, terwijl 't Romaansch wel ettelijke Germaansche namen vertoont; (kronologisch zijn deze nog niet onderzocht).

Oorlog en krijgswezen, rechtspleging en handelsverkeer zijn de factoren die noodwendig de aanraking van Germaansch en Latijn ten gevolge hadden; wij mogen dus aannemen dat de invloed der beide talen op elkander dagteekent van den tijd van C. Julius Caesar.

Caesar spreekt van Romeinsche kooplieden bij de Ubiërs en de Sueven (*B. Gall.* IV, 2; 3) en Tacitus vermeldt van vele Germaansche stammen dat zij handel dreven met de Romeinen (O. Schrader, *Handelsgesch.*, s. 82 ff.). Een geliefd handelsartikel was

zeker de wijn. „In Caesars tijd stonden de Germanen 't invoeren van buitenlandsche wijnen nog niet toe (*B. Gall.* II, 15; IV, 2), maar wel al toen Tacitus schreef (*Germ.* 23). Daarop kwam door 't geschenk van Keizer Probus (Vopiscus, *Prob.* 18) de wijnbouw Duitschland binnen, en niet lang daarna werden de geroemde wijnbergen der Moezel 't eigendom van Duitschers“ (Wackernagel, *Zs. f. dtsh. Alterth.* 6, 262). Als we verder bedenken hoe innig Germaansche huurlingen in 't Zuiden al zeer vroeg met den wijn kennis maakten — Appianus, *B. Civ.* II, 64 is daarvan een sprekend bewijs — dan zullen we niet aarzelen aan te nemen dat lat. *vīnum* een van de eerste woorden was die in 't Germaansch werden overgenomen. Tevens is de gissing geoorloofd dat niet veel later bij de oude Germanen de vreemde woorden in zwang kwamen die op den wijnbouw betrekking hebben; vgl. lat. *calix*, *bicarium*, *mustum*, *lorea*, *vindemiae*, *pressa*, *trajectorium*, *acetum*, *miscere*, *misculare*. Tot dezelfde periode behoort got.-germ. *kaupōn* uit lat. *caupo*. Dat de Romeinsche handel onder de Germanen niet altoos in de beste handen was, blijkt b. v. daaruit dat bij Amm. XXIX, 4, 4 *scurrae* als handelaars worden genoemd (vandaar ook osa. *mangōn* uit lat. *mango*) Schrader, *Handelsgesch.* 99.

Door den pelshandel werd een Germaansch woord *reno* dat in Oudgermaansche geschriften niet voorkomt, in 't Zuiden bekend, en tegelijkertijd namen wij lat. *hircus*, *pellicia* en in de eerste plaats lat. *decuria* over. Naar *decuriae*, d. i. naar *dekens*, telden de Romeinen de huiden (Treb. Pollio, *Vita Claudii*, cap. 14), en bij Tacitus, *Annal.* IV, 72, betalen de Friezen aan de Romeinen huiden als schatting.

Uit Tac. *Germ.* 5 blijkt dat bij de Germanen Romeinsche munten in omloop waren; dit vergunt ons ongeveer den tijd vast te stellen waarop lat. *moneta*, *siliqua*, *assarius*, *denarius*, **tremissis* (*manucussa*?) zijn overgenomen, en tevens begrijpen wij daardoor hoe een nieuwe muntnaam ohd. *cheisurung*, oe. *cāsering* uit lat. *Caesar* kon worden gemaakt.

In den oorlog merkten de Romeinen de Germaansche krijgstermen op, en deze gingen uit de soldatentaal in de letterkunde over. *Varritus* bij Amm. — in klank en beteekenis verschillend van den *barditus* bij Tacitus; vgl. de literatuur bij Baumstark op *Germ.* 3 — met de beteekenis 'krijgsgeschreeuw', is nog niet verklaard, *framea*, bij Tacitus en later meermalen vermeld (*Anz. f. dtsh. Alterth.* VII, 213), evenmin: de Germaansche geschriften kennen *framea*, *varritus* noch *barditus*. Bij *cattos* 'vineas militares' (Vegetius, *R. Milit.* III, 15 — *militari barbaroque usu*) is de lezing

niet zeker genoeg; anders zou men daarin 't eerste voorbeeld hebben van nhd. *katze* dat 'tzelfde beteekent en waarvan Hildebrand, *Dtsch. Wtb.* en Du Cange op 2 *catus* voorbeelden geven. Bij Vegetius en reeds op opschriften der 2^e eeuw komt voor 't germ. *burgus* 'castellum parvulum' dat in alle Romaansche talen en nog verder een bekend woord werd (*burgus*, manl. *Corp. Inscr.* III n°. 8. 3653; *burgum* onz.[?] *Corp. Inscr.* VIII n°. 4799). Lat. *bandum* 'signum, vexillum' (Paulus Diac. bij Diez op *banda*), zeker oorspronkelijk Germaansch (vgl. got. *bandwa*) wordt in lateren tijd door Procopius, *B. Vandal.* II, 2 Latijn genoemd (τὸ σημεῖον, ὃ δι' βάνδον καλοῦσι Ῥωμαῖοι). Germ.-got. *carrago* 'wagenburg' (voor **carr-hago*, gevormd als oe. *bord-haga* 'schildhaag'), vermeldt Amm. 31,7 (Trebellius, *Gallienus* 13 en *Claudius* 8). Wij zullen wel 't recht hebben eenige algemeen Romaansche vreemde woorden te houden voor ongeveer in den zelfden tijd overgenomen uit 't Germaansch, hoewel Latijnsche of Grieksche getuigenissen daarvoor ontbreken. Die woorden zullen, evenals *framea*, *burgus* en *bandum*, eigenlijk in de soldatentaal thuis hebben gehoord: Romaansch *brando* 'zwaard', *helmo* 'helm', *gonfunone* (ital. *gonfalone*) 'vaandel', *mariscalco* 'hoefsmid', *sperone* (fr. *éperon*) 'spoor', *baldo* 'stout'. Omgekeerd nam 't Germaansch in de eerste eeuwen ook vele militaire, politieke en huishoudelijke woorden over: denk aan *Caesar* (op inscripties *Caisar*), *milites*, *militare*, *signum* 'standaard der kohorten' (Pogatscher, *Quellen u. Forsch.* 64, 43), *bucina*, *pilum*, *petrarius*, *balista*, *manganum*, *catapulta*; hierbij voegen we: *fibula*, *balteus*, *spinula*, *pallium*, *tunica*, *camisia*, *orarium*, verder: *telonium*—*tolonium*, *tributum*, *carcer*, *catena*, *manica*, *exilium*, *mancus*, ten slotte: *vicus*, *portus*, *villa*, *villare*, *colonia*, *castra*, *strata*, *lacus*, *mons*.

We weten uit de geschriften der Ouden — de plaatsen zijn opgegeven door Baumstark bij *Germ.* 6 — dat het de aandacht der Romeinen trok dat de Germanen hun schilden met kleuren beschilderden. Hieruit kunnen we met eenige waarschijnlijkheid verklaren hoe Germaansche kleurnamen in de Romaansche talen zijn gekomen: Romaansch *blanco*, *brúno*, *grísio*, *blavo*, *falvo* (ital. *bianco*, *grigio*, *biavo*, *falbo*). Ook de kleur van 't haar der Germanen viel den Romeinen in 't oog (vgl. Baumstark op *Germ.* 4 en bovendien Suetonius in 't Leven van Caligula, c. 47); die kleur heette vermoedelijk *blondo*; 't woord is uit 't Oudgermaansch niet bekend maar wordt door velen voor Germaansch gehouden. Haar van Germanen werd volgens Martialis in Rome verkocht. Evenals voor de Romeinen de kleur van dat haar iets ongewoons was (*rutilus* of, volgens Gallenus I, p. 168; XV, p. 185: *πυρρός*, niet *ξανθός*;

vgl. ook *granos et cinnabar Gothorum* bij Isidorus), kunnen de Germanen zich hebben verwonderd over 't kapsel der Romeinen zoodat zij lat. *crispus* en lat. *capillus* overnamen. Om dezelfde reden is het verkieslijker germ. *kalwa-* af te leiden van lat. *calvus* (= skr. *kulva*, Zend *kaourva*) dan het met Hildebrand, *Deutsches Wtb.* op *kahl*, te houden voor oorspronkelijk verwant met oudslow. *golü* 'naakt, bloot'.

De planten- en dierenwereld der Germaansche streken had voor de Romeinen veel opmerkelijks en evenzeer die der Zuidelijke landen voor de Germanen. In Caesar's tijd leerden de Romeinen 't germ. woord *alces* en later de kelt.-germ. *ûrus* en *vîson* kennen. Germ. *ganta*, dat volgens Diez, *Etym. Wtb.* op *ganta*, ook in 't Romaansch voorkomt, noemt Plinius in zijn *Nat. Hist.* X, 53 (de plaatsen waar *ûrus*, *vîson* en *ganta* voorkomen, vindt men bij O. Keller, *Tiere des class. Alt.* 53; 303) en uit zijn mededeeling blijkt ook wáárdoor 't Germaansche woord in Rome bekend werd. Germ. *glêsum* Tac. (*glæsum* Plin.; vgl. Müllenhoff, *Zschr. f. dtsh. Alt.* XXIII, 23) werd in 't Zuiden bekend. Een Germaansch gerecht werd onder zijn Germaanschen naam in Rome een lievelingseten: *μέλκα* in de 2^e eeuw bij Gallenus X, p. 468 (*ἰδέματα τε τὰ οὕτως ἐψηγμένα πολλάκις ἰθείασω συγχωρῶντα με λαμβάνειν αὐτοῖς. ἐν οἷς ἔστι καὶ ἡ μέλκα τῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ τοῦτο ἐν εἰδοκιμούντων ἰδεσμάτων ὡσπερ καὶ τὸ ἀφρογάλο*). Dat in denzelfden tijd lat. *caseus* door de Germanen is overgenomen, schijnt te volgen uit Plinius, *Nat. Hist.* XI, 41; evenwel kent reeds Caesar, *B. Gall.* VI, 22 kaas bij de Germanen (echt germ. on. *ostr*, fi. *juusto* bij Thomsen, 57). In de eerste helft der 5^e eeuw vinden we germ. *taxo* (eigenlijk *Jahso*, *n*-stam) en *biber* bij Latijnsche schrijvers (vgl. den *Laterculus* van Polemius Silvius in de *Abhandlungen der sächs. Gesellsch.* II, 267). Den Romeinschen naam van 't damhert, lat. *dama*, namen de Germanen over. Van de Zuidelijke dieren zijn waarschijnlijk *ezel* en *muilnier*, (mndl.) *somer* en (hd.) *zelter*, *pauw* en *struis* de eerste die in 't Noorden onder hun Latijnschen naam bekend werden. 't Overnemen van *mutare*, *pituuta* berust op den invloed der Zuidelijke pluimteelt.

Dat lat. *pluma*, *culcita*, *culcitra*, *pulvînum* zoo vroeg overgenomen zijn, laat zich ook heel wel verklaren uit de boven besproken mededeeling van Plinius over de Germaanschen *gantae*. Ook de lat. namen voor vruchten en groenten, die vooral in 't Westgermaansch talrijk zijn, zullen wel al in de eerste eeuwen onzer jaartelling bij de Germanen in zwang zijn gekomen: *pirum*, *cerasus*, *prunum*, *persicum*, *castanea*, *cotonea*; *burum*; *spelta*, *avena*, *vicia*,

pisum, *cicer*; *caulis*, *radix*, *napa*, *porrum*, *unio*, *beta*, *cucurbita*, *cuminum*, *apium*, *panicum*, *malva*, *foeniculum*, *mentha*, *milium*, *sinapi*, *piper*, *planta*. Op den landbouw hebben betrekking de in 't Germaansch overgenomen woorden *culter*, *stipula*, *secula*, *vannus*, *flagellum*, verder: *propago*, *putare*, *imputare*, **introsecare*. Daarmee hangt samen de invloed der zuidelijke keuken en 't overnemen van lat. *coquina*. Ook komen Latijnsche termen uit de bakkerij in gebruik, zooals *pistor*, *pistrina*, *focatia*, *simila*. Wat betreft den overgang van vulgairlat. *molina* (Amm. Marc.) herinnert Heyne, *Dtsch. Wtb.* op *mühle*, aan Ausonius, *Mosella* 362, waaruit blijkt dat in 't Romeinsche Moezelgebied Romeinsche molens waren. En door de mededeeling van Amm. Marc. XV, 11,1, dat in de Mainstreken *domicilia curatius ritu romano constructa* stonden en Keizer Julianus die in 360 liet verbranden, verkrijgen we een zekeren 'terminus ad quem' voor 't overnemen van de termen die behooren tot 't optrekken van steenen gebouwen, zooals *vallus*, *murus*, *postis*, *pilarium*, *palum*, *porta*, *porticus*, *spicarium*, *solarium*, *turris*, *scindula*, *tegula*, *calx*, *mortarium*, *puteus*, *vivarium*, ook *mons*, *lacus*, *strata*, *platea*. Ook namen voor huisraad zijn overgenomen: *pensile*, *fornax*, (*extufare*), en *facula*, *lucerna*, *candela*, *mensa*, verder Romeinsche weeldeartikelen, vertegenwoordigd door namen voor schoeisel enz. (vgl. ohd. gl. *rûmiscce scuohâ* 'sandalia'), b. v. *soccus*, *solea*, *subtalaris*, *sutor*; tot de wolindustrie behooren de overgenomen woorden *colucula*, *cardus*, *pecten*, *fullo*. 't Verkeer met Romeinsche handelaars — op Italischen en op Germaanschen bodem — dat deze vele overgenomen woorden doen onderstellen en dat volgens blz. 7 voldoende door oude getuigenissen is gestaafd, had ook nog in 't bijzonder ten gevolge dat vele namen voor drinkgerei enz. werden overgenomen: *saccus*, *sacculus*, *culleus*; *arca*, *cista*, *scrinium*; *canistrum*, *panarium*, *sporta*, *corbis*; *pyxis*; *discus*, *scutella*; *amphora*, *bulgea*, *cuppa*, *cucuma*, *gabata*, *galleta*, *catinus*, *orca*, *urceus*, *olla*, *buttis*, *baccinus*, *labelum*, *flasca*, *bicarium*, *calix*. Daar komen bij de overgenomen namen voor maten en gewichten, zooals *milia* of zooals *pondo*, *modius*, *uncia*. 't Overnemen der woorden *ancora*, *sagena*, *navis*, *remus* zal wel een gevolg zijn van visscherij en scheepvaart op den Rijn, de Donau enz. 't Ohd. *salmo* (aan den Rijn) komt van laat lat. *salmo* (Ausonius); de elft (hd. *alse*) draagt bij Ausonius den Latijnschen (Keltischen?) naam *alausea*. In Engeland zijn de woorden *tracta* en *ponto*, als ook *lacus* overgenomen.

Hoe krachtig de invloed van 't Latijn op 't Germaansch is geweest, heeft men altoos bij voorkeur willen aantonen op één punt,

ten opzichte nl. van 't Gotische suffix *-áreis* uit lat. *-árius*. Inderdaad behooren woorden als *monetarius*, *molinaris*, *operarius*, *tolonarius*, *camerarius*, (*praebendarius*, *mansionarius*) zeker tot de alleroudste Latijnsche woorden in 't Germaansch, en daaruit laat zich verklaren hoe 't suffix *-árius* reeds in 't Gotisch levend kon zijn. Aan den anderen kant blijkt uit 't Gotisch ook dat 't suffix in den beginne alleen in zeer beperkten zin werd gebruikt: het komt vooral voor in deftige boekenwoorden: *duimónáreis*, *bókáreis*, *liuháreis*, *sókáreis* (*vrulláreis* staat geheel alleen). 't Levende suffix was in ouden tijd *-ja*: got. *fiskja*, *hairnja*. 't Vermoeden dat germ.-got. *-áreis* van vreemden oorsprong is, wordt daardoor bevestigd. — Hoewel het mogelijk is dat al heel vroeg echt Germaansche woorden werden gevormd in navolging van Latijnsche, ontbreken daarvoor de bewijzen; misschien zijn lat. *primipilus primipilaris*, *centurio* de voorbeelden van oe. *frumgár*, ohd. *hunteri* en lat. *incus* dat van ohd. *anabóʒ*. Ongetwijfeld navolgingen van Latijnsche uitdrukkingen zijn alleen de namen van de dagen der week: *sunnúnday*, *sunninday*, *máninday*, *tivesday*, *wódneday*, *ponaresday*, *fríjaday*, ook ohd. *mittiwohha* = *media hebdomas*, [en waarschijnlijk ook mndl. *dinx(en)dach*, *dijx(en)dach*; zie te Winkel, *Grundriss* I, 705. V.]. De week van zeven dagen en de namen dier dagen waren sedert 't begin onzer jaartelling in 't Romeinsche Rijk bekend (*Saturni dies* bij Tibullus) en werden tijdens Konstantijn met 't Kristendom door de wet voorgeschreven; vgl. L. Ideler, *Handbuch der Chronologie* II, 178. — Wellicht is in denzelfden tijd dat lat. *cuprum*, *aciale* werden overgenomen, germ. *kuikzilver* gevormd naar lat. *argentum virum*.

§ 4. De Latijnsche Woorden in 't Oudgermaansch.

Zie Wilh. Wackernagel, *Kl. Schriften* III, 252; W. Franz, *Die lat. Lehnworte im Ahd.*, Strassburg 1883; A. Pogatscher, *Q. u. F.* 64. Deze belangrijke studiën maken een volledig overzicht van de Latijnsche woorden in 't Oudgermaansch mogelijk. Verscheidene met 't Germaansch overeenkomende gevallen uit 't Keltisch en 't Albaneesch die van groot belang zijn, vindt men in Güterbock's verhandeling en in Gustav Meyer's overzicht van de Latijnsche woorden in 't Albaneesch. De volgende lijst geeft een denkbeeld van 't aantal en de verspreiding van de Latijnsche woorden die hier in aanmerking komen.

accumbere: got. *anakumbjan*.

acētun: got. *akeit*, zwits. *áxxis*, ital. *aceto*, oi. *acat*, oudslow. *ocitü*.

**atécum*: ndd. *etik*, ohd. *ēʒʒih* m.

[**adécum*? mndl. *ēdik* m. V.]

- **acédum?* oe. *ęced*, ondd. *ękid*.
aciale: ohd. *ęchil* uit **aciale* (Diez I *acciajo*).
amphora ampóra: westgerm. *ambor* in oe. *ęmbor*; ohd. *ambar* m.
 Sievers, *Engl. St.* 8, 154.
amylum: oe. *amul*, mhd. *amelmël*.
ancora: oe. *ęncor*, ohd. *anchar*, [mndl. *anker* m. V].
annóna: got. *annó* 'soldij' (cas. obl. *annón* uit *annóna*).
apium: ohd. *ęppi*, omfrk. *ęppi*, [mndl. *ęppe* V.].
aquaeductus: zwits. *akt*, hess. *aduχ*, Westfaalsch *áke*.
aguárium: mndl. mdd. *aker* (Diez II c *eau*).
arbor: ohd. *albári*, mhd. *alber*.
arca: got. *arka*, ohd. *archa*, oe. *earc* vr. (*arc* m.), alban. *arkę*.
arena: ohd. *ęrina*.
asinus: regelmatig got. *asilus*, ohd. *ęsil*, [mndl. *ęsel* V.].
asphaltum: oe. *spaldur*.
assárius: got. *assárjus* (*N. Test.* *άσσάριου*).
**astricus*: ohd. *ęstrih*, [mndl. *ęstrik* V.].
atramentum: ohd. *attarminza*, [later mndl. *atremint* V.] (ofra. *errement*).
Augustus: got. (= vulgairlat.) *Agustus*.
augustus (mensis): ohd. *agusto*.
auricalcum: ohd. *órchalch*.
avéna: ohd. *ęvina*, mndl. *ęvene* (ondd. *ęvenin*).
baccínus: ohd. *bęchń*, *bękkńn* onz., [mndl. *bęckijn* V.].
balbutire: ohd. *balbzńn*.
ballistra: ohd. *balstar*.
balsamum: got. *balsan*.
bulteus (baltius Probi Appendix): oorspronkelijk **baltis* in ohd.
balz (oe. *bęłt*).
béta: ohd. *bęża*, [mndl. *biet* V.], oe. *béte*.
bicárium: ohd. *bęhhńri*, ondd. *bikeri* m., [mndl. *bękere* V.].
bólétus: ohd. *bulńż*, westf. *bńlte*.
búcina: ohd. *bńhhńla*.
buccula: mhd. *buckel* (ohd. *bucula* *Gloss.* II, 706), [mndl. echter
bńkel of *bńkel* V.].
bulgea: wgerm. oorspronkelijk **bulggja*, ohd. *bulke*, oe. *bylęęe*
 (Diez I *bolgia*), [mndl. *bulge bolge* V.].
bulla: oe. *bńla* (ook ohd. *bńlla*?)
burdo: ndl. (Kiliaen) *bord-esel*.
butina Pogatscher, s. 5: ohd. *butin*, oe. *byden*, [mndl. *bodem*? V.].
buttem (bńtem?): oe. *bńt*. *Anglia* 9, 264.
bńtęrum: oe. *bńtre* Pogatscher 97.
buttis: oe. *bytt* (ital. *botte*, alb. *bute*).

buxum burus: oe. *box* 'buksboom'.

caecabus: ohd. (met ander suffix) *kachala*.

caerifolium. Uit *cerfolium*: ohd. *kërvola*, *kërvul*, [mndl. *kërvele*, oe. *čerfille* V.].

Caesar: got. *kaisar*, ohd. *cheisur*, ondd. *késur*, (oe. *cásére*), [mndl. *keiser* V.].

calcatorium: *Gloss.* II, 701⁴¹ *kelketron*.

caldárium: oe. *čeldre*.

cal(i)dúmen: nhd. *kaldaunen*.

(*caliga*): ohd. *chēlisa*?

calix: ohd. *chēlih*, [*Gl. Lips.* g. s. *kelikas*, mndl. *kēlec* V.].

calvus: ohd. *chalo*, oe. *cealo*, [mndl. *calu* V.].

(*calx*) *calc-em*: ohd. *chalch*, oe. *čealc*, ondd. *calc*, [mndl. *calc* V.].

camera: ohd. *chamera*, ondd. *kamara*, [mndl. *cāmere* V.].

camînum: ohd. *chemî(n)*, zwits. *čemi*.

camisia: oe. *çemes* (alban. *këmišë*).

campus 'veld': ndl. ndd. *kamp* m.

campus: ohd. *champf*, [mndl. *camp* V.], oe. *comp* (*Diez* I *campo*).

canalis: ohd. *chanali*, westf. *kalle*, evenzoo bij Kiliaen, die het Sikambrisch noemt; [*Teuth. kall* V.] (alban. *kenél* G. Meyer 812).

candela: ohd. *kētil(stab)*, oe. *condel*.

canistrum: elzass. *känšterle* *Dtsch. Wtb.*

(*capillus*): daarbij behoort got. *kapillôn* 'scheren'.

cappo: omfrk. *kappo*.

capsa: ohd. *chafsa* (*chēfsa*).

carcerem (*carcere Probi Appendix*) ondd. *karkári*, [mndl. *kerkere*, *kerker* m. V.], ohd. *charchári* m., got. *karkara* st. vr.

(*cardus*): ohd. *charta*, [mndl. *caerde* V.].

carēnum: oe. *čeren čyren*.

carnárium: ohd. *charnári*.

caseus (*Diez* I *cascio*): ohd. *chósi*, oe. *čyse*, [mndl. *case* V.].

(*castanea*). Uit *castinia*: ohd. *chēstinna*, oe. *čisten* (*beám*).

castellum: ondd. *kastel* onz., oe. *castel*.

castra: oe. *čeaster* vr. (oi. *caer*).

catapulta: oe. *bolt*, ohd. *bolz*, [mndl. nndl. *bout* V.].

catēna: mndl. *kētene*.

catillus? got. (gen. pl.) *katilē* enz., zie *catinus*.

catinus: ohd. *chēšil(n)* onz.

?: got. **katilus*, ohd. *chēšil*, oe. *čytel*, [mndl. *kētel* V.].

caucus: oe. *ceic* (oi. *cuach*).

caulis caulem: ohd. *chól* (*chôlo*), [mndl. *côle* vr. V.].

- caupo*: ohd. *choufo*; daarbij behoort got. *kaupôn*, ohd. *chouffôn koufen* (zie boven *capillus*), [mndl. *côpen* V.].
- causa*: ohd. *chôsa*, oe. *ceds*. — *causari*: ohd. *chôsôn*.
- cavea*: ndl. *kooi* [en *kouw* V.], nhd. (*Dtsch. Wtb.*) *kaue* uit **kauja* (vulgairlat. *cavia Probi App.* 198).
- cellârium*: ohd. *chëllâri* **këllâri*, ondd. *këlleri* ¹⁾ (alban. *këler*) Pogatscher, s. 58, [mndl. *kelre* V.].
- cêpa*: oe. *čipe* (alb. *kepe*) Pogatscher, s. 85.
- cerusus* ontbreekt; i. pl. daarvan *ceresia* in oe. *čyrse*, [mndl. *kerse* V.], ohd. *chirsa*; oorspronkelijke vorm *crësia* in alemann., Opper-schwarzwaldsch en opperelzass. *kriese* *χriësi*.
- (*cicer*): ohd. *chihhurea*; [rechtstreeks uit *cicer*: ndl. *kikker-erwt* V.].
- cippus*: ohd. *chipfa*, ondd. oe. *cipp* (Iersch *čëpp*).
- circus*: ohd. *chirch* in *umbi in chirch Gl.* I, 84.
- cista*: ohd. *chista*, [mndl. *kiste* V.], oe. *čest*, *čist*.
- clôstrum*: oe. *clústor* onz., osa. *klústar*, [nndl. *kluister* V.].
- (*coclear*) *coclearium Probi App.* (Diez I *cucchiajo*), oe. *cuclére*.
- (*colus*). Uit *conu(u)la* (Diez I *conocchia*): ohd. *chunchala* (zuidwestd. *kunkel*), [nndl. *konkel* V.].
- conile?* ohd. *quënala konala*, oe. *cunelle*.
- (*coquere*): ohd. *chohhîn*, [mndl. *cōken* V.].
- (*coquina*) *cocina*: ohd. *chuhhîna*, [mndl. *cōkene* V.], oe. *cyčene*.
- (*coquus*) *cocus Probi App.*: ohd. *choh*, ondd. mndl. *coc* (oe. *cóc*).
- corbis*: ohd. *churb*, pl. *churbi* — lat. *corbem*: ohd. *chorp*, [ndl. *korf* V.].
- coriandrum*: ohd. *chullintar*, [oe. *cellendre* V.].
- cornus*: oe. *corntrëow*, ohd. *kornulboum*.
- corticem*: mndl. *corc*, nndl. *kurk*.
- cotonea*: ohd. *cozzan cottana quodana?* Lat. *cydonia*: ohd. *chutina*; vgl. oe. *cod-god-æppel*.
- crispus* (*crispus*): ohd. *chrisp*, oe. *crisp*, *cyrsp*, [mndl. *kersp* V.].
- crucea*: ohd. *chruhheu*, [mndl. *crucke* V.], oe. *crycc*.
- cubitus*: got. *kubitus*.
- cuco*: ohd. *kocho*.
- cucūma*: ohd. *chühmo*, *chühma* uit **chühh(ü)ma*.
- [*cucumer*: mndl. *cucunern Gl. Bern.* 40, nndl. *komkommer* V.].
- (*cucurbita*) **cürbita*: ohd. *churbiz* m. onz., oe. *cyrfet* m., [mndl. *curuete Gl. Bern.* 41 V.].

¹⁾ [De als ondd. opgegeven woorden komen soms alleen in de *Karol. Ps.* of de *Gl. Lips.* voor. V.].

- culcita culcitra*: (*D. Wtb.*) *kolte kolter*, [mndl. *culcte* V.]. **cussinum*:
ohd. *chussí(n)*, [mndl. *cussijn* V.].
- culína*: oe. *cyln*.
- culleus*: oe. *cylle* m., on. *kyller*, [ndl. *kul* V.].
- culter*: oe. *culter*, mndl. *couter*, zevenb. *káltr* (kymr. *culltr* Pogatscher, s. 99). Vgl. *D. Wtb.* op *kolter*.
- cuninum*: ohd. *chumin*, oe. *cymen* (ohd. *chumil*).
- cuppa*: ohd. *chopf chupf*, oe. *copp cuppe*, [mndl. *cop* V.].
- cuprum*: ohd. *chupfar*, mhd. *kupfer kopfer*, *koffer*; lothar. mfrk. zevenb. *koffer*, ndl. *koper*, oe. *copor*.
- curtus*: ohd. *churz*, ndd. Ps. *kurt*, ndl. *kort*. (**excurtus*) **scurtus*
ohd. *scurz*, oe. *sceort* (alb. *škurte* Gustav Meyer 811).
- dâma*: ohd. *tâm onz.* (*tâmo* m.) Groeber II, 100, [mndl. *dâme* V.].
- decânus*: ohd. *téchân*, mndl. nndl. fri. *deken*.
- decima*: osa. *dëgmo*.
- decumâre*: ohd. *tëhhamôn tëhmôn*.
- decûria*: zie *D. Wtb.* op *decher* (westf. *dieke*), [mndl. *dëker*, *daker* V.].
- dênârius*: oe. *dinor dinere*.
- discus*: ohd. *tisc*, [mndl. *disc* V.], oe. *disč* m. 'schotel'.
- doga*: mhd. *düge*, mndl. *düge*, nhd. *fassdaube*.
- draco*: ohd. *trahho*, [mndl. *drake* V.], oe. *draca* Pogatscher, s. 43.
Prob. Append. dracco: ohd. *traccho*.
- dârâre*: osa. **dârôn*, mndl. nndl. *dûren*, nhd. *dauern*.
- ëbrius*: ohd. **ivari*, mhd. *iver*.
- ëlectrum*: oe. *elohtr* Pogatscher, s. 89.
- elephant-em* (overgangsvorm *elpánt-*; vgl. *amphora*); oe. *ylpend*,
ohd. *hëlfant-bein*, [mndl. *elpen-been*, *elpen-dier* enz. V.].
- (*emplastrum*) **plastrum*, ohd. *pflâstar*, mhd. *pflâster* (Zacher, Martin's
Gudr. 530); westf. *plâster* vertoont á (*plâstar* *Altd. Gl.* I, 618³⁵).
- encaustum*: mndl. *inket*, mfrk. *inkes*.
- excocta*: ohd. *scotto*.
- **excurtus* zie *curtus*.
- exilium*: ohd. *ihsili* vr.
- expendere*: ohd. *spentôn*, oe. *á-spendan*, [mndl. *spinden* V.].
- extruncare*: vgl. ohd. *strunzere*, Beiersch *strunzen*, [mndl. *stronc?* V.].
- extufäre* (Bugge, *Rom.* 4,355): oe. *stofian*, [mndl. *stören* V.].
- facula*: oe. *fæcele*; maar ondd. *fakla*, ohd. *facchala*, [mndl. *fac-kele* V.] (oorspronkelijk *faccla*) uit vulgairlat. *facla* *Probi App.* 198.
? *falco*: ohd. *falcho*, [mndl. *valke* V.] (alban. *faikua*).
- **falsicâre*: ohd. *falscôn* 'weerleggen'.
- fascia* (*fâscia?*): got. *fâski* onz. = ohd. *fâsci* onz. (zuits. *fâs*),
[mndl. *vaesche* V.].

- favilla*, vulgair *falliva falvisca*: ohd. *falawisca*.
fāvōnius: ohd. *fōn(n)o fōn(n)a*, zwits. *fōhn*.
fenestra: ohd. *fēnstar* onz., [mndl. *venster* onz. V.], vr. in 't Mfrk. van Lotharingen [en evenzoo mndl. meestal *venstere* V.].
ferula: ohd. *fērla*.
fibula: oe. *fibulae fifele*.
ficus: ohd. mhd. *fich* 'vijgepuist', oe. *fic*.
filiolus: ohd. *fillōl*.
flagellum: ohd. *flegil* me. *fleil* (oe. *fligel*), [mndl. *vtegel* V.].
*(flebotomum) *flētma*: oe. *flētme*, ohd. *fledma*, nhd. *fiede fliessme fiete*; [iets later mndl. *vlime* V.]; Diez I *fiana*.
flūmen: me. *flūmm*, mhd. *vlām*.
focatia (Diez I *focaccia*): ohd. *fohhanza*.
foeniculum: ohd. *fēnahhal finahhal* Franz s. 36, [mndl. *vēnekel* V.].
fornicem: ohd. *furnāche*.
fructus: ohd. *fruht*, [mndl. *vrocht* V.].
fullo: oe. *fullēre*, mndl. *volre*.
furca: ondd. *furka*, [mndl. *vorke* V.], oe. *force*.
gabata: ohd. *gēbiḡa (gēbita)* Franz s. 9.
galleta: ohd. *gellita*.
gemma: ohd. *gimma* vr., [mndl. *gimme* vr. V.], oe. *zimm* m.
Graeci: got. *Krēkōs*, ohd. *Chriahhi*, oe. *Crécas*.
*gryllus *grillo*: ohd. *grillo*.
grypus grīpo: ohd. *grīf grīfo*, [mndl. *grijp gripe* V.].
gurgulio: ohd. *gurgula*, [ndl. *gorgel* V.].
(h)astula: oe. *æstel* (oi. *astal*).
(h)ircus: ohd. *irah*, zevenb. *irich*.
*(imputire) *impudēre*: mhd. *impfitōn*. **impuīre*: oe. *impīan*, ohd. *impfōn*. Vgl. *putare* (Franz s. 17).
infernum: osa. *fern* (oi. *iffern*).
însula (Romaansch *îsula*): ohd. *îsila*.
**introsecāre*: got. *intrusgjan*.
involucus: ohd. *wulluch*, oe. *wul(l)uc*.
labellum? ohd. *labal*, oe. *læfel* m.
laccus (*Wölfflin's Archiv* I, 286): oudoppd. *laccha*, nhd. *lacke* naast *lache*.
lacus: oe. *lacu* vr.
lagēna: ohd. *līgella*, mhd. *līgel*, [mndl. *lagele* V.].
lāmīna: westf. *lāmmel*, mhd. *lāmel* *læmel*; [zie Franck, *Etym. Wdb.* op *lemmer* V.].
larix laricem: mhd. *lērich*, [ndl. *lorke-boom* V.].
laurus: ohd. *lōr-boum* *-berī*.

- lens*: ohd. *linsi*?
lilia: osa. *lilli* uit **lilja*.
locusta: oe. *lopust* *lopestre*.
lōrea: ohd. *lārra*.
lūcerna: got. *lukarn* onz. *a*-stam (oi. *lucharn*, alb. *lukēre*). Zie *papjrus*.
lupina: ohd. *luffina* *Gloss.* II, 338, 699 (ook *lwinā*).
malva: oe. *mealwe*, [mndl. *maluwe malwe* V.].
mancus: mndl. *manc*; oe. *mancian*, mndl. *manken*.
manganum (vgl. *sabanum*) *Diez* I *mangano*: mhd. *mange*, [mndl. *manghe* V.].
(mango): oe. *monglan*, osa. *mangôn*. Ohd. *mangári*, oe. *mongére* [vgl. mlimb. *oeftmengher* en Kiliaen op *mangher*, *mengher*, en A. Kluyver, *Critiek op Kil.*, blz. 119 V.].
mānica: ohd. *mēnihha* (alb. *mēngē*).
? *manu-cussa*: ohd. *manchus*, oe. *mancus*.
martius (mensis): westf. *māerte*, [mndl. *maerte* V.], ohd. *marzeo mērzo*.
**mātrina*: [mndl. *meter(e)* V.], nndl. *meter* (*Diez* II c *marraine*).
matta: oe. *matte meatta*, [mndl. *matte* V.], nhd. mhd. *matze*.
maurus: ohd. *mōr*, [mndl. *moor* V.].
mēnsa: got. *mēsa-*, ohd. *mias* m. en onz., oe. *mýse* vr.
mentha: ohd. *minzā* (vreemd is *munza* met *ū*), oe. *mintē*, [mndl. *mente* en *munte* V.] (alb. *mēndere*).
meletricem (voor *meretricem* *Fleckeisen's Jahrb.* 105, s. 113 en *Lex Salica*, ed. Hessels) = ofra. *meautrice*, olomb. *meltris*: oe. *mil-testre*, voor oorspronkelijk eng. **miltrige*.
mērūla: mndl. *mērele*, westf. *merdel*.
(mica) micca: ndd. *mikke*, mndl. *micke*, nndl. *mik*.
mīlia (passuum): ohd. *milla*, [mndl. *mile* V.], oe. *mil*.
(miliárium)? mhd. *mīler*.
mīlites: ohd. *mīliŷā*, oe. *mīlite*; *militāre*: got. *militōn* (lees: **meilitōn*).
mīlitum: ohd. *milli* (oe. *mil?*).
miscere: ohd. *miscen*, oe. *mixian* Heyne, *Dtsch. Wtb.*
mīsculāre (*Diez* I op *misciare*): ohd. *miscelōn*, zwits. zwa. *mīslē*; vgl. Gröber 4, 117.
misellus: ohd. *misal(suht)* Gröber 4, 118.
modus: ohd. *mutti*, ondd. *muddi*, [mndl. *mōdde* V.], oe. *mydd* onz.
(mola) molina: ohd. *mulīna*, [mndl. *mōlene*, *mōlene* V.], oe. *myln* (alb. *mulīri*).
monēta: ohd. *muniŷ* m. *muniŷā* vr., ondd. *munita* vr., [mndl. *mōnte* vr. V.], oe. *mynet* onz.
monetārius: osa. *muniteri* ohd. *munizari*, oe. *mynetere*.
(mons) mōnt-em: oe. *mīnt*.

moratum: mhd. *môra*ŷ.

mortirium: oe. *mortère* (Diez I *mortaiio*).

môrum: ohd. *mûrboum*, omfrk. *mûlberi*.

mûlus: ohd. *mûl*, [mndl. *muel* V.], oe. *mûl*.

mûrus: ohd. *mûra* (ital. *mûra*) Franz 52, [mlimb. *muer* vr. V.].

muscula: nhd. *muschel*; [ndl. *mossel* uit ofra. *mosle* V.]

mûstum: ohd. mndl. *most*, oe. *must* (alb. *mušt*).

mûlâre: ohd. *mûŷôn*, [mndl. *muten* V.], oe. *mûttan* (Diez II c *muer*).

nîpus: oe. *nép* m. (on. *népa*) Gröber 4, 128.

nâvis nâvem: zwits. (mhd. nhd.) *naue*.

nucerârius: mndl. *noker*, [nndl. *ok(k)er-noot* V.].

offerre: osa. *offrôn*, [mndl. nndl. *offeren* V.], oe. *offrtan*.

(*ôllu*) **ôla*: ohd. ondd. *ûla*; vgl. *Rôma*.

[? *opera*: ndl. *opperman* (ouder ook *operman*; dialektisch nog *ôperman* 'werkman'), misschien ook mlimb. *upere* 'arbeider', zie echter *operarius* V.].

operari: ohd. *opfarôn*.

operarius: Rijnsch *opperer* 'werkman', [misschien ook mlimb. *upere* uit **uperere* V.].

*ôrârium *ôrâlium*: got. *aurâli* onz., oe. *ôrel* m. onz.

ôrca: ondd. *ork*, oe. *orc* m. (elzass. *ôrcklin*).

pâctum: ohd. *pfâhta*, [mndl. *pachte* V.]. **pactâre*: mhd. *pfachten*, [mndl. *pachten* V.].

Pîdus: ohd. mhd. *Pfât*.

palâtium: ohd. *pfalanze pfalanza*, oe. *palent*.

palliôlum: ohd. mhd. *pfell-el*, mhd. *pfellel* m., [mndl. *pellet*, *pellier* V.].

palium: mhd. *pfelle* (ohd. *pfelli*), [mndl. *pelle* V.].

pâlus: ohd. *pfâl* (pl. *phâli* Gloss. II, 726), [mndl. *pael* V.], oe. *pâl* m.

pônârium: ondd. *pâneri*, ohd. *pfânâri*, [mndl. *paenre* V.].

panicum: mhd. *pfenich*, ondd. *penik*.

pâpâver: oe. *popæŷ papæŷ* voor **papâger*?

papilio: ndl. (Kiliaen) *pepel*; [ook ndl. *kapel*? Zie echter Verdam, Mndl. Wdb. op *capellenvogel* V.].

papÿrum, dan *papûrum* ('lampepit', Romaansch), met dissimilatie **lapûrum*: oe. *tapor*, ne. *taper* 'kaars'.

**patrinus*: mhd. *pfeter* (Diez II c *parrain*), [mndl. nndl. *pêter* V.].

pâro: ohd. *pfâro*, oe. *pâra* (samengetrokken *peû*), [mndl. *pæu* V.].

pēcten: oe. *pihten* (vulgairelat. *pectinis Probi App.*).

pellicia: oe. *pilēce pylce*.

penna: ohd. *zitar-phin* m., oe. mndd. *pinn*, [mndl. *pinne* V.].

pensile: ohd. *pfiesal*, oe. *pisle* (Diez II c *poête*), [mndl. *pijzel* V.].

pensum: oe. *pislíc* Pogatscher.

- pepo*: ohd. *pëthemo pfëdumo*, mhd. *pfëben*, *pfëdem*, [mlimb. *petme* V.] (uit *petmo* voor *pepmo*).
- persicum* Diez I *persica*: ohd. *pfërsih*, [ndl. *perzik* V.], oe. *përsoc* m. Franz 61 (*persica Probi App.*).
- petrãria*: ohd. *pfëtarãri*, mhd. *pfëterære*.
- pila*: oe. *pil(stoc, -stampe)*, [mndl. *pîle?* V.].
- pilãrium*: ohd. *pfilãri*, [mndl. *pilare* V.].
- pilum*: ohd. mhd. *pfil* m., [mndl. nndl. *pijl* m. V.], oe. *pil* m.
- pipër* onz.: ohd. *pfëffar*, oe. *pipor* m., [mndl. nndl. *pëper* V.].
- pïrum*: oe. *peru* (*pirie*), [mndl. *përe* V.].
- pistor pistrina*: ohd. *pfistur pfistrina* (i. pl. v. *pistor*; Romaansch *pistrinarius*).
- pïsum*: oe. *pïsu* zw. vr. Gröber 4, 438.
- (*pituïta*) 1) **pippïta*: me. mndl. *pippe*, nndl. *pip*.
- 2) **pipïta*: zwits. *pfiffi(s)*.
- 3) **tippïta*: Hennebergsch *zipf*.
- pix picem*: oe. ondd. mndl. *pic* onz.
- plãtëa* Gr. 443: got. *plapja* voor **platja?* Holtzmann, *Altd. Gramm.* 31.
- planta plantare*: ohd. *pflanza pflanzôn*, oe. *plante plantian*.
- plûma*: oe. *plûmfëdere*, ohd. *pflûmfëdera*, [ndl. *pluim?* V.].
- plûmãrius*: ohd. *pflûmãri*.
- poena*: ohd. *pfínôn finôn*, [mndl. *pine*, *pinen?* V.].
- ponderãre*: vgl. oe. *pundern*, mndd. *punder*.
- pondo*: got. *pund*, ohd. *pfunt*, [mndl. *pont(d)* V.], oe. *pünd*.
- ponto*: oe. *púnt*, [mndl. *ponte*, mndd. *punte* V.].
- porrum*: ohd. *porro*, oe. *porr*.
- põrta*: ondd. *porta*, westf. *pårte*, mhd. (nederr.) *porze*, oe. *port*, [mndl. *porte* V.].
- põrticus*: ohd. *porzih* m., oe. *portich* m. onz.
- portus*: oe. *port* m. onz.
- põstis põstem*: oe. mndl. *post* m., ohd. *pfost* m.
- (*praebenda*) *prõvenda* (door verwarring met *proventus*): ohd. *pfruonta*.
- pressa*: ohd. Notk. *frëssa*, mndl. *perse*, oe. *perse*.
- (*propago*) **propio*: ohd. *pfroffo proffa propfa*.
- (*propagãre*) **proppãre*: mhd. *pfropfen* uit **pfropfôn* (Diez I *propagine*).
- (*prãnum*) **prãma*: zwits. *frûme*, Tirolsch *pfrãm*, luxemb. *pfraum*, mndl. mndd. westf. *prûme*, nndl. *pruim*.
- *plûma*: mhd. *pflûme*, oe. *plûme* (*plûn Zschr. f. d. Alt.* 33, 251).
- *plûmea*: oe. *plýme*.
- pulsãre*: mhd. *pfulsen*, [undl. *pols-stok?* V.].
- pulvínar pulvínus*: ohd. *pfuliwi(n)*, [mndl. *põluwe*, *pëluwe* V.], oe. *pyle*.

pungere: oe. *pynċġan*.

pūtāre: mndl. nndl. mndd. *poten*, mfrk. *possen*, zevenb. *pōss(t)ǰ(n)*.

pūteus: ohd. *pfuzzi*, [mndl. *putte* V.], westf. *pütt*, oe. *pytt*.

(*pyxis*) **buxis*: ohd. *buxsa*, [mndl. *busse* V.]; uit **buxem*: oe. *box?*

quartarium: oe. *cweartern* Pogatscher.

rādx rādicem: ohd. mhd. *reſih* uit *rādic-*; ohd. *rātih*, mhd. *rōtīh*
uit **rādic-*, (alban. *rike*) Pogatscher s. 40.

Ravenna: ohd. *Rabana*.

recuperāre: ohd. *irkobarōn*, oe. *ācofrīan*.

rēmus: mndl. mhd. (Rijnsch) *rieme* (alb. *rem*).

Rōma: osa. got. ohd. *Rāma*; vgl. ohd. *rūmisc*. *Rōmāni*: got. *Rumō-
neis*, ohd. *Rūmliuti Rāmāre* (= oe. *Rōmware*) Franz s. 49.

rōsa: oe. *rōse* (jonger zijn ohd. *rōsa*, [mndl. *rōse* V.]) Pogatscher 93.

sabanum: got. *saban*, ohd. *saban* (*sabo*).

sacculus sacellum: ohd. *sehhl*.

saccus: got. *sakkus*, ohd. mndl. *sac*, oe. *sæcc* (Iersch *sacc*).

sacerdos, vulgairlat. *sacerdus*: oe. *sāverd*.

sāġēna: ohd. ondd. *seġina*, [mndl. *sēgene* V.], fri. *seine*, oe. *segne*.
(*sagma*). Uit *sauma*: ohd. *soum*, [mndl. *soom* V.], oe. *sedm* (Diez
I *salma*).

salmuria: oe. *sælmyrie* Gröber 4, 120.

saltire: ohd. *salzōn*, ae. *sealtlan*.

sāpa: ohd. *saf*, [mndl. *sap* V.], oe. *sæp* onz.

Sātūrnī dies (komt in 't Romaansch niet voor, maar oi. *dia sathairm*,
alb. *šętunę*): oe. *sāternesdæg*, ndl. *zaterdag*, fri. *saterdei*, westf.
sāterdāġ (ontbreekt in 't Middel- en Opperduitsch).

scamellum: ahd. *scamal*, ondd. *fōtscamel*, [mlimb. *vutschemel* V.],
oe. *sęęamol*.

(*scandula*) *scindula*: ohd. *scintala*.

scirpus: ohd. *sciluf*.

scrībere: ohd. *scrīban*, ondd. *skrīban*, [mndl. *scrīven* V.].

scrīnium: ohd. *scrīni*, oe. *scrīn*, [mndl. *scrīne* vr., mlimb. onz. V.].

scurtus. Zie *curtus* (Diez I *scorciare*).

scutella: ahd. *scu.5.5ila* (*scu.5.5il* m.?), ondd. *scutala*, [mndl. *scotele* V.].

sēcula: ohd. *sīhhīla* vr., oe. *sicol* m., [mndl. *sēkele* vr. V.].

sēcūrus: ohd. *sīhhūr(i)*, oe. *sīcor*, osa. *sīkur*, [mndl. *sēker* V.].

sēricum: oe. *sýric seoluc seolc*. — Ohd. *serih* uit **sarica* (fra. *sarge*)
Franz s. 29.

sextārius (Diez I *sestiere*): ohd. *sēhtāri*, oe. *sester*, [ondd. *suster*
**soster* V.].

(*signum*) **signum*: oe. *sęzn* 'veldteeken'.

sīliqua: ohd. *sīlihha*.

simila? ohd. *simila sēmala* (Diez I *sēmola*), [mndl. *sēmele* vr. V.].

simiuncula: mndl. *simminkel*.

sínápi(s) onz. vr.: ohd. *sēnaf*, oe. *sēnep*, got. *sínáp* (Pogatscher s. 81).

soccus: ohd. oe. *soc*.

sōbrius, *Probi App. sūber*: ohd. *sūbiri sūviri*, [mndl. *suver* V.].

sólárium: ohd. *solári*, ondd. *soleri*, [mndl. *solre* V.], oe. *solére*.

sōlea: got. *sulja*; ohd. *sola*, [mndl. *sōle* V.], oe. *solu* uit **sola* (fra. *sole*).

sorbus **sorbea*: oe. *syrfe*.

spatha: oe. *spadu*, ondd. *spada*.

spelta: ohd. *spēlza* (*spēlta* Franz 38), [mndl. *spēlte* V.], oe. *spēlt* m. onz.

spicárium: ohd. *spihhári*, [ondd. *spíkare*, mndl. *spiker* V.].

spínula? ohd. *spínala spēnala*, [mndl. *spēlle* uit *spenle*, nndl. *speld* V.].

spongia: ohd. *spunga*, oe. *spynčje* (ital. *spugna*, alban. *špužje*).

sporta: oe. *spyrte*, uit **sportea?*

(*stipula*): wgerm. oorspronkelijk *stuppla*, ohd. opperd. *stupfala*, mndd. *stoppel*, mndl. *stoppele* (laat lat. *stipula*).

strāgulum: oe. *strāzł*.

strāta (via): ohd. *strāz̄a*, [mndl. *strāte* V.], oe. *strēt* vr.

strīgīlis: ohd. *strīgīl*.

struppus: oe. *stropp*, [mndl. *strop* (*pp*) V.].

strāthio: oe. *strýta* (**strūtis* = ohd. *strūz̄*).

stuppāre: ohd. *stopfōn*, ondd. *bestuppōn*, [mndl. *stoppen* V.].

subtōláres (calcei): ohd. *suftelári*, oe. *suftlère swiftlère*.

sūtor: oe. *sutére*.

tābula, *Probi App. tabla*: ohd. *zabal* onz., oe. *tæfel tebl*.

tégula: ohd. *ziagal* m., oe. *tigle* vr. (alb. *tiégulç*). — **tegilla*: oe. *tigele* Pog. s. 20, [mndl. *tēgel* V.].

telonium in den vorm *toloneum* (Schuchardt II, 245; *Probi App.*; ook *Placidus-Glossen* ed. Deuerling): osa. *tolna*, [mndl. *toolne* V.], osa. oe. mndl. *tol*, ohd. *zol*.

telonarius in den vorm *tolonarius*: ohd. *zolanári*, oe. *tolnére*, [mndl. *tolnare* V.].

tessera? oe. *teosol* m. 'dobbelsteen'.

thēca (Diez II c *taie*): ohd. *ziahha*, ne. *tick* (oi. *tuch*).

thésaurus. Uit *trēsóro*: ohd. *trēsó*, *triso*.

toludárius in den vorm *tel(u)darius*: ohd. *zēltári*, osa. *telderi* (volgens Bréal, *Mémoire de la Soc. de Ling.*). [Vgl. mndl. *telden* V.]

tornāre: oe. *tyrnan*.

trájectórium: ohd. *trahtári*, [mndl. *trechter* V.], oe. *tracter*.

tremissis m.: oe. *trims* m., ohd. *trimissa*.

- tribütum*: ohd. *tribu*, oe. *trifot* (geslacht onbekend).
tripodem: mndl. nndl. *treeft*, Kil. *treeft*, *treft*, 'ollae sustentaculum'.
trücta: oe. *trüht* (ital. *trota*, alb. *trofte*).
tünica: oe. *tünuce* = oi. *tonach*.
(turris) turrem: oe. *torr* (jonger is ohd. *turri*).
uncia: got. *unkja* (*Aretijusche Oorkonde*), oe. *ynce*, [mndl. *inke*? V.].
ünio: oe. *ynne*.
urceolus: elzass. *erke*, *Dasypodius örckelín*.
urceus: got. **aurkjus* (gen. pl. *aurkjê*).
vállum vállus: hd. ndd. *wall*, [mndl. *wal* (II) V.], oe. *weall* m.
vannus vr.: ohd. *wanna*, [mndl. *wanne* V.] (jonger is oe. *fönn*).
*(vasculum) *flasca* (Diez I *flasco*): ohd. *flasca*, oe. *flare*.
[vélum: mndl. *wiele* en wat later mndl. *wile*, nndl. *wijl* 'sluier' V.].
Verona: mhd. *Bërn* uit **Bërene* **Bërüna*.
vicia: ohd. *wiccha*, [mndl. *wicke* V.].
vicus: oe. *wiç* vr., ondd. *wík*, ohd. (Otrf.) *wích* m., [mndl. *wijc* V.].
*(vìlla) *vìla*: ohd. *wíl* in plaatsnamen.
*(vìlláre) *vìláre*: ohd. *wilári* in plaatsnamen.
vindēmiae: ohd. (**wintimme*) *windema Gloss. II*, 701.
vind'niäre: ohd. *windemón* (uit **wintimmeón*), zwits. *wimmæ*.
vínium: got. *wein*, on. *vín*, oe. *wín* onz. [vgl. oslow. *wino* V.].
 Vulglat. *vínus* = ohd. *wín*, [mndl. nndl. *wijn* V.] m.
vínitór-em: ohd. *wínzári-l* uit **vín(i)tóri*.
vívárium: ohd. *wiwári*, ondd. *wíwari*, [mndl. *wuwer*(e); jonger is mndl. *viver* V.].

Bij 't samenstellen dezer lijst heb ik van mijn kollega's G. Goetz en W. Meyer zeer veel steun ondervonden. Herhaaldelijk vertoont zich in die lijst de achtergrond, welke 't overnemen van een woord in 't Germaansch duidelijker doet uitkomen. Aan den eenen kant toch laat zij zien in hoeverre Latijnsche en Romaansche woorden buiten 't Germaansch zijn verspreid, en toont daarmee wat 't karakter was der rijkstaal in wingewesten waar geen Latijn werd gesproken; — aan den anderen kant wordt telkens de verhouding tot 't Vulgairlatijn in 't bijzonder kortelijk in 't licht gesteld. Wat 't tweede punt betreft, daarvoor levert inzonderheid de spraakkunstige verhandeling die bekend staat als '*Appendix op Probus*' (Gramm. Lat. ed. Keil, IV, p. 197, 198) interessante en leerrijke bijvormen: Prof. G. Goetz heeft er mij opmerkzaam op gemaakt. Verwijzingen naar Diez' *Etym. Wtb.* en naar de bekende artikels van Groeber in *Wölfflin's Archiv*, waar enkele Latijnsche woorden grondig worden besproken, bedoelen den lezer nader in te lichten.

Onze woordenlijst bevat eenige betwistbare gevallen, en ik meen dan ook geenszins dat hier vroeger twijfelachtige dingen voor goed zijn uitgemaakt. Onzeker wat de kronologie betreft, zijn de waarschijnlijk laat overgenomen ohd. woorden *fēnstar*, *spēntōn*; betwistbaar wat de afleiding betreft, zijn misschien *kaal*, *kamp*, hd. *mischen*. De § 2 behandelde woorden *carrus*, *carruca*, *paraverēdus* zijn in bovenstaande lijst niet vermeld, omdat het niet zeker is of 't Germaansch ze onmiddellijk uit 't Keltisch dan wel uit 't Latinoromaansch heeft geput; bij *paraverēdus* is zeker 't laatste 't meest waarschijnlijk.

In ons glossarium wilden we een overzicht geven van alle woorden die in de verschillende Germaansche streken zijn overgenomen vóór de Hoogduitsche Klankverschuiving. We zijn het met Wackernagel, *Kl. Schr.* III, 260, eens dat deze laatste in de 7^e eeuw heeft plaatsgehad. De kerkwoorden, die in een latere periode zijn overgegaan, blijven grotendeels buiten beschouwing. Als kenmerken dat de woorden in ouden tijd zijn overgenomen, gelden bovendien bij mij de zuiver gutturale uitspraak van lat. *c* vóór *ě* en *ĩ* en de overeenstemming in de kwantiteit der geaccentueerde klinkers bij woorden die in 't Latijn en 't Germaansch 'tzelfde accent hebben. Hiermee is wel een tijdperk van ettelijke eeuwen omspannen, maar men zal zich daarbij moeten neerleggen, omdat we van die geheele periode geen Germaansche geschriften bezitten, behalve de Gotische, en we dus bij geen mogelijkheid nauwkeuriger kronologische bepalingen kunnen maken. Bij enkele woorden, zooals *molina*, *tremissis*, *cuprum*, die in 't Latijn zelf pas laat voorkomen, zouden we een vingerwijzing voor de tijdsbepaling hebben door de Latijnsche letterkunde, zoo we niet moesten gelooven dat deze woorden in de omgangstaal hadden bestaan lang voordat daarvan in de literatuur blijkt. En juist die omgangstaal moeten we beschouwen als de bron der in 't Germaansch overgenomen woorden: dat wordt bewezen door 't feit dat de Vulgairlatijnsche *molina*, *conucula*, *stupla*, *facla*, *cuprum* zijn overgegaan, terwijl de vormen der deftige taal *mola*, *colus*, *stipula*, *fax*, *æs cypreum* waren. Ook 't volgende grammatisch onderzoek bevestigt door belangrijke punten dat de Latijnsche woorden in 't Oudgermaansch een Vulgairlatijnsch karakter dragen.

Wat de plaats betreft waar de woorden vandaan komen, tot nog toe kan men daarover geen waarschijnlijke vermoedens uiten. 't Belangrijkste, misschien 't eenige kenmerk is de verspreiding der woorden in 't Romaansch; zie over *kriese-kirsche*, *küse* e. a. mijn *Etym. Wtb.*; over *trichter* en *pistor*, *pistrinarius* Mussafia, *Nordital. Ma.*

189, 190, over *stipula stupla* ald. 157. Dat dit kenmerk niet afdoende is, blijkt uit *Saturni dies*, allereerst in 't Noordwesten inheemsch, dat, voor zoover men weet, in 't Romaansch nergens voorkomt.

Door de studiën van Franz en Pogatscher is met zekerheid gebleken dat de Latijnsche kwantiteit der klinkers in 't Germaansch onveranderd blijft indien 't accent in de beide talen 'tzelfde is, b. v. in *asinus*, *cámara*, *dráco*, *lácus*, *tábula*, *módius*, *púteus*, *cícer*, *píper*, *vícia*; *pílum*, *vínum*, *dáma*, *pálus*, *rémus*, *pláma*, *pránum*, *múrus*, *múlus*, *strúthio*, *mórum*, *lórea*, *Róma*. Met betrekking tot zulke geaccentueerde klinkers komt 't Germaansch geheel overeen met zijn Latijnsche voorbeelden, ook vóór dubbele konsonanten enz. In één geval maar schijnt 't Germaansch voor 't Latijn een kwantiteit te bewijzen waarvoor in 't Latijn-Romaansch geen bewijs is te leveren: ohd. *fásci*, welks *á* zéker lang is ¹⁾, wijst op lat. *fáschia* (got. *fáski*, waarschijnlijk niet: **faskja*); ondd. *plástar*, waarin de *á* lang is blijkens 't Nieuwwestfaalsch, wijst op *emplástrum* (evenzoo komen ondd. *Páska*, waarin, weer blijkens 't Westfaalsch, de *á* lang is, [ndl. *Pischen* V.] en on. *Páskar* van *Pásca* got. *Páska*). Lange Latijnsche klinkers in de lettergreep vóór 't accent worden verkort bij lat. *rúdicem*, *sécúrus*, *bólétum*, *órárium*, *pánárium*, *scárium* (Franz), *dénárius* (Pogatscher). Die verkorting is heel oud, blijkens got. *auráli* uit lat. *órárium* (niet uit lat. *órále*). Opmerkelijke uitzonderingen zijn westf. *zátarsdāχ*, [ndl. *zaterdag*, dialektisch met *ā* enz. V.] (oe. *sáternesdæχ*) uit *Sátúrní dies*, als ook ohd. *lágella* uit lat. *lágéna*; geen uitzondering is oe. *rédic* uit *rédica* (Pogatscher). *í* en *á* in de lettergreep vóór 't accent blijven bij *spícárium*, *vívárium*, *pílárium* (Franz, Pog.). Synkope van *ě* in de lettergreep vóór 't accent zien we bij *cerésia*, (alem. *χriesi*), **excúrtus* (ohd. *scurz*), *merétricem* (oe. *míltestre*), *eléphántem* (oe. *ylpend*). De verkorting der eerste lettergreep bij lat. *augustus* is Vulgairlatijnsch; vreemder is de behandeling der eerste lettergrepen van lat. *catapúlta*, *emplastrum*, *episcopus*. De synkopeering van den klinker der lettergreep na 't accent in *stup(u)la*, *fac(u)la* is Vulgairlatijnsch; daarentegen hebben merkwaardigerwijze got. *asilus* = lat. *asinus*, got. *Kaisar* uit *Caesarem* dien klinker niet uitgeworpen. Een gevolg van oude synkope is missehien 't optreden van doffe tusschenklinkers in plaats van lat. *í* (*e*) in ohd. *sēmala*, *pfiasal*, oe. *tunuce*, *persoc*, *seoloc*, *eosol* (oe. *munuc* = ohd. *munih*).

Zeer vreemd is ohd. *spēnala* als het komt van lat. *spínula* (ver-

¹⁾ Möller, *Kuhn's Zs.* 24, 510, neemt sekundaire rekking aan.

eischt wordt **spīnula*); daarom moet men wellicht aannemen dat de beide woorden oorspronkelijk verwant zijn (met 'ablaut' \bar{i} : *ei*).

Eindelijk vermelden we de lange klinkers die in 't Latijn 't accent hadden en het door de Germaansche accentverschuiving hebben verloren. Zij hebben hun Latijnsche kwantiteit behouden, zooals got. *ákeit* lat. *acētum* en ohd. *sthhûr* lat. *secûrus* leeren; vgl. ohd. *chuhhina*, *ę.5.5'ih*, *pfuliwi*, *che.5.5'í*, *becchí*, *chumi*, *mulí*, *chemí*. Daarom zal men ook moeten aannemen got. *snwáp*, *auráli*, en verder de niet voorkomende **múneit* 'monēta', **tribūt* 'tribūtum', **kátein* 'catēna', **búleitus* 'bolētus' enz. De Westgermaansche talen geven niet altijd een duidelijk inzicht in de kwantiteit der tusschenlettergrepen.

Bij 't konsonantisme lette men op ohd. *choh*, *chohhon*, *chuhhina* uit vulglat. *cocus*, *cocere*, *cocina* (Schrijflatijn *qu*), ndl. *aker* uit *acarium* voor *aquarium*. Dubbele konsonanten zijn enkel geworden in ohd. *úla*, *wíla*. Als zij in 't Latijn vóór 't accent staan, is de vereenvoudiging regel, zooals ohd. *sehhl*, *wílári*, **këllári* en oe. *pilece* bewijzen; vandaar ook oe. *teosol* uit *tessella*? gelijk Pogatscher wil. Over ohd. *këllári* zie men denzelfde (s. 58), maar lette ook op ohd. *gellita*, *pfppi.5*. In de accentlettergreep blijft na een korten klinker de dubbele konsonant ook in 't Germaansch bewaard (*saccus*, *soccus*, *gemma*, *buttis*, *culleus* enz.).

Onze tabel bewijst duidelijk dat de Westgermaansche rekking der konsonanten eerst na 't overnemen der Latijnsche woorden plaats heeft gehad; vgl. de behandeling van de medeklinkers in oe. *pytt*, ohd. *ęchil*, *wiccha*, *ęppi*, als ook *stufpala*, *chupfar*, *facchala* (vgl. verder *míla*, *bulgea*).

De gutturale uitspraak der *c* voor *e* en \bar{i} wordt bewezen door got. *aurkjus*, *unkja*, ohd. *becchí*, *wiccha*, *chista* enz. Dat *t* in *tj* als *t* zonder assiblatie werd uitgesproken, blijkt uit oe. *pytt*, *belt*, *strýta*, ndd. *merte* 'Maart'.

In de lettergreep die in 't Latijn 't accent had, is een nazaal verdwenen bij *mensa*, *pensum*, *pensile*, *insula*; wonderlijk is dat daarentegen in lat. *focátia*, *palátium* (*piscatio*: ohd. *fiscenza*) nazaleering (in 't Westgermaansch?) heeft plaatsgehad. Nog niet verklaard is 't vervangen van *r* door *l* in lat. *prúnium*, *scirpus*, *mórum* (*tessera*?). Misschien is, zooals men uit zwits. *chílihha* voor *chírihha*, *bílehe* voor *birke* zou opmaken, de overgang oorspronkelijk tot sommige plaatsen in Duitschland beperkt geweest en later door overneming verspreid. In got. *auráli* hebben we dissimilatie uit lat. *orárium* (vgl. ohd. *piligrín* uit *peregrínus*).

Van de grootste beteekenis voor de geschiedenis der Oudger-

maansche klankleer is de manier waarop de Latijnsche buigingsuitgangen door de Germaansche 'auslautsgesetze' zijn gewijzigd. Men vindt bij vergelijking dat overal bepaalde wetten zijn te bespeuren waar men op 't eerste gezicht onverklaarbare verschillen meende te ontdekken.

De uitgang der Latijnsche mannelijke *o*-stammen na de overneming in 't Gotisch komt uit in *aggilus*, *apaustaulus*, *diabaulus*, *alpi-skaupus*; en belangrijker bewijzen nog dan deze Kristelijke woorden zijn got. *asilus*, *sakkus*, *assarjus*. Uit 't Ohd. komen in aanmerking de woorden die *i*-stammen zijn geworden: de meervouden *tisci*, *secchi*, *mili*, *pfili* mag men verklaren uit een oudere verbuiging naar de *u*-stammen; de geaccentueerde *ü* van ohd. *churz*, *scurz* berust waarschijnlijk op een *ü* in de tweede lettergreep, en ook ohd. *sihhûri* naast *sihhâr* is uit een *u*-stam ontstaan (got. **sikûrus*). Men lette ook op Gotische eigennamen als *Krispus*, *Agustus*. Got. *Krêkôs* zal uit den Latijnschen pluralis *Graeci*, *Graecos* zijn voortgekomen. Dat de Westgermaansche talen niet meer alle *u*-vormen bezitten, hangt ten nauwste samen met hun latere 'auslautsgesetze' en hun buigingsstelsel.

Een geheel anderen weg bewandelen de Latijnsche onzijdige *o*-stammen wanneer ze in 't Germaansch worden overgenomen: got. *wein*, *akeit*, *saban*, *balsan*, *aurâli* vertoonen geen spoor van *u*-flexie (got. *fathu*, *leifû*); ohd. *sëgan*, oe. *sëzen* komen van **signo*, niet van **signû*. Deze uiteenlopende behandeling van masculina en neutra is niet te verklaren uit de casus obliqui, want die zijn gelijk, maar alleen uit den verschillenden nom. sing., en wel in dier voege dat men voor germ. *wîn*, *akît*, *saban*, *ôrâli* uit moet gaan van de Vulgairlatijnsche vormen *vîno*, *acêto*, *sabano*, *orôrio*, terwijl lat. *asinus*, *saccus* in 't Germaansch *u*-stammen zijn. M. a. w. lat. *-us*, *-um* werd in 't Vulgairlatijn *-us*, *-o*, gelijk Ascoli met 't oog op Romaansche toestanden beweert.

Uit 't voorgaande blijkt reeds dat de overgenomen woorden zich schikken naar de 'auslautsgesetze', en de behandeling der feminina op *â* bevestigt dat. Zij hebben de oude synkope der *â*, wat overgang tot de neutra ten gevolge heeft gehad: leerrijk zijn in dit opzicht got. *mês*, *lukarn* uit *mensa*, *lucerna*; vgl. verder got. **fâski*, waarvoor zonder reden een zwak masculinum **faskja* wordt aangenomen en dat beantwoordt aan ohd. *fâski* uit lat. *fâscia*. In 't Westgermaansch vinden we in plaats van Latijnsche feminina op *-a* neutra, zooals ohd. *zabal*, *tâm*, *fënstar*, *saf* of zooals oe. *mynet*, uit lat. *tabula*, *dama*, *fenestra*, *sapa*, *monêta*; van onzijdig zijn mannelijk geworden ohd. *ziagal*, *muni*, oe. *zimm*, *qmbor*, *qncor*. Nu is het

niet onmogelijk dat bij 't overnemen naast den nominatiefvorm vaak ook de geheele flexie van 't Latijn heeft meegewerkt om 't vrouwelijk geslacht te bewaren, zooals bij *arca*, *cista*, *molina*, *coquina*, *camera*, *catena*, *solea*, *stipula*, *strata* (daarbij ook *castra*, *milia*); zoo is misschien oe. *mynet* onz. uit lat. *moneta*, maar ohd. *muni*^{5,5a} vr. uit lat. *monetam* ontstaan; evenzoo oe. *zimm* m. naast ohd. *gimma* vr. Bij 't overnemen van lat. *i*- en konsonantstammen zien we vaak dergelijke dubbele punten van uitgang. In gevallen als van got. *Kaisar*, oe. *mínt*, *cealc*, *pic*, ohd. *chēlih*, **lerih*, *retih* mag men niet uitgaan van de Latijnsche nominatieven *Caesar*, *mons*, *calx*, *pix*, *calix*, *larix*, *radix*: de afwezigheid van 'umlaut' in 't Oudengelsch toont aan dat vulglat. *Caesare*, *mónte*, *calce* de oorspronkelijke vormen zijn, evenals op *ē* in den uitgang gewezen wordt door oe. *torr* (uit *turrem*, niet uit *turris*), oe. ohd. *post* (uit *postem*, niet uit *postis*). Daarentegen wijst ohd. *churb* op *corbis*, naast *chorb* uit *corbem*; vgl. oe. *bytt bāt* uit *buttis buttem*. De Latijnsche *n*-stammen behouden hun oude verbuiging (met uitzondering van oe. *púnt* uit lat. *ponto*?), maar op hun vorm heeft de nominatief invloed geoeffend, en deze schemert door in de *á* van ohd. *pfáwo* Franz s. 62 en in de *cc* van ohd. *traccho*, als ook in ohd. *choufo*, lat. *caupo*. Vreemd is ohd. *linsi* uit lat. *lens*.

Dat men ook bij de mannelijke *ō*-stammen van 't Latijn (got. *asilus*, *sakkus*) niet enkel van den nominatief mag uitgaan, is best mogelijk: een zeker bewijs voor een echten Germaanschen *o*-stam hebben we niet: bij de gen. plur. got. *aurkjē*, *katilē* kan men misschien een nominatief **aurkjus*, **katilus* onderstellen (vgl. *aggilē* van *aggilus*). Hd. *kupfer* (*D. Wtb. i. v.*), dat in sommige nhd. tongvallen mannelijk is, wijst misschien op lat. **cuprus* masc., de verbreide vorm met *ō* in de accentlettergreep op 't neutrum *cupro*.

§ 5. 't Oudst bekende Karakter der Germaansche Klanken.

De indruk dien de taal der Germanen op de Romeinen maakte, wordt hier en daar door oude schrijvers meegedeeld. Men had niet 't minste begrip dat de Germanen met de Italiërs en de Grieken door een aloude verwantschap waren verbonden. Zij zelve golden mét hun taal voor even barbaarsch als bij voorbeeld later de Hunnen of als de Afrikaansche stammen. W. Wackernagel heeft in zijn *Gesch. d. dtsh. Lit.* ², 4 uitspraken van Romeinsche schrijvers over den aard der Germaansche klanken opgesomd. *Montium altissimi Taunus et Retico, nisi quorum nomina vix est eloqui ore romano* Mela III, 3. — *Quid memorem Bructeros? quid Chamavos? quid*

Cheruscos Vangionas Alamanos Tubantes? bellicum strepunt nomina et immanitas barbariae in ipsis vocabulis adhibet horrorem Nazarii Panegyri. Constant. 18. — Julianus Apostata vergelijkt in 't begin van zijn *Misopogon* 't zingen van volksliederen bij de Germanen op den rechteroever des Rijns *τοῖς κρωγμοῖς τῶν τραχὺ βούωντων ὀρνίθων*.

Wanneer we ons zelven nu de vraag stellen wáárdoor de klank van 't Germaansch den Romeinen zoo moeilijk en tevens zoo onaangenaam leek, kunnen we als volgt redeneeren. Enkele oude Germaansche klanken kenden de Romeinen al uit 't Grieksch: germ. *χ* en *β* zullen wel in hoofdzaak geklonken hebben als gri. *χ* en *θ*. Maar de 'tönende' spiranten van 't Germaansch zullen de Romeinen wel hebben gehinderd, en 't hoofdbezwaar zal hebben bestaan in groepen van konsonanten als *χt*, *ft*, *βt*, *χs*, *fs*, *χn*, *fn*, *wl*, *sl*, *gw*, *hw*, *tw*, *dw*, *βw*, *wr*. Germ. *χαψτός* (*P.-Br. Beitr.* 9, 151), *a(n)χtum'roz* (*Zs. f. d. Alt.* 9, 246) en ook woorden met spiranten in opeenvolgende lettergrepen als oudgerm. *χαιχός* (*Zs. f. d. Alt.* 3, 189) waren voor den mond van een Romein moeilijk uit te spreken; zij werden dan ook verlatijnscht (*Chatti* of *Catti*, *Actumerus*, *Chauci*). Dat gebeurt overal: waar een taal een woord uit een andere overneemt, worden sommige vreemde klanken door inheemsche vervangen. Werkwoorden als *βαχαι-* 'zwijgen', *βωχα-* 'wasschen', *φαῖχα-* 'vangen', zelfstandige naamwoorden als got. *βειhurō* (vóorgot. **βινχwón*), *βwahl* (*βwaxla-*) 'bad', *hlistus* 'dief', *βlauhts* 'vlucht' enz. — *vix est eloqui ore romano!*

Willen we een duidelijk denkbeeld krijgen van de Germaansche klanken in den tijd dat de Germanen met de Romeinen in aanraking kwamen, dan moeten we de Germaansche stof- en eigenamen bij de oude schrijvers beschouwen, en dan blijkt dat inderdaad, gelijk we zoo even vermoedden, de echt Germaansche klankaard reeds was gevormd. De Klankverschuiving, 't belangrijkste punt voor 't onderkennen van 't Germaansch, had geheel zijn beslag gekregen, en daarmee had ook in hoofdzaak de taal de harde en rauwe klanken erlangd waarvan Pomponius Mela en Nazarius spreken. In *Teutones* en *alces*, die oogenschijnlijk hiermee in strijd zijn, zullen de Kelten Germaansche klanken door hun eigene hebben vervangen (Müllenhoff, *Alttertumsk.* II, 114 ff.).

Idg. *k* wordt voorgesteld door *ch*, *χ* (*Zs. f. d. Alt.* 9, 246) in *Cherusci*, *Chatti*, *Chauci*, *Chamavi*, *Chasuarii*, *Χαρουδεις* (on. *Hordar*, Zeuss 152), *Χαριουαισος*, *Χαριουιγος*, *Chariovalda*; Latijnsche schrijvers gebruiken daarvoor ook *c* (*Catti*); 'spiritus asper' blijkt uit Vell. Patere. *Attuarii*; *Hariobaudes*; **Αστρυγοι* (Dio Cassius).

Over den klank van de *ch* = *h* zie men vooral Kern, *Germ. Woorden* blz. 5.

De echt germ. *f* komt voor in *Frisiones*, *Canninefates*, *Fosi*, *Fenni*, *Αουπ-φουρδον*, *Τουλιφουρδον* (ook *framea*?); bevreemdend is *Gepides Gepedes* = oe. *Gifedās*, langob. *Gibidi* (Zeuss 436). — Germ. *þ* bewijzen *Nerthus* = on. *Njorðr* (vgl. skr. *nrtu* als attriboot van goden?) bij Tacitus, *Mars Thingsus* (Scherer, *Sitzgsber. der Berl. Acad.* 1884, XXV); door lat. *t* vervangen is zij in *Catumerus*, *Cannine-fates*.

De Wet van Verner had gewerkt, m. a. w. 'grammatischer wechsel' was aanwezig, in den Romeinschen tijd; vgl. 't suffix *-ung* uit *nko* in *Juthungi*: *d* uit *þ* = *t* komt voor in *-φουρδον* 'voorde' = **þrtu* en in *Burgundiones* (kelt. *Brigantes*); vooral interessant is *Hermun-duri* naast *Thuringi* (Zeuss 102**). *w* uit *gw* vindt men in *-avia* (uit **aγwja* **aγwja*, behoorende bij got. *alva*) in *Scandinavia*, oe. *Scēden-lī* en in *Austr-avia*, *Bat-avia*.

Leerrijk voor de geschiedenis der klanken is de door Wackernagel (*Altd. Wtb.* ¹, 238) ontdekte identiteit van *Chatti* en ohd. *Hessi*, waardoor bewezen wordt dat germ. *ss* uit een ouder *þt* is ontstaan. Voor *z* ontbreken bewijzen (*glēsūm*, *-γαίσο;* *-guesus*). *b*, *d*, *g* staan, in overeenstemming met latere klanken, in *Teutoburgiensis*, *Asciburgium*, *Inguio-*, *Burgundiones*, (*Cauca*)*landensis*, *-φουρδον*, *Suēbi*, *Langobardi*, *Scandinavia*, *Segi-*, *Sugambri*. Echt Germaansche tenues komen voor in *Istaeuones*, *Λουπίας* 'Lippe', *Twihanti* ndl. *Twente*, *Bat-avia* [ndl. *Betuwe* V.], *Chattuarii* oe. *Hætware*. — Dat de Klankverschuiving een voldongen feit was toen de Germaansche en de Latijnsche taal met elkaar in aanraking kwamen, blijkt ook uit de Latijnsche woorden in 't Germaansch, aangezien geen enkel de Germaansche klankverschuiving vertoont (vgl. germ. *kuisor*, *pund*, *strāta*, *munīt* enz.). Got. *raþjō* kan, als het van lat. *ratio* komt, op Romaansche assiblatie wijzen en in got.-germ. *Krēkōs* zullen de *g*'s door *k*'s zijn vervangen.

Ook 't vokalisme van door de Romeinen bekende Germaansche woorden en woordbrokken laat geen twijfel of 't Germaansche klinkerstelsel bestond reeds in den Romeinschen tijd. Voor idg. *o* vindt men in de accentlettergreep *a*; vgl. *Lango(bardi)* = lat. *longus*; *χαίρο-* = got. *harja-* uit *korio-* (oi. *cuire*); *land* (*Caucalandensis*) uit *londho-*. In niet geaccentueerde lettergrepen staat nog *o* (*Chariovalda*, *Inguiomērus*, *Langobardi*); Amm. Marc. heeft in Gotische namen reeds *ā* (*Alaricus*, *Alatheus*, *Ariaricus* enz.) tegenover niet-got. *ō* (*Gundomadus*, *Chonodomarius*, *Hariobaudus*, *Vadomarius*, *Mallobaudes*, *Teutomōres* enz.).

Germ. *ê* vertoonen *Suëbi*, *-mêrus*, *glêsum* Tac. (Plinius *glaesum* *Zs. f. d. Alt.* 23, 23); voor oude *ê* wijst Zeuss 761 op de jongere *â* in den naam van den Alemanniër *Chonodomarius* bij Amm. Marc. (bij Jul. Apost. *Χρονομάριος*); Müllenhoff (*Zs. f. d. Alt.* 7, 529) haalt nog met *â* aan: den naam van den Markomanniër *Βαλλομάριος* (omstreeks 170), van den Quade *Γαιοβουάριος* (omstreeks 213) en van de Alemannen *Vadomârius*, *Fraomârius* (4e eeuw, Amm. Marc.); zie voor deze en andere voorbeelden ook *P.-Br. Beitr.* 11, 18. Bevreemdend is dat in Latijnsche woorden *ê* in 't Westgermaansch nooit *á* wordt: lat. *ê* wordt in de Germaansch-Latijnsche accent-lettergreep germ. open *é* = ohd. *ia* (Möller, *Kuhn's Zs.* 24, 510), zooals blijkt uit de behandeling van lat. *mensa*, *rêmus*, *bêta*, *têgula*; als 't accent in 't Germaansch verschoven is, komt *î* voor *ê* in de plaats; vgl. got. *akeit* = lat. *ac'tum* en bovendien de behandeling van lat. *bol'tus*, *mon'cta*, *catêna*, *sagêna*; let op alem. *griesi* uit *krêsia* tegenover ohd. *chirsa* uit **chirtssa chir'issa* = Romaansch *cerêsia*.

Lat. *â* wordt nooit behandeld als idg. *â* (vgl. *pâtum*, *strâta*, *câseus*, *pâvo*, *Sâturnus*, *assârius* enz.); wat men van got. *Rum'neis* = lat. *Rômâni* moet denken, is niet zeker (Möller, *Kuhn's Zs.* 24, 508, waar ook herinnerd wordt aan *Dânubius* = ohd. *Tuonouwa* en aan *brâca* = ohd. *bruoh*).

Germ. *ur* (= idg. *r*) komt al vroeg voor in *Teutoburgiënsis*, *Asci-*, *Quadri-burgiëum*, *Burgundiones*, *burgus*, als ook in *Λουπ-*, *Τουλιφουρδον* (vgl. ohd. *burg*, *furt*). — Germ. *un* = idg. *n* sonans vindt men in *Burgundiones*, *Segismundus*, *Hermunduri*, *Juthungi*, *Greutung*. Een oude vorm *onx* schijnt niet voor te komen, en of men uit de wijze van behandeling van lat. *pondo*, *montem* = oe. *pund*, *munt* 't bestaan van een oorspronkelijk germ. *onx* (**-mondus*) mag besluiten, is zeer de vraag. Möller onderstelt *Kuhn's Zs.* 24, 510 oorspronkelijk germ. *ö* in zulke gevallen, blijkens zijn bewoordingen: „Lat. *ê* en *ö* ondergaan dezelfde verandering in *ï* en *û* vóór *n*, *m* + konsonant en vóór een volgende *ï*“; daardoor komt symmetrie in de behandeling der klinkers; vgl. *pondo-pund*, *montem-munt*, *molina-mul'n*, *modius-mudjuz*, *corbis-kurp*: *korb*, *gemma-zimm* enz. Idg. *ê* is in de germ. elementen der oude geschriften *ê* en *ï* in gevallen waar in lateren tijd uitsluitend *i* bestaat: evenals ohd. *gimma* van lat. *gemma* komt, vinden we voor *sigi*, *irmin* bij Latijnsche schrijvers *segi*, *ermin*; zulke oude *e*'s vindt men in *Segimerus*, *Segimundus*, *Erminones*, *Gepides*; *Fenni* 'Finnen' (Leffler, *N. Tidskr.* 2, 157, 274). Maar vóór *ng* staat *i* (*Inguæo*, *Inguiom'erus*); evenzoo in een ongeaccentueerde lettergreep (*Herminones*, maar ook *Seges-*

tes). Tegenover deze getuigenissen uit Tacitus heeft Amm. Marc. *Sigismundus* enz.

Idg. *eu* komt voor in *Teuto-* (= *pseudo-*), *Greutung*. — Germ. *ai* is in 't Latijn meestal *ae* (Weinhold, *Zs. f. d. Alt.* 21, 5), zooals omgekeerd lat. *Caesar* in 't Germaansch *Kaisor* wordt. — 'Ab-laut' vertoonen de suffixen in *Hermuu-duri*: *Herminones*, *Juthungi* *Greutung*: *Terringi*.

Voor 't bestaan van 't Germaansche accent reeds in 't begin onzer jaartelling pleit de vroege aanwezigheid der alliteratie. Müllenhoff bewijst in *Zs. f. d. Alt.* 7, 527 uit namen van families dat al in Tacitus' tijd alliteratie bestond: *Segestes-Segimerus-Segimundus*-*Σεγιδαυρος; *Thusnelda-Thumelicus*; *Vannius-Vangio*; *Viduarrius-Vitrodorus* enz.; insgelijks *Inguacones-Herminones-Istaevones* enz. Aangezien derhalve de leden eener Germaansche familie zich reeds in 't Romeinsche tijdperk door allitereerende namen onderscheidden, heeft zeker toentertijd ook de allitereerende poëzie alreede bestaan, en 't Germaansch accent is de grondslag der allitereerende verskunst. — Daarbij komt een bewijs uit de klankleer: idg. *ø* wordt in geaccentueerde lettergrepen *a*, maar in niet geaccentueerde *o*: *Lango(bardi)*, *Χαριο(χαιρος -υηρος)* uit vóórgerm. *longho-*, *korio-*, en dat verschil in behandeling onderstelt 't Germaansche, niet 't Indogermaansche accent. — In middellettergrepen is verder de oude *ě* tegenover de jongere *i* opmerkelijk (*Venedi*, *Veleda*, *Seges-tes*).

Nu hebben we nog te zien hoe het met de uitgangen stond. De Germaansche elementen bij de oude schrijvers en de woorden der Latijnsche taal vertoonen in hun buigingsvormen een parallelisme waardoor wij onafhankelijk van de vorige paragraaf tot de slotsom komen dat de latere 'auslautsgesetze' nog niet hadden gewerkt. De Latijnsche en de Germaansche *o*-stammen gaan samen: *glésun* Tac., *Segimundus*, *Segimérus* enz. — Een *i*-stam is *Albis* = on. *Elfr* uit *Albiz* (Bugge, *N. Arkiv* II, 210), alsmede **alcis*, mv. *alces* (Caesar, *B. Gall.*) = on. *elgr* uit vóórgerm. *alkis*; *úrús*, *Nerthus*, *Segimundus* kunnen identiek zijn met de overeenkomstige Oudnoorsche *u*-stammen, maar evengoed oude *a/o*-stammen vertegenwoordigen. Van de konsonantstammen heeft *rik-* in ouderen tijd den nom.-*rík* (*Boiorík*, *Malorík* e. a.), eerst laat *-rícus* (*Theuderícus*); maar daarnaast is lat. *burgus* = germ. *burg* bevreemdend. Het in laat Latijnsche glossen (Loewe, *Prodr.* 341) voorkomende *brúta* (voor oorspronkelijk germ. **brûdiz*) is, evenals 't late *-rícus*, overgenomen na de periode van de apokope aan 't slot der woorden.

Synkope binnen in een woord vertoont *Mars Thingsus* (germ. *Jingiso-*?); of men voor *Chasuarii*, *Chatualda*, *Chattuarii* enz. een

ouder *γασο-warzjôz*, *γattu-warzjôz* enz., en dus synkope op de grens der samenstellende leden, moet aannemen, is niet met zekerheid te zeggen. De op inscripties voorkomende datieven plur. *vatvims* Kern, *Germ. Woorden* 32 en *aflims* Much, *Zs. f. d. Alt.* 31, 355 schijnen in overeenstemming te zijn met 't Gotische 'auslautsgesetz' (suffix *-mis?*). Andere uitgangen zijn onzeker. Een ouden gen. pl. ziet Grimm (*Zwei entlechte Gedichte*, s. 15) in **Idisiaviso*; even twijfelachtig als dit is *Caminê-fates* (vgl. got. *-fafs*). *Eudoses* Tacitus, *Germ.* 40, houdt Möller (*P.-Br. Beitr.* 7, 505) voor een oorspronkelijk Germaansch meervoud op *ôzez* (fri. *ar*).

§ 6. Germaansch en Grieksch.

Volgens Zeuss zijn de Bastarnen 't eerste Germaansche volk dat op 't geschiedtooneel verschijnt, en wel in de laatste helft der tweede eeuw v. Kr., als soldaten van Koning Perseus van Macedonië tegen de Romeinen. Maar deze vroegtijdige kennismaking der Germanen met de Grieken op 't Balkan-Schiereiland — de Bastarnen hoorden thuis op den Noordelijken oever der Beneden-Donau — heeft in de taal geen sporen achtergelaten. En dat de Germanen eerder met de Romeinen veel in aanraking kwamen dan met de Grieken, blijkt o. a. ook uit den Germaanschen naam der laatsten: got. *Krêkôs* = lat. *Graecos* (on. *Girker* = oudslow. *Grükû*).

Of wellicht later 't verblijf van Germaansche stammen op 't Balkan-Schiereiland ten gevolge heeft gehad dat de Griekse taal invloed op de hunne oefende, is niet uit te maken. Onze oudste literaire bron — de bijbelteksten van Ulfila — vertoont Griekse en Latijnsche woorden die weinig kracht van bewijs bezitten omdat we niet weten of ze werkelijk bij 't volk gebruikelijk waren; bovendien kunnen ze ten deele evengoed uit 't Latijn als uit 't Grieksch komen. Met de uitbreiding van 't Romeinsche Rijk ging de verspreiding van Latijnsche termen gepaard, en 't Grieksch nam in 't begin onzer jaartelling Latijnsche woorden over, inzonderheid voor politieke en militaire begrippen en voor handels- en verkeersvoorwerpen (in 't N. T. vinden we b.v. *Καίσαρ*, *κεντορίων*, *κῆρσος*, *λεγειών*, *κουστωδία*, *κολωνία*, *μίλιον*, *μόδιος*, *κοδράντης*, *ἀσσάριον*, *δημόριον*, *πραιτώριον*, *ταβαίονη*, *χάρτης*, *μεμβράνα*). Enkele der Grieksch-Latijnsche woorden bij Ulfila schijnen een Grieksch karakter te dragen, zooals *aipistaüllê*; bij andere, als *prattóriaîn*, mag men twijfelen of de vorm in overeenstemming was met den aard der volkstaal. De vervorming van eenige Griekse eigennamen bij Ulfila, bv. *Απεινεις*, *Καύρινβό*, *Kalender Jairupula* (Ulf. *Jairaupáulis*) schijnt wel 't werk van de levende taal te wezen.

Even onzeker als de bron der Germaansche woorden is waar een Latijnsch en een Grieksch woord gelijk zijn, even vast staat de Grieksche oorsprong wanneer 't woord in 't Latijn en de Romaansche talen ontbreekt. Got. *aurahi* komt naar Wackernagel's meening (*Kl. Schr.* III, 261) van gri. ἀουρή, maar 't woord past noch in vorm noch in beteekenis bij de overige Grieksche woorden (bovendien heeft 't Grieksche N. T. *μῆμα* voor got. *aurahi*). Maar in 't Westgermaansch komen andere woorden in aanmerking die zeker zonder bemiddeling van 't Latijn of de Romaansche talen zijn overgenomen. Het zijn altemaal kerkwoorden; en Rud. v. Raumer heeft de verdienste deze betrekkingen tusschen Grieksch en Germaansch en hun verband met 't Arianisme in een scherpzinnig artikel *Zs. f. d. Alt.* 6, 401 duidelijk te hebben uiteengezet (vgl. Krafft, *Die Anfänge der christl. Kirche* I, 336 *über den Arianismus bei den Germanen*), nadat reeds Walafrid Strabo in 't verblijf der Ariaansche Goten in *Graecorum provinciis* de aanleiding had gezien tot 't overnemen van gri. *κυριακόν* en *παππᾶς* in 't Duitsch (*Zs. f. d. Alt.* 25, 99).

v. Raumer handhaaft met recht de sinds Walafrid Strabo vaak aangenomen, maar nog vaker gewraakte verklaring van ohd. *chirihha* (dat volgens R. Hildebrand, *D. Wtb.* op *kirche*, kort na 700 voorkomt) uit gri. *κυριακόν*: 't Katholicisme van 't Romaansche Westen kent alleen *ecclesia* [en evenzoo Ulfila enkel *aikklésjô* V.] en mist gri. *κυριακόν*. Te onderstellen is got. **kjriko* **kjreikô*; den Gotischen uitgang -ô mag men natuurlijk niet verklaren uit een vorm *κυριακή* 'kerk', die in de eerste tien eeuwen van 't Kristendom volstrekt onbekend is, maar hij komt overeen met de op gri. -ον berustende -ô in got. *sabbatô*, *áiwaggêljô* (*sigljô*). **Kyrikô* vr.: *κυριακόν* = *áiwaggêljô* vr.: *εὐαγγέλιον*. De klankontwikkeling van wgerm. *kirika* zw. vr. is dus volmaakt in overeenstemming met Grieksche woorden in 't Gotisch.

't Gotische woord voor ohd. *pfaffo*, dat volgens v. Raumer zonder twijfel van gri. *παππᾶς* komt, kennen we toevallig uit den *Kalender* en de *Oorkonde van Napels*: *papa*. 't Katholiek-Westelijk *pápa* (oe. *pápa*, ne. *popé*) 'pontifex' kan in klank en beteekenis niet de oorsprong van ohd. *pfáffo* 'geestelijke', [mndl. *pāpe*, nndl. *paap* d. i. *pāp*, V.] zijn. Verder staat got. *pápa* zw. m. tot gri. *παππᾶς* als got. *satana* zw. m. tot gri. *Σατανᾶς* (?) of als got. **Wulfila* tot gri. *Ὀὐλφίλας*; en ohd. *pfaffo*: got. *papa* = ohd. *hano*: got. *hana*.

Verder zal men Beiersch-Oostenrijksch (mhd. nhd.) *pfinztae* mét Schmeller, *Bair. Wtb.*, moeten beschouwen als komende van gri. *πέμπτη* 'Donderdag', alhoewel de daarbij behoorende woorden oudpr. *pentinx*, magj. *péntek*, oudslow. *petukū* de beteekenis 'Vrijdag' hebben.

Dit zijn de overgenomen woorden waarbij geen sprake is van

Latijnschen of Romaanschen oorsprong. We hebben deze woorden hier besproken als of ze door de Germanen gemeenschappelijk waren overgenomen, maar eigenlijk moeten we onderstellen dat 't Gotisch gri. *παππᾶς, κυριακόν, πέμπτη* heeft overgenomen en 't Westgermaansch ze weer van 't Gotisch heeft gekregen. 't Gotisch bezat echter ook wel Latijnsche kerkwoorden: got. *alpiskaúpus, diabaúlus, aggilus* kunnen misschien evengoed van Latijnschen als van Griekschen oorsprong zijn, en de in 't Westgermaansch vroegtijdig in zwang gekomen vormen *biskop, diobul, angil* zijn toch zeker wel overgenomen met de eerste reeks van Kristelijke woorden, d. w. z. overgenomen van de Ariaansche Goten. Van ohd. *fimfchusti*, mhd. *pfingsten* = got. *patntékustê* zal men 'tzelfde mogen onderstellen.

Wanneer we zoo'n eerste periode van Kristelijke vreemde woorden aannemen, kunnen we ook mét v. Raumer begrijpen hoe 't Germaansch vrij bleef van 't Westelijk kerkwoord lat. *paganus*: deze term, dien 't Romaansch en 't Slawisch beide bezitten (ital. *paganò*, fra. *païen*, oudslow. *poganŭ*), werd niet Germaansch omdat het Germaansch sinds Ulfila een eigen vaste benaming voor 'tzelfde begrip bezat. Got. **haiþins* (op te maken uit 't vrouw. *haiþnô*) beschouwen we mét v. Raumer, s. 407, als uitgangspunt van germ. *heiden*, daar het niet waarschijnlijk is dat alle Germaansche volksstammen ieder op zichzelf op deze vertaling van 't Kristelijke begrip zouden zijn gekomen. Zoo zullen osa. *dôpian* en ohd. *touffen* naar got. *daupjan* zijn gemaakt (vgl. ook *Anz. f. d. Alt.* 7, 408), terwijl lat.-rom. *baptizare* in ouden tijd niet door Germanen werd gebruikt. En de taaiheid van 't heidensche *Ostern* in 't Westgermaansch (got. *Páska*, Hel. *Páscha*, on. *Páskar*, [en ook mndl. *Paeschen* V.] komen met den Joodsch-Kristelijken naam overeen) zal een gevolg zijn van 't vroegtijdig bezigen dier benaming in Kristelijken zin — de verdraagzaamheid waarvan 't woord getuigt, is ook meer Ariaansch dan Roomsch.

Nog één woord vereischt hier bespreking, een woord dat, evenals mhd. nhd. *pfinztag*, alleen in sommige streken gebruikelijk is: ohd. *sambaꝛ-tac*, nhd. *samstag*. Het is Opperduitsch, maar ook verbreid aan den Rijn tot in 't Hessische gebied toe; uit 't lat.-rom. *sabbatum* laat het zich niet verklaren. Ohd. *sambaꝛ-tac* behoort ook, zooals blijkt uit de verschuiving der *t*, tot de eerste reeks van Kristelijke vreemde woorden, en heeft, evenals mhd. *pfinztag, kirche, pfaffe*, verwanten in 't Oosten: oudslow. *subota*, rum. *sambătă*, hong. *szambat*, die tevens de niet verschoven *t* vertoonen. 't Gotisch bezit *sabbatô sabbataûn* (een nom. **sabbatus* ontbreekt en zou ook on-

verklaarbaar zijn), terwijl we **sambatô* **sambatus* verwachten. Ulfla staat echter dikwijls onder den invloed der literaire taal waar wij aan zijn Goten vormen mogen toeschrijven die onafhankelijk waren van den invloed der geschriften. 't Bestaan van een Gotischen vorm **sambatu-* (vgl. **sabbatus?*) wordt bovendien nog waarschijnlijk gemaakt door Oostersche vormen: Th. Nöldeke heeft mij gewezen op perz. *šamba* en overeenkomstige Semietische vormen. Derhalve mogen we voor de eerste periode der Kristelijke terminologie got. **sambatus* = vóórh. *sambatu-day* aannemen, wier onmiddellijke bron schijnt te zijn geweest een niet aangetroffen Grieksch-Ariaansch **σαμβατον* (got. **sambatô*).

Op zichzelf is deze overeenstemming met Oostersche talen zeer bevreedend, maar we kunnen herinneren aan 't feit dat Ulfla zelf sproot uit een Kristelijke familie in Kappadocië, die onder Valerianus en Gallienus (267) met vele andere door een troep plunderende Goten van de Donau werd geroofd en gevankelijk weggevoerd; voorts was „Ulfla's helper en opvolger, Bisschop Selenas, van vaders kant Goot, van moeders kant een Phrygiër, en de *Acta S. Sabae* bewijzen dat tusschen de Kristenen onder de Goten aan de Donau en de Kerk van Kappadocië nog honderd jaar later samenhang en verkeer bestond“ (G. Kaufmann, *Zs. f. d. Alt.* 27, 217).

§ 7. Germanen en Slavoletten.

„Dat 't Germaansch en 't Slavolettisch bizonder nauw verwant zijn, is reeds in 1837 door Zeuss (*Die Deutschen u. d. N.*, s. 18 ff.), later door J. Grimm, *Gesch. d. dtsh. Spr.* 1030, en met de hulpmiddelen der nieuwere wetenschap door Schleicher (*Kuhn's Beitr.* 1, 12; 107) volgehouden.“ Zoo schreef in 1872 Joh. Schmidt, *Verwandtschaftsverh.*, s. 4 ff., waar hij tevens nauwkeurig de gegrondheid der tot daar toe opgegeven redenen nagaat. Met recht verwerpt Joh. Schmidt al het te berde gebrachte met uitzondering van de overeenkomst got. *wulfam*, oudslow. *vlúkomü*, lit. *vilkáms*; deze zeker hoogst gewichtige gemeenschappelijkheid van 't *m*-suffix is dan ook de eenige overeenstemming tusschen de verbuiging in 't Slavolettisch en 't Germaansch die A. Leskien in zijn voorbeeldig en zeer belangrijk boek *Die Deklination im Slavolit. u. Germ.*, Leipzig 1876, toegeeft. Andere punten somt Joh. Schmidt s. 7 op: vooral van belang zijn de telwoorden got. *ainlif*, *twalif*, *þásundi*, lit. *vėnólíka*, *dvjĺíka*, oudslow. *tysqšta* (zie § 60). Brugmann maakt nog opmerkzaam op den overgang van *sr* in *str* dien 't Germaansch schijnt gemeen te hebben met 't Slawisch, en op de nauw verwante beteekenissen van 't bijvoeglijk suffix *-isko*

in 't Germaansch en in 't Slavolettisch (*Techmer's Zs.* 1, 234; 248).

Voorts komen belangrijke overeenkomsten in den woordenschat in aanmerking. Wij halen hier, ons aansluitende bij Joh. Schmidt's kostelijke lijsten (s. 36), eenige woorden aan die nauw verwant kunnen zijn (de Germaansche woorden vertoonen, voor zoover dat mogelijk is, verschoven medeklinkers): on. *berr*, oslow. *bosü*, lit. *básas*; ohd. *chnëtan*, osl. *gneta*; ohd. *glat*, osl. *gladükü*, lit. *glodüs*; ohd. *māscā*, lit. *māzgas* 'knoop'; ohd. *houwu*, osl. *kova* 'ik smeed'; ohd. *chiuru*, osl. *živa* 'ik kauw' (wt. *giu*?); got. *batrga*, osl. *brëga*; ohd. *eiscôn*, osl. *iskati*, lit. *jëszkóti*; ohd. *liugu*, osl. *lāzq* 'ik lieg'; ohd. *hovar*, lit. *kuprà* 'bochel'; ohd. *węcki*, lit. *vágis* 'wig'; lit. *lįgus*, pruis. *polıgu*, got. *galeiks*; lit. *kėmas*, got. *haims*; lit. *lasziszà*, ohd. *lahs*; osl. *losi*, on. *elgr* 'eland'; osl. *strëla*, ohd. *strāla*; osl. *rebros* 'rib', ohd. *rippi*; osl. *žrāny*, got. *qualrnus*; osl. *cělü*, got. *hails*; osl. *brūzda* 'teugel', oe. *brizdel*; osl. *blëdū* 'bleek', oe. *blāt*.

In 't bijzonder dient nog opgemerkt te worden dat in eenige gevallen 't Slavolettisch speciaal met de Noordelijke Germaansche talen overeenkomt: ndgerm. *alu(þ)* 'bier', osl. *olü*, lit. *alüs*; on. *dregg*, pruis. *dragios* 'droesem'; oe. *ryze*, on. *rugr* (uit **rugiz*), osl. *rūži*, lit. *rugijs*; on. *þidurr*, lit. *tetervas*, osl. *tetrëvi*; on. *þomb* (uit **tompā*), lit. *timpā*; on. *kauss* 'schedel', lit. *kiāuszë?* Vreemd is on. *Mjölner* 'Thor's hamer' naast osl. *mlünij* 'bliksem'.

Aan den anderen kant bezit 't Germaansch eenige woorden die alleen in 't Pruisisch-Litauisch, niet in 't Slawisch voorkomen; vgl. got. *ainlif*, *tualif* met lit. *vėnólīka*, *drįlyka*; got. *haims* 'dorp' met lit. *kėmas* 'dorp', pruis. *caymis*; got. *galeiks* met lit. *lįgus*, pruis. *polıgu* 'gelijk'; oe. *clyppan*, ohd. *chlāftara*, lit. *glóbtī* 'omarmen'; germ. *lësan*, lit. *lësti* 'korrels pikken'; ohd. *węcki*, lit. *vágis*; got. *falla*, lit. *pūlu* 'ik val'; ohd. *māscā*, lit. *mezgū* 'ik knoop'; ohd. *harmono*, lit. *szermū* 'wezel'; vgl. Joh. Schmidt, *Verwandtschaftsverh.* 43.

Overgaande tot de beschouwing der overgenomen woorden, moeten we allereerst opmerken dat voor zoover men weet, geen enkel algemeen Germaansch woord uit 't Slawisch is overgenomen; we kennen tot nog toe alleen woorden die sommige Germaansche volkeren van naburige Slawische stammen hebben gekregen. On. *prámr*, *torg*, *tulkr*, ohd. *turniz*, *zīdalāri* kunnen natuurlijk niet in den gemeenschappelijk Germaanschen tijd overgenomen zijn, got. *plinsjan* en *kintus* (Lottner, *Kuhn's Zs.* 11, 172) kunnen zelfs best omgekeerd van de Germanen tot de Slaven zijn gekomen. 't Aantal Germaansche woorden in 't Oudslawisch is daarentegen aanzienlijk. Vaak vertoonen de Slawische woorden oogenschijnlijk een ouderwetscheren vorm, zoodat men zou kunnen meenen dat de over-

neming plaats had gehad vóór de Germaansche Klankverschuiving, maar we zullen hier — evenals bij de Germaansche woorden in de literatuur der Oude Talen — rekening moeten houden met de mogelijkheid dat Germaansche klanken door inheemsche zijn vervangen. Inzonderheid is dit het geval met germ. χ , φ , β ; over de p voor germ. f in oudsl. *plūkū*, *postiti*, *ploskva* enz. zie men Möller, *Ae. Volksepos*, s. 54.

Wij gaan over tot de beschouwing van de oudste kategorie van Germaansche woorden in 't Slawisch, waarbij we ons meest houden aan 't door Miklosich, *Fremdwörter in den slav. Spr.* opgenoemde. Terwijl we in de afdeeling der oorspronkelijk verwante woorden vergeefs zoeken naar samenhangende groepen, vinden we bij de Germaansche woorden in 't Slawisch werkelijk vaste kategorieën.

1) Politieke en oorlogstermen: opruis. *ríkis* 'koning', got. *reiks*; lit. *kūningas* 'geestelijke' (eigenlijk 'heer' [vgl. ndl. *dominus*, *dominee*, 'predikant' V.]), osl. *kūnegū kūne(d)zi* 'vorst', [čech. *kněz* 'priester' naast *knže* 'vorst' enz. V.], westgerm. *kuning*; osl. *česari*, got. *kaisar* (oe. *cásere*); osl. *ljudiže* 'lieden', ohd. *liuti*? osl. *plūkū* 'krijgerbende', westgerm. *folk*; osl. *mīci* 'zwaard', got. *mēkeis*; lit. *szarwat*, got. *sarwa*; osl. *brady*, ondd. *barda*; osl. *šlēmū* (*chlēmū*) 'helm', germ. *helma-* (J. Schmidt, *Kuhn's Beitr.* 5, 467); osl. *brūnja*, got. *brunjō*; russ. *drot* (uit **dūrotū*), oe. *darop*; osl. *bugū* 'armband', westgerm. *baug*; osl. *useregū* 'oorring'; osl. **chomātū*, nhd. *hamen* 'haam' (uit 't Slawisch later nhd. *kummet*); osl. *trāba* 'tuba', ohd. *trumba*; russ. *tyn* 'omheining', wgerm. *tūn*; russ. *val* 'vallum', wgerm. *wall*.

2) Termen van handel en verkeer (Schrader, *Handels- und Waarenkunde*, Jena 1886, s. 92): osl. *kupiti kupovati*, germ. *kaupjan kaupjan*; osl. *sklezi*, got. *skiliggs*; osl. *pēnegū*, wgerm. **paning*; osl. *četa* 'obolus', got. *kintus*; osl. *skotū* 'vee', got. *skatts*; osl. *nuta* 'rond', ohd. *nōz*; osl. *qborū(kū)*, opr. *wumbaris* 'emmer', ohd. *ambar*, oe. *qmbor*; osl. *kotilū*, got. **katilus*; osl. *kūblū*, ohd. *kubili*; osl. *sakū* 'zak', got. *sakkus*; osl. *ungija unici*, got. *ugkja*; osl. *ocitū*, got. *akeit*.

3) Woorden voor landbouw en veeteelt, veld en bosch, huis en hof: osl. *nuta* 'rond', germ. *nauta-*; osl. *plugū* 'ploeg', ondd. *plōg*; osl. *črěda* 'kudde', got. *hatrda*; osl. *chlěvū* 'stal', got. **hliwa-* (i. pl. v. *hlija-*, mét Holtzmann, *Altđ. Gramm.* I, s. 39); osl. *lukū* 'look', germ. *lauka-*; osl. *chrūtū* 'hond', ohd. *rudo*; osl. *chraštī* 'kever', got. *framstei*; osl. **buky* 'beuk', ohd. *buohha*; osl. *chlāmū* 'heuvel', on. *holm*; osl. *brėgū* 'oever', ohd. *bėrg*; osl. *chyzū*, got. *-hūs*; osl. *istūba* 'tent', ohd. *stuba*; osl. *črēmū* 'tent', ohd. *chrām* (uit *krēma*)?

osl. *čedo* 'kind', ohd. *kind*; osl. *chlěbū* 'brood', got. *hlaiβα-*; osl. *olū* 'bier', oe. *ealu*; osl. *bljudo* 'tafel, schotel', got. *biuda-*; osl. *kladězi* 'put'.

4) Woorden voor kunsten en kundigheden: osl. *lěkarī* 'geneesheer', got. *lēkeis* (osl. *lěkū* 'geneesmiddel'); osl. *buky* 'letter', got. *bōka*; osl. *listī* 'list', got. *lists*; osl. *chudogū* 'bedreven', got. *handugs*; osl. *plēsati* 'dansen', got. *plinsjan*.

5) Kerkelijke en godsdienstige termen: osl. *postiti* 'vasten', got. *fastan*; *chabiti sę* 'zieh onthouden', got. *gahaban*; osl. *gonoziti* 'redden', got. *ganasjan*; osl. *crūky* 'kerk', wgerm. **kirika*; osl. *popū* 'geestelijke', got. *papa*; osl. *almužino* 'aalmoes', ohd. *almuosan*; osl. *sąbota* 'Zaterdag', ohd. *samba.γ-tac*.

Uit de Germaansche elementen in 't Slawisch leeren we eenige woorden die uit 't Germaansch zelf onbekend zijn: osl. *kladězi* 'put', uit got. **kaldigga-*, behoorende bij on. *kelda* = fi. *kaltio*, [vgl. voor de beteekenis ook osl. *studentī* 'put', van *studentū* 'koud' V.]; osl. *useręgū* uit got. **ausi-hrigg?* Opmerkelijk is voorts dat deze eerste reeks van Germaansche woorden eerst na de overneming der Latijnsche woorden in 't Germaansch bij de Slawen kan zijn gekomen, aangezien er eenige Latijnsche elementen onder zijn, zooals oslow. *valū*, *sakū*, *ocitū*, *česarī* e. a.

In 't bizonder lette men nog op de *-y* aan 't slot van Germaansche woorden in 't Oudsloweensch, die beantwoordt aan de oorspronkelijk germ. *-ō* der vrouwelijke *ō*-stammen (Mahlow 151; Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 487): *crūky* 'kerk', *raky* 'graf', *brady* 'strijdbijl', *loky* 'poel', *buky* 'letter' e. a., uit oorspronkelijk germ. *kirikō*, *arkō*, *bardō*, *lukkō*, *bōkō*?

§ 8. Invloed van 't Germaansch op de Finsch-Lapsche Talen.

Reeds de Zweed Joh. Ihre (in de Voorrede van zijn *Gloss. Suiothoticum*, Upsala 1769) en de Deen Rask (in zijn bekroond werk *Om det gamle nordiske eller isl. Sprags Oprindelse*, Kopenhagen 1818) hebben op nauwe overeenkomsten tusschen den woordenschat van 't Gotisch-Noorsch en dien van 't Finsch-Lapsch gewezen, en in 1851 toonde F. Dietrich in *Höfer's Zs. f. d. Wiss. d. Sprache* 3, 32 aan dat men 't Lapsch moet tellen onder de oudste bronnen voor de kennis van 't Germaansch. Eindelijk heeft W. Thomsen alles grondig onderzocht en verzameld wat hij over de verhouding van 't Germaansch tot 't Finsch-Lapsch heeft kunnen vinden, in zijn geleerd boek *Ueber den Einfluss der germ. Sprachen auf die finnisch-lappischen* (Halle 1870), dat den lezer voortreffelijk op

de hoogte brengt. Thomsen bewijst dat in 't Finsch een oudste categorie van Germaansche woorden bestaat, welke zich onderscheidt door 't bewaren van de volle uitgangen, en maakt daaruit de gevolgtrekking dat de volkeren van Finschen bloede waarschijnlijk in de eerste eeuwen onzer jaartelling in Middel-Rusland of liever in de tegenwoordige Oostzeeprovinciën, in onmiddellijke aanraking met de Germanen hebben geleefd.

De Oudgermaansche woorden in 't Finsch-Lapsch hebben betrekking 1) op oorlogszwezen en politiek; vgl. fi. *kuningas*, oorspronkelijk westgerm. *kuningaz* (ook in 't Slavolettisch overgenomen, zie blz. 38); fi. *ruhtinas*, oorspr. wgerm. *druhtinaz*; *airut* 'bode', got. *airus*; 2) op beschaving en kundigheden: *kulta*, got. *gulþa*; *kaltio* 'put', on. *kelda* (uit **kaldjô*); *rengas* 'ring', ohd. *hrinc*, uit **hringaz*; *nakla* 'spijker' (got. *nagljan*); *satula* 'zadel'; *akana* 'kaf', got. *ahana*; *lammas* 'lam', got. *lamb*.

Dat deze woorden door 't Finsch zijn overgenomen uit 't Germaansch, en niet omgekeerd, zien we o. a. hieruit dat enkele hunner vroegtijdig ook in andere aan 't Germaansch grenzende talen zijn opgenomen, in 't Slawisch b. v. *kuningas* (lit. *kùningas*), in 't Romaansch b. v. *alan* 'el' (rom. *alna*).

De vraag of men den dialektischen oorsprong van de verschillende woorden kan bewijzen, dan wel of men algemeen Germaanschen oorsprong moet aannemen, is onbeslist. Thomsen meent dat de woorden overgenomen zijn uit 't oorspronkelijk Oostgermaansch, en heeft bijzondere aanrakingspunten met 't Gotisch zoowel als met 't Noorsch gevonden (s. 106): op 't Gotisch wijst z. i. de *-a* van feminina als fi. *akana* (got. *ahana*), *multa* 'stof' (got. *mulda*) enz.; met 't Noorsch — evenwel tevens met 't Westgermaansch — komt overeen de *-u* van feminina als fi. *arkku*, *panku*; met 't Westgermaansch stemt overeen *kuningas* (on. *konungr*) = ohd. *osa*. *kuning*.

Waarin de hooge waarde der Germaansche woorden in 't Finsch-Lapsch voor de geschiedenis der taal bestaat, heeft Thomsen op F. Dietrich's voetspoor aangetoond: zij bewijzen veelal 't vroeger bestaan van uitgangen die overeenkomen met de onderstelbare oorspronkelijk Germaansche vormen. Wat de uitgangen betreft, komt de taal der oudste runenopschriften 't dichtste bij: adjektieven als fi. *armas* 'lief, dierbaar', *kernas* 'gewillig', *sairas* 'ziek' of masculina als *ruhtinas* 'vorst', *kuningas* 'koning' of onzijdige *as*-stammen als *lammas* 'lam', *mallas* 'mout' hebben den klinker van den ouden Germaanschen uitgang *az* volledig bewaard (run. *HoltingaR* enz.); overeenkomstig met de runische neutra *horna*, *staina* vertoont 't Finsch *kulta* 'goud', *viina* 'wijn', *patja* 'onderbed', *lattia* 'vloer'; ook *kaunis*

'schoon', *tiuris* 'duur' komen overeen met oorspronkelijk germ. **skauniz*, **diuriz*; fi. *ruis* 'rogge' met oorspronkelijk germ. **ruyiz* (on. *rugr*); fi. *vantus* 'handschoen' met oorspronkelijk germ. **wantuz* (on. *vottr*, [mndl. nndl. *want* V.]). Zoo zijn deze overgenomen woorden soms een middel ter bepaling der oorspronkelijk Germaansche vormen. Den Finschen vorm *saippio* 'zeep' kan men mét opperd. *seipfe* uit oorspronkelijk germ. **saipjôn* verklaren; fi. *ahjo* 'smids-oven', vertegenwoordigt een germ. **asjô* = ohd. *essa*; voor fi. *viiko* 'week' wijst Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 500, op oe. *wice*; fi. *mullas*, *lannas*, *porras* maken waarschijnlijk dat ohd. *malz*, *lant*, *bort* oorspronkelijk onzijdige *os*-stammen zijn, hoewel 't Germaansch dat niet bevestigt. Finsch *kauppias* 'koopman' doet een uit 't Germaansch niet bekend **kaupjaz* onderstellen.

§ 9. Niet opgehelderde Betrekkingen.

Wat de Vóórindogermaansche bevolking van Noord-Europa was, vóór de Kelten en Germanen, daarvan is niets bekend. Gebruik makende van de door Müllenhoff, *Zs. f. d. Alt.* 11, 284 bewezen omstandigheid dat de naam *Hün* — bedoeld is toch zeker als volksnaam — vóór 't optreden der Hunnen op 't geschiedtoneel tegen 't einde der 4^e eeuw bij de Germanen bekend was, heeft M. Rieger een scherpzinnige gissing naar den naam der Noordduitsche inboorlingen geopperd. Hij ziet een herinnering aan hun in de Noordduitsche hunebedden en gist dat *Hünôz* de naam van een Vóórindogermaansch volk in Noord-Duitschland is geweest (*Arch. f. hess. Gesch.* 15, 4). Of sommige Germanen op Noordduitschen bodem nog niet-Indogermanen hebben aangetroffen, is volstrekt niet na te gaan. Misschien komen Keltisch-Germaansche benamingen als oi. *uball*, oe. *æppel*, ohd. *apful*, (lit. *obûllis*) 'appel' van een inheemschen naam.

De woordenschat van 't Germaansch vertoont eenige eigenaardigheden die invloed van buiten doen onderstellen, zonder dat men precies kan bepalen vanwaar. Men zou geneigd zijn dien invloed gedeeltelijk toe te schrijven aan de Noordeuropeesche inboorlingen. Maar tevens zij men indachtig aan de mogelijkheid dat de Germanen, na 't verlaten der oorspronkelijke Indogermaansche woonplaatsen, op den tocht naar hun nieuwe woonsteden vreemde volkeren hebben aangetroffen en woorden uit hunne talen hebben overgenomen. Het kunnen niet-Indogermaansche talen zijn geweest, en ik vermoed dat germ. *silubra*- en *hanapi*- (oslow. *sirebro*, *konoplje*) uit zulk een taal komen; de hennep (lat. *cannabis*, gri. *κάρabis*) hoort volgens V. Hehn thuis aan de Kaspische Zee en 't Aral-Meer.

Op dezelfde woonplaats wijst misschien de overeenkomst van got.-germ. *paida* met thrac. *βαίτη* Herod. IV, 64 (Wackernagel, *Zs. f. d. Alt.* 6, 297); germ. *lina-* houden [wij mét Fick (zie blz. 2) voor een Europeesch woord. Wat men moet denken van *māzon*, *mēzon* 'maankop', is niet zeker; ohd. *araweiꝛ* (gri. ἄροβος, lat. *ervum*?) zal van andere zijde worden opgehelderd. Den naam der raap *rāphu rēphā rāphā* hebben we in § 1 vermeld. Tot de vreemde woorden van onbekenden oorsprong rekenen we ook ohd. *sambuoh* 'draagstoel'.

Evenals in de genoemde gevallen onopgehelderde betrekkingen tot andere talen bestaan, doen ook eenige opmerkelijke namen van dieren 't vermoeden van overneming rijzen. Vreemde woorden van onbekenden oorsprong zijn: got.-germ. *ulbandus* (vgl. gri. ἔλιφαντ- uit *lbhant lebhant*), germ. *kattuz* (on. *kattr*, ohd. *chazza*), hd. *ratte ratze?*, ohd. *gamuz*; vgl. voorts ohd. *fincho*, eng. *finch pink* met ital. *pincione*.

Bevreemdend is ohd. *louwo lēwo* (Williram *lēwo*), uit **laujon-* (naast gri. λειοντ-, vr. *λείωνα*, osl. *livü*). Van on. *fil* en ohd. *hēlfant(bein)* zij slechts opgemerkt dat zij later zijn overgenomen en hier niet thuis hooren.

Waar men got. *alēwa-*, *smakka-*, *peika-*, *baira-bagms* bij moet brengen, is onzeker, daar de woorden niet buiten 't Gotisch zijn verspreid (osl. *smoky* kan uit 't Gotisch zijn overgenomen).

De opmerkelijke overeenkomst van anglofri. *bræs*, eng. *brass* met lat. *ferrum* (beide uit *bhrso*) is bijzonder merkwaardig indien Schrader, *Sprachvergl.* 292, te recht hebr. *barzel* vergelijkt; men zou dan zoowel voor 't Latijnsche als voor 't Oudengelsche woord Fenicischen oorsprong mogen aannemen. 't Algemeen Germaansche *apon-* 'aap', zeker een vreemd woord, zou men ook allicht houden voor een Fenicisch handelswoord; Graff I, 159 maakt opmerkzaam op ἀββάνας bij Hesychius.

Tot de oudste vreemde woorden in 't Germaansch reken ik ook de talrijke familie van Germaansche woorden voor 'kruik', bij welke tal van verschillende klanken voorkomen: in 't midden van 't woord wisselen af *ō* en *ū*, *kk* : *k* : *ç* = *s* : *γχ* : *γ*.

KROKKA : KRUKKA on. *krukka*, oe. *crocca*—KRÛKA oe. *crúce*, nndl. *kruik*, ndd. *krúke*—KRÔÇA KRÛÇA me. *crôs*, mndl. *croes*, mhd. *krúse*—KRŃCHYA : KRÛGA oe. *crohha*, oe. *cróç*, ohd. *chruog chrugula*.

Zekere oude verwanten hiervan buiten 't Germaansch zijn nog niet gevonden. In 't volgende geval bestaan buiten 't Germaansch woorden die in klank overeenkomen: lat. *cúpa*, gri. *κυμπος*, skr. *kúpa kumbha*, Zend *çumba* laten zich vergelijken met ohd. *chumpf chopf chuofa chumf chubili*, ondd. *kúvîn*, [mndl. *comme* V.], oe.

cumb cijf. Ook de veelvormige familie got. *puggs*, oe. *poca pohha*, oe. *púss*, ohd. *pfoso* zal wel overgenomen zijn.

2) In 't Germaansch komt het niet zelden voor dat een woord in twee vormen — met en zonder klankverschuiving — bestaat; deze afwisseling wijst er op dat de niet verschoven vorm overgenomen is. In de gevallen die we meteen zullen noemen, is er geen reden invloed van niet-Indogermaansche talen aan te nemen; het ware zelfs denkbaar dat de overneming plaats had gehad in den boezem van 't Germaansch zelf, indien men althans mag aannemen dat één of meer Germaansche stammen langer de Indogermaansche klanken behielden dan de overige. Met ohd. *vadôn* 'gaan' is oe. *paþ* 'weg', *-paþþan* 'gaan' (mhd. *pfetten*) te vergelijken; de nauwe overeenkomst in klank met gri. *πάρος*, oi. *áth* 'voorde' (= **páta*) bespreekt Schrader, *Handelsgesch.* 13; hij uit 't vermoeden dat wgerm. *paþ* Keltisch is.

II. 'T KONSONANTISME.

§ 10. De Klankverschuiving.

1. De Indogermaansche Aspiratae. Deze klanken, door 't Oudindisch onveranderd bewaard, in de andere Indogermaansche talen hetzij tot de overeenkomstige ontploffingsklanken, hetzij tot de overeenkomstige spiranten geworden, namen in Vóórgermaanschen tijd een breede plaats in (over de ekivalenten in de Indogermaansche talen zie men Brugmann I, § 322 ff.). Door de Germaansche klankwetten zijn zij in de overeenkomstige frikatieven veranderd.

a) De Indogermaansche mediae aspiratae *gh*, *bh*, *dh* zijn in 't oorspronkelijk Germaansch *γ*, *þ*, *ð*, waarvoor, volgens § 13, ook de ontploffingsklanken met stemklank in de plaats kunnen treden: got. *guma*, oe. *guma*, uit idg. *ghāmen-* (lat. *homo*); got. *agis*, oe. *æge*, uit idg. *aghes-* (gri. *ἄχος*); on. *miðr*, uit germ. *miðjaz* = idg. *médhyos* (skr. *mádhyā*); on. *mjoðr* 'mede', uit germ. *meðu* = idg. *médhu-* (gri. *μέθυ*, skr. *mádhu*); osa. *klioban*, van den idg. wt. *glābh* (gri. *γλάβω*); ohd. *nēbal*, uit idg. *nebholá* (gri. *νεφέλη*, lat. *nebula*, skr. *nābhas*); got. *bairan*, *bauan* van de idg. wortels *bher*, *bhū* (skr. *bhar*, *bhū*, gri. *φέρω*, *φύω*); on. *vefa*, skr. wt. *vabh*; oe. *beofað* = skr. *bībhēti*; osa. *liof*, oe. *leóf*, bij skr. *lubh*.

b) De Indogermaansche tenues aspiratae (Brugmann I, § 475; 553) gehoorzamen aan dezelfde wet als de zuivere tenues, d. w. z. zij worden verschoven tot spiranten zonder stemklank: ohd. *scim*,

skr. *phēna* 'schuim'; ohd. *rīha*, skr. *rēkha* 'rij'; ohd. *huof* (: skr. *çapha* 'hoef'); got. *lvafō*, skr. *kvath*; got. *wifōn*, skr. *vyath vith*; got. *skafjan*, gri. *ἀσκηθής*; nhd. *liederlich*, gri. *ἐλεήθερος*; mhd. ndl. *hinken*, skr. *khañj*; on. *meiþr* 'stang', skr. *mēthis*; ohd. *rad* (uit **raþa-*), skr. *rātha*; ohd. *flado* (uit **flaþan-*), gri. *πλάθαινον*; got. *halts*, skr. *khōḍa* 'lam'; ohd. *hadara* 'lap' (skr. *çithira* 'los'). De overgang van Indogermaansche aspiratae zonder stemklank in tenues, die door Bezzenberger, *Gött. gel. Anz.* 1883, s. 394, wordt bepleit, schijnt in eenige gevallen zeker te zijn : on. *flatr*, skr. *pr̥thu*; got. *baíra-ts* 'gij tweeën draagt', skr. *bhárathas*; oe. *flint*, gri. *πλίθος*; ohd. *chranz* bij skr. *granth* 'binden'.

2. De Indogermaansche Ontploffingsklanken.

a) Zonder stemklank: *k*, *t*, *p*. Deze worden spiranten zonder stemklank: *χ*, *þ*, *f* (in geschrifte staat voor *χ*: *h*): got. *haúrn*, lat. *cornu*; got. *hīlan*, lat. *cēlare*; got. *hairtō*, lat. *cord-*; oe. *þeccan*, lat. *tegere*; oe. *þynne*, lat. *tenuis*; got. *þreis*, lat. *tres*, gri. *τρεις*; got. *fōtus*, lat. *pes*, gri. *πούς* (skr. *pād*); ohd. *fruo*, gri. *πρωί*; got. *fill*, lat. *pellis*; got. *fisks*, lat. *piscis*. — Voorbeelden van tenues in 't midden: got. *bróþar*, skr. *bhrátv-*; got. *teiha*, lat. *dīco*; got. *tiuha*, lat. *dūco*; got. *faihu*, skr. *páçu*; got. *taihun*, gri. *δέκα*, skr. *dāca*; ohd. *nēvo*, skr. *nápāt*; ohd. *zahar*, gri. *δάκρυ*; got. *fimf*, gri. *πέντε*, skr. *pāñca*.

b) De Indogermaansche ontploffingsklanken met stemklank zijn *b*, *d*, *g*. Zij verliezen hun stemklank: oe. *þeccan*, lat. *tegere*; got. *qinō*, gri. *γυνή* (skr. *gnā*); got. *akrs*, gri. *ἀγρός*, skr. *ajra*; osa. ohd. *wērck*, gri. *ἔργον*; got. *kniu*, gri. *γόυυ*; got. *qiman*, skr. *gam*; got. *hairtō*, lat. *cord-*, gri. *καρδία*; got. *sitan*, lat. *sedere*, skr. *sad*; oe. *swēte* 'zoet', gri. *ἡδύς*, skr. *svādú*; got. *twai*, lat. *duo*, gri. *δύο*, skr. *dvā*; got. *at*, lat. *ad*; got. *tamjan*, gri. *δαμάω*; got. *itan*, gri. *ἔδομαι*, skr. *ad*.

Van de Vóórgermaansche *b* dient opgemerkt te worden dat er maar heel weinig verspreide woorden met idg. *b* zijn: ndd. ndl. *slap* (got. *slēpan*) bij osl. *slabū* 'slap' (lat. *labi* 'glijden'); got. *þaúrþ*, lat. *tribus*, kelt. *treb-* in *Atrebrates*; mndd. mndl. *lippe*, lat. *labium*; oe. *slipor*, lat. *lūbricus*. Over *p* voor *q* uit idg. *gʷ* zie men § 14. Germ. *p* komt voor in eenige woorden die misschien in vóórhistorischen tijd zijn overgenomen uit een andere taal: got. *paída* (gri. *βαιτη*), oe. *hænep* (gri. *κίναβις*). Verder vinden we een algemeen germ. *p* nog in eenige vreemde woorden die later zijn overgenomen, meest uit 't Latijn, b.v. got. *pund* (lat. *pondo*), oe. *pipor* (lat. *pipor*). — Over germ. *st* uit vóórgerm. *zd* vgl. men § 13.

Wij hebben de verschillende verschuivingen opgesomd in de volg-

orde waarin zij vermoedelijk hebben plaatsgehad. Daar de verandering der mediae aspiratae in frikatieven met stemklank zoo verbreid is, mogen we misschien zelfs de gissing uitspreken dat dit eerste verschuivingsproces (Paul, *P.-Br. Beitr.* 1, 199) reeds vóór den Germaanschen tijd, d. w. z. tijdens den samenhang der Germanen met andere Indogermaansche volkeren, is voldongen. Noodig is het evenwel niet dit aan te nemen, en men kan ook een andere volgorde vermoeden, waarbij alles in Germaanschen tijd zou zijn gebeurd: als eerste verschuiving zou men de aspiratie der tenues (idg. *k, t, p* tot oorspronkelijk germ. **kh, *th, *ph*) kunnen beschouwen; dan konden de nieuwe tenues aspiratae met de oude zijn samengevallen en beide vervolgens gemeenschappelijk spiranten zonder stemklank zijn geworden, evenals tegelijk de aspiratae met stemklank spiranten met stemklank werden.

Uit de door ons besproken betrekkingen tusschen 't Germaansch en 't Latijn (§ 5) blijkt, evenzeer als uit de klanken der Germaansche woorden in 't Finsch (§ 8) en 't Slavolettisch (§ 7) dat in 't begin onzer jaartelling de Klankverschuiving en de Wet van Verner, die we in § 12 zullen behandelen, geheel hun beslag hadden. 't Eenige woord dat zou kunnen pleiten voor zeer late verschuiving der mediae (de mogelijkheid is geopperd door Paul in *P.-Br. Beitr.* 1, 197), got. *Krēkōs*, ohd. *Kriahhi* = lat. *Graecos*, is niet overtuigend, daar de Germaansche *k* aan 't begin ook heel wel een plaatsvervanger van den Latijnschen ontploffingsklank *g* kan zijn ('t Oudgermaansch had aan 't begin enkel *γδ*). De burenbetrekkingen tusschen Kelten en Germanen dagteekenen al van vóór de Klankverschuiving (*Volcae* = germ. *Walhōz*). Is on. *Harfaðu* werkelijk aan den naam *Carpathi* en de naam *Finnen* (*Fenni*) aan den naam *Quānen* gelijk (Bremer, *Literaturbl.* 1889), dan blijkt wezenlijk de Klankverschuiving eerst te hebben plaatsgehad in de betrekkelijk late Germaansche woonplaats; de identiteit van oe. *hanep* en gri. *ἀναβίς* en van got. *paída* en thrac. *βαίτη* pleit misschien ook voor die tijdsbepaling.

§ 11. Uitzonderingen op de Klankverschuiving.

Waar tegen de in § 10 opgenoemde regels wordt gezondigd, is óf sprake van afzonderlijke regeltjes, of wel de schijnbare onregelmatigheden kunnen verklaard worden uit verschillen die dagteekenen van vóór de Klankverschuiving.

a) Vóórgermaansche afwijkingen. Vaak kan men afwisseling tusschen de Indogermaansche explosivae waarnemen, in dier voege dat in de oorspronkelijke taal mediae en tenues nevens elkander

moeten hebben bestaan. In navolging van Zimmer (*Q. u. F.* 13, 287) neemt men aan dat in vele gevallen uit een Indogermaansche tenuis in de buurt van een nazaal een Indogermaansche media is ontstaan. Vaste regels zijn voor deze afwisseling niet te geven. Onderlinge verschillen der dialekten en verschillen tusschen 't Germaansch en andere talen worden op deze wijze begrijpelijk: got. *taikns* bij *teihan* (de idg. wt. *dik* met den bijvorm *dīg*, vgl. lat. *dignus*); oe. *fācn* 'bedrog' naast got. *faihō* (idg. *pīk* met den bijvorm *pīg*); osa. *drukno* 'droog' naast oe. *drīze* (idg. wt. *dhrūk* naast *dhrūg*); dgl. gri. *μῆρυμι* naast skr. *mīç*; lat. *dignus* naast *dico* e. a.; germ. *manþjan* (ohd. *mendan*) van den idg. wt. *mant* (maar met verzachting skr. *mand*) 'zich verheugen'; oe. *huntian* 'jagen' naast got. *hinþan* 'vangen'; ook lat. *mendax* naast *mentiri*. Er is dus een reeks van zekere gevallen voorhanden waarbij nazaleering in 't spel is. [Over dezelfde afwisseling, ook in 't begin der woorden, spreekt Gallée, *Leemans-Album*, blz. 279 vlgg.: ndl. *knippen*, lit. *gnjbtī*, *gnāibyti* naast ndl. *nijpen*, on. *hnīpa*, lit. *knēbti*; on. *knūtr* naast *hnūtr*; ndl. *kling* naast oe. *hlinc*. Misschien komt ook in de buurt eener liquida de afwisseling voor, volgens denzelfde: ndl. *helpen* naast lit. *szēlpti*; ndl. *klip* naast osa. ndl. *klif*. V.]

b) Tot de Vóórgermaansche onregelmatigheden rekenen wij die schijnbare afwijkingen van de normale overeenstemming der konsonanten die een gevolg zijn van de zelfstandige ontwikkeling der verwante talen. In de eerste plaats komt hier in aanmerking de in 't Grieksch en in 't Sanskrit waargenomen wet volgens welke een wortel niet tegelijk met een aspirata kan beginnen en eindigen: got. *biudan* beantwoordt aan skr. *budh*, gri. *πυθ* insooverre alle drie zich regelmatig uit den idg. wt. *bhudh* hebben ontwikkeld; evenzoo komen got. *bindan*, skr. *bandh* en gri. *πενθερός* van den idg. wt. *bhendh*; got. *deigan*, skr. *dih*, gri. *τεῖχος* en lat. *figulus* van den idg. wt. *dhīg*; ohd. *driogan* en skr. *druh* van idg. *dhrūgh*; ohd. *buog*, skr. *bāhū* en gri. *πῆχυς*; van idg. *bhāghū*; ohd. *gēbal* van een oorspronkelijk *ghebhala*, gri. *κεφαλή*. Behalve deze en dergelijke, door Grassmann, *Kuhn's Zs.* 12, 81 verklaarde, schijnbare uitzonderingen op de Klankverschuiving voor 't geval dat twee aspiraten in den wortel voorkwamen, zou men nog ettelijke bizondere wetten der overige Indogermaansche talen kunnen vermelden die oogen-schijnlijk in strijd zijn met de Wet der Klankverschuiving. Zoo is b.v. in 't Sanskrit in eenige gevallen *g* door *h* vervangen: skr. *aham*, maar gri. *ἐγώ* = got. *ik*; skr. *hanu*, maar gri. *γένυς*, got. *kinnus*; skr. *duhitar*, maar gri. *θυγάτηρ*; skr. *māhi* (*majmán*), maar gri. *μέγα*, on. *mjok* *Kuhn's Zs.* 11, 177. Over zulke bizondere wetjes der verwante talen zie men Brugmann I.

c) Tot de Germaansche afwijkingen van de Klankverschuiving behoort de behandeling der konsonantenparen *kt*, *pt*, *tt* en *sk*, *st*, *sp*. 't Tweede bestanddeel dezer paren wordt niet verschoven, en in *kt*, *pt* wordt 't eerste spirans: *χt*, *ft* (*tt* moeten we afzonderlijk bespreken); vgl. got. *ahtau* gri. ἄνω; got. *nahs*, gri. νυκτ-; ohd. *sēhto* 'de zesde', gri. ἕκτος; got. *raih̄ts*, lat. *rectus*; ohd. *nift(ila)*, lat. *neptis*, skr. *naptī*; got. *hliftus*, gri. κλέπτῃς; got. *fimfta*, gri. πέμπτος; got. *hafts*, lat. *captus*. Voorbeelden van idg. *sk*, *st*, *sp* = germ. *sk*, *st*, *sp*: lat. *vastus*, ohd. *vuosti*; lat. *piscis*, got. *fishs*; lat. *hostis*, got. *gasts*; lat. *con-spicio*, ohd. *spēhôn*; lat. *spūere*, got. *speiran*. Voor idg. *skh*, *sth*, *sph* staat in 't Germaansch *sk*, *st*, *sp*: ohd. *spaltan*, volgens P. v. Bradke = skr. *sphôt sphut* 'splijten'; ohd. *spurnan*, skr. *sphur*; got. *skaidan* uit idg. *sqhuit* (gri. σχιζω); ohd. *stân*, *star*, skr. *sthâ*, *sthira*; ohd. *stollo*, skr. *sthîṇâ* 'zuil'; ohd. *first*, skr. *pr̥sthâ* 'top'.

We beschouwen tevens de behandeling van idg. *ks*, *ps*, die in 't Germaansch *hs*, *fs* zijn geworden: got. *tahswa*, lat. *derius*; got. *sahs* = idg. *seks*; ohd. *wahs*, idg. *woksú* (gri. ὠξύς); ohd. *ahsa* 'as', uit idg. *aksâ* (lat. *axis*); got. *aúhsa*, uit idg. *uksu-* (skr. *ukšan*); ohd. *fahs* 'haar' (skr. *pakṣa*); ohd. *lēfs*, uit vóórgerm. *leps-*; oe. *wafs* uit vóórgerm. *wopsu-* (lit. *lapsà*). Op een dergelijke manier wordt *t* vóór *s* tot *s*; vgl. 't suffix *-sni* in got. *anabûsns*, uit vóórgerm. *-bhûtsni* (behoorende bij got. *biudan*); got. *usbeisns*, uit *-bhûtsni* (behoorende bij got. *beidan*); ook oe. *wrâsen* (ohd. *reisan*), uit *wraitsna* (behoorende bij oe. *wriðan*); verder ohd. *brôsmo* 'kruiemel', uit *bhroutsmen-* (oe. *breótan?*); ohd. *rosamo*, uit *rutsmen-* (idg. wt. *rūdh*); oe. *qndrésu* 'timor' uit *-êtsni* (eigenlijk *þs*, daaruit *ss*; over de verandering van *ss* in *s* zie men § 16).

d) Germ. *ft*, *ht* komen altijd van idg. *kt*, *pt*: in alle gevallen dat *t* als suffix achter een wortel op een gutturaal of labiaal kwam te staan, werd door de klankwetten vóórgerm. *kt*, *pt* vereischt: got. *waúrhts* 'gewerkt' uit idg. *wrkto-s*, wt. *wrg* (gri. ἔργον); got. *dauhtar* uit idg. *dhukter* (: gri. θυγάτηρ). Vandaar got. *-gifts* bij *giban*, *saúhts* bij *siukan*, *raih̄ts* (lat. *rectus*) bij lat. *regere*, got. *gaskafts* bij *skapjan*, *bráhts*, *þáhts*, *baiúhts* enz. bij *briggan*, *þugkjan*, *bugjan* enz.

Een uitzondering maakt got. *gahugds*, alsmede de zwakke praeterita *osa*. *habda*, *sagda*, die uitvloeisels schijnen te zijn van een oudere wet (idg. *gh + t*, *bh + t* = idg. *ghdh*, *bhdh*).

e) Idg. *t + t* is in 't Germaansch eerst verschoven tot *þt*, een klankvorm die doorschemert in lat. *Catti Chatti Chatthi*; in de Germaansche dialekten is daaruit eenparig *ss* ontstaan: ohd. *Hessi*;

vgl. got. *gauriss* bij *uitan* (uit *wit-to-s*); got. *gaqiss* bij *qīþan* (uit *gwetti*); got. *læssaba* bij *lvatjan* (uit *gotto*, wt. *god*); zie verder over ss § 16.

f) Een door Brugmann I, § 527 geopperde wet 't + k in 't midden van een woord geeft germ. *sk*' berust op gevallen waarin evengoed de germ. *sk* uit idg. *t + sk* kan worden verklaard: on. *beiskr* 'bitter' kan uit idg. *bhoit-ko-s*, maar ook uit idg. *bhoit-sko-s*, ohd. *rasc* 'snel' uit idg. *rot-ko-s* of uit idg. *rot-sko-s* (oi. *rethim* 'ik loop') worden afgeleid.

§ 12. De 'grammatische Wechsel' en de Wet van Verner.

Terwijl 't Indogermaansch slechts één spirant zonder stemklank bezit (*s*), vertoont de afstammeling, 't Germaansch, tengevolge van de verschuiving der Indogermaansche tenues en tenues aspiratae (*t-th*, *p-ph*, *k-kl*), bovendien *ç*, *f*, *þ*. Deze vier stonden vroeger regelmatig op alle plaatsen van een woord, maar zijn ten deele sekundair tot de spiranten mét stemklank (*ç*, *ð*, *þ*, *z*) verschoven, onder den invloed der Vóórgermaansche accentuatie, die in 't oorspronkelijk Germaansch nog van kracht was (zie § 18). Deze beroemde ontdekking van Verner (*Kuhn's Zs.* 23, 97) is door Paul aldus in formule gebracht (*P.-Br. Beitr.* 6, 538): „De vier harde frikatieven *h þ f s*, die na afloop der Germaansche Klankverschuiving bestonden, zijn behalve in de groepen *ht hs ft fs sk st sp* verzacht, tenzij de dichtst voorafgaande sonant volgens de Indogermaansche accentuatie den hoofdklemtoon had“.

Ten bewijze geven wij eerst voorbeelden waarbij de spiranten zonder stemklank zijn gebleven, tengevolge van de oorspronkelijke accentuatie van den dichtst voorafgaanden sonant: got. *faihu*, skr. *páçu*; got. *taihun*, skr. *dáçu*, gri. *δέξα*; got. *brôþar*, skr. *bhrátṛ*; ohd. *nëro*, skr. *nápát*; got. *fimf*, skr. *páñca*, gri. *πέπτε*; got. *wulfs*, skr. *vṛka*, gri. *λέκος*. 't Indogermaansch accent, door 't Sanskrit behouden, is dus ook uit 't Germaansch te leeren wanneer een lettergreep uitgaat op een spirant zonder stemklank: got. *qīþ-us*, uit idg. **gwét-us*; got. *hálsa-* 'hals', uit **kólso-* (lat. *collum*); got. **nêlvs* 'nabijzijnd' uit **néqo-* enz.

Heeft de lettergreep die door een spirant zonder stemklank wordt gevolgd, geen klemtoon gehad, dan is een spirant mét stemklank ontstaan, zoodat idg. *patér*, *swekrû*, *kasó* germ. *fader*, *sweyrû*, *hazo* hebben opgeleverd, en wel over een tusschentrap *fapér*, *sweyrû*, (*hasó*). De zoo ontstane zachte spiranten kunnen (volgens § 13) met de mediae *g*, *d*, *b* en met *r* afwisselen: got. *hund*, uit

hundó- = *hunþó-* = gri. *ἕκατόν*, skr. *çatá*; got. *hardus*, uit **harþú-* = gri. *ἰουβένος*; got. *jugga-*, voor *junýá-*, uit **juwenýó-* (skr. *yuvacá*, lat. *juvencus*); ohd. *swigar*, skr. *çvaçrú*; on. *ylgr* 'wolvin', skr. *vrki*; got. *tigus*, gri. *δέκας*; got. *þridja*, skr. *trítya*; got. *fidwôr*, skr. *catváras*; oe. *snoru* = skr. *snušá*; oe. *hara* 'haas' = skr. *çaçá*. Voor deze en andere bewijzen zie men Verner t. a. p.

Voorbeelden van de verzachting van *þ*, *f*, *χ* = idg. *th*, *ph*, *kh* schijnen te zijn: on. *fold*, skr. *prthiví*; oe. *hræddan*, skr. *çratháy*; oe. *and* 'en', skr. *atha*; on. *mondull*, behoorende bij skr. *manthá*; ohd. *nagal*, skr. *nakhá*; mhd. *hübel*, zd. *kaofa* 'berg'.

Daar 't Vóógermaansche accent bewegelijk was, d. w. z. in zekere reeksen van vormen naar vaste regels versprong (zie § 18), kunnen woordstammen en verbale wortels afwisselend spiranten met en zonder stemklank vertoonen. Deze afwisseling noemt men sinds 't verschijnen van Holtzmann's *Altd. Gramm.* (1868) 'grammatischen wechsel' voor zooverre zij aan den dag komt bij de vorming der verbale stammen: ohd. *ziohan*, *zôh* — *zugumês*, *gizogan*; *zîhan*, *zêh* — *zigumês*, *gizigan*; *dîhan* — *gidigan*; oe. *seôþan*, *seáþ* — *sudon*, *jesoden*; *forleósan*, *forleás* — *forluron*, *forloren*; *dreósan* — *zedroren*. De hier blijkende afwisseling in klank aan 't einde van den wortel wordt verklaard door de Wet van Verner; de daardoor veronderstelde Indogermaansche accentafwisseling bestaat in 't Oudindisch (zie daarover beneden § 37). Dat ook de factitiva met betrekking tot de primaire werkwoorden 'grammatischen wechsel' vertoonen (oe. *lédun* bij *líþan*, got. *frwardjan* bij *wairþan*, enz.), wordt eveneens door hun accent in 't Indisch gerechtvaardigd (Verner, *Kuhn's Zs.* 23, 120). Ook 't ontstaan van dubbelen als got. *þahan*: ohd. *dagên*; ohd. *frâhên*: *frâgên* is uit een vroegere verspringing van den klemtoon te verklaren.

Dezelfde afwisseling van spiranten met en zonder klemtoon is ook een belangrijk ding bij de vorming van de stammen der naamwoorden; vgl. on. *ylgr* (skr. *vrki*) met got. *wulfs* (skr. *vřka*); ohd. *swigar* (skr. *çvaçrú*) met ohd. *swêhur*; on. *haugr* 'heuvel' met got. *háuhs* 'hoog'; zie verdere voorbeelden in mijn *Stammbildungslehre*, s. 105. Daar ook in de Indogermaansche verbuiging de verschillende vormen een verschillend accent hadden (gri. *πόδα*: *πόδος*; skr. *mánuš*, lokatief *manáú*, *sána*, ablatief *sanát*, e. a.), kan ook een nomen in de Germaansche talen 'grammatischen wechsel' vertoonen (§ 47).

In alle hier tot nog toe aangehaalde bewijzen staat de spirant aan 't eind van den wortel, maar dezelfde wet geldt ook voor alle spiranten zonder stemklank in suffixen. Hier vindt men evenwel

den regel niet zuiver meer, daar de analogie veelal invloed heeft geoefend. Ter wille der gelijkvormigheid zijn soms na de werking van de Germaansche accentwetten vormen verloren gegaan en is soms bij dubbelen die oorspronkelijk regelmatig afwisselden, 't onderscheid vergeten. Bij voorbeeld: de mannelijke woorden die oorspronkelijk oxytona waren, zooals gri. *ἄραρος*, skr. *sūnūs* moesten in 't Germaansch in den nominatief uitgaan op *-s*; maar alle nominatieven (sg. en plur.) hebben in 't Germaansch *-z* gehad, op voorbeeld der paroxytona zooals *wulfaz* (= skr. *vīkas*). Dergelijke gevallen zullen in de Vormleer worden behandeld (§ 43, 46).

Behalve de spiranten aan 't einde en in 't midden der woorden schijnen ook die aan 't begin somtijds door de Wet van Verner te zijn getroffen, hetgeen ontdekt is door Bugge (zie *Sv. Landsm.* IV, 2, 48 en *P.-Br. Beitr.* 12, 399). Gewoon is aan 't begin *bl* voor en naast *fl*: hd. *flecken*, [ndl. *vlek* V.], ndd. *blecken*; opperd. *flach*, [ndl. *vlak* V.], md. *blach* (hess. *blacke* 'vlakke hand', zwits. *blacke* 'groot bord'); hd. *fladen*, [mndl., nndl. *vlade* V.], zwits. *blaeder* 'koedrek' ('koeievla'); ohd. *blōz* 'superbus', *flōzlihho* (got. *flauts*). Waarschijnlijk is de 'grammatische Wechsel' aan 't begin van een woord ontstaan door 't gebruik van zoo'n woord als tweede lid eener samenstelling (vgl. got. *du-ginnan* = oslow. *po-čę-ti* 'beginnen').

Ten slotte nog eenige voorbeelden om te bewijzen dat germ. *ht*, *ft*, *þt*, *hs*, *fs*, *ss*, *sk*, *sp*, *st* niet gehoorzamen aan de Wet van Verner: vgl. ohd. *ohso* met skr. *ukśán*; got. *ahtau*, ohd. *ahto* met skr. *aśtau*, gri. *ὄξρω*; ohd. *nift* met skr. *napti*; interessant zijn germ. *dohtr-*, skr. *duhitṛ* en got. *liuhapf*: *liuhtjan*, idg. *léukot-*: *leuktěj-*.

Germ. *sk* en *st* zijn soms regelrecht uit idg. *zg* en *zd* verschoven; zie § 13. Bechtel meende dat idg. *st* in 't Germaansch door de Wet van Verner *zd* was geworden, maar dat is door Kögel, *P.-Br. Beitr.* 7, 192, weerlegd. Kögel's gissing, dat idg. *tl* in 't Germaansch *st* en met 'grammatischen Wechsel' *ss* moest worden (*P.-Br. Beitr.* 7, 171), komt, volgens *P.-Br. Beitr.* 9, 150, niet uit. Over de Wet van Sievers (*P.-Br. Beitr.* 5, 149), volgens welke *hw* bij 'grammatischen Wechsel' *w* wordt, zie men § 15, waar ook gesproken wordt over een 'grammatischen Wechsel' *jj*: *j* en *uw*: *w* (on. *Frigg*: got. *frijón*).

Opmerking. Over de verdiensten van Rask en Jakob Grimm ten opzichte der Klankverschuiving zie men Paul in zijn *Grundriss*, s. 86. Na Rudolf v. Raumer (*Gesamm. sprachwissensch. Schriften*, s. 1 ff.) is men aan de fonctiek meer gewicht gaan hechten, en zoo heeft

men in de laatste jaren, vooral sedert Scherer in zijn werk *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.*¹, 32 de Klankverschuiving had behandeld, door vergelijkingen uit de taalstudie en door theoretische overwegingen de vraagstukken opgelost. Terwijl de veranderingen der Indogermaansche ontploffingsklanken eenvoudig en zonder bijzondere moeilijkheden waren te verklaren, kon men het eerst niet eens worden over de wijze van ontstaan van germ. *g* uit idg. *gh*, *d* uit *dh*, *b* uit *bh*. Scherer stelde als tusschentrap spiranten met stemklank. Paul heeft de groote verdienste dat hij voor deze meening taalkundige bewijzen in menigte heeft bijgebracht en aangetoond heeft dat de spiranten met stemklank in 't Oudgermaansch een belangrijke rol hebben gespeeld (*P.-Br. Beitr.* 1, 145). Braune (*P.-Br. Beitr.* 1, 513) leverde een nieuwen steun voor de theorie der spiranten met stemklank door opmerkzaam te maken op de afwisseling *s*: *z* en nauwkeurig den 'grammatischen wechsel' na te gaan. Deze laatste schijnt te zijn ontdekt door Holtzmann (*Altd. Gr.* I, 346). Verner loste 't vraagstuk van den 'grammatischen wechsel' op (*Kuhn's Zschr.* 23, 97), gaf daardoor rekenschap van de voornaamste uitzondering op de Klankverschuiving en leverde tevens een nieuw bewijs voor de theorie der spiranten met stemklank. — Andere geschriften over de Klankverschuiving kan men vermeld vinden bij Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.*², 122.

§ 13. De oorspronkelijk Germaansche Spiranten.

1) Slechts één spirant zonder stemklank heeft 't Germaansch uit 't Indogermaansch behouden, de *s*. In 't Germaansch is 't voorkomen der *s* beperkt door den 'grammatischen wechsel' (**hazo*, on. *here*, naast ohd. *haso*; **auzó*, ohd. *ôra*, naast got. *ausô*; ohd. *snura*, uit idg. *snusâ*, skr. *snušâ*, enz.). Opmerking verdient dat 't Indogermaansche en ook 't jongere, Germaansche klankpaar *sr* in 't Germaansch *str* is geworden: ohd. *strôm*, van den idg. wt. *sru* (skr. *sru*, gri. *ῥυ*) 'stroomen'; oe. *Eostrā*, (germ. **Austró*) 'godin der lente', behoorende bij skr. *usrā* 'dageraad'; got. *swistr*, dat. sing. = oind. *svasrī* 'der zuster'; vreemd is on. *stroðenn*, partic. van *serða*. Hierbij behooren waarschijnlijk ook got. *gilstr*, *fôstr*, (**blôstr*), uit **gelsr*, voor **gelssro*, **gelþtro*, enz.?

In verschillende Indogermaansche talen vindt men 't verschijnsel dat ettelijke woorden nu eens mét en dan weer zónder *s* aan 't begin voorkomen: ohd. *spêhôn*, lat. wt. *spec*, maar skr. wt. *paç* 'zien'; got. **þakjan*, lat. wt. *teg* 'dekken', maar gri. *στέγειν*, lit. *stógas*, skr. *sthag*; lat. *tundo*, skr. *tud*, got. *stautan*; ohd. *hinchan*, gri. *σῆλω*; ohd. *sléo*, osl. *lëvü* 'linker'; on. *þrqrstr* 'lijster', lit.

strázdas; ohd. *stēhhan*, skr. wt. *tig tij*; ohd. *latta*, oi. *slat* 'lat'; ohd. *lam*, skr. *srāma*. In 't Germaansch zelf komen meermalen dergelijke dubbelen voor: ohd. *stior*, on. *þjórr*; oe. *protu*, mndl. nnd. fri. *strote*; on. *nef*, ohd. *snabul*; oe. *næss*, on. *snos*; mhd. *link*, [mndl. *linc* en *slinc* V.], nederr. *slink*; oe. *mēltan*, ohd. *smēltan*; on. *melr*, zw. *smālg* 'dun gras', mhd. *smēlthe smēlwe* (oorspr. idg. *s-melgo-*); Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 460; *Engl. Stud.* 3, 157.

2) Een spirant met stemklank *z* kwam volgens Osthoff, *Kuhn's Zschr.* 23, 87 in 't Indogermaansch in eenige weinige gevallen voor. Idg. *zg*, *zd* zijn in 't Germaansch, volgens den hoofregel, tot *sk*, *st* verschoven; vgl. ohd. *māscā*, on. *mōskve* (algemeen germ. *mēsqen-* zw. ntr.), uit idg. *mēzgʰen* = lit. *māzgas*; mhd. *meisch*, oe. *māsč*, uit vóórgerm. *maizgo-* = osl. *mēzga*; ohd. *Wascun*, behoorende bij lat. *Vosegus*; verder ohd. *nēst*, uit *nizdo-* (skr. *nīla*, lat. *nīdus*); ohd. *mast(boum)*, behoorende bij lat. *mālus* uit *mazdo-*; ohd. *geist*, *mast*, volgens von Bradke, *Kuhn's Zschr.* 28, 295 = skr. *hēlas*, *mēdas*, uit idg. *ghaizdos*, *mazdos*; on. *lesta*, behoorende bij lat. *laedo* (idg. wt. *laizdʰ?*); got. *asts*, gri. *ἄστος* (*áστος*), uit idg. *ozdo-*; ohd. *gērsta*, lat. *hordeum* (*ghrzdʰ?*); on. *þrōstr*, lat. *turdus* (*trzdʰ?*), lit. *strázdas*; mhd. *vist*, lat. *pēdo* (idg. wt. *pezd*) Fick, *Bezzb. Beitr.* 7, 94; got. *aīstan*, skr. *īḍ* Bartholomae, *Bezzb. Beitr.* 12, 91 (vgl. *Istaevones* in Tacitus' *Germ.* met skr. *īdia* als bijnaam van Agni).

De idg. *z* is bewaard gebleven in vóórgerm. *zgh*, *zdh* = germ. *zg*, *zd*: oorspronkelijke vorm *mazghos* onz. = germ. *mazg(oz)*, vgl. on. *mergr*, ohd. *marg* (osl. *mozgǔ*, zd. *mazga*); idg. *mizdho-* (skr. *mīdhā*, gri. *μισθό-ς*), *mizdhā* vr. (osl. *mīzda*), got. *mizdô*; got. *gazds*, lat. *hasta* Osthoff, *Kuhn's Zschr.* 23, 87; got. *huzd*, lat. *custos* (uit *kuzdh*); niet duidelijk is ohd. *bart*, lit. *barzdà* (*bharzdhā* = lat. *barba?*). Op dezelfde wijze moet men verklaren de germ. *zd* in ohd. *ort*, on. *oddr*; ohd. *brort*, on. *broddr* (oi. *brott* 'stekel', uit *bruzda*); oe. *heord*, on. *haddr*; got. *razda*.

z is in hoofdzaak alleen Gotisch, de overige dialecten hebben *R* of *r*, voorzoover niet de analogie of andere wetten invloed hebben geoeffend. Uit de Romeinsche literatuur blijkt dat on. *geir*, oe. *ǵár* uit *gaiza-* (lat. *gaesum*) zijn ontstaan en oe. *ǵlēr* uit *glēzo* (lat. *glēsum*). Verder zijn dubbelen met *s* en *r* bewijzen dat het Germaansch oorspronkelijk *z* had: ohd. *ōra*, uit *auzōn* (got. *ausô*); ohd. *berī*, uit *bazja-* (: ndl. *bes*, got. *basi*); ohd. *elira*, oe. *alor*, tegenover ndl. *els*, got.-spa. *aliso*; ohd. *irri*, got. *airzeis*, skr. *irasyāti*. Ook lette men op den *R*-'umlaut' in on. *hlǵr*, *dǵr*, *nǵra*, tegenover oe. *hleór*, *deór*, ohd. *nioro*; on. *ver*, oe. *wær* 'zee'; vgl. Bugge, *Tidskr. f. Filol.* 7, 320.

Germ. *zn* vindt men in got. *razn*, on. *rann*, oe. *ærn* (en *ræsn*); on. *hrōnn* 'zee', oe. *hærn*, uit **hraznô*-. *rzn* uit *rsn* komt voor in ohd. *hornūj*, uit germ. **horzn*-, nld. *horzel*, osl. *srūšenū* 'horzel'; ohd. *hirni* (uit **hirzno*-), nld. *hersenen* (skr. *çīršan*).

In *zm* is reeds in 't oorspronkelijk Germaansch de *z* geassimileerd aan de *m* (zie beneden blz. 64): got. *im* uit **immi*, **izmi*, idg. *esmi*.

Dat *s* ook in suffixen met *z* afwisselde, bewijzen oe. *wulfā* (uit **wulfāR*); germ. *faris(i)*-*fariz(i)* = ohd. *fēris*, on. *ferr*; over de persoons- en naamvalsuitgangen zie men § 43 en 46, over 't nominale suffix *os-es* § 49.

Om skr. *tasyāi* met got. *þizai* en skr. *tasyās* met got. *þizōs* overeen te brengen neemt Wickberg, *Acta Univ. Lund.* 15, 3 eene klankwet 'idg. *sy* = germ. *z*' aan; maar oe. *þære* is germ. **þaizjai*.

3) Behalve de genoemde, uit 't Indogermaansch geërfde en verder ontwikkelde, dentale schuringsklanken *s* en *z* krijgt 't Germaansch door de Klankverschuiving daarenboven nog *ç*, *þ*, *f* en *γ*, *ð*, *ð*.

De Germaansche spiranten zonder stemklank zijn doorgaans ontstaan uit Vóórgermaansche tenues (zeldzamer uit tenues aspiratae); komen ze als tusschenletter voor, dan bewijst dat bovendien dat in 't Vóórgermaansch de dichtst voorafgaande klinker den klemtoon had. Germ. *habaið* 'hij heeft' uit *k(h)abhajeti*; got. *þragjan*, on. *þráll* van idg. *t(h)rēk(h)*; oe. *fémne* van vóórgerm. *p(h)aim*-. In 't midden: got. *maþa* uit vóórgerm. *mát(h)en*-; ohd. *rēh* uit vóórgerm. *ráik(h)os*; ohd. *rávo* 'dakspaar' uit *rēp(h)en* (Schrader, *Kuhn's Zschr.* 30, 469 bewijst door gri. *ῥῥῖϕω* dat het *rēphen*- was).

Het is opmerkelijk dat de germ. *h* reeds vroegtijdig — waarschijnlijk al in den Romeinschen tijd, zie § 5 — spiritus asper is geworden; de Latijnsche spelling *ch* (*Chario*-) pleit niet daartegen (Kern, *Germ. Woorden*, blz. 5). Vandaar komt het al vroeg voor dat *h* in samenstellingen verdwijnt: got.-lat. *carrago* 'wagenvesting', uit *carr-hagō* (vgl. oe. *bordhaza*); on. *einarðr*, bij *harðr*; ohd. *lihmo*, on. *líkame*, tegenover oe. *lic-hōma*; on. *qr̥v-endr* 'linksch', bij *hōnd*; run. *HaukofjuR*, uit **haug-haþuz*; on. *Níþuþr*, tegenover oe. *Níþ-had* (uit **Níþ-haduz*); on. *úlfúð*, uit **wulf-hugd*; on. *Gunnar* = oe. *Gúþ-herē*; over got. *þás-undi*, on. *þás-hundrað*, *Lex Sal. thus-chunde* zie men § 60. Verdere bijzonderheden vindt men *Zschr. f. d. Alt.* 3, 142; *P.-Br. Beitr.* 14, 585. Ook dat de rune voor *h* van de Latijnsche *h* komt, pleit tegen de zuiver gutturale uitspraak der Germaansche *h*.

4) De oorspronkelijk Germaansche spiranten met stemklank zijn óf, door de Wet van Verner, uit oudere spiranten zonder stemklank óf uit Indogermaansche mediae aspiratae ontstaan. Zij zijn in 't

Germaansch grootendeels reeds vóór de splitsing in tongvallen mediae geworden. Zie daarover Paul, *P.-Br. Beitr.* 1, 147. Als beginletters komen *ð* en *þ* alleen als explosieven voor, er is zelfs geen enkel historisch bewijs dat in 't begin van een woord spiranten *ð* en *þ* hebben bestaan, tenzij men mét Wimmer, *Run.* 2, 108, het ontstaan der rune *þ* uit lat. *D* voor zulk een bewijs houdt. Wij vinden in 't begin enkel de explosieven met stemklank *b* en *d*; de spiranten zijn in dit geval veronderstelling, maar worden dringend vereischt door de theorie der Klankverschuiving. Precies 'tzelfde geldt van *ð* en *þ* na de overeenkomstige nazalen: we vinden alleen *mb*, *nd*. Als Germaansche vormen moet men dus aannemen *bindan*, uit **benðan*; *dumbaz* (got. *dumbs*, on. *dumbr*), uit **ðumba-z* enz. Ook hebben alle Germaansche dialecten in 't midden *ld* en *zd* (voor oudere *lð*, *zð*): got. *kalds*, on. *kaldr*, wgerm. *kald*; got. *huzd*, on. *hoddr*. *rð* is in 't Noorsch bewaard gebleven (*garð*, *borð*), terwijl 't Gotisch en 't Westgermaansch *rd* hebben (got. *gards*, *baúrd*). Na een klinker hebben 't Gotisch en 't Noorsch nog de spiranten *ð*, *þ*; 't Oudnoorsch vertoont, in overeenstemming met 't Oudengelsch, 't Oudnederduitsch [en 't Oudnederfrankisch V.] als tusschen- en sluitletter *ð*.

De *γ* is in 't Westgermaansch algemeen een spirant, zoowel in 't begin als in 't midden en aan 't slot der woorden. Nadere bijzonderheden hierover behooren tot de eigen geschiedenis der dialecten.

§ 14. De Indogermaansche Gutturalen in 't Germaansch.

Volgens de behandelde regels heeft bij de Indogermaansche gutturalen verschuiving plaatsgehad, maar bovendien moeten nog ettelijke verschijnselen worden besproken, die kenmerkend zijn voor 't Germaansch. In de eerste plaats moet de aandacht worden gevestigd op 't samenvallen der twee Indogermaansche gutturaalreeksen (Brugmann I, § 380) in 't Germaansch: germ. *k*, *h* en *g* kunnen uit tweeërlei gutturalen zijn ontstaan: got. *juk* (skr. *yuga*), ohd. *chuo*, oe. *cú*, got. *kairus* komen van Indogermaansche wortels met velare *g*, terwijl de *k* in got. *akrs* (skr. *ajra*), *kunnan* (skr. wt. *jan*), *kinnus*, *ik* uit een palatale *g* is voortgekomen; en zoo is de *h* in got. *harjis*, *haidus*, ohd. *hrëf*, *naht*, *hahsa* de Indogermaansche *k*², maar die in got. *hund* (skr. *çata*), got. *hliuþ* (behoorende bij den skr. wt. *çru*), on. *hjarse* (skr. *çîrsan*), got. *alva-* (skr. *açva-*), got. *swathra*, *ahtau*, enz. de Indogermaansche *k*¹.

Gewoonlijk kunnen ons dus alleen de verwante talen, inzonder-

heid 't Slavolettisch, 't Armeensch, en 't Indisch-Iraansch inlichten wááruit in zeker geval een Germaansche gutturaal is voortgekomen. Wij kunnen hier niet in bijzonderheden uiteenzetten hoe de eerstgenoemde talen uitsluitel geven over de Germaansche gutturaalreeksen; men zie daarover Brugmann I, § 380. We bespreken hier alleen die gevallen in welke 't Indogermaansch onderscheid tusschen twee reeksen in 't Germaansch nog blijkt. Terwijl voor de Indogermaansche palatalen in 't Germaansch geen eigenaardig kenmerk bestaat, vertoont zich bij de Indogermaansche velaren in 't Germaansch, evenals in 't Zuideuropeesch en 't Keltisch, labializatie: zij worden niet altijd door *k, h, g*, maar ook wel door *kw, gw, hw* of door *p, b, f* vertegenwoordigd. Overal waar in 't Germaansch sekundaire labializatie voorkomt, heeft men te doen met Indogermaansche velaren. Het spreekt van zelf dat men daarbij gevallen als got. *átwa-* 'paard' = skr. *açva-* (idg. *ekwo-*) of got. *lvaþó* 'schuim' (behoorende bij den skr. wt. *kvath*) buiten rekening moet laten: germ. *kw* en *hw* kunnen somtijds een echte Indogermaansche *w* bevatten, wat misschien geldt van got. *alka*, lat. *aqua* en van got. *afkapnan*, *lvassaba*, *lvôta*, *lvôpan* e. a.

1. De verandering van de velaren in *kw, gw, hw* vinden we ook in 't Grieksch, 't Latijn en 't Keltisch (vgl. Brugmann t. l. a. p.). In 't Germaansch heeft zij plaatsgehad aan 't begin van een woord vóór idg. *ě, ĭ* en (volgens Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 482) ook vóór idg. *ǎ*, maar niet vóór idg. *ǒ, ǔ*. Over den tijd der labializatie valt op te merken dat zij heeft plaatsgegrepen toen 't Germaansch nog 't Indogermaansche vokalisme had; immers enkel vóór germ. *a* = idg. *a* vindt men haar, niet vóór germ. *a* = idg. *o*, en 'tzelfde geldt van germ. *ô*: vóór germ. *ô* = idg. *á* labializatie, vóór germ. *ô* = idg. *ô* niet. Idg. *g²ivo-* (skr. *jíva*), got. *qíwa-*; idg. *g²enâ* (skr. *gnâ*), got. *qinô*; idg. *g²éni* (skr. *jâni*), got. *qêns*; vgl. got. *qíman*, idg. wt. *g²em*; ohd. *quërdar* 'lokaas', behoorende bij gri. *βορά?* ohd. *quërchala* (lat. *gurgula*); oe. *cwidu* 'hars', skr. *jatu*; got. *qairnus*, lit. *gírna*; ohd. *quëlan, quâla*, idg. wt. *g²ël* (lit. *gélti*); oe. *hwër* 'ketel', skr. *carú*; on. *hvél*, oe. *hweól*, uit idg. *k²ékro-* (skr. *akra*); oe. *hwôsta* 'hoest', idg. *kás* (skr. *kás*); volgens Bezzenberger, *Bezzb. Beitr.* 5, 175 behoort got. *kara* bij ohd. *quëran*.

2. Vaste regels voor de labializatie midden in een woord kan men niet met zekerheid opmaken; vermoedelijk zijn hier echter dezelfde regels van kraecht geweest als aan 't begin, maar zijn zij tengevolge van den 'ablaut' in de suffixen onherkenbaar geworden of verknoeid. Voorbeelden: got. *leilvan, sailvan, siggwan, siggan, stiggan, igqar, naqaþs, riqis*. Uit 't Oudnoorsch vergelijkte men *klqkva*

'steunen', *þryngva* 'dringen', *nykr* (ohd. *nichessa*), *dækkr* 'donker' *mjorkve* 'duisternis', *þkkvenn* 'gezwollen'. De Westgermaansche talen bewijzen de labializatie in 't midden een enkelen keer door verdubbeling der voorafgaande medeklinkers (§ 33); maar bij woorden als ohd. *ancho* 'boter' (lat. *unguen*, oi. *imben*), oe. *mearz* (oslow. *mozgü*) is in 't Westgermaansch geen kenmerk voor *q* te vinden. Voor *ing* levert volgens Leffler, *V-Omljudet*, p. 24, 't Oudfriesch deugdelijke bewijzen (*siunga*). In vele gevallen ontbreekt in 't geheele Germaansch (en ook elders) 't geringste spoor van labializatie: bij germ. *ligjan*, *juka-*, *aukan*, *biugan*, *daga-*, *brúkan*, *bërgan* kunnen meestal slechts uitheemsche vormen, als oslow. *lęq*, skr. *yuga*, *ugra*, *bhug-ná*, *dagdha* (wt. *dah*), *bhunakti*, osl. *bręq* den aard van den gutturaal bewijzen; en of in woorden, als ohd. *troum* bij *triogan*, *zoum* bij *ziohan*, on. *laun* bij *ljúga* (vgl. skr. *drugdha* bij den wt. *druh*, oslow. *lęgati*) na de *u* een *w* heeft gestaan, voortgekomen uit *ɣw*, en daardoor *g^h — k²* wordt bewezen, is niet zeker; vgl. ook on. *ljóme* met den skr. wt. *ruc ruk*. Bij germ. *ht* en *hs* kan men door middel van 't Germaansch nooit direkt achter den oorsprong van den gutturaal komen: bij *toht-*, *ahtau*, *naht-*, *rēhta-* of *sēhs* kunnen alleen andere Indogermaansche talen aanwijzen wááruit de gutturaal is ontstaan. — Aan 't begin kan nooit *sqw* voorkomen: aan 't begin staat voor *sk¹* en voor *sk²* germ. *sk* (maar midden in een woord kan wel *sqw* staan; vgl. on. *mōskve*).

3. In plaats van *gw*, wat men voor *hw* volgens de Wet van Verner zou verwachten, heeft 't Germaansch *w*, hetgeen ontdekt is door Sievers, zie *P.-Br. Beitr.* 5, 149 (Osthoff, ald. 8, 256); deze *w* is derhalve de 'grammatische wechsel' van *hw*: ohd. *gisēwan*, *giliwan* en oe. *gesiwen*, participia der wortels *sehwa* 'zien', *lihw* 'leenen', *sihw* 'zeven' (oe. *seohhe*, uit **sēhwôn*); oe. *hweowol*, uit **hwezol*, skr. *cakra*; ohd. *zāwa* 'tinctura', bij *zēhôn* (wt. *tēhw*); ohd. *īwa*, [mndl. *īwe*, *uwe* V.], oe. *eoh* 'ijf'; oe. *mūga*: *mūwa*; mhd. *zēhe*: *zēwe* — ndd. *tēhe*: *tēwe* 'teen'; ohd. *dwērah-dwērawēr*; mhd. *schēlch-schēlwer* (on. *skjalgr*); mhd. *smēlhe*: *smēwe*. Na de medeklinkers *r* en *l* kan evenzoo *w* met *hw* afwisselen; vgl. oe. *midfyrwe* met got. *fabrlrus*; oe. *horh-horwes* en *holh-holwes*; *earh-earwe* 'pijl', Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 232 (maar on. *fīrar* uit *fīrhjōz*, niet uit *fīrhwōz*). De zoo ontstane *w* is een klinker geworden in got. *jiuleis*, vgl. oe. *Geohhol*; on. *hjól*, oe. *hweól* (uit *hweulo* = *hwezulo*), skr. *cakra*; got. *siuns*, uit *seɣunt-*, bij den wt. *sehwa* 'zien'; ohd. *ouwa* uit **auwō* **awjō*, bij got. *alwa*; ook ohd. *dionôn*: *dęgan*, on. *hþóna*: *þegn*; ohd. *boum*: got. *bagms* zullen waárschijnlijk zoo moeten worden verklaard.

4. Sekundair (Hildebrand, *D. Wtb.* V, 5; Bechtel, *Sinneswahrnehmungen*, s. 74) zijn soms de germ. *qw*, *hw*, *gw* reeds in vóórhistorischen tijd overgegaan in *p*, *f*, *b*; misschien echter is het juist dit proces te plaats en vóór de Klankverschuiving en een ontwikkeling van idg. *q* tot *kw* tot *p* = germ. *f* aan te nemen. De assimileerende invloed van naburige labiale konsonanten en vokalen (*u*, *eu*) zal den overgang hebben veroorzaakt. *w* schijnt binnen in 't woord te hebben gewerkt bij got. *fidwôr*, uit **petwôres* = **getwôres* (lat. *quattuor*, skr. *catvâras*); got. *wulfs*, uit **wulpe* = *walqe*- (skr. *vṛka*, on. *ylgr*); ohd. *zūwo* (naast *zūwo*), uit *dweipen-dweikwen*- (oe. *zetwêfan*, got. *tweifts*); got. *sweiban* 'ophouden', tegenover ohd. *swîgên* (idg. wt. *swîq*); got. *ubizwa*, naast on. *uz ups*, noordfri. *oeksan* (oorspronkelijk idg. **ugeswâ*); got. *watran*, skr. *vṛj*, osl. *vriq*; ohd. *fêraha*, tegenover lat. *quercus* (**perku-*), eng. *wisp*. tegenover ohd. *wisc* (uit **wiskwe-*); got. *twalif*, lit. *dvijlika*; got. *fimf*, uit idg. *penqe* Fick, *Kuhn's Zschr.* 21, 44. Maar let ook op on. *kvikvende* = skr. *jâgat* 'levend'.

Na *u* vindt men 'tzelfde (labialen in plaats van gutturalen), evenwel is het hier minder zeker: er schijnen dubbelen nevens elkaar te bestaan, zooals got. *auhms*, ohd. *ovan*; ohd. *hovar*, mhd. *hoger* 'bochel'; oe. *sūpan sūcan*; oe. *creōpan*, ohd. *kriohhan*; ozw. *sufl sugl* 'vooreten'; oe. *hoplan*, naast *hyht* 'hoop'; got. *raupjan* bij den skr. wt. *ruj* (*rug*). Idg. *qt* is in 't Germaansch *ft* (en *ht*), in mhd. *stiften* (oe. *stihstan*); mhd. *swiften* 'tot zwijgen brengen', bij *swigen*; on. *leiptr* 'bliksem', bij mhd. *weterleichen*. Eenige op zichzelf staande gevallen zijn nog got. *þaurp*, osl. *torgü?* oudgotl. *hagri*, ozw. *hafri* 'haver'; mhd. *strunc strumpf*; mhd. *schrumpfen*, oe. *scrincan*. Andere voorbeelden geeft Fick, *Bezzb. Beitr.* 5, 169.

§ 15. De niet verschoven Konsonanten.

1) De nazalen (Brugmann I, § 213 ff.). De Indogermaansche nazalen blijven over 't algemeen in 't Germaansch onveranderd: got. *gamains*, lat. *commûnis*; ohd. *manôn*, lat. *monêre*; got. *sunus*, skr. *sûnûs*; got. *nahts*, gri. *νυκτ-*; got. *mizdô*, gri. *μισθός*; ohd. *mûs*, lat. *mûs*.

De Indogermaansche *m* is in 't Germaansch door *n* vervangen a) vóór germ. *d*: got. *skanda*, bij *sik skaman*; ohd. *sant*, uit germ. *sanda-* = gri. *ῥαδος* (Beiersch *samp samp* uit germ. *samada-*); oe. on. *sund* 'het zwemmen', bij den wt. *swem* (on. *synja*, got. *swimman*); got. *tahun*, ohd. *zêhan*, uit idg. *dékmt dékomt* § 60; on. *samkunda* 'drinkgelag', bij *koma* 'komen'; over *mft: nd* in *ramft: rand* zie men Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 477.

b) *m* wordt *n* indien ze in 't Indogermaansch aan 't eind van een woord stond (Schleicher, § 200): got. *Jan-a* = skr. *tam* (lat. *istum*), got. *Iran-a* = skr. *kam*; en zoo staan ook run. *worahtô tawidô* voor *-ô-n* = een ouder *-ô-m* en got. *wulfê gibô* voor *-ên -ôn* = een ouder *-êm -ôm*; zie de leer der 'auslautsgesetze' § 28.

Een vóórhistorische *n* wordt na *i* in een lettergreep zonder klemtoon *l*, hoewel daarin niet altoos alle dialekten overeenstemmen: lat. *asinus*, got.-germ. *asilus*; lat. *catinus*, got. **katilus*, maar ook ohd. **ch_ε55i(n)*; ohd. *igil*, gri. *ἐχιρος*; ohd. *chumil*, lat. *cuminum*; ohd. *wirtil*, oslow. *vrěteno*; mhd. *kuchel*, lat. *coquina*, maar ook ohd. *chuhhina*. Let op de dubbelen *osa*. *hēban*: *himil*; oe. *Wóden*: *Wēdelzeát* (mhd. *Wuoten*: *Wüetelgô5*); ohd. *tougan*, oe. *dýzel*. Ohd. *tougal* en got. *himins* hebben hun *l* en *n* te danken aan den invloed der bijvormen.

Somtjids gaat *n* in *m* over onder den invloed van een labiaal in 'tzelfde woord, en ook hierbij verschillen de dialekten onderling: ohd. *farm*: oe. *fedrn* 'varen' = skr. *parṇá*; mhd. *pfriem*, oe. *preón*; oe. *fám*, ohd. *feim* = skr. *phéna*; ohd. *muoma* = on. *móna*, ondd. *móna*; ohd. *bodam*, *widuma* ([mndl. *bōdem*, *wēdem* V.]).

Verder verdwijnt *n* alleen nog vóór een oorspronkelijke germ. *ɣ* = *h*, in welk geval eerst de voorafgaande klinker nazaal is geworden: 't vroeger bestaan van *āχ* blijkt uit de oe. *ó* ('umlaut' *æ*, *é*) in *fón*, *hón*, uit **fāhan*, **hāhan*, *bróhte*, *jóhte* uit **brāhte*, **pāhte* Sievers, *Ags. Gramm.*², § 67. De neusklinkers die voorkomen in de verhandeling 'um stafrófit' in de Edda (Holtzmann, *Altd. Gramm.* I, 57), zooals in *øra* (uit *jühizô*), *fér* (uit *fāhis*), *bél* (= ohd. *fihala*), enz., zijn besproken door Lyngby, *Tidskr.* 2, 317, en door Bugge, *N. Ark.* 2, 230, en Noreen heeft 't bestaan derzelfde Oudgermaansche neusklinkers bevestigd uit een Zweedschen tongval, *N. Ark.* 3, 1 vlgg. Elders vindt men alleen 'ersatzdehnung' (geen neusklinker), en dat deze is voortgesproten uit een nazale vokaal is enkel bij 'grammatischen wechsel' (*h*: *ng*) te zien: ohd. *dīhan* is ontstaan uit *bihan*: oe. partic. *zēpungen*. Ohd. *bringan*, *dunken* bewijzen ook dat in *brāhta*, *dūhta* eigenlijk een neusklinker behoorde. Nhd. *anhorn* (Adelung, Nemnich), gebruikelijk in Oost-Thüringen, bewijst dat ohd. *áhorn* uit *āhorn* is ontstaan. In al de besproken gevallen moet men voor 't oorspronkelijk Germaansch — tot na de splitsing in dialekten — ongetwijfeld een neusklinker aannemen, dus *fāhan*, *jühizô*, *fihlō*, *brāhtô*. Dat in got. *peihis* 'tijd' (= lat. *tempus*; vgl. ook ohd. *ding*) en got. *peirô* 'donder' (bij osl. *tāca* 'regen') oorspronkelijk neusklinkers hebben gestaan, bewijst de afleiding. Zie beneden § 25, 5.

2) De Liquidae (Brugmann I, § 254). Idg. *l* en *r* komen in 't Germaansch volkomen in dezelfde gevallen voor als in de overige Indogermaansche talen van Europa: gri. *πολύ*, got. *flu*; lat. *alius*, got. *aljis*; gri. *λίπαριον*, got. *bileiban*; lat. *vir*, got. *watr*; lat. *frater*, got. *brōþar*; lat. *grānum*, got. *kaur̃n*; lat. *cornu*, got. *haur̃n*. Over noordgerm. *R* en westgerm. *r* uit *z* zie men beneden § 30. Afwisseling tusschen *l* en *r* in 't oorspronkelijk Germaansch is niet te bewijzen.

Geen van beide wordt in 't Germaansch door andere klanken vervangen of komt veel voor andere klanken in de plaats, (over germ. *l* uit *n* zie men boven). Een schijnbaar uitvallen van de *r* der wortellettergreep na labialen moet op onbekende algemeen Indogermaansche oorzaken berusten: ohd. *sprēhhan spēhhan*, oe. *sprēcan spēcan*; ohd. *waso*, mndd. *wrase*; hess. *spenge*, westf. *sprenge* 'dungezaaid'; oe. *węccęan węcęcęan* 'wekken' (noordfri. *wreakan* 'wakker'); on. *víxl*, oe. *uríxl* (ohd. *wēhsal*); on. *vá vrá* 'hoek'; got. *wáhs*, me. *wrong*; oe. *pátiz prátiz*; me. *picchen prikin* 'prikken'; oe. *spēcca*, [nndl. *spikkel* V.], mhd. *sprēckel* 'vlekje'; ohd. *spahha*, [nndl. *spake*, *spaa* V.], oe. *sprac*; on. *veit*, ozw. *vreter* 'reep'; on. *veina* 'hinniken', ozw. *vrenskas*, [mndl. *wrenschen* V.], Noreen, § 211, a. 4; [mndl. *bēke*, oe. *brook* (nndl. *broek* 'drasland') V.] (let op lat. *frango*, oi. *bongaim*, [skr. *bhāj* naast *giri-bhraj* Kern, *Tijdschr. Lettk.* 4, 316 vlg. V.]), mhd. *wēcholler*; *rēcholler*; zwa. *pfellen*: bei. *pfrille*.

Opm. 1. Een dergelijke verhouding schijnt te bestaan tusschen nhd. *schränk* en zuidfrk. *schank*, on. *skokkr*, on. *skukka* en oe. *scrincan* 'verschrompelen', mhd. *stumpf* en *strumpf*, hess. *stuntz* en *strunz*.

Opm. 2. Bij *l* komt iets dergelijks in ouden tijd niet voor; van jongere dagteekening zijn de dubbelen alem. *glufe*, *gufe*; md. *plumpe pumpe*; *spint splint*; me. *splott*, [oe. d. pl. *splottum* (*Phoenix*) V.], me. *spott* 'vlek'; me. *placche pacche* 'lap'.

3) De Halfklinkers. In tegenstelling met andere Indogermaansche talen (Brugmann I, § 117) heeft 't Germaansch slechts één *j*; voor 't overige staan in dit dialect *j* en *w* waar zij in de meeste Indogermaansche talen ook staan: got. *juk*, lat. *jugum*, gri. *ζυγόν*; got. *jús*, skr. *yáyám*; got. *juggs*, lat. *juven-cus*, skr. *yuvacás*; got. *frija-*, skr. *priyá*; got. *widuwó*, lat. *vidua*, skr. *vidhává*; got. *aiws*, lat. *aevum*; got. *awistr*, behoorende bij lat. *ovis*; got. *awó*, behoorende bij lat. *avus*; on. *tívar*, skr. *dévás*.

De konsonant *j* is in de wortellettergreep na beginmedeklinkers in 't Germaansch volstrekt onbekend; er zijn geen Germaansche wortels die beantwoorden aan de Indische *cyu*, *tyaj*, *syand* e. a.,

en vormen als skr. *syû-tâ* 'genaaid' (behoorende bij got. *siujan*) komen in 't Germaansch niet voor.

w stond in 't oorspronkelijk Germaansch als beginletter ook vóór *l* en *r*: got. *wratôn* 'gaan'; *wróhs* 'aanklacht'; *wriþus* 'kudde'; *wrikan* 'vervolgen'; oe. *wryncel* 'rimpel'; *wrána* 'hengst'; *writan* 'schrijven'; *wrót* 'slurf'; *wrænna* 'winterkoninkje'; me. *wraulen*, opperd. (zuits.) *raueln*, bei. *rauln* 'miauwen'; me. *wrong* 'onrechtvaardig'; *wra* 'hoek' (oudde. *wrá?*); *wriste* (oe. *wyrst*) 'polsgewricht'; *wrenc* 'list'; osa. *wrisi* 'reus'; on. *rót* (uit **wrád* = lat. *râd-ix*); got. *wlits*; oe. *wlacu*, *wlisp*, *wlanc*, *wlátian*, *wlôh*.

j als tusschenletter. Volgens Sievers en Hübschmann, *Kuhn's Zs.* 24, 362 (*P.-Br. Beitr.* 5, 129) werd na een konsonant in 't Indogermaansch oorspronkelijk *ǵ* na een lange lettergreep, *j* na een korte gebruikt (-*io*: -*jo*). 't Germaansch heeft die afwisseling verloren en regelmatig overal *j* gekregen: in 't Germaansch is niet alleen idg. *medhyo-* (skr. *mâdhya*, gri. *μέσο-*) tweelettergrepig **midja-* (got. *midja-*), ook idg. *neptyo-* (Osthoff, *Perfekt* 464) wordt germ.-got. *nijja-*; ja zelfs idg. *treǵio-* 'derde' (skr. *trītiya*, zd. *brītia* Hübschmann, *Kuhn's Zs.* 24, 354) is germ.-got. *brīdja-*. Dat *j* in de groep *ndj* konsonantisch was, blijkt wel uit het feit, door vele voorbeelden gestaafd, dat *d* is uitgevallen (evenwel bestaan bijvormen waarin de *d* is gebleven, blijkbaar onder invloed van den suffixvorm -*nā*): oe. *synn*, ohd. *suntea*, uit oorspronkelijk germ. *sun(d)jō* (nom. sg. **sundi*); got. *sunja-*, vgl. oe. *sōþ* (skr. *satya*, zd. *haiþya* Hübschmann t. l. a. p., 355 idg. *snytyó-*); oe. *wrænna* 'tuinkoninkje', uit **wran(d)jan* (ohd. *wrēndo* Steinmeyer, *Virgilgl.* 44^b); osa. *hënginnia* 'het hangen', behoorende bij 't Vóórgermaansche partic. *kankent-i*; ohd. *hëvianna* 'vroedvrouw' ([mndl. *hëvemoeder* V.]), een overoud participium *kápyontyâ* 'de heffende' (bij got. *hafjan*); ohd. *lungunna*: ondd. plur. *lungundian* *Aldd. Gl.* II, 718. Misschien staat ohd. *wunnia* tot on. *ynðe* als oe. *synn* tot osa. *sundea*, on. *synð*, zoodat men zou moeten onderstellen: vóórgerm. *wən(e)tyâ-*, *swən(e)tyâ-* (*Stammbildungslehre*, § 126). Mag men ook nog vergelijken mhd. *virgunnt*, met got. *fairguni?* got. *brunjó*, ohd. *bruni(a)*, met oi. *brown* 'borst', uit *bhrondh-?* ohd. *zinna*, met *zand*, on. *tindr?* Misschien kunnen we op deze wijze ook ohd. *pfentinc pfēn-ninc* en ohd. *trēnnila*, oe. *trēndel* verklaren; we zouden dan een oorspronkelijk *pandjo-*: *pandio* en *trandjo-*: *trandio-* kunnen onderstellen. Over got. *bisunjanê* zie men *P.-Br. Beitr.* 10, 444.

In deze gevallen, die voor 't meerendeel boven allen twijfel zijn verheven, is *j* ook na een lange lettergreep niet vokalisch maar konsonantisch geweest (*Brate*, *Bezzb. Beitr.* 11, 196). Datzelfde

blijkt daaruit dat in 't Oudhoogduitsch na een lange lettergreep vaak rekking van een konsonant heeft plaatsgegrepen (zie beneden § 33): *hōrren*, *gilouppen*, *irlōssen*, enz., uit **hōrjan*, **giloubjan*, **irlōsjan* § 33. Dat na een lange lettergreep *j* konsonantisch was, wordt ten slotte ook nog bewezen door 't uitvallen van een *w* in got. *stōjan*, uit **stōwjan*, *tōja-*, uit **tōwja-* (ohd. *ei* uit **ej* voor **ewjo-*: **ōwjo-* in gri. *ώων*); dit is ontdekt door Mahlow, *AEO* 29. Uit 't ontbreken der geminatie na een korte lettergreep op *r* in 't Westgermaansch blijkt dat *j* in dit geval een klinker wordt (*nerian*, maar frk. *nerren*).

Slechts zelden zijn de idg. *j* en *w* in 't Germaansch tengevolge van samentrekking verdwenen, zoodat men bezwaarlijk met zekerheid den tijd en de regels daarvan kan bepalen. Mag men hiertoe rekenen got. *batrōs*, uit idg. *bherōwes* (skr. *bhārāvas*)? oe. on. *sōl* 'zon', naast lat. *sōl* aan den eenen en got. *sauil*, gri. *ἄλιος* aan den anderen kant? on. *stōrr* 'groot', skr. *sthavirā* 'vast'? oe. *tōl* 'werktuig', uit **tōwel*? Door Mahlow, *AEO* 43, is behandeld: germ. *junga-* 'jong', uit **jwunga-* (idg. *ywṛkó*, skr. *yuvaśá*), alsmede ohd. *ōheim* (oe. *ēdm*), uit germ. *awunh-*, idg. *awṛnko-* (lat. *avunculus*), en got. *fidurda*, uit idg. *qetwṛthó-*.

j schijnt tengevolge van oorspronkelijk Germaansche samentrekking te zijn verdwenen in (got.-)germ. *brîz*, uit *brîjiz* 'drie', uit idg. **tréyes* (skr. *tráyas*); *gastîz* 'gasten', uit **ghostejes*; germ. *frîz* 'vrij', uit **priyes* (skr. *priyá-s*); germ. *hauzîz* (got. *hauseis*) uit **kausejesi*; got. *batrau*, uit **beraju* = idg. **bheroym* volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 4, 378. — In got. *gastê*, gen. pl. (vgl. oe. *leóda*, uit *leudén*), is *-ê* uit *-ejēm* samengetrokken (vgl. got. *sunivê*). Misschien kan men op dergelijke wijze verklaren hoe het mogelijk is geworden dat *i*-stammen soms vormen der *a*-stammen vertoonen: got. d. pl. *haimi-m*, maar n. pl. *haimôs* (*-ôz* = *-ôjes*?); got. d. pl. *wégi-m*, maar n. pl. *wégôs* (*-ôz* = *-ôjes*?); van de *i*-stammen op *-ini* (got. *laiseins*) is de n. pl. in 't Gotisch *-eimôs* (*laiseinôs*) = ohd. *-inâ* (*hōhinâ*, *fēstinâ*); vermoedelijk wisselden op dezelfde wijze got. *aiwi-*, *saiwi-* met *aiwô-*, *saiwô-* af. Ook bij 't zwakke werkwoord zijn de samentrekkingen in 't spel, want idg. *-ajesi*, *-ajesi*, *-ejesi* zijn in 't Germaansch juist door samentrekking tot *-ôz(i)*, *-aiz(i)*, *-îz(i)* ingesmolten (zie ben. § 41).

w is volgens algemeen Indogermaansche wetten soms een klinker geworden, m. a. w. veranderd in *u*, en omgekeerd is *w* vaak uit *u* ontstaan: vgl. germ. *swîn* 'zwijn' met *sû* 'zwijn'; oe. *oter* 'otter' met *water* 'water'; on. *sofa* 'slapen' met oe. *swēfn*; got. *aurtigards*, oe. *ortzeard* (ohd. *orzôn*) met ohd. *wurz*; ohd. *sumpf* met eng.

swamp; got. *fidwôr* met *fidur-*; ohd. *swella* met oe. *syll* 'drempele'; mhd. *ürte* 'gelag' met *wirt*; on. *soppr* met *svoppr* 'bal'; ohd. *sorga* met *sworga*; oe. *sulh* met kent. *swulung* (uit *swlk-*); on. *sorta* 'zwarte kleur' met *svartr*; oe. *dol* met *dwola*; oe. *dysiz* met *dwæs*; oe. *sund* 'het zwemmen' met den wortel *swëm*; oe. *ásolcen* met mhd. *swëlken*; oe. *ácollen* met mhd. *quëllen*; ohd. *gülungan* met *dwingan*. Over de assimilatie van *ny*, *nw* tot *nu* zie men § 16. Opmerking verdient dat de *w* konsonantisch is in germ. *twai* 'twee', tegenover gri. *δύο* (maar *δFώδεκα*), lat. *duo*, zd. *dua* (skr. *dua* en *dva*); omgekeerd: germ. *nijja* 'nieuw', tegenover skr. *navya navîya* (lat. *Novius*); got. *siuja* = skr. *sîvyâ-mî*; got. *frouja*, skr. *pûrvîâ*, enz.

Voor eenige idg. *w*'s vindt men in 't Germaansch *γ* (Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 504), zonder dat men een strengen regel kan vaststellen; de volgende zekere voorbeelden vertoonen dezen overgang in de groep *uwi*: ohd. *jugund*, oe. *ζεζοβ*, behoorende bij lat. *iuvenis*; osa. ohd. *jugiro* 'jonger', uit *yuwjes-* § 58; osa. *bruggia*, uit *bruwî-* (on. *brú*, ogall. *brîva* 'brug' = ohd. *brâwa* 'wenkbrauw'); osa. *muggia*, uit *muwî* (gri. *μυία*); oe. *szu*, [mndl. *söghe*, *söghe* V.], uit **suw-* = *sû* 'zeug'; got. *sügil* (naam eener rune), oe. *syzel sîzel* 'zon', uit **suwil* (= skr. *sûar*), naast **sôwil* (got. *sauil*). Evenzoo staan osa. *nigun*, oe. *nizon* 'negen', uit **niwun*, tot ohd. *niwan*, lat. *novem*; zie § 60.

Vóór *j* is *w* in 't Germaansch uitgevallen (volgens Mahlow 30) in *stôjan*, uit **stôwjan* (got. *stôjan*, ohd. *stuen*); in got. *tôja* dat. sg., uit een oorspronkelijk germ. **tô(w)jai* (vgl. on. *téja*); Mahlow houdt het er voor dat na *ê* 'tzelfde is geschied: hij verklaart ohd. *ei* uit een oorspronkelijk germ. *êwja-* (: idg. *dwjo-*, gri. *ώωρ*) en ohd. *kreia* (naast *krâwa*) uit *krêwja-*. Bovendien zou volgens Mahlow 30 'tzelfde hebben plaats gehad in got. *hardja-*, *sutja-*, uit **hardwj-*, **sûtuj* (oorspronkelijk *hardu-*, *swôtu-*), verder in ohd. *futureo* uit **fadur(w)ja* = skr. *pitrvya*.

j en *w* worden als tusschenletters na een korten wortelklinker in 't Germaansch algemeen verscherpt, wat ontdekt is door Holtzmann, *Isidor* 129, *Altd. Gramm.* I, 109. 't Verschijnsel is niet zonder beteekenis voor 't onderscheid tusschen Oost- en Westgermaansch (Zimmer, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 19, 405). Voorbeelden: got. *twaddjê*, on. *tweggja*, ohd. *zweio*; on. *hoggva*, ohd. *houwan*, enz. De oorspronkelijke Germaansche vormen kan men 't duidelijkst voorstellen door *twajjê-n*, *hawwan* (mét Braune, *P.-Br. Beitr.* 9, 545). De Oostgermaansche vorm was oorspronkelijk *twaggjê*, *haggwan* = on. *tweggja*, *hoggva*, en in 't Gotisch is *ggj* tot *ǰǰj* en dit tot *ddj* geworden (*twaddjê*) Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 23, 294. De oorzaak dezer verscherping in 't Germaansch schijnt te zijn ge-

weest dat de onmiddellijk voorafgaande korte wortelklinker in 't Indogermaansch den klemtoon had: got. *iddja* 'hij ging' uit *ijjē(ð)* = skr. *á-yát* 'hij ging'; got. *daddja* uit **dájjō* = skr. *dháyā-mi*; met got. *twaddjē* 'van twee' vergelijkte men skr. *dváyōs*. Daarentegen hadden de volgende vormen den klemtoon op 't suffix: got. *bajōþ-*, uit idg. *bhoyót-*; got. *qiwa-* = skr. *jíwá-* 'levend'; germ. *frija-* 'vrij' = skr. *priyá-* 'lief'. 'Grammatischen wechsel' van *jj*: *j*, *ww*: *w* vertoonen on. *Frigg* uit **Frijjō-* en got. *frijōn* 'liefhebben'; on. *snoggr* en got. *snivan*; on. *tryggr* en *trú-r*; evenzoo is de verhouding van 't Gotische participium *kijans* tot 't ww. **kiddjan* (waarvoor *keinan*). Anders wordt gedacht over den oorsprong dezer verschijnselen door: Joh. Schmidt, *Anz. f. dtsh. Alt.* 6, 125; Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 165; Bezzenberger, *Gött. gel. Anz.* 1879, no. 26; Kögel, *P.-Br. Beitr.* 9, 523; Bechtel, *Gött. gel. Nachr.* 1885, no. 6; vgl. ook Brate, *Bezzb. Beitr.* 13, 33.

§ 16. Dubbele Medeklinkers.

Algemeen Germaansche dubbele medeklinkers komen zeer veel voor, maar laten zich slechts voor een klein gedeelte verklaren uit bepaalde oorzaken. De *j* en de *w*, die in lateren, nl. in den Westgermaanschen tijd de verlenging van voorafgaande konsonanten hebben bewerkt, bezitten in den oorspronkelijk Germaanschen tijd zulk een invloed niet. De medeklinker die meestal de aanleiding is geweest tot 't ontstaan van algemeen Germaansche geminatae, is de *n*, hoewel zijzelve later meermalen is geassimileerd, zooals men kan bewijzen.

A. De dubbele *n* zelf is uit verschillende groepen ontstaan, gewoonlijk uit *nw* *ny* (A. Kuhn, *Kuhn's Zs.* 2, 463): got. *minniza* uit **minuis-*, vgl. lat. *minuo*, gri. *μινύω*; on. *þunnr*, ohd. *dunni*, naast lat. *tenuis* (skr. *tanú-*); got. *mann-* uit *manu* (skr. *mānu-*); got. *kinn-us* uit idg. *genu* (skr. *hánu*, gri. *γένυ-*); ohd. *tanna*, skr. *dhanvan* Schrader, *Bezzb. Beitr.* 15; daarom kan ohd. *sēnawa* niet uit idg. **senwá*, maar alleen uit **senawá-* (vgl. skr. *snávan*) zijn ontstaan. — Zelden is *nn* uit *ndn* voortgekomen: ohd. *hunno* 'centurio', voor **hund-no?* ohd. *sinnan* 'gaan', behoorende bij *sind*, *sentan?* — Bovendien krijgt men *nn* zoo vaak *n* als sluitletter van een wortel vóór *n* aan 't begin van een suffix komt te staan: got. *kun-nu-m* (van den idg. wt. *gno gn*) = skr. *jâ-nî-mas*; hiertoe behooren got. *brin-nan* (vgl. oe. *bryne*) *rin-nan* (vgl. oe. *ryne*). -

B. Niet opgehelderd zijn de algemeen Germaansche *rr* en *mm*; vgl. got. *fatrra* 'ver', *qatrrus* 'zacht', *wamms* 'vlek'. *swimman* zou men, met 't oog op on. *symja*, uit **swēm-nan* kunnen verklaren;

in ohd. *hamma* 'achterbout' (gri. $\alpha\rho\eta\mu\eta$, oi. *cnám*) is *mm* volgens von Firlinger, *Kuhn's Zs.* 27, 559 uit *n + m* ontstaan (oorspronkelijke vorm *kan-má*), evenals got. *hanam*, voor **hanammiz*, uit **hanan-miz*. — Bij got. *im* 'ik ben', *þamma*, 'dien', *imma* 'hem' moet men aannemen dat *mm* er in 't oorspronkelijk Germaansch regelmatig uit *zm* is ontstaan (skr. *asmi*, gri. $\epsilon\iota\mu\iota$, skr. *tasmád*, *asmái*).

rn is in 't algemeen Germaansch volkomen goed bestaanbaar: got. *haúrn*, *kuúrn*, *þaúrnus*, *qairnus*; osa. *barn*, *torn*, *firmi*; oe. *styrne* (lat. *strenuus*), *murnan*, *spurnan*, *wyrnan*, maar afwisseling tusschen *rr* en *rn* vindt men in opperd. *stërro*, frk. *stërno*, got. *stairnô*, osa. *stërro*, oe. *steorra*, [mndl. *sterre* en *sterne* V.], on. *stjarna* 'ster'; in got. *andstaurran* 'brommen', ohd. *stornên*; in got. *qairrus* naast vroeg nhd. *körnen* 'lokken'; in ohd. *werra werna*; let op den klemtoon bij oe. *feárn* = skr. *parná* 'vleugel'. Ook *mn* schijnt in 't Germaansch mogelijk te zijn geweest; het is echter denkbaar dat die groep, zeldzaam als ze is, staat voor *bn*; dan zouden got. *stibna* en oe. *stëfn* ouderwetscher zijn dan ohd. *stimna* (oorspronkelijke idg. vorm *stebhná*?).

C. De wijze van ontstaan van *ll* is duidelijk, evenals die van *nm*, daar ettelijke etymologische overeenstemmingen met zekerheid bewijzen dat *ll* uit idg. *ln* is voortgekomen (Brugmann I, § 214): got. *uulla* skr. *úrṇá* 'wol'; got. *fulls*, skr. *pūrṇa* (lat. *plēnus*, oi. *lán*); ohd. *wëlla*, osl. *vlína* (lit. *vūlnis*) 'golf'; ohd. *stollo*, skr. *sthūṇá* 'post' (Windisch, *Kuhn's Zschr.* 27, 168); ohd. *stilli*, uit idg. *sthēlnu* (skr. *sthānu* 'onbewegelijk'). Waarschijnlijk moet germ. *ll* altoos uit *ln* worden verklaard, dus got. *falla* uit **fal-na-*, *vullan* uit *wal-na-*, enz.; got. *fill* (lat. *pellis*) uit **pel-no-*. *ln* is een combinatie die in 't Germaansch oorspronkelijk in 't geheel niet voorkomt; derhalve zal idg. *ln* overal en altijd — onverschillig hoe 't accent was — in germ. *ll* zijn veranderd.

D. Dubbele spiranten (*ss* daargelaten) waren er in 't algemeen Germaansch vermoedelijk niet: van *ff* en *hh* zal men geen zekere voorbeelden kunnen vinden, of men moest eenige klanknabootsende werkwoorden, zooals oe. *ceahhetian*, *cohhetan*, **sihhian* (me. *sighin*) of ohd. *jūhhazzen*, *kahhazzen*, nhd. *wuchzen*, *kichen* voor reeds oorspronkelijk Germaansch houden. *þþ* is algemeen Germaansch in got. *aipþau* 'of', dat men als een samenstelling moet beschouwen; vgl. ohd. *mitthōnt*, got. *miþþanei*; misschien moet men voor got. *atta* 'vader', on. *spotta* 'spotten', on. *motte* 'mot', oe. *latta* 'lat' oorspronkelijk Germaansche vormen met *þþ* aannemen (ohd. *Atto*, *spottôn*, *motta*, *lattu*). *ss* is de eenige oorspronkelijk Germaansche dubbele

spirant, en de oorsprong ervan is doorgaans duidelijk. Germ. *ss* is óf ontstaan uit idg. *ts* (ondd. *wissun*, uit **witsút* Osthoff, *Perfekt* 397), óf, meestal, uit idg. *t + t*: alle wortels die uitgaan op Indogermaansche dentale explosieven en aspiraten, vormen met een *t*-suffix de geminata *ss*. Voorbeelden zijn: got. *krassaba* 'scherp', bij *katjan*; *ga-qiss* 'afpraak', bij *qipun*; *twis-stass* 'tweedracht', bij *standan*; *ga-wiss*, bij *witan*; e. a. — *t + t* kan onmogelijk eerst *st* en toen *ss* zijn geworden: de tusschenvorm is germ. *þt* (*Chathti*), zie § 5 en § 11, e).

E. Dubbele tenues komen als tusschenletters in 't Germaansch algemeen veel voor; dat zij sekundair zijn, volgt daaruit dat verwante woorden van denzelfden wortel een enkele tenuis aan 't eind van den wortel hebben. Daarbij merke men op dat *kk*, *tl*, *pp* kunnen voorkomen bij Germaansche wortels op *k h* of *g*, *t þ* of *d*, *f p* of *b*: alle gutturalen worden bij de verdubbeling *kk*, alle dentalen *tt* en alle labialen *pp*. Waarschijnlijk hebben we te doen met de assimilatie eener *n* aan voorafgaande Indogermaansche explosieven (Bezenberger, *Gött. gel. Anz.* 1876, s. 1374): got. *bilaigôn*: osa. *likkoian* 'likken' (gri. *λιχνέω*); ohd. *ziga*: *zicchî*, on. *kið*: ohd. *chizzî*; on. *þrúga*: osa. *thrukkian*; ohd. *fliogan*: *flucchi*; ohd. *ziohan*: *zochôn*; ohd. *nígan*: *nicchen*; ohd. *trúha*: *truccha*; on. *hrúga*: oe. *hrycce* (*hredc*); oe. *hætt*, naast *hód* 'hoed'; ohd. *smoccho* 'rok', bij *smiogan*; let op oe. *friccea* = skr. *praçñin*.

Aan den anderen kant echter blijft *n* na explosieven en spiranten in 't Germaansch ook zeer vaak staan, zonder te worden geassimileerd: ohd. *lêhan* uit germ. *laihn-* (skr. *rêkñas*); got. *aúhns* (: gri. *ἰπνός*), *uêpn*, *apn*, *rahnjan* e. a.; oe. *swëfn* (skr. *svápnas*, gri. *ἕπνος*), *þëzn*, *tácn*, *fúcen*, *beácen* e. a. Waarschijnlijk is dat verschil een gevolg van 't verspringen van den klemtoon; oe. *tácen* zou dan kunnen zijn ontstaan uit een ouden vorm *doigno-* en oe. *téccan* (uit **taikkjan*) uit vóórgerm. *doignéjo-*. Dat de assimilatie veel voorkomt in 't midden van verbale stammen, doet vermoeden dat 't suffix daar den klemtoon had (*-ná-*, *-nú-*); maar voor 't accent der nomina lette men op skr. *rêkñas*, *svápnas* en op de spiranten zonder stemklank in got. *aúhns*, ohd. *ovan*, got. *apn*. Got. *fráihnan* kan gevormd zijn naar *brin-nan* (oe. *mur-nan*, *spur-nan*) § 35, maar oe. *botn* = skr. *budhná* (: gri. *πυθμῆν*) is zeker vreemd. — Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 299; Kluge, *ald.* 9, 157; Kauffmann, *ald.* 12, 511.

Verenkeling van geminatae na een lange lettergreep is meermalen niet twijfelachtig: *ss* wordt in 't Germaansch algemeen *s* in oe. *hés* 'bevel', uit **haisi-* (voor **haissi-* = **haiþti-*), bij *haitan*; oe. *fús*, voor *funsan-* (= *funssan*, *funþto*) bij *fundian* (over got. *gil-str*,

uit *gelstro*, voor *gelssro* = *ghelt-tro* zie men boven § 13, 1); oe. *és*, ohd. *ás*, germ. *éso-*, uit *éssro*, uit *éþto*, bij den wortel *ēt* 'eten' (vgl. lat. *ésus* bij *edere*); ohd. *muosa* 'moest', voor *móssa* = *môþta*; got. *anabúsns*, uit **-bússni-*, voor **búþsni-* = **bhútsni-*; got. *usbeisns*, uit **-bússni-*, voor **búþsni-* = **bhútsni-*, e. a. Hierbij behooren waarschijnlijk ook oe. *táccan*, uit **taikjan*, voor **taikkjan* = *taiknjan* (bij oe. *táccen*); on. *knúta* naast oe. *cnotta* (ohd. *chnodo*).

Opmerking. In Vóórgermaanschen tijd zijn lange konsonanten verkort in germ. *fēþrô-* 'veder', uit *pétro*, voor *péttro* (skr. *pat-tra*) de Saussure, *Mémoires de la Soc.* 6, 246; oe. *heorþa*, ohd. *hērdo* 'vel', skr. *kṛtti*; osa. *wurd* 'noodlot', skr. *vṛtti*; ohd. *fuotar*, uit *pát-tro-*, bij gri. *πατέουαι*; vermoedelijk ook mhd. *luoder* 'lokaas', uit idg. *lāt-tro* (bij ohd. *ladôn* 'lokken, noodigen'); got. *hairþra*, oe. *hrēþer*, uit *kerttro krettro*, bij lat. *cord-*, gri. *καρδ-ία*? Vergelijk verder over vóórgerm. *tt* = germ. *ss* § 11, e).

§ 17. Omzetting.

1. Omzetting van medeklinkers naar 't model van *akêto atêko* is in algemeen Germaanschen tijd zeer zeldzaam: er is amper een geval waarin alle dialekten overeenstemmen. Toch zijn er verscheidene voorbeelden die misschien reeds in den ouden Germaanschen tijd bestonden. Vgl. ohd. *ę̅̅ih*, ondd. *ę̅̅tik*, ozw. *ę̅̅tikia* (maar zwits. ook *ächis*), uit *atêco acêto*, lat. *acētum*; oe. *ticcen*, ohd. *chizzî*; ohd. *ziga* (voor **tigô* = **gitô*), naast *gei̅ D. Wtb.*; oe. *wēleras*, got. *wairilôds*; ohd. *ę̅̅lira ę̅̅rila*; bei. *zumpfel* (uit **tump*), naast oe. *pintel* 'penis'; mhd. *kitzeln*, ne. *to tickle* (wt. *tiq qit*); henneb. *zipf*, ohd. *pfiffi̅̅*, uit **tipuîta*, lat. *pituîta*; md. *kane*, ondd. *naco* 'schip'? mhd. *bühel* = *hübel*? ohd. (Notker) *neimen*, voor *meinen*? ohd. *nagabêr Gl. II*, 6, uit *nabagêr* (mhd. *nabegêr* en *nagber*).

2. Naast deze hier en daar verspreide gevallen komen voor omzettingen van *n*, die geërfd zijn uit 't Indogermaansch, vgl. Joh. Schmidt, *Kuhn's Zs.* 23, 288: ohd. *nabalo*, gri. *ἡφαλος*; ohd. *naba*, lat. *umbo*; ohd. *chnę̅̅bil*: *chę̅̅mbil*; oe. *cnúwan*: *cunnan* (got. *kun-þs*), die zich laten vergelijken met skr. *jñā*: *jan* (gri. *γνωρός*, lat. *ignôtus*); ohd. *chnuat*, got. *knôþs*, naast ohd. *chîn-d*, die doen denken aan gri. *γνωρός* 'bloedverwant', bij den wt. *γεν* (skr. *jñátî*); vgl. verder ohd. *hamma* met gri. *χνίμη* (oi. *cnúim*), ohd. *nagal* met oi. *inga*, got. *namô* met oi. *ainm*.

3. Omzetting van *r* vertoont 't Germaansch vaker; meestal is de idg. *r* (§ 22) de oorzaak van die omzetting: germ. *ar*, *ur* kunnen ook als laagste klanktrap (idg. *r*) behooren bij den hoogsten en tusschentrap *ra*, *re*, *ro* (vgl. § 23): lat. *gránnum*, hd. *korn*; lat. *crátes*, got. *haúrds*;

lat. *corpus*, ohd. *hrëf*; oe. *bord*: *brëd*; *prëp pröp*: *porp*; mhd. *corp*: *krëbe*; oe. *cornuc*: ohd. *chranuh*; ohd. *garba* (skr. *grābhā*), van den idg. wt. *ghrebh* (skr. *grbh*); on. *rót* uit **wrót* (lat. *vād-ix*): ohd. *wurz*; ohd. *scarbôn*: *scrëvôn*; ohd. *forscôn*: *frâhên frâgên* (*fërgôn*); ohd. *first*: ndl. *vorst* 'dakvorst' (skr. *pr̥sthā* 'rug, top') Windisch; ohd. *horsc*, bij oe. *hraðe*; oe. *cearcian cracian*, ohd. *chrahhôn*; ohd. *Trasan*, skr. *dhṛṣṇi*; oe. *styrne* (uit **sterni*), lat. *strenuus*; zeer opmerkelijk is on. *stroðenn*, partic. van *serða*; oe. *broþ*, uit *bhrúto-*, bij den wt. *bheru*, lat. *ferveo*; on. *brúþr*, osl. *tuérúðü* 'hard'; nhd. *zwerg*, bij *trügen*; got. *frauþa*, skr. *pārviā* 'eerste' — ohd. *fró*, skr. *pārva* 'eerste' (de germ. vormen uit *p̥r̥wojo p̥r̥wo*); ohd. *drôen*, oe. *prea-wlan*, uit *þraw-*, bij lat. *torvus*; got. *strauþan* en ohd. *strô*, uit *straw* = *str-w* (gri. *στρογ*, skr. *star*). Oe. *hrëder*: got. *hairþra*, got. *fruma*: oe. *forma* zullen waarschijnlijk anders moeten worden verklaard: de oorspronkelijke vorm van 't eerste zal zijn *k(é)r-(é)tro-*, en ter opheldering van got. *fr-uma* vergelijkte men *hind-uma*, *inu-uma*.

4. Omzetting van *l* in 't Germaansch is ook 't gevolg daarvan dat 't Indogermaansch in bepaalde gevallen *l* had: lat. *plénus*, oi. *lán* (uit *plóno*) = germ. *fulla-*, uit *pəl-no- p̥lno-*; oi. *lám* 'hand', uit *plómo-*, maar oe. *folma*; lat. *clóðus claudus*, maar got. *halts*; lat. *lána*, voor **wlána* = ohd. *volla* (uit *wəlnā wlnā*); oe. *folde* 'aarde', uit *p̥lthwá*, van den idg. wt. *plath* (skr. *práthas*, maar *pr̥thivī*); ook ohd. *wëlla*, tegenover osl. *vlúna*.

III. DE KLEMTTOON ¹⁾.

Lachmann, *Kl. Schr.* I, 358; Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ¹⁾, 151; M. Rieger, *Zschr. f. dtsh. Philol.* 7, 1 ff.; Sievers, *P.-Br. Beitr.* 4, 522; Horn, *ald.* 5, 164; Paul, *ald.* 6, 134; Verner, *Kuhn's Zschr.* 23, 97; Sobel, *Q. u. F.* 48; Fleischer, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 14, 129; Piper, *P.-Br. Beitr.* 8, 225. Verdere literatuur bij Brugmann I, § 667 ff.

§ 18. De Indogermaansche Klemtoon en zijn Invloed in 't Germaansch.

Uit Bopp's *Accentuationssystem* (1854) bleek dat 't Grieksch-Indische accent voor ouderwetscher mocht doorgaan dan 't Germaansche. Maar eerst door de schitterende ontdekking van Verner, *Kuhn's Zschr.* 23, 97 (1875), is voor een ieder 't onom-

¹⁾ In dit hoofdstuk wordt de *acutus* alleen gebruikt om den klemtoon, niet om de lengte aan te duiden.

stootelijk bewijs geleverd dat 't accent van 't Oudindisch over 't algemeen 't oorspronkelijk Indogermaansche 't meest nabij komt. Sedert Verner's ontdekking heeft men bevonden dat er overeenstemming bestaat tot in de kleinste bijzonderheden. Zoo is gebleken dat 't Indogermaansche accent geheel vrij was: het was niet afhankelijk van de kwantiteit der laatste lettergreep, zooals in 't Grieksch, of der voorlaatste, zooals in 't Latijn; het werd niet teruggehouden door de derde lettergreep, zooals in 't Grieksch en Latijn; het was niet gebonden aan de wortellettergreep of aan de eerste of laatste syllabe des woords — in 't Indogermaansch kon de klemtoon liggen op iedere willekeurige lettergreep van een woord, onverschillig of zij behoorde tot den wortel of tot 't suffix, en of de vokaal lang of kort was. Bovendien kon die klemtoon afwisselen: hij versprong, zooals in gri. *πόδες*—*ποδών*; skr. *é-mi i-más*; skr. *dárá*, kompar. *dáviyams*; die afwisseling heeft zelfs in 't Indogermaansch een groote rol gespeeld bij de vorming van woorden en vormen (Brugmann, *Grundr.* I, § 667 ff.).

Verner heeft 't bewijs geleverd dat de 'grammatische wechsel' (§ 12) zonder twijfel moet worden verklaard uit de afwisseling van den klemtoon in 't Indogermaansch, en daaruit blijkt dat de Germaansche klemtoon jong is en dat 't Indogermaansche accent ook in 't Germaansch moet hebben bestaan. Wanneer midden in een woord spiranten zonder stemklank of, volgens § 12, spiranten met in plaats van zonder stemklank staan, kan men uit 't Germaansch de Vóórgermaansche accentuatie van 't woord leeren kennen. Zoo komt got. *fádar* van vóórgerm. *patér*, ohd. *swgar* van vóórgerm. *swekrú*, ohd. *snúra* van vóórgerm. *snusú*; got. *fidwôr* moet worden vergeleken met skr. *catváras*, got. *hárdus* met gri. *ἄραρος*, on. *ylgr* met skr. *vrkí*.

Verner, die vele enkele woorden met zijne ontdekking heeft verklaard, heeft ook voor 't eerst aangetoond hoe de Indogermaansche klemtoon bij geheele reeksen van vormen stelselmatig 'tzelfde was:

1° bewees hij dat de 'grammatische wechsel' in de stamvorming der Germaansche faktitieven voor deze 't accent onderstelde van Indische faktitieven als *sádáyâmi*, *vêdáyâmi*: germ. *lâizjô*, uit *loisêjô*; *nâzjô* uit *nosêjô*; *sândjô* uit *sontêjô*; *lâidjô* uit *loitêjô*, enz. De Germaansche kauzatieven hebben aan 't einde van de wortellettergreep geregeld een 'tönenden' spirant in plaats van een 'tonlosen', vgl. on. *hlægja* met got. *hlahjan*, westgerm. *nériun* met *nësan*, enz.

2° ontdekte Verner 't verband dat bestaat tusschen den 'grammatischen wechsel' in 't Germaansche sterke werkwoord en de Indogermaansche accentuatie: de afwisseling van den klemtoon in 't

perfectum, b. v. skr. *bibhēda: bibhidús, tutōda: tududús, papāta: pap-tús*, verklaart den 'grammatischen wechsel' bij ohd. *sluoh: sluogun*, osa. *sah: sāgon*, ohd. *zēh: zigun, lēh: liwun, flōh: flugun, quad: quātun, ward: wurtun*, enz.

3° bewees Verner dat zekere suffixen met een idg. *t* in 't Germaansch *ð*-suffixen zijn geworden indien in 't Vóórgermaansch 't suffix den klemtoon had: got. *tamida-* uit idg. *domitō-* (skr. *damitá*) got. *satida-* = idg. *soditō-* (skr. *saditá*). 't Participiale suffix *-to* had in 't Indogermaansch den klemtoon, en zoo ook meestal 't suffix *-ti* van de verbale abstracta. 't Bestaan van een Indogermaansch suffix *-étá* blijkt uit vormen als skr. *krúrátá*, got. *hailipa*.

4° kunnen we uit de Wet van Verner de accentuatie der buigingsuitgangen leeren kennen indien deze spiranten met of zonder stemklank bevatten: gen. sg. *dages* uit *dayéso*, ohd. *nahtes* uit *noktés* Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 550; n. sg. *dayaz* uit *dhóghos*, *wulfaz* uit *wýkos* enz. Hierbij moet men natuurlijk in aanmerking nemen dat men niet elk geval op zichzelf kan vaststellen — wij kunnen dus alleen beweren dat 't suffix van den nom. sg. *-az* meestal niet den klemtoon had, dat van den gen. sg. *-es(o)* daarentegen meestal wel. Natuurlijk was er somtijds weifeling, b. v. in den n. pl. *-ōz: -ōs*, of, bij 't werkwoord, in den 2^{en} pers. enkv. *-iz(i): -is(i)*, in den 3^{en} *-ið(i): -iþ(i)* enz., zooals Paul, t. l. a. p. 6, 546; 548 ff., in bizonderheden nagaat.

Voor 't accent der Indogermaansche samenstellingen gelden regels die onafhankelijk zijn van den klemtoon der enkelvoudige woorden. Nadere bijzonderheden hierover zijn niet gevonden en zullen ook misschien voor alle afzonderlijke gevallen in 't geheel niet te vinden zijn. In 't Germaansch kan men den invloed van 't accent in samenstellingen bespeuren aan de al- of niet-aanwezigheid van stemklank bij spiranten, dus aan de Wet van Verner. Vooral komt in aanmerking 't voorvoegsel germ. *túz-*, uit vóórgerm *dus-* (skr. *duš-*), als ook germ. *uz-*, uit idg. *us-*, die beide in den vóórhistorischen tijd meestal zonder klemtoon waren. In 't Oudengelsch bestaat een voorvoegsel *ed-* naast *eð-*, ohd. *ita-* naast *ith-* ('t laatste bij Isidorus), waaruit blijkt dat de klemtoon in de Indogermaansche composita met *eto-*, *eti-* afwisselend was. Hetzelfde als bij de voorvoegsels vindt men bij de suffixwoorden: got. *-wairþa-*, *-falþa-*, naast oe. *-weard*, on. *-faldr*.

In de volgende samengestelde woorden heeft de eerste letter van 't tweede lid den invloed van de Wet van Verner ondervonden: *Hermun-duri*, bij *Thuringi*; ohd. *mę̅.5̅.i-rahs* (oe. *mę̅te-seax*, osa. *mę̅t-sas*), bij *sahs* Schmeller, *Bair. Wtb.* ' II, 632; ohd. *gabissa*,

bij *vēsa*; oe. *singál*, bij *hál?* Let op ohd. *anavalz* 'aanbeeld', oe. *aufilt*, [mlimb. *anville* V.]: mndl. *aenbelt*, de. *ambolt*. 't Eerste lid vertoont in de samenstelling een andere verschuiving dan in 't enkelvoudig woord in de volgende gevallen: oe. *fyþerfēte*, bij got. *fidwōr* (vgl. skr. *cātuṣ-pad* bij *catúr*); on. *fimbul-týr*, bij *fifl*-Weinhold, *Zschr. f. d. Alt.* 6, 318; got. *naudi-* (+ *bandi*), bij *naufi*-Joh. Schmidt, *Anz. f. d. Alt.* 6, 126; on. *Vingþór* bij *Véorr*; ohd. (Otfrid) *éndidago*, bij *enti*; oe. *anderzylde*, volgens Cosijn, *Tijdschr. Lettk.* 1, 155, bij *ôper*; oe. *Tondbeorht*, bij *tôþ*; oe. *eazor-stream*, naast *ear-zeblond* (*ear* uit **eahor?*). Let op germ. *hapu-*, dat door *hadu-* is vervangen in run. (Strand) *HadulaikaR* Bugge, *Aarboeg.* 1884, 85, en in oe. *Niþ-had*. Binnen in 't tweede lid der samenstelling vertoont 'grammatischen wechsel' got. *-fudi-* (*brúþfadi-*) = skr. *-pati* (*nípatī*), bij *pāti*; got. *awiliud*, bij *liuþ-areis*; got. *unlêds*, eigenlijk 'zonder bezitting' bij oe. *lâþ* 'stuk gronds' Dietrich, *Zschr. f. d. Alt.* 13, 27; oe. *âswind*, bij *swiþe*; oe. *gngnora*, bij *nosu nasu*; *neweseoða*, bij *seod* 'buidel'. 't Resultaat dat deze en dergelijke gevallen opleveren, is vaag, aangezien 't vóórhistorisch accent b.v. in *Hermunduri*, got. *awiliud* niet nauwkeurig is te bepalen. Wel kan men den Indogermaanschen klemtoon nagaan bij oe. *fyþerfēte*, ohd. *gabissa*, got. *unlêds*, *brúþfaps* en dgl. (*géturpôd*, *kapési*).

§ 19. De Germaansche Hoofdklemtoon.

Voor de kronologie bewijst de ontdekking van Verner 't volgende: „'t Germaansch had nog na 't begin der Klankverschuiving 't beweeglijk Indogermaansche accent“. Wij hebben op blz. 32 aangetoond dat 't latere Germaansche accent reeds in 't begin onzer jaartelling moet hebben bestaan: de alliteratie in de namen van een zelfde familie, zooals die van Arminius (*Segestes*, *Segimerus*, *Segimundus*, *Segithancus*), benevens de t. a. p. besproken klinkers der Germaansche eigennamen bewijzen dat in Tacitus' tijd 't Indogermaansche accent in 't Germaansch niet meer van kracht was; en de 'grammatische wechsel' had toen immers ook zijn beslag. De wijze waarop met 't accent der Latijnsche woorden in 't Germaansch is gehandeld, kan ons in geen enkel opzicht te stade komen om de verandering van 't accent in 't Germaansch te dateeren, daar de Latijnsch-Romaansche woorden zich ook in latere historische tijdperken meestal hebben geschikt naar 't Germaansche accent. 't Germaansch heeft reeds in vóórhistorischen tijd 't beweeglijk Indogermaansche accent laten varen en daarvoor een eigen stelsel in de plaats gesteld: de geregelde accentuatie der eerste lettergreep van

't woord: idg. *patér* > **fādér* > *fáder*; idg. *swekrá* > **sweyrá* > ohd. *suigar*; idg. *getwóres* > **fēdwórez* > got. *fidwōr*; idg. *aikamé* 'wij hebben' > **aiγumé* > got.-germ. *digum*; idg. *soditó* > got. *sátifs*; idg. *domitó* > got. *támiþs*; idg. *duswêrós* > **tuzwért-z* > got. *túzwêrs*; idg. *lelódnt* 'zij hebben gelaten', got. *lailótun*; idg. *veródhnt* 'zij rieden', got. *ráiródun*; idg. *bhrúttipotí-s*, *kmtópotí-s* = got. *brúþfaþs*, *húndaþaþs*. Door de Germaansche accentwet aldus („klemtoon op de eerste lettergreep van ieder woord") te formuleeren, deelen wij de veelal gewraakte meening van Lachmann (1832), *Kl. Schr.* I, 366.

Wij hebben reeds aangestipt (blz. 5) dat 't Germaansch in dit opzicht veelal samengaat met 't Keltisch en 't oorspronkelijk Latijn; daarbij zijn we uitgegaan van Thurneysen's artikel in de *Rev. Celt.* 6, 312. De Slavolettische talen hebben ten deele tot den huidige dag 't bewegelijk Indogermaansche accent bewaard, behalve 't Lettisch en eenige Slawische talen, die ook geheel werktuigelijk de eerste of de voorlaatste lettergreep accentueeren. Bij de overeenkomst tusschen 't Germaansch, 't Keltisch en 't oorspronkelijk Latijn ten opzichte van den klemtoon is niet zoozeer sprake van een gelijktijdige of gemeenschappelijke verandering van 't accent, als wel van een dier machtige stroomingen die op één punt beginnen, zich steeds verder uitbreiden en allengs verwante naburige stammen aantasten. Vatten we de zaak zoo op, dan kunnen we de verschillende wijze van ontwikkeling in de afzonderlijke gevallen wel begrijpen. Over 't algemeen heerscht overeenstemming: lat. *páter*, Iersch *áthir*, got. *fádar*, uit idg. *patér*; lat. *máter*, Iersch *máthir*, ohd. *múoter*, uit idg. *mátér*; lat. *néptis*, Iersch *nécht*, mndl. *nicht*, uit *nept-i*, enz., of lat. *cécidi*, oi. *ménaid*, got. *lailót*; lat. *de-di*, ohd. *tē-ta*; lat. **inimicus*, uit **in-amicus*; **in-ermis*, uit **in-armis*.

Op één punt wijkt 't Germaansch ten eenenmale van 't Latijn af, namelijk ten opzichte der verbale partikels. In 't oorspronkelijk Latijn hadden bij de verba de partikels den klemtoon, evenals in 't Sanskrit in een hoofdzin 't geval is: lat. *cóncido*, *áccolo*, *cóndo*, *édo*, enz. Daarentegen heeft in 't Germaansch de partikel bij 't werkwoord geen accent, evenmin als in 't Indisch in een bijzin, en volgens Thurneysen, *Rev. Celt.* 6, 312 stemt ook 't Oudiersch in hoofdzaak overeen met 't Germaansch ('t accent van den imperatief daargelaten). Voorbeelden: got. (germ.) *gaqtman*, *gadában*, *dugtinnan*, *frakunnan*, *frahinþan*, enz.; let ook op ohd. *irfürren*, *irtéillen*, *irlóuben*, bij *úrfâr*, *úrteil*, *úrloub*, en op got. *andwáurdjan*, bij *andawaurdi*. M. i. bestaat wellicht nog een spoor van den Latijnschen regel in 't Gotisch, in welk dialect de partikel door

een enklitisch woordje (*u*, *uh*) van 't werkwoord kan worden gescheiden, in gevallen als *gá-u-lra-sêlvi*, *diz-uh-pan-sat* e. a., *Kuhn's Zschr.* 26, 68. Voorts zij vermeld Bezzenberger's verklaring (*Bezzb. Beitr.* 5, 67) van ohd. *fôlgên* uit **fola* + *gên* (: osa. *ful-gángan*), waarmee te vergelijken zijn oe. *fúluian* 'doopen', uit *fúluihan*; got. *gafúllaweisjan*; oe. *fýlstan*, *fúllæstan*, osa. *fúllistian*, ohd. *fólleisten*; oe. *fúltumian*. Behoort hierbij ook ohd. *gêt* uit oorspronkelijk germ. *gá-îð* (= gri. *ἴσι*, skr. *éti*, idg. wt. *î* 'gaan')?

We hebben hiermee 't Germaansche accent beschreven in zijn ontstaan en in zijn verhouding tot 't accent van andere Indogermaansche talen, en gaan thans over tot de behandeling der afzonderlijke Germaansche accentwetten.

1) In een enkelvoudig woord valt de klemtoon op de eerste lettergreep, onverschillig op welke de Vóórgermaansche klemtoon viel: idg. *dékomt* 'tien' ohd. *zêhan*; idg. *wýkos*, ohd. *wúlf*; idg. *sontéjô*, ohd. *séntu* '(ik) zend'; idg. *widnit*, got. *wítun* 'zij weten'; skr. *damitá-s*, got. *támiþs*; skr. *yuvaçá-s* 'jong', got. *júgg-s*. De formuleering van Scherer (*Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* 1, 151) „in een enkelvoudig woord valt de hoofdklemtoon op 't voornaamste deel — de worttellettergreep —” is natuurlijk voor de meeste gevallen juist; maar met 't oog op de wijze van ontstaan past zij niet op gevallen als got. *s-índ* = skr. *s-ánti* 'zij zijn' — oe. *s-ôð* = skr. *s-át* — got. *s-únjis* 'waar' = skr. *s-atyá* 'waar', van den idg. wt. *es* 'zijn'; got. *t-únþus* 'tand' = skr. *d-át*, wt. *éd*; got. *kn-tu*, *tr-tu*, bij skr. *ján-u*, *dár-u*; ohd. *sw-ín*, bij *sû*; ohd. *kr-ánuh*, gri. *γῆρ-αρος*; got. *fr-úma* 'eerste' (gevormd als *hind-uma*, *inn-uma*), bij *fáur-a*; oe. *hn-ítu* 'neet', gri. *νορ-ιδ-*; got. *gr-édus* 'honger', bij ohd. *gér-ôn* 'begeren'. 't Krachtigst argument tegen Scherer's wijze van formuleeren is dat de reduplicatie in 't Germaansch den klemtoon heeft: daarvoor wordt bewezen dat werktuigelijk de eerste lettergreep den klemtoon heeft gekregen (zie Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 544).

2) De reduplicatie van 't perfectum, die in geen Indogermaansche taal door een enklitisch woord van 't werkwoord kan worden gescheiden, heeft in 't Oudindisch nooit den klemtoon. In 't Germaansch echter krijgt zij hem overal waar zijzelve is behouden gebleven, evenals oorspronkelijk in 't Latijn (vgl. *peperci*, uit **péparci*, *cecidi* uit **cécædi*, enz.) en 't Keltisch (vgl. oi. *cuala* = *kúkloua* 'ik heb gehoord', *léblaing*, *mémaid* Windisch, *Kuhn's Zschr.* 23, 201). Vgl. got. *haihait*, oe. *he-ht*, uit *héhait*; got. *rairôþ*, oe. *reo-rd*, uit *rérôð*; got. *lailôt*, oe. *leo-rt* enz., uit *lélôt*; ohd. *têta* (zie echter § 38), tegenover skr. *dadháu*, *bibhêda*, *cakára*, *tutóda*, enz. — Ook buiten 't perfectum heeft in 't Germaansch de reduplicatie

katie altoos den klemtoon; vgl. praesensvormen als ohd. *sē-stō-t* (gri. ἵσταν), *bt-bē-t* (skr. *bt-bhē-ti*), got. *rēi-rai-þ*, verder nomina als ohd. *wi-wint*, *fi-fal-tra*. — Om te bepalen of 't augment in 't Germaansch den klemtoon had, hebben we te weinig gegevens; op 't eenige geval, got. *i-ddja* = skr. *á-yá-t* 'hij ging', is onze formule van toepassing.

3) Bij de samenstelling van substantieven krijgt 't eerste lid den klemtoon, en wel op de eerste syllabe: ohd. *Hiltibrant* — *Hádu-brant* — *sínufatarung* — *gúðhamo* — *chúnincríchi* — *wéntilséo*; on. *míðgarðr* — *rökstöll* — *válholl* — *jotunheimr*. Als oudste bewijs voor dit accent bij samengestelde woorden mag gelden 't accent van *Ségestes*, *Ségimérus*, *Ségimundus*, dat wij boven hebben uitgemaakt. De klemtoonloosheid van de tweede leden der composita heeft reeds in vóórhistorischen tijd aanleiding gegeven tot de vorming van nieuwe suffixen uit zelfstandige woorden. 't Oudste voorbeeld daarvan is lat. *-varii*, in *Amsvarii*, *Chásuarii*, *Chátuarii*, *Báiuarii*; later *-skapi-*, *-skaftu-*, *-haidu-*.

4) Voorvoegsels van werkwoorden hebben geen klemtoon: got. *dugtinnan*, *frakúnnan*, ohd. *firtúon*, *firlázan*, *oblázan*. „We hebben hier enkel te doen met samentrekking, met samensmelting, eene samensmelting die in 't Gotisch nog niet voldongen is” (*gaulaubjats*) Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* 2, 82; en waarschijnlijk moeten we ter verklaring van de klemtoonloosheid van 't voorvoegsel uitgaan van 't Indische accent in een bijzin, al heeft hier tevens werkelijk samenstelling plaats (*prá gachati* in den hoofdzin, maar in den bijzin *yáh pragáhati*).

Dat de verbale partikels vóór 't werkwoord geen klemtoon hebben gehad, blijkt in 't Westgermaansch uit den klinker dier voorvoegsels (*gi*, *fr*, naast *gá*, *frá*, enz.) en ook uit de opmerkelijke aphaeresis van den klinker van 't praefix in osa. *tógian* (: got. *at-áugjan*, oe. *æt-jwan*), me. *taunen*, uit **æt-éawnian* (ndl. *t-oonen*, mfr. *zónen*), osa. *ge-t-ócón* (*Gl. Lips.*), uit **at-áukôn*; vgl. verder oe. *riéfnan*, uit *ar-éfnan* Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 553; ohd. *spreiten* = got. *us-bráidjan*; ook ohd. *spulgen*, uit **us-púlgjan* (bij germ. *plëgan*)?

5) Verbale partikels in naamwoorden hebben den klemtoon

a) in substantieven (Lachmann, t. a. p. 366 ff.): ohd. *frá-tát*, bij *firtúon*; *gáscraft*, bij *giscépfan*; *zúrgang*, bij *zirgángen*; oe. *óndzit*, bij *onztan*; got. *ándabeit*, bij *andbéitan*; *ándahait*, bij *andháitan*; *ándanumts*, bij *andnitman*; oe. *wíþercwíde*, *-cora*, *-saca*, *-winna*, *-steall*, bij *wíþ-cwéðan*, *-céosan*, *-sácan*, *-winman*, *-stýllan* (oe. *wíþ* staat tot *wíþer* als run. *apt* staat tot *aptir*).

b) in verbale adjektieven: vgl. got. *ándanëms*, *ándasëts* met *and-*

nīman, *andsītan* (got. *úndasóks* moet komen van **úndasóks*). Kracht van bewijs heeft ook oe. *wīper* (vóór 't accént *wīp*) in *Epin.* 537 *wīðirhliniendi* 'innitens', als ook in *wīperhyczende*, *wīperfeohrend*, bij *wīðhyczan*, *wīðféohun*; oe. *wīpermeten*, *wīperbrece*n (OE. Gloss. 463¹², 519³⁶). Daaruit blijkt dat niet alleen de adjektieven op -i maar ook de werkelijke deelwoorden den klemtoon op 't voorvoegsel hadden. Hiervan zijn ook de volgende vormen onbedriegelijke bewijzen: got. *únda-páhts* (bij *andþágkjan*), got. *frákunþs* (= oe. *frá-coþ*), bij *frakinnan*; ohd. *ántchund*; Notker *úndertan*; Notker (ed. Piper) I, 480 *úndernomen*; *Hel.* 3283 *thírhrfremid* 'volkomen' = Notk. *Boëth. dúrnoht*, *dúrhscaffen*, Williram *dúrhnahtig*, *dúrhntan* 'volkomen' (hierbij behooren vermoedelijk ook Tat. *thuruhthigan*, Isid. *dhurahkund*, bij andere *folwassan*, *follechoman*, *folletán* 'volkomen', die hoogstwaarschijnlijk den klemtoon hadden op 't voorvoegsel). Voorts Notk. *Kateg. úndersceiden*, vgl. de ohd. glosse *gi-úntarsceidan* Lachmann, t. a. p. 368; Notk. *Boëth. misselungen*. Daargelaten deze overblijfselen uit 't oorspronkelijk Germaansch, richt zich in 't literarische tijdperk de klemtoon der verbale adjektieven geheel naar 't werkwoord; dus ohd. *firlóran*, *giscáffan*, *bigúnnan*, *irgángen*, enz. Dat de accentuatie van 't voorvoegsel 't oudste is, blijkt uit de overeenstemming tusschen 't Sanskrit en 't Grieksch te dezen opzichte (skr. *prábhṛta*, *pránīta*, *vibhūta* e. a., gri. ἀπόβλητος, ἐπίμαστος) L. von Schröder, *Kuhn's Zschr.* 24, 123. Derhalve moet men in 't Gotisch waarschijnlijk accentueeren *swíkunþs*, *frá-waurhts*, *úswaurhts*, *úskunþs*, *úswiss*, enz. (ohd. *úr-alt* bij *uzálan*?). Voorbeelden vindt men bij Lachmann, t. a. p. 368 ff.

6) We moeten ten slotte nog spreken over een uitzondering van lateren datum, die de hoofdwet (accentuatie der eerste lettergreep) niet omverwerpt. In samengestelde naamwoorden doen de open voorvoegsels *gä-*, *frä-*, en meestal ook *bī-*, den hun toekomenden hoofdklemtoon over aan de volgende wortellettergreep; er zijn nog slechts enkele composita, als ohd. *frátát*, *fráseꝛ*, oe. *ꝥomēn*, *ꝥomel* (*Kuhn's Zschr.* 26, 70), die de wet van den hoofdklemtoon bevestigen. Die regel is door Lachmann, t. a. p. 367, voor 't Oudhoogduitsch vastgesteld, en hij wordt door alle Westgermaansche dialecten bevestigd, maar 't Gotisch heeft — waarschijnlijk tenminste — nog hier en daar in de naamwoordelijke samenstelling 't accent op 't voorvoegsel gehad, overeenkomstig den hoofdregel.

Zoo staan tegenover de ouderwetsche vormen ohd. *frá-seꝛ*, *frá-vali*, *gábissa*, osa. *bī-hēt*, oe. *frá-beorht*, *ꝥomel* de nieuwerwetsche *firsēꝛ*, *givēsahi*, oe. *behāt*, *formāre*; oe. *ꝥeatol* staat naast ohd. *gī-zál* adj. 'snel' (: got. *gagátílōn*); got. *gagámainjan* komt van *gá-*

mains = ohd. *giméini*; got. *gagáleikôn* van *gáleiks*, naast *galik*(az) in andere dialekten, on. *glíkr*. Men moet aannemen dat de klemtoon is veranderd, om ohd. *firnûmft* (*úfernûmest*), *firlúst* (got. *frá-lusts*), *farthúlt*, *virgift* (got. *frágifts*), *gibót*, *gibét*, *gibûr*, enz., osa. *forǵang* te verklaren.

Alle deze woorden hebben den rhythmus \cup | \times gemeen, d. w. z. 't stoffelijk deel der samenstelling had in 't geheel geen klemtoon, tengevolge van den korten klinker van 't voorvoegsel, zoodat 't eerstgenoemde ten zeerste aan verminking onderhevig was (oe. *ǵeatwe*, *frætwæ*, *ǵomol*, *fracop-fræcûþ*). — Alleen wanneer de klinker van 't voorvoegsel positione lang is, kan op 't stoffelijk deel een jongere bijklemtoon vallen (reeds ohd. *gáskáft* bij Notker, en nhd. *gástad* bij Grimmshausen)¹⁾. Zoo is in de Westgermaansche talen de neiging opgekomen bij de nominale composita met *gǣ*, *frǣ*, *bī* den klemtoon te leggen op de wortellettergreep — en die neiging werd versterkt doordien de tricomposita een bijklemtoon op die lettergreep hadden (oe. *úu-forcûþ*, vandaar *forcûð*; ohd. *únbī-dêrbi*, vandaar bij Otfrid *bithêrbi*; oe. *ǵûþǵetǣwe*, vandaar *ǵetǣwe*, enz., ohd. *úmgilīh*, vandaar *gilīh*: got. *gáleiks*). 't Meest nog vindt men in 't Westgermaansch den klemtoon op *bī* (Lachmann, t. a. p. 367): osa. *bismer*, *bihêt* (oe. *béot*, maar *Genes.* 2761 **wórdbehât*), ohd. *bítheiz*, *bíderbi*, *btgihî*.

§ 20. De Germaansche Bijklemtoon.

De wet van den hoofdklemtoon is gemakkelijk vast te stellen, aangezien uitgebreide gegevens ons vergunnen die wet te onderkennen, maar groote moeilijkheden doen zich voor wanneer men voor den bijklemtoon algemeene regels wil bepalen. Door de eigenaardigheden van Otfrid's verstechiek te vergelijken met de accenten van Notker, heeft Lachmann belangrijke ontdekkingen gedaan voor den Oudhoogduitschen bijklemtoon; en in 1877 verkreeg Sievers door de onderlinge vergelijking van de klankontwikkeling der Oudgermaansche dialekten gewichtige uitkomsten voor de oorspronkelijke Westgermaansche taal. Afdoende regels voor de plaats van den bijklemtoon zullen eerst dan worden gevonden wanneer de door Sievers ontdekte klankeigenaardigheden in verband zijn gebracht met de nieuwe theorie over de allitereerende verskunst, welke door denzelfden geleerde is voorbereid.

¹⁾ Op deze afwijking bij lengte door positie heeft ten Brink mij jaren geleden opmerkzaam gemaakt.

De voornaamste feiten waaruit we den vóórliterairen bijklemtoon kunnen opmaken, zijn tweeërlei.

a) Negatief: geen gesynkopeerde klinker kan den bijklemtoon hebben gehad; alle vokalen die tengevolge der wetten op den 'auslaut' zijn gesynkopeerd, moeten in vóórhistorischen tijd volstrekt zonder klemtoon zijn geweest. Geen accent hadden dus de klinkers der uitgangen in *wulfa(z)*, *gasti(z)*, *daupu(z)*, *bēriði-biriði*, *berandi*. Geen klemtoon kunnen voorts hebben gehad alle later gesynkopeerde tusschenklinkers, zooals in *háuzida* (oe. *hýrde*), *háirizo* (ohd. *hērro*), *lángito* (ohd. *lénzo*), of in samenstellingen als *likhamo* (ohd. *lihmo*). Evenmin kan een klinker den bijklemtoon hebben gehad als hij onregelmatige veranderingen heeft ondergaan, zooals de *o* in ohd. *salbôta* of in *liobôro*, de *ê* in ohd. *habêta*, of de *u* in oe. *áfþunca* (uit *-þanko*).

b) Den bijklemtoon hadden alle lettergrepen die niet den hoofdklemtoon hadden en toch dezelfde klinkerverandering vertoonen als lettergrepen met den hoofdklemtoon (ohd. *ðhèim*, *árbèit*, *árcvèiꝛ*, *ármùoti*, *wér-mùota*), of die door Notker en Williram van een accent worden voorzien en blijkens de verskunst van Otfrid den bijklemtoon hadden, of die lettergrepen die in de allitereerende poëzie voorkomen in schema's waar dringend een bijklemtoon wordt geëischt. Voor den bijklemtoon gelden de volgende regels.

1) Uit de wetten van de veranderingen aan 't einde der woorden blijkt dat *ǣ*, *ī*, *ū*, (*ø*, *ë*) — de uit- of afgefallen vokalen — in de uitgangen niet den bijklemtoon kunnen hebben gehad: slechts één accent hadden dus *dǣga(z)*, *wulfa(z)*, *gasti(z)*, *dáupu(z)*; *bírizi*, *bírīði*, *bérone*, *bérandi*; *dǣgami(z)*, *wulfami(z)*, *gástimi(z)* dat. pl.; *súniwiz* n. pl. 'de zoons'; *námini(z)*, lat. *nomini(s)*; *gúmini(z)*, lat. *homini(s)*.

Hetzelfde geldt van de *o* en de *i* aan 't einde, die aan de wet op den 'auslaut' zijn onderworpen: slechts één accent hebben oorspronkelijk germ. *wórdō* 'de woorden' (tevens instr.: 'met 't woord'), *bérō* 'ik draag'.

Uit 't feit dat *ǣ*, *ī* en *ū* in *daga*, *wulfa*, *gasti*, *daupu*, *wórdō-wordu* in 't oorspronkelijk Germaansch, en ook in 't oorspronkelijk Westgermaansch, niet den bijklemtoon kunnen hebben gehad, volgt dat de tweede syllabe niet den bijklemtoon maar in 't geheel geen klemtoon heeft gehad. Met die gevolgtrekking vereenigen zich verscheidene samenstellingen met den rhythmus \cup | \times die geen bijklemtoon kunnen hebben gehad op de wortellettergreep van het tweede lid: wgerm. *wér-old* (uit *wér-alduz*) 'wereld'; *gá-māl* 'oud' (oe. *ǰómel*, [mndl. *-gamel*, nndl. *gammel* V.]); *nihalþ* (oe. *níhold*, [zie echter over dezen vorm Cosijn, *Tijdschr.* 8, 244 vlg. V.]); *frá-kunþ* (oe. *frácop*); *twálf* (oe. *twelf*), *hwítik* (oe. *hwylē*, ohd. *wéltih*);

swīhk (oe. *swylc*); *gá-*, *frá-tēwōz* (oe. *zeatwe*, *frætwe*); ohd. *biderbi* (Williram *biderbe*); Otfrid (*Salomo* 4) *zwívaltā*.

2) Hetzelfde geldt ook van den rhythmus $\text{—} | \times$: osa. *hágustold*, uit *hágustald*; oe. *Unferð*, uit **ún-friþu(z)*; oe. *súlunz* (uit *swulh-lang* Sweet, *Angl.* 3, 151); ohd. *zúrdel*, uit **túz-þola(z)*. Dat in 't oude Westgermaansch $\text{—} | \times$ den bijklemtoon miste, blijkt voorts uit ohd. (Otfrid) *éinfolt*, voor *éinfalt*; oe. *fúltum*, *lónzsum*, *fýrrett*, *wéofod*, *hérepopf*, *óllunz*, uit **fúl-team*, **lángsum*, *fírwitt*, **wihbeod*, **háripaþ*, *óndlung*.

3) Bij den rhythmus $\text{—} | \cup \cup$ blijkt dat de wortellettergreep van het tweede lid geen bijklemtoon had, uit ohd. *lihmo*, uit **lik-hamo*; oe. *h'ardra*, uit *héard-hara*; oe. *zónðra* uit **zónð-hara*; ohd. *kátaro*, uit **kád-haro*; ohd. *hiutu*, uit **hio-dagu* (niet uit **hitodagu*); ohd. *wúrzula*, uit **wúrt-walu* (niet uit **wúrtwálu*). Ook deze uitkomst wordt bevestigd door de Westgermaansche wetten op de synkope, aangezien volgens deze bij den rhythmus $\text{—} \cup \times$ de tusschenletters *ð*, *ǝ*, *ū* uitvallen; en de in 't Westgermaansch gesynkopeerde *ǝ* van got. *hausida* (ohd. *hórta*), van oorspronkelijk germ. *háirizo* (ohd. *hérro*), *lángitē* (ohd. *lénzo*), *wrúnkita* (ohd. *rúnza*) kan geen bijklemtoon hebben gehad.

4) Tot nog toe hebben we slechts korte tusschenklinkers of sluitklinkers besproken ($\text{—} \cup \cup$) en uitgemaakt dat deze geen bijklemtoon hadden. Wat de samengestelde woorden betrof, bleek dat de wortellettergreep van het tweede lid niet noodzakelijk een bijklemtoon behoeft te hebben. Hetzelfde is in eenige gevallen ook van toepassing op composita met den rhythmus $\text{—} | \text{—} \times$: ohd. (Otfrid) *érachār* (uit *áirwāk*); oe. *óretta*, uit *órhætta* (niet uit **órhætta*); oe. *ácumba* (niet uit **ácumba*); oe. *éþþunca* (niet uit **áþþunco*). In 't schema $\text{—} | \text{—} \times$ nemen we bij de suffixen weifeling waar. Ohd. *nordruoni* is ontstaan uit *nórþrōni*, maar oe. *norþerne* moet komen van een vorm zonder eenigen klemtoon op de tusschenlettergreep; ohd. *ámèi.ʒa* bewijst met zijn *ei* (niet *é*) bijklemtoon, tegenover oe. *æmette*; ohd. *armuoti*, *heimuoti* bezaten een bijklemtoon, zooals uit hun klankontwikkeling blijkt. Oe. *éren*, *ʒýlden*, wier verbogen vormen uit meer dan twee lettergrepen bestaan, kunnen, in tegenstelling met ohd. *érin*, *gúldin*, geen bijklemtoon hebben gehad, evenmin oe. *éarfop*, tegenover ohd. *árbait*. Dat ohd. (Otfrid) *súntono*, *ginádonno* (gen. plur.) geen bijklemtoon op de middellettergreep hadden, is bewezen door Wilmanns, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 16, 114; vgl. bovendien oe. *séalfedon*, uit **sálbōdun*; Otfrid *wi.ʒannē P.-Br. Beitr.* 4, 535.

5) Een positieve, alle gevallen omvattende regel voor de plaats

van den bijklemtoon is nog niet gevonden. Het schijnt dat deze alleen kan vallen op lange lettergrepen, en misschien zou men in 't laatstbesproken schema de weifeling kunnen verklaren door te accentueeren $\acute{a} \acute{a} \cup$, maar $\acute{a} - \acute{a}$. Uit 't Gotisch zou men als bewijs kunnen aanhalen den invloed dien zware tusschenlettergrepen oefenen in *áinnóhun* (bij *ainana*), *áinumméhun* (bij *ainamma*), *jáindrē* (uit **jaina-drē*), enz. Mét oe. *wéorþlice*: *wéorþlecōr* is 't leerzaamst de gewoonte van Notker (*Boëthius*), opgemerkt door Fleischer 166, om een lange afleidingslettergreep te accentueeren wanneer een lichte buigingsuitgang volgt, en daarentegen wanneer een zware uitgang volgt, dezen den bijklemtoon te geven: *féttāh*, maar *gevéttachót*; *wirdige*, maar *wirdigór*; *sálig(e)n*, maar *sáligēr*, *sáligór*; *giéinóte*, maar *giéinotlu*, *giéinotér*. Indien deze wet ook heeft gegolden voor 't oorspronkelijk Germaansch, dan zou men b.v. kunnen onderstellen *dúbōnð*, 'der duiven', om oe. *dūfena*, Otfrid *dūbonð*, en *nórþrōniz*, plur. *nórþrōnjài*, om 't verschil ohd. *nórdrūoni*: oe. *nórþerne* te verklaren.

6) Notker en Williram zetten enkel op zware suffixen teekens, maar lang niet konsekwent: Notker schrijft o. a. *éinúnga* en *éinunga*, *léidúnga* en *léidunga*, eveneens *kelihnisse* en *kelihnisse*. Een bijklemtoon hebben volgens Notker de suffixen van *édélingen*, *wéndélingā*, *ménnskinnā*; volgens Williram die van *silberine*, *pfénningo*, *glíhnisse*, *kúningínno* (ook *dúsunt*, *árblét*). Uit de rijmtechniek van Otfrid e. a. volgen *árantí*, *blintilingōn*, *súntarlingōn*, *húarilinaꝝ*. [Vgl. 't accent van nndl. *kòningín*, *vorstín* V.]. Terwijl Williram *pfénningo* accentueert, doet (volgens Sievers, *P.-Br. Beitr.* 4, 534) de latere synkope der *n* (*pfennig*, *kunig*) een suffix zonder bijklemtoon onderstellen; en de uitgangen ohd. *-ánti*, *-ènti*, *-ònti* in 't part. praes. kunnen (volgens denzelfden geleerde) geen vasten bijklemtoon hebben gehad (*richtintì* e. dgl., zie *Denkm.* 2, 401).

7) Uit de allitereerende verskunst blijkt dat in den *Beowulf* geen bijklemtoon hebben: *Béowulf*, *Hróþgar*, *Hýzelac* (Sievers, *P.-Br. Beitr.* 10, 223), maar wel de verbogen vormen *Béowúlfe(s)*, *Hróþgære(s)*, *Hýzelæc(s)*, enz. In de niet verbogen vormen der suffixen *-lic*, *-sum*, *-dōm*, *-fæst*, enz. blijkt uit 't metrum zeer vaak niet of deze een bijklemtoon hadden, en 'tzelfde mag gezegd worden van composita op *-rōf*, *-wudu*, *-sele*, *-stede*, *-wine*, enz.; *únriht*, *ághwylc*, *hringnett* hebben volgens de maat in den niet verbogen vorm geen bijklemtoon (maar *ághwýlcne*). In den *Heliand* staan *likhamo*, *múndboro*, *únreht*, *mólsebo*, *lángsam*, *lédlik*, *énfald*, *hérdōm*, als ook \acute{a} -*craft*, \acute{a} -*werk* enz., in den versregel op plaatsen die geen bijklemtoon vereischen. Notker en Williram schrijven zeer dikwijls zelfstandige achtervoegsels zon-

der accent (*lússam*, *nietsam*, *éinvalt*, *wárheit*, *sámolih*, enz.), en zetten ook slechts één accent op *únreht*, *lichamo*, *úndanches*, *únnacht* e. a. Daaruit volgt dat althans composita van 't schema — | — niet noodwendig een bijklemtoon behoeven te hebben, en daar onder 2) is aangetoond dat de geschiedenis der klanken in dat schema geen bijklemtoon toelaat, kan men b.v. in *únreht*, *árbèit*, *òhèim* slechts te doen hebben met een bijklemtoon van lateren tijd. Er bestaat haast geen twijfel of dit bijaccent is gekomen van de buigingsvormen van meer dan twee lettergrepen, dus van *únrehtes*, *árbèiti*, *òhèime(s)*, enz.

8) Maar behalve de invloed dien de afwisseling van accent in de flexie oefende, is nog een andere faktor van groot belang geweest bij 't ontstaan van bijaccenten. Naast ohd. *lihmo* uit *likhmo* komt overal ook *likhàmo* voor (Notk. *Boëth.*: *lichàmo* Fleischer, *Heliand*: *likhàmo* en *likhamo*), en deze vorm laat zich verklaren indien men invloed van 't simplex *hàmo* aanneemt. We zien hier hoe de taal geneigd is den natuurlijken hoofdklemtoon van het tweede lid in de samenstelling te behouden in den vorm van een bijklemtoon; daardoor worden de klanken van dat tweede lid beschermd en blijft 't samengestelde woord in verband met de enkele leden. Zoo vinden we in den *Heliand*: *héritògo*, *éndàgo*, *érdàgun*, *mòdkàra*, *thiodgùmo*, *órdfrùmo*, *wársàgo*, enz., in den *Beowulf*: *wínrèced*, *Hringdène*, *H'alfdène*, *úndsàca*, *béorsèle* (maar *drihtsele*), *lándfrùma*, *scýldwíra*, *árdwíra*, enz.; Otfried accentueert (Lachmann 393) *áltquína*, *édilthégan*, *wórolththiot*, enz.; Notker en Williram bevestigen 't bestaan van 't bijaccent in samengestelde woorden, maar bewijzen tevens dat het niet verplicht is.

9) Komt vóór een bicompositum $\acute{\times} | -$ of $\acute{\times} | \grave{\times}$ nóg een eenlettergrepig samenstellend lid te staan, dan vindt men den rhythmus $\acute{-} | \acute{\times} \grave{\times}$ in plaats van den rhythmus $\acute{-} | \acute{\times} -$, welken laatsten men zou verwachten. Dit is een nadere bevestiging van den onder 5) genoemden regel. Vgl. oe. *ríhtwís*, maar *únrihtwís*; *frácop*, maar *únforcáp*; got. *úndusèts*, maar *únandsòks*; ohd. *frátát*, maar oe. *mánfordèdla*; oe. *béot* (uit **bi-hát*), maar **wórdbehüt* (*Genes.* 2761); oe. *zéatwe*, maar *zétawe*; ohd. *gúskaft*, maar oe. *fórbjescauft*; ohd. *bíderbi*, maar *únbidèrbi*. Zulke vormen zullen trouwens geleid hebben tot de ontwikkeling van een nieuwen vorm van 't simplex (oe. *forcáp*, *zetawe*, *jescauft*, ohd. *bidèrbi*), en misschien mogen we gelooven dat het daaraan is te wijten dat de voorvoegsels *ga-*, *fra-*, *bi-* in 't Westgermaansch ook in de nominale composita geen klemtoon hebben.

Komt achter 't schema $\acute{-} | \acute{\times}$ nog een samenstellend lid, dan

krijgt dit laatste den bijklemtoon ($\text{—} \times | \times$): oe. *lichòma*, maar *licum-tice*; oe. *òrlèye*, maar *òrlezhuwìl*; *òrètta*, maar *òretmèczas*; ohd. *biscòf*, maar *bisketùom*; *àrzàt*, maar *àrzetùom*; *àrbèit*, maar *àrbeit-sàm* (Luther *erbeit*, maar *erbitsam*). „Wij vinden de gewoonte de eerste en de derde lettergreep een klemtoon te geven, zonder aanzien van de wijze van samenstelling“, zegt Lachmann, t. a. p. 400, en haalt tal van voorbeelden aan uit Notker's werken. Uit 't Oudengelsch vergelijkte men de volgende woorden, wier accent door de maat wordt bewezen: *únrihtlice*, *ríhtwislice*, *únmurnlice*, *únscomlice*, *éadmodlice*, *ómbihtþèznas*, e. a.

Indien we nu de uitkomsten onzer beschouwing overzien, dan blijkt 1) dat tweelettergrepige woorden — zoowel enkelvoudige als samengestelde — niet noodzakelijk een bijklemtoon behoeven te hebben; 2) dat woorden van meer dan twee lettergrepen een bijklemtoon kunnen hebben; 3) dat op de wortellettergreep van het tweede lid eener samenstelling niet *eo ipso* de bijklemtoon valt; 4) dat de derde lettergreep van een woord licht den bijklemtoon tot zich trekt, vooral indien zij lang is. Tevens echter blijkt uit ontelbare dubbelen en dialektische verschillen dat de bijklemtoon vaak weifelt tusschen de tweede en de derde lettergreep van een woord. Paul maakt opmerkzaam op nhd. *mútiges pférd*: *mütigè vertéidigung* en op *gütlichen áusgleich*; *gütlichèr vergléich*. Misschien heeft de Oudgermaansche bijklemtoon op dezelfde wijze gewiefeld.

§ 21. De Klemtoon in den Zin in 't Germaansch.

Zekere gegevens ter bepaling van 't accent in den zin bezitten we wel in 't Westgermaansch en 't Noorsch, maar in 't geheel niet in 't Gotisch, daargelaten eenige gevallen dat enclisis plaats heeft. De wetten der allitereerende verskunst veroorloven ons een blik op den klemtoon in den zin in 't Oudgermaansch, en door de ontdekkingen van Rieger, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 7, 1 ff., is voor 't Westgermaansch 't voornaamste uitgemaakt. Otfrid, Notker en Williram maken het ons met hunne geaccentueerde teksten mogelijk enkele punten vast te stellen voor 't Oudhoogduitsche zinsaccent; maar 't bepalen der algemeen Germaansche regels wordt zeer bemoeilijkt doordien de zoeven genoemde schrijvers niet nauwkeurig zijn op 't punt van den hoofd- en den bijklemtoon, van de enclisis en de proclisis, van 't accent in pausa en 't accent in den zin. Wij pogen in 't volgende een overzicht te geven van de voornaamste verschijnselen, maar willen daarbij alles buiten rekening laten wat de afzonderlijke talen kenmerkt.

PARTIKELS. 't Enklitische idg. *ge* 'en' (skr. *ca*, gri. *τε*, lat. *que*)

is ook in 't Gotisch enklitisch (-*uh*), en dat de enclisis overoud is, blijkt met zekerheid daaruit dat het woordje in 't Germaansch zijn klinker heeft verloren. Indien men 't accent van skr. *átha*, *áðha* 'en, ook' voor Indogermaansch mag houden, moet men (wegens de *d* in plaats van *þ*) aannemen dat *osa.* en *oe.* *and* 'en' later hun klemtoon hebben verloren; Notker (*Boëth.*) heeft *únde*, Williram geeft 't woordje nu eens een accent en dan weer niet.

De Germaansche ontkenning *ni* is proklitisch: zij kan in 't stafrijm niet allitereeren en wordt door Otfred, Notker en Williram zonder accent geschreven. Opmerkelijk is dat daarentegen oind. *ná* altoos den klemtoon heeft. Notker schrijft, tegenover *ne* 'niet' zonder, *nî* mét een accent Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 312. Om got. *nih* 'en niet' te verklaren, mag men aannemen dat 't oorspronkelijk Germaansch *né-h*, uit *né-ge* had, met accentuatie in pausa (*idg. ge*, skr. *ca* kan alleen achter woorden met een klemtoon worden gevoegd).

nû 'thans' heeft in 't Oudindisch steeds den klemtoon, terwijl 't Grieksch de enklitische partikel *νὶ* onderscheidt van 't bijwoord van tijd *νὸν* (skr. *nân-am*). Bij Notker is 't bijwoord van tijd *nû*, maar als partikel is in 't Oudhoogduitsch *nu* zonder klemtoon algemeen: *ohd.* *wola-nu*, *wolaga-nu*, got. *sai-nu*, *ohd.* *sénu*, Notk. *síhno*, Willir. *síno*, *oe.* *heonu*. In 't Gotisch kan *nu* als enklitisch woordje tusschen andere woorden worden ingeschoven (*Luk.* 20, 25 *usnugibiþ*). 't Bijwoord van tijd *nû* wordt vaak gesteund door een enklitisch woordje: got. *nû sai* 'vori', *oe.* *nûþa* (uit *nû* + *þā*); let vooral op got. *nauh*, *ohd.* *noh*, uit *nû-ge* (of moet men skr. *nû-kam* vergelijken?).

Een oorspronkelijk Germaansch woordje *þau* heeft in got. *þáuh*, *oe.* *þeah* een enklitisch *ge* of *kam* tot zich getrokken, maar blijkens *ohd.* *dôh*, met verkorten klinker, mag men den klemtoon van 't woord niet voor vol aanzien. 't Genoemde *þau* is in got. *aiþþau* (*ohd.* *ēdo*) als encliticum gevoegd achter een woord dat oorspronkelijk verwant is met *lat.* *et*, en ook dit germ. *ēþþau* kan, blijkens *ohd.* *ēdo*, *on.* *eða*, met enkelen medeklinker, slechts een zwakken klemtoon hebben gehad.

Notker gebruikt een toonloos woordje *na* als enklitische vragende partikel in ontkenkende zinnen (*newéist du na? Zschr. f. dtsh. Phil.* 14, 139).

De Germaansche relatieve partikels got. *ei*, *on.* *es*, *er*, *sem*, *oe.* *þe*, *ohd.* *der*, *dar* komen als enclitica achter voornaamwoorden te staan: got. *þat-ei*, *oe.* *þæt-þe þætte*, Tat. Otf. *tha₃-dar*, Notk. *da₃ dir* — *da₃ der*, *oe.* *þáþe*, *ohd.* *dieder*.

Een enklitische partikel achter voornaamwoorden is ook germ. *hun*: *γin* (lat. *-cunque*, skr., met accent, *caná*), dat onbepaalde pronomina vormt: got. *ni lúshun* (skr. *ná kás caná*), *áinshun*, *man-nahun*; on. *hverge*, *enge*, *hvarge*, *mange*; osa. *hwergin*. Een onbepaalde beteekenis geven ook got. *—uh* (*lvazuh*, *lvarjizuh*; vgl. oi. *cách* 'ieder') en oe. *—hweza* in *hwétweza*.

Een aanwijzende partikel *id* zit in got.-germ. *sai* (skr. *sa id*), volgens Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 311; en dit *sai* wordt (evenwel niet in 't Gotisch — maar got. *nú + sai* 'νυνι') achter 't lidwoord gevoegd, om het een aanwijzende beteekenis te geven, in den regelmatig verkorten vorm *-se*, die uit een vorm = got. *sai* 'ecce' is ontstaan; vgl. on. run. *sa-si*, *su-si*, *pat-si*, *peimsi*, *pasi*, *pausi* en ohd. *dēse*, naast *de*, gen. sg. *dēs-se* (*Musp.* 103), bij *dēs*, plur. ohd. *de-se*, osa. *thē-se*, bij *thē* 'die'; zie daarover inzonderheid Bugge, *Tidskr. f. Philol.* 9, 111, als ook beneden § 51. Got. **sá sai*, **só sai*, enz. komen niet voor; in de plaats heeft 't Gotisch *sa-h* 'deze', welks *h* beantwoordt aan de lat. *c* in *hi-c*, *hun-c*, *hujus-ce*, enz.

't Gotisch vertoont een pronominaal encliticum *k* in *mi-k* = gri. *ἐμέ γε* (vgl. skr. *tuám ha*).

De partikel van den vokatief *lá* in 't Oudengelsch — ook als tusschenwerpsel gebruikelijk — is klemtoonloos; zij wordt dikwijls achter aan een woord gevoegd, vgl. oe. *éala*, *wála*, *wezla*, me. *weila*.

Zonder klemtoon is ook de vergelijkende partikel *swa*, die dikwijls enklitisch achter een ander woord komt te staan; vgl. o. a. ohd. *ál-só*, oe. *éalswa*; oe. *zése*, ne. *yes*, uit *zé-swa*, oe. *né-se* 'neen', uit **né-swa*. Proklitisch is ze in oe. *seþeah* (got. *swēþauh*), als ook in ohd. *sowérso*, mhd. *swër* en in oe. *swæder*, naast *swāhwéderswā*; me. *whó-se*.

Leerzaam is mhd. *ot*, uit ohd. *ēcchorôdo* zonder klemtoon.

VOORZETSELS. In 't Oudindisch hebben deze den klemtoon (daargelaten in *avyayibhāva*'s als *pratikāmām*, *pratidōśām*, *anuśvadhām*, enz.); de Grieksche voorzetsels hebben hun oud accent slechts bij anastrophe, terwijl zij vóór een naamwoord hun klemtoon geheel verliezen (ἐκ κακῶν) of den enklitischen gravis krijgen (ἀπό, ὑπό, enz.). Dat in 't Germaansch de praeposities geen klemtoon hadden, blijkt doordien in hun klinkers veranderingen hebben plaatsgehad die anders alleen in volstrekt klemtoonlooze lettergrepen voorkomen: ohd. *zi*, osa. *te* (oe. *ti*), uit *ta*; ohd. *durh*, oe. *ðurh*, uit germ. *þerh* (got. *þairh*); oe. *ðð*, uit **ūþ*, **ūnþ* (: got. *und*). Ook de aard der vroegere spiranten in ohd. *ab*, *ob* en *ur*, tegenover skr. *ápa*, *úpa*, gri. *ἄπο*, *ὑπο* toont aan dat deze praeposities geen klemtoon hadden, terwijl uit oe. *mid* en *mið*, ohd. *ubur*, got. *ufar* (skr.

upári, gri. ὑπερ), got. *und*, oe. *ðþ*, uit **unþ*, got. *and*, uit vóórgerm. *anta-*, blijkt dat in den oorspronkelijk Germaanschen tijd sommige voorzetsels nu eens wel en dan weer niet den klemtoon hadden. In de literarische tijdperken zijn ze meest klemtoonloos: in de gedichten met alliteratie kunnen de voorzetsels geen staf vormen en, indien zij 't nomen voorafgaan, ook geen heffing; Otfred geeft de voorzetsels geen klemtoon; Notker zet in den *Boëthius* op die van twee lettergrepen meestal een accent, maar gebruikt *bi-be* en *ze* steeds proklitisch, en accentueert *in* en *an*, die bij hem meestal klemtoonloos zijn, enkel als er een lidwoord zonder klemtoon op volgt (*in daʒ fiur*, *in dia grioba*). Williram zet soms een accent op de voorzetsels en soms niet, alleen *ze* schrijft hij geregeld proklitisch aaneen met 't volgende naamwoord. In den *Heliand* wordt proklitisch *wið* gebézigd indien een ander klemtoonloos woordje volgt, maar volgt onmiddellijk een woord met klemtoon, dan vindt men *widar*, dat toch zeker wel een vollen klemtoon zal hebben gehad: *widar winde*, *widar hëttiandun*, *widar wrëdun*, *widar fiandun*, maar *wið demu winde*, *wið ðe wrëdun*, *wið thea fiund*, enz.

't Oudengelsch heeft als voorzetsel *wið*, dat in de proclisis is ontstaan, maar oe. *æt* en *in* hebben niet den klinker der atona; in oe. *oð*, uit **áþ*, **unþ* (: got. *und*), is de klinker weer verkort als in een klemtoonlooze lettergreep; en ook oe. *on* (voor **an*), *of* (voor *æf*), *wið* (naast *wider-*) e. a. zijn blijkens hun klanken atona.

In 't Grieksch hebben de voorzetsels bij anastrofe den klemtoon (θεῶν ἄπο, τοῦτου πέρι, enz.). Volgens Braune, *P.-Br. Beitr.* 2, 147 onderscheidt Notker in den *Boëthius*: *áne* 'zonder', vóór den klemtoon (*lib áne tód*), van *áno*, zeker met vol accent, na den klemtoon (*allero chrefte áno*; vgl. *ina áno Heliand* 1489). De Germaansche alliteratiepoëzie bevestigt dat de voorzetsels bij anastrofe den klemtoon hadden; vgl. oe. (*Beowulf*) *Scédelándum ín*, *máncýnne frámm*, *móndrëamum fróm*, *Frëslòndum ón*; on. (*Edda*) *hollu í*, *bëðjum á*, enz. Een vorm op zichzelf schijnt te zijn ohd. (Williram) *álliz-ána* 'altoos' (naast *an áne* als voorzetsel, *ane ana* als bijwoord).

Wordt 't voorzetsel vóór 't naamwoord geplaatst, dan ontstaan *avyayíbháva*'s, die in 't Indisch, 't Grieksch en 't Latijn, als zijnde samengestelde woorden, slechts één klemtoon hebben; vgl. skr. *abhi-jñí*, *prati-kámám*, *yathá-vaçám* of gri. *πρόγυν*, *ἐκποδών*, *παραχρημα*, *ἔξαιφνης* (*ἐπισχερώ*, *ἐπιτηδεις*, *παραπολύ*, *ἀντικρύ*?) of lat. *íllico* (voor *in-sloco*), *óbviám*, *ínvicem*, *intérdiu* e. a. 't Latijn toont met zijn vóórhistorisch kompositie-accens welken klemtoon 't Germaansch in oude *avyayíbháva*'s moet hebben; bovendien, nhd. *über-*

morgen, mhd. *ēgester* ([ndl. *övermorgen*, *ērgisteren* V.]) vereischen ohd. *úbarmorgene*, *ēgestron*, wier klemtoon uit 't Oudhoogduitsch niet bekend is, en, is de rekonstruktie der oude vormen juist, dan kunnen die bijwoorden alleen *avyayībhāva*'s zijn. Niet zeker is of men misschien de volgende vormen hiertoe mag rekenen: got. *ánd-augiba*, *ándaugjô*; ohd. *fúrenomes* 'in 't bizonder', *úmbikirg* 'rondom', *ínlachenes* 'intrinsicus'; oe. *óndlonz* (*óllunz*) 'langs', *ínstepe(s)* 'terstond', *wíðersynes* e. a.

Of men óp dezelfde wijze den vorm en de accentuatie van lat. *intērea*, *interim*, *antehac*, *posthac*, enz. mag verklaren, is aan twijfel onderhevig. In 't Germaansch hebben wij dergelijke composita, maar met afwisselenden klemtoon; vgl. Notker *darána*, maar *andú*; *darmíte*, maar *mit tiu*; *darazúo*, maar *zedú*; ook bij jongere voorzetsels met een zwaren klinker heeft 't voorzetsel, vooropgeplaatst, den klemtoon: ohd. (Williram) *innedes*, *ēdes*; osa. *áftharthiu P.-Br. Beitr.* 5, 178; 181; oe. *síððan* (on. *síðan*), uit **síþ þan* (vgl. got. *þanaseiþs*); oe. *áfterðon*; ohd. *míttont* = got. *míþþanei*; maar ook oe. *tōðón*, *forðón*; ohd. *bedú*. Ohd. *úntaz* (met synkope *unz*), als voegwoord, beantwoordt aan osa. *únthat* (vgl. *antat*), got. *únd þatei* (got. *untê* uit *únd þê?*).

De persoonlijke voornaamwoorden hebben in 't Westgermaansch bij voorkeur de onverzwakte klankvormen der voorzetsels vóór zich. Notker accentueert in zijn *Boëthius*: *án mír*, *án ín*, hoewel anders bij hem *an* niet geregeld den klemtoon heeft, en gebruikt *zuo* zonder accent in *zuo mír*, *zu tro*, tegenover *ze* vóór andere woorden; Williram schrijft doorgaans *an*, maar *ánne mír* (*míh*), *ánne dír* (*díl*); in Otloh's *Gebed* vindt men *inni mir* (naast *in mir*). *Heliand* 3073 *áftar mí*, 2425 *áftar thî*, ook 4697 *midi thî* (evenals *thármidi*); in den Oudengelschen *Psouter* vindt men *wíper mē*, tegen elders *wíþ*; ook oe. *Raadsel* 41, 86 *únder mē*; *Crist* 322 *áfter him*. En Williram, die *ab* niet meer als voorzetsel kent, heeft nog één keer *ábe mír*. Uit al 't vermelde kan men besluiten dat de voorzetsels vóór 't enklitische persoonlijk voornaamwoord den klemtoon hadden, (Rieger, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 7, 32), gelijk nog in 't Nieuwen-gelsch en ten deele ook in 't Nieuwhoogduitsch. Men denke aan gri. *πρός με*, *πρός σε*, *ἐἴς με*. Thurneysen vergelijkt ook oi. *dí-m* 'van mij', *for-m* 'op mij'.

VOORNAAMWOORDEN. 't Germaansch bezit, voorzover men na kan gaan, geen afzonderlijke enklitische voornaamwoorden, zooals we die vinden in 't Oudindisch: *ím*, *sím*, *mā-mē*, *tvā-tē*, *nau-nas*, *vām-vas* (gri. *μέ*, *σέ*). De bewijzen voor de klemtoonloosheid die door de klankleer worden geleverd, zijn niet afdoende. Als zoodanig

komen in aanmerking de Westgermaansche (misschien oorspronkelijk Germaansche) *ī* in plaats van *ē* in *ik*, *mik*, *miz*, *sik*; de *z* in plaats van *s* (skr. *tēsām*, *yēsām*) in got. *þizē*, voor **þaizē* (oe. *þāra*, got. *blindaizē*) en in oe. *þēre*, uit **þaizjai* (skr. *tāsyāi*); de *mm* in plaats van *zm* in got. *þamma* (skr. *tāsmāt*), *imma* (skr. *asmāt*); de *m* in plaats van *mm* in ohd. *imo*, *demo*. Latere kenmerken vertoonen me. *i*, *ūs*, *it*, uit *ī*, *ūs*, *hit* zonder klemtoon; ohd. *wīr*, uit **wīR* (got. *weis*), ohd. *īr*, tegenover got. *jūs*; run. *ek*, voor *eka* (oorspronkelijk *ēgōm*)? Maar uit de literatuur bezitten we getuigenissen in overvloed voor 't accent der voornaamwoorden in den zin. De voornaamwoorden kunnen slechts in enkele bepaalde gevallen allitereeren; de persoonlijke komen vaak enklitisch voor: oe. *wēn'ic* *Beorculf* 338, 442; *far'ic* *Germ.* 23, 394. Over 't enklitisch gebruik van *ek*, *þū* in 't Oudnoorsch zie men Noreen, § 380; over wgerm. *þū* (hiernaar is in 't oorspronkelijk Westgermaansch *īc* gemaakt, vgl. oe. *īc*, nhd. *eich*) met en zonder klemtoon en over 't enklitisch gebruik van dien vorm raadplege men Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 549; oe. *wēnstu* Sievers, ald. 9, 273. De Oudfrankische dialecten schijnen oorspronkelijk *her* en *er* (*Lodewijkslied*) evenzoo als dubbelen te hebben gebruikt. Otfrid accentueert de persoonlijke voornaamwoorden meest niet (Sobel, s. 50). Notker schrijft in zijn *Boëthius*: *sī chād-*, maar *-chit si*; *ih wēiz-*, *tū wēist-*, maar *-wēiz ih*, *-wēist tu* (dergelijk Williram). Voor 't begrip 'wij tweeën, wij beide' enz. heeft Otfrid III, 16, 46^b *ūs zwein*, vgl. oe. *ūnc bēm*, *ūncer twēza* (ook *bēzra uncer* *Genes.* 1914, *bēm inc Crist* 357), on. *Vqlusp. Helg. jkkur beggja*.

De Oudhoogduitsche accentuatie *irò*, *irù*, *imò*, enz. (maar in Notker's *Boëthius* en bij Williram altijd *imo*) moet liever mét Lachmann, *Kl. Schr.* I, 380, worden verklaard uit enclisis zooals gri. *ἔστι* naast *ἔστι*, en dus door vergelijking van de klemtoonlooze vormen skr. *asyās*, *asyāi*, *asmād*, enz., dan, met Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.*¹, 152, als een overblijfsel der oorspronkelijke Indogermaansche accentuatie (skr. *asyās*, *asyāi*, *asmād*); 'tzelfde geldt van ohd. *unslh*, *iuwih*.

't Onbepaalde persoonlijk voornaamwoord in 't Westgermaansch, *man*, heeft een te zwakken klemtoon om te kunnen allitereeren, en wordt dan ook door Otfrid, Notker en Williram niet geaccentueerd. [Vgl. mndl. nndl. *men*, *me*, met verzwakten klinker. V.]

Dat de aanwijzende voornaamwoorden in 't oorspronkelijk Germaansch den klemtoon hadden (zie ook § 59), schijnt te blijken uit ohd. *hūtutu*, *hīnaht*, *hūuro*, osa. (*Heliand*) *htudu*, *hīndag* 'heden' (got. **hija daga* en *hīmma daga*), alsmede uit on. *hīn-*, *þāngat* en *hīnæg*

(uit *hinn veg*), *þánneg* 'hier-, daarheen'; voorts volgens Rieger, t. a. p. 30, uit oe. (*Beowulf*) *þý-dōzore*, *þýs-dōzor*, (*Crist*) *on þám dæze*; osa. *Heliand* 4600 (vgl. 2407) *an thēm dagun*; ohd. Otfried III, 16, 44^b *in thén dag*, enz., ten slotte uit oe. *þýdæzes*, *ídæzes* (vergelijk lat. *hodie*, *quomodo*, *hujusmodi*, enz.), *Beowulf*: *on þám dæze*, *Judith* 307 *on þá tid*, *Beowulf* 737 *ofer þá niht*.

Oe. *þes*, dat gewoonlijk een zwakken klemtoon heeft als het voorafgaat, maar, evenals in de *Edda*, geaccentueerd is als het volgt, allitereert *Beowulf* 791, 1396, *Crist* 22 en elders.

De Indogermaansche pronominale stam *to* (nom. sg. *so*), die in den *Rgveda* steeds den klemtoon heeft, heeft in 't Germaansch geen sterk accent, misschien zelfs doorgaans in 't geheel geen. Of en in hoeverre de ingewikkelde accentwetten van Notker en Otfried (*Zschr. f. dtsh. Phil.* 14, 143; *Q. u. F.* 48, 55) bij dezen stam oorspronkelijk Germaansch zijn, is niet uit te maken, daar de allitererende poëzie ons in den steek laat: Otfried en Notker houden ook rekening met min sterke accenten, terwijl de allitereerende poëzie die niet kan gebruiken. Voor zoover ik weet, kan men alleen wanneer 't voornaamwoord volgt, uit laatstgenoemde poëzie bewijzen dat het een min of meer sterken klemtoon had; vgl. on. (*Edda*) *hína þéira*, *ránna þéira*, *gímna þéira*, enz. of oe. (*Beowulf*) *ʒrúndwonz þóne*, *fréodwonz þóne*, *wálhlem þóne*, *ʒóldweard þóne*. Als 't lidwoord tusschen een adjektief en een substantief in stond, schijnt het nooit den klemtoon te hebben gehad: ohd. (Notker) *sélbez taz hère*, *álle die llute*, *éinen die ménnisken*; (Otfried) *állo thio ziti*; oe. (*Byrhtnôþ*) *bézen þá ʒebrôþru*, datief (*Andreas*) *bám þám ʒebrôþrum*; dus ook got. *bá þó skípa*; en deze wijze van accentuatie verklaart ook hoe me. *bôthe* 'beide' uit oe. *bâ-þá* en ohd. *bêde* uit *bê-dê* (zie beneden § 60) heeft kunnen ontstaan. Germ.-got. *sums* zal men wel als klemtoonloos mogen beschouwen, evengoed als 't klemtoonlooze skr. *sama* 'een of ander' (*súme* met klemtoon komt voor in den Oudengelschen *Boëthius*, Rieger 32), in den *Beowulf* allitereert *sum* niet (behalve regel 2157), maar vgl. me. *súmthing*, *súmdél*.

't Bezittelijk voornaamwoord heeft bij Otfried een sterkeren klemtoon dan 't persoonlijke (Sobel 52); en de allitereerende poëzie bevestigt dat, door het eerstgenoemde pronomen vaak achteraan te plaatsen (*léode míne*, *hláford þínne*, enz.); de bezittelijke voornaamwoorden allitereeren ook vaker dan andere (*míne ʒefrétze*, *þurh míne hOND*, *ymb þínne síþ*). Staat het possessivum tusschen een bijvoegelijk woord en een substantief, dan zal het wél al in ouden tijd geen klemtoon hebben gehad (Otfried *mit allen unsen kréftin*); maar ook in andere gevallen is het dikwerf pro-, of enklitisch (*Heliand*

3194 leze men *hërron minumu*, vgl. regel 3197); men lette vooral op de enclisis bij den vokatief: osa. *fró min*, oe. *wīne min* (maar ook *min wīne Beowulf* 2047).

Zelf heeft een sterkeren klemtoon dan de persoonlijke voornaamwoorden die erbij hooren: oe. *hē-sēlf*, *þū-sēlf*, osa. *ina sēlbon*, *mī sēlbon*.

Eindelijk vermelden we de volgende bizondere gevallen: oe. *æn-geþinga* 'quoquomodo', *ænizmon*, *nānþing*, *nānwuht*, *nānmon* (ne. *nóbody*, *nóthing*), *æzhwylc*, *æzhuā*; ohd. *íoman* (vgl. *íomêr*), *towiht*; vergelijk oe. *nāthwylc*, on. *nøkkurr*.

TELWOORDEN. In 't Westgermaansch en in 't Noorsch geldt de wet dat hoofdtelwoorden vóór hun nomen altoos een sterker accent hebben: *Beowulf*: *séofonniht* (ne. *sénnight*); oe. *féowertijneniht* (ne. *fórtnight*); vergelijk ne. *twópence*, *thrépence*, *twélfmonth*, enz.; *Heliand*: *sibun wīntar*, *umbi thréa naht*, *obār twā naht* Rieger, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 7, 20; Otfried *áhto dagon*, *zwélf thegana* Piper, *P.-Br. Beitr.* 8, 229; evenzoo on. (*Völ.-kv.*) *stau vetr*, (*brymskv.*) *átta røstum*, *átta nōttum*, *stau missere* (*Gudr.*). Als we deze wet ook voor 't Gotisch aannemen, mogen we daarnaar vermoedelijk ook de namen der tientallen als volgt accentueeren: got. *fídwór tigjus*, *fímf tigjus* (on. *þrtr tiger Atlam.*, *um fjórum togum Grimm.* 23, 24). Alleen bij dit accent zijn de Westgermaansche vormen, waarin 't woord voor 'tiental' een suffix is geworden, te verklaren: ohd. *drīzuc*, *séhszuc*, oe. *þrīttiz*, *síxtiz*, uit *þrī-tigu*, *séhs tigu* (*þrī tigu* schijnt te bevatten *þrī* = skr. *trī* als onzijdigen vorm). In tegenstelling met deze hoofdtelwoorden, die gevormd zijn uit een vermenigvuldiger en een vermenigvuldigtal, hebben de *dvandva*'s 13, 14, enz. een dubbelen klemtoon (*levell stress*), dien 't Engelsch tot op heden vertoont: oe. *fíftýne*, *síxtýne* (maar *fíftiz*, *síxtiz*); evenzoo accentueert Notker wel *zwéinzec*, *zēnzec*, maar *séhzen*, *nūnzēne* I, 618, en vandaar ook in twee woorden (Graff 5, 628) *drīn zēnin* I, 619. Williram heeft doorgaans *sézzoch*, *áhzoch*, enz., zonder bijaccent. Over dergelijke verschijnselen in de verwante talen zie men Wheeler, *Gri. Nominalaccent*, s. 41.

De herhalingsgetallen 'tweemaal', 'driemaal', enz. hebben als de bestanddeelen onmiddellijk op elkaar volgen, den klemtoon op 't telwoord: oe. *twélf síðum* (*Phoenix*); osa. *sibun síðun* (*Heliand*); ohd. *drīa stunta*, *éinlif stuntōn* (Otfried), *síunstunt*, *drīestunt* (Williram) = nhd. (vgl. *D. Wtb.*) *drēistunt*; ohd. ook *florstunt*, *fínfstunt*, *sibunstunt*, enz. Nhd. *drēimal*, *mānchmal* komen van *ze drīn mālen*, *ze mānigen mālen*, enz.; daarom zal men ook wel in 't Gotisch moeten accentueeren *þrīm sínpam*, *fímf sínpam*, *sibun sín-*

þam, in overeenstemming met de boven vermoede *fúlwör tigjus*, *fímf tigjus*, enz. — Voor 't Germaansch accent zijn ook interessant oe. *bátū*, *bátwā* (datief *bāmtwām*), waarin 'twee' enklitisch is gebruikt. — Een geval op zichzelf is on. *éinneg* (uit *éinn veg*) 'op dezelfde wijze'.

NOMINA. In 't Oudindisch bestaat de wet dat vokatieven samen met de daarbij hoorende genitieven of adjektieven slechts één klemtoon hebben: *sīnō sahasah* of *sáhasah sīnō* 'zoon der kracht', *vīcve dēráh*, *vāso sakhē* of *sákhē vaso* 'goede vriend' (Whitney, § 314). Misschien behoort bij dit opmerkelijk verschijnsel de Germaansche accentwet volgens welke men in 't Gotisch moet accentueeren *fímf tigjus*, *síbus tigjus*, en welke aldus luidt: wanneer twee naamwoorden die grammatisch bijeenhooren, onmiddellijk op elkaar volgen, heeft 't voorste den sterksten klemtoon: oe. *māre þeodon*, *wízes heard*, *wíne Scyldingz*, enz.; ondd. (*Heliand*) *wórd godes*, *gódes word*, *dróhtines engil*, *léngron huīla*, enz.; ohd. (Otfrid) *ther gúato man*, *gótes boto*, *der líobo drost*, enz. Uit Notker's accenten blijkt dat een voorafgaande bepaling een sterkeren klemtoon had dan *man* (*uechēin man*, *ételich man* I, 543, *wíz man* I, 523) Fleischer 295, in overeenstemming met oe. *ánizmon*, *nán mon*, ohd. *íoman*; Williram schrijft *úmbe mǐtten dāg* (vgl. nhd. *míttag*). Dat deze wijze van accentueeren — die berust op een zuiver werktuigelijk, en niet op een logisch beginsel — gangbaar was in de levende taal, blijkt uit samenstellingen die voortgekomen zijn uit 't naast elkander plaatsen van twee woorden, Brugmann I, § 672: got. *baurgswaddjus* (uit *baurgs* + *waddjus*); osa. *hrénkurni*, *áldfader*, *áðalkuning*, *lós-*, *sóð-*, *spáhword*; ohd. *quēcbrunno*, *míttiwēcha*, *brätigomo*, *nāhgibūr*; vergelijk nhd. *míttag*, [ndl. *míddag* V.], ohd. *ze mǐttemo tage*; nhd. *míttarnacht* ([maar nndl. *míddernácht* V.]), ohd. *ze mǐtteri naht*; nhd. *weihnachten*, uit *ze den wíhen nahten*; ne. *midnight*, uit oe. *æt mǐdre niht*; ne. *midsummer*, uit oe. *on mǐdne sumor* ([nndl. *mídzomer* V.]); nhd. *viertel*, uit ohd. *da,5 fiorda teil* ([nndl. *vérrél* V.]); nhd. *júngfrau*, uit ohd. *júncfrouwa* ([nndl. *jónkvrouw*, *júffrouw*, naast *juffróuw*; *jónkman*, *jónker*, *jónkheer* V.]); ne. *léman*, uit me. *lǐfman*, oe. (acc). *léofne monnan*; ne. *daisy*, uit oe. *dázes-eaze*; oe. *wídeferhð*, *tōwídanfeore*; ne. *álways*, oe. *éalnewez éalnez*. In 't Sanskrit reeds vindt men samengesmolten vormen als *párvēdyús* 'gisteren', *jás-pati* 'huisheer', *sapta-ṛśáyas* 'de zeven Wijzen', *sapta-gráhrás* 'de zeven Gieren', *madhyandina* 'middag'; vgl. ook gri. *Διόσχοροι*, lat. *Júppiter*, *postrídie*, *merídie* e. a. bij Brugmann I, § 672; II, § 36 (over de samenstelling van opeenvolgende woorden en 't enkel accent van zulke compo-

sita). Opmerkelijk is, wat het Germaansch betreft, dat adjektieven van graad, zooals *all*, *mikil*, *manag*, in 't Westgermaansch meest alleen proklitisch zijn. De hoofdregel (dat het eerste naamwoord den klemtoon heeft), staat door een onnoemelijk groot getal voorbeelden uit 't Westgermaansch en 't Noorsch zoo vast dat wij ons kunnen beperken tot de boven gegeven gevallen; vgl. Rieger, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 7, 19 ff.; Sobel, *Q. u. F.* 48, 26 ff.; Piper, *P.-Br. Beitr.* 8, 226 ff. Alleen stippen we nog aan dat in 't Oudhoogduitsch, blijkens Otfriids accentuatie, een verschuiving van 't accent is begonnen die van belang is voor de geschiedenis der Duitsche taal. Met die verschuiving hebben we ons echter niet bezig te houden, daar we de oorspronkelijk Germaansche toestanden behandelen.

WERKWOORDEN. In 't Oudindisch geldt als hoofdregel dat 't werkwoord geen klemtoon heeft (uitgenomen aan 't begin van den zin en in een bijzin), en 't Grieksch vertoont sporen van denzelfden regel (J. Wackernagel, *Kuhn's Zschr.* 23, 457). In 't Germaansch vindt men geen klankverschijnselen die noodwendig uit den genoemden regel moeten worden verklaard. Met meer of minder waarschijnlijkheid behooren hier de volgende gevallen thuis. Germ. *im* 'ik ben' en *sind* 'zij zijn' beantwoorden aan de klemtoonlooze vormen *asmi* en *santi* in 't Sanskrit (wegens de *mm* = idg. *sm* en de *d* = idg. *t*), niet aan de geaccentueerde *ásmi*, *sánti*; oe. *bīð* *byð* staat voor *bīð*, dat men zou verwachten; oe. *sindon*, *wolde*, *sceolde* vertoonen in 't Middelenghsch (Ormm) de klankontwikkeling der atona (*sīnnden*, *wōllde*, *shōllde*, niet *sīnden*, *wōlde*, *shōlde*); evenzoo *wêron*; de vreemde *ð* van ohd. *konda*, *onda*, *bigonda* zal ook wel zijn verklaring vinden in vroegere klemtoonloosheid, eveneens de vreemde samentrekkingen in ohd. *gêt*, *stêt*, *hât*, *quît*, *gît*, (*lât*), uit oudere vormen *gaid*, *staid*, *habaid*, *qiþid*, *gibid*, (*lâtid*). — Williram schrijft dikwijls geen accent op *ist* en *sint*.

Volgens 't getuigenis der allitereerende poëzie (Rieger, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 7, 24) heeft 't Germaansch van den bovengenoemden, vermoedelijk oorspronkelijk Indogermaanschen, accentregel 't volgende gemaakt: 't werkwoord heeft een geringeren klemtoon dan de naamwoorden en de bijwoorden van denzelfden zin: oe. (*Beov.*) *fand þā þær-inne*, *eode þā tō sētle*, *setton him tō héaf-dum*; maar er komen ook vele gevallen voor dat 't werkwoord den klemtoon heeft als het aan 't begin van den zin staat (*ǵýrede hine Beowulf Beov.* 1442^b, *héold hine siððan*, — *tō fæste ald.* 142^b, 789^b, *onfōh þissum fülle*, *arás þā bī rōnde*, *ǵlidon ofer ǵårsecǵ*, *sétton sāmēde*, *ǵrétte ǵéata leod*, *éǵsode éorl*, enz.). Bewijzen dat 't werkwoord midden in een zin of midden in een regel geen klemtoon

had, zijn overbodig. In den *Heliand* heeft een werkwoord aan 't begin van een zin meestal niet den klemtoon (*that mēnda that bārn godes, warp on thena sēo inman*), zelden wel (*wēl imu an innen | hūgi*). Ook als 't werkwoord volgt op een voorzetselbijwoord, heeft het eerste een zwakkeren klemtoon dan 't laatste: *Beow. þā cōm in ʒān, him bi stōdon*. Werkwoordsvormen hebben minder accent dan infinitieven die erbij hooren; in 't Oudengelsch b. v. de vormen van *hātan, lētan*, dus: *sēcʒan hýrde, Beowulf 391^a eow hēt sēcʒan*. Hulpwerkwoorden hebben natuurlijk geen klemtoon, terwijl de zelfstandige er wel een hebben: Otrifrid *lésan scalt, wolta irstān*. Evenzoo staat het geschapen met hoofdzinnen als 'ik hoorde (dat)': zij hebben geen klemtoon; de *Heliand* heeft vaak *tho gifragn ik that* als voorslag, desgelijks vindt men in den *Beowulf*: *hjrde ic þæt ±*, als ook *mynte þæt ±, cwæþ þæt ±, bæd þæt ±* Rieger, t. a. p. 25.

IV. 'T VOKALISME.

§ 22. De Indogermaansche en de Germaansche Klinkers.

Men zal niet van ons verlangen dat wij hier door vergelijking der Indogermaansche talen de Indogermaansche klanken bepalen of de juistheid der door ons aangenomene bewijzen — wij gaan dus van de oorspronkelijke Indogermaansche klinkers uit als van iets bekends. De bewijzen voor 't Indogermaansche klinkerstelsel, in de laatste twintig jaar geleverd, blijven diensvolgens achterwege; men kan ze vinden in Brugmann's *Grundriss* I, § 28—§ 306, waar tevens de literatuur over 't onderwerp is vermeld.

1) Idg. *ǵ* = germ. *ɿ* Brugmann I, § 35: osa. *witun* 'zij weten', skr. *vidús*; run. *gastiR*, lat. *hostis*; got. *gasti-m*, lat. *hosti-bus*; got. *fisks*, lat. *piscis*; got. *is*, lat. *is*; got. *ita*, lat. *id*. Over germ. *ě* i. pl. van *ǵ* zie men § 25, 2).

2) Idg. *î* = germ. *î* Brugmann I, § 43: ohd. *bilīban*, gri. *λίπαρέω*; got. *wileis*, lat. *velis*; ohd. *sīt* 'gij zijt', lat. *sī-tis*; on. *sī-me*, gri. *ίμάς*; ohd. *wīda*, gri. *ιτία*.

3) Idg. *ũ* = germ. *ũ* Brugmann I, § 51: on. *ure*, skr. *ukšán*; ohd. *turi*, skr. *duras*; ohd. *butun*, skr. *bubudhús*; got. *nu*, skr. *nu*. Over germ. *ø* i. pl. van *ũ* zie men § 25, 2).

4) Idg. *û* = germ. *û* Brugm., § 59: ohd. *mūs*, lat. *mūs*; ohd. *sû*, lat. *sû-s*; ohd. *útiro*, skr. *údhar*; ohd. *nû*, oe. *nú*, gri. *νῦν*.

5) Idg. *ě* = germ. *ě* Brugmann, § 67: oe. *etan*, lat. *edere*; ohd. *bēran*, gri. *πέρειν*; ohd. *fēl(l)*, lat. *pellis*; ohd. *sēhs*, lat. *sex*; ohd. *zēhan*, lat. *decem*. Over beperkingen dezer wet zie men § 25, 1).

6) Idg. *ei* = germ. *i* Brugmann I, § 67: ohd. *līhan*, *zīhan*, *bītan*, *stīgan*, gri. *λείπω*, *δείκνυμι*, *πίθω*, *στίχω*; got. *weitwōds*, gri. *ειδώς*.

7) Idg. *eu* = germ. *eu*: germ. **beudan*, gri. *πέσομαι* ($\sigma = \theta + \sigma$ van 't futurum); germ. **beudō*, europ. **teutā*; germ. **leuþera* 'liederlijk', gri. *ἐλευθερός*. Over de geschiedenis van *eu* in 't Germaansch zie men beneden § 25, 7).

8) Idg. *é* = germ. *ê* Brugmann I, § 75: got. *-sé-þs*, lat. *sê-men*; got. *nê-þla*, gri. *νή-σις*; got. *-wêrs*, lat. *vêrus*; got. *-dê-þs*, gri. *τι-θη-μι*; got. *mên-a*, lat. *mên-sis*. Over de Noorsche en Westgermaansche vertegenwoordigster dezer oorspronkelijk germ. *ê* vergelijkte men Bremer, *P.-Br. Beitr.* 11, 1 ff.

9) Idg. *o* = germ. *ǎ* Brugmann I, § 83: got. *ahtau*, lat. *octo*, gri. *ὀκτώ*; got. *naht*, lat. *noct-em*; got. *gasts*, lat. *hostis*; got. *-faþs*, gri. *πόσις*; got. *hlaþ* 'ik stal', gri. *κέκλοφα*.

10) Idg. *di* = germ. *ði*: got. *baiþ*, gri. *πέποιθα*; got. *baírais*, gri. *φέροις*; got. *laih*, gri. *λέλοιπα*; got. *wait*, gri. *οἶδα*.

11) Idg. *ou* = germ. *ǎu*: got. *bauþ*, idg. **bhebhoudhe* (skr. *bu-bôdha*); got. *rauds*, idg. *roudho-s* (lat. *rûfus*).

12) Idg. *o* = germ. *ô* Brugmann I, § 91: oe. *ôra* 'rand', lat. *ôra*; got. *weitwōds*, gri. *ειδώς*; ohd. *fruo*, gri. *πρωί*; got. *watô*, gri. *ὑδωρ*; got. **knô-þs* 'geslacht', gri. *γρωτός* 'bloedverwant'; oorspr. germ. **berō*, gri. *φέρω*; got. *þizô*, gri. *θιάνω*.

13) Idg. *ǎ* = germ. *ǎ* Brugmann I, § 99: on. *aka*, gri. *ἄγειν*; got. *akrs*, gri. *ἀγρός*; got. *fadar*, gri. *πατήρ*; got. *aljis*, gri. *ἄλλος*; got. *akva*, lat. *aqua*; got. *raþjô*, lat. *ratio*.

14) Idg. *di* = germ. *ði*: germ. **slaiwa-* (ohd. *slêo*), gri. *λαιός*; got. *wraigs*, gri. *ῥαιβός*; got. *aiz*, lat. *aes* (uit **ais-*); got. *aiws*, gri. *αἰών*.

15) Idg. *ǎu* = germ. *ǎu*: got. *aukan*, lat. *augère*.

16) Idg. *â* = germ. *ô* Brugmann I, § 107: oe. *brôþor*, *móder*, lat. *frâter*, *mâter*; oe. *bôc-treôw*, lat. *fâgus*; oe. *swóte*, gri. *ἀδύς* (lat. *suâvis*).

17) Idg. *ə* = germ. *a* (Brugmann I, § 109) wordt aangenomen in idg. *patr̥*, got. *fadar* (skr. *pitá*); idg. *sthiti*, got. *sta-þs* (skr. *sthiti*); maar bij 't bestudeeren van de geschiedenis der Germaansche klanken kan men de idg. *ə* buiten beschouwing laten, omdat ze is samengevallen met de idg. *ǎ*.

18) Idg. *m̥*, *n̥* = germ. *im*, *in* (over een tusschentrap *əm*, *ən*) Brugmann I, § 222, 244 ff.: oe. *lungor*, idg. *lyghrô-* (gri. *ἐλαφρός*); got. *taihun*, lit. *dészimt*; got. *tunþ-us*, idg. *duþ* 'tand' (skr. *dat-*); got. *sunjis*, idg. *sntyó* (skr. *satya-*) 'waar'. Over *ð* i.pl. van *ū* zie men § 25, 2).

19) Idg. *r*, *l* = germ. *ür*, *ül* Brugmann I, § 284, 299 ff.: got. *wulfs*, skr. *vřka*; osa. *folda*, skr. *přthivř* 'aarde'; ohd. *forscóm*, skr. *přechámi*; on. *řurr*, skr. *řřšřs*.

20) Idg. lange *r* en *l* = germ. *är*, *äl* Brugmann I, § 306: germ. **arđwa-* (vgl. on. *örþugr*), idg. *řdhwo-* (lange *r*; skr. *ürdhva*, lat. *arduus*) 'steil'; ohd. *walm*, idg. *wřmi* (lange *l*) 'golwing, golf' (skr. *ürmi*); ohd. *scart*, idg. *skřto-* (lange *r*); ohd. *garba*, idg. *ghřbhá* (lange *r*) 'handvol'.

21) Idg. *ə* in de buurt van liquidae = germ. *ü*: on. *řu-nnr*, idg. *řanu* (skr. *řanu*, gri. *řavv-*); got. *řuma*, ohd. *řomo*, idg. *řhemen* (lat. *homo*); got. *řulan* 'verdragen', idg. *řala*; got. *kauru*, idg. *řarú*, gri. *řarú*.

De eigenaardigheden van 't Germaansche klinkerstelsel zijn deze dat het *ä* voor idg. *ř* en *đ* voor idg. *á* vertoont, en dat idg. *r*, *l*, *m*, *n* er *ər*, *əl*, *əm*, *ən* zijn geworden; de *ə* der laatste ontwikkelde zich, evenals die van n°. 21, tot *ü*. De Indogermaansche kwantiteit is in 't oorspronkelijk Germaansch niet veranderd, zooals blijkt uit de boven gegeven vergelijking tusschen de Indogermaansche en de Germaansche klinkers. Alleen moet worden opgemerkt dat 't Germaansch vóór een nazaal of liquida met een explosiva (of spirans) geen langen klinker gedooft; daarom heeft, volgens Osthoff, *Perfekt* 84, 't Germaansch **winda-*, **wěnda-* 'wind' voor idg. *wě-nto-*, 't Oudhoogduitsch *řersana* voor idg. **pěrsnā* (skr. *pāřřni*) en *hěrsa* voor idg. *kěrd-* (skr. *hārdi*, gri. *κῆρ*), 't Gotisch *mimz* voor idg. *měms* (skr. *māmsa*); vgl. ook got. **ams*, uit idg. *ōmso-* (gri. *ώμος*). Daarentegen behoudt vóór *sk*, *st*, *řg*, *řd* een klinker die in 't Indogermaansch lang was, steeds zijne kwantiteit: nhd. *řristi*, lat. *řristis*; ohd. *řuosti*, uit **wōstu-*, **wāstu-* (oi. *fās*); oe. *ōst* 'tak', uit **ōzdo-*; osa. *māscā*, uit oorspronkelijk germ. **mēsęen-* (vóórgerm. **mězęen*) Holthausen, *P.-Br. Beitr.* 11, 551; vgl. oe. *řist* 'roest', *hwōsta* 'hoest', *mřst* 'nevel', *řřstel* 'distel', *řřst* 'zoom'; ohd. *křřsci*, *nuosc*; vóór dezelfde medeklinkerparen kunnen tweeklanken staan (ohd. *řřst*, *lōsci*, *deisc*, *řeisc*, enz.).

Opm. Over de geschiedenis van de verschillende meeningen over 't Indogermaansche klinkerstelsel zie men Collitz, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 15, 1.

§ 23. De 'Ablaut' in de Wortels.

't Germaansch deelt met alle overige Indogermaansche talen 't bezit eener regelmatige afwisseling in de klinkers; die afwisseling noemt men voorzoover zij bij wortelklinkers voorkomt, 'ablaot' of klankwisseling. De 'ablaot' heeft een groote rol gespeeld bij de

vorming van woorden en vormen in de oorspronkelijke Indogermaansche taal. 't Germaansch maakt geregeld gebruik van den 'ablaut' bij de vervoeging der werkwoorden, en heeft ook bij de naamwoorden ettelijke sporen ervan bewaard. In 't Indogermaansch schijnen een groot aantal regels te hebben bestaan voor de rolverdeling der verschillende trappen. Wij kunnen hier geen overzicht geven van al de klankwisselingen, die trouwens ten deele voor 't Germaansch van weinig of geen beteekenis zijn. Dat enkele hunner in 't Germaansch niet meer van belang zijn, komt doordien in dat dialekt idg. *ǝ* is samengevallen met idg. *ǎ* en *ô* met *â*. Zoodoende kwam in 't Germaansch een vereenvoudiging, maar tevens ook een verduistering der oude klankwisselingen tot stand. Wij bespreken hier alleen die verschijnselen die voor 't Germaansch van overwegend belang zijn, en verwijzen wat de literatuur over 't onderwerp betreft, naar Brugmann, *Grundriss* I, s. 32 en Noreen, *Judlāra*, § 12 ff.; Noreen geeft een aanzienlijke verzameling voorbeelden uit het Germaansch, en we hebben op dit stuk veel aan zijn werk ontleend.

A. Wij beginnen met den 'ablaut' *ě: ǝ*, waartoe we ook de wortels met *ei* en *eu* rekenen. Aangezien voor idg. *ǝ* in 't Germaansch *ǎ* kwam te staan, kreeg de 'ablaut' in dat dialekt een anderen vorm. Vóór wij overgaan tot de stelselmatige beschouwing der verschillende trappen, noemen we eenige Germaansche voorbeelden van de Indogermaansche klinkers *ě* en *ǝ*: on. *fjǫrðr* (uit **ferðu-R*); got. *faran*, *fērja*, *fórum*, van idg. *pēr*, *pǝr*; got. *sitan*, *sat*, *sétum*, oe. *sót* 'roet', van den idg. wt. *sěd*, *sǝd* 'zitten'; osa. *fěgǝn* 'vegen', got. *fagr*s 'schoon', *gafěhaba* 'voegzaam', osa. *fǝgian* 'voegen'; got. *ligan*, *lag*: *lěw* 'gelegenheid', *lěwjan* 'verraden', ohd. *luog* 'leger (van wild)'; verder ohd. *giscěhan*, *giscah*, got. *skěwjan*, *skǝhs*; got. *brikan*, *brak*, *brěkum*, ohd. *bruoh*; got. *mitan*, *mat*, ohd. *māz*, on. *mót*. Met behulp van aanvullingen uit andere Indogermaansche talen kan men alle vier klanktrappen bij vele wortels aanwijzen; een groot aantal voorbeelden geeft Noreen, § 12. Alleen moet opgemerkt worden dat niet alle wortels in die vier trappen voorkomen: de verbale wortels vertoonen meestal enkel *ě*, *ǎ*, *é*, en bij de wortels met *i* en *u* zijn de trappen *é* en *ô* onbestaanbaar.

1) Bij den 'ablaut' *ě: ǝ* komt allereerst in aanmerking de laagste klanktrap of 'tiefstufē', die thuishoort in klemtoonlooze lettergrepen. In deze wordt de klinker zooveel mogelijk gereduceerd, en wel tot niets; vgl. got. *s-ind*, behoorende bij *is-t* (idg. wt. *es*); got. *sunjīs*, uit idg. *s-nt-yǝs* (idg. wt. *es* 'zijn'); got. *t-unþus* 'tand', idg. wt. *ed* 'eten'; got. *tr-iu* 'boom', vgl. gri. *δένον*; got. *gr-ědus*, vgl.

ohd. *gër-ôn* 'begeren'; got. *kn-iu*, vgl. gri. *γόνυ*; oe. *hn-itu*, vgl. gri. *κον-ιδ-*; got. *fr-uma*, vgl. *faúr*; ohd. *chr-anuh*, vgl. gri. *γέρονος*.

Overall waar in 't Indogermaansch de *ě* zoo is verdwenen, was de gesynkopeerde klinker klemtoonloos. De *ě* is op die wijze (uit een lettergreep zonder klemtoon) verdwenen vooral in de wortels met *ei* en *eu*, wier laagste trap *ĩ* en *ũ* behelst. Deze *ĩ* en *ũ* stonden dus in 't Indogermaansch in een lettergreep zonder klemtoon: vandaar de Germaansche verleden deelwoorden, die in 't Indogermaansch den klemtoon hadden op 't suffix: got. *budans*, *bitans*, van de Indogermaansche wortels *bheudh*, *bheid*. Evenzoo zijn *r*, *l*, *m*, *n* bij wortels met *e* door 't verdwijnen dier *e* vokalisch geworden. Deze kapitale ontdekking is gedaan in 1876 door Brugmann (*Curtius' Studien* 8, 287; 361); zij gaf een geheel nieuwen kijk op 't Indogermaansche klinkerstelsel. De Germaansche vertegenwoordigers der Indogermaansche klinkers *r*, *l*, *m*, *n* zijn in de vorige paragraaf op n°. 18, 19, 20 genoemd; germ. *ur* (*or*), *ul* (*ol*), *um* (*om*), *un* (*on*) komen voor, in 'ablaut' met *ě* (ohd. *wërdan*, *hëlfan*, *findan*), in 't verleden deelwoord, waarin oorspronkelijk 't suffix den klemtoon had: ohd. *giwortan*, *giholfan*, *gifuntan*. Deze klinkers *r*, *l*, *m*, *n* = germ. *ur*, *ul*, *um*, *un* staan niet alleen wanneer op den middelsten en den hoogsten klanktrap des wortels de klinker *ě*:*ø* (*ě*:*ø*) de liquida of den nazaal voorafgaat (idg. *wert-wrt*, enz.), maar eveneens wanneer die klinker hun volgt: got. *baúrd* vertoont den trap *r* bij ohd. *brët*, ohd. *forscôn* bij *frágên*, on. *horskr* bij oe. *hræde*, oe. *folde* (skr. *pr̥thivī*) bij skr. *práthas* 'breedte' (on. *flatr*). We moeten evenwel nog opmerken dat *r* in 't Germaansch door *ru* wordt vertegenwoordigd in de reeks van werkwoorden zooals got. *brikan*: *brukans*, *trudan*: *trap*; ohd. *sprēhhan*: *gisprohhan*, *brēstan*: *gibrostan*, *flēhtan*: *giflohtan*, (*w*)*rēhhan*: *girohhan*, *hrēsplan*: *irhrosplan*, enz.; on. *gostenn* bij *guesta*. De *r* is in deze *r*-vormen verplaatst in navolging van den middelsten en den hoogsten trap.

2) Een tweeden vorm van den laagsten klanktrap heeft men bij de wortels met *ě* waargenomen, en wel dezen: de klinker verdwijnt niet geheel maar blijft als *ě* zonder klemtoon (eigenlijk *ø*) = germ. *ě*. In verreweg de meeste gevallen zal deze *ě* wel eenvoudig zijn ontleend aan den tusschentrap; vandaar dat zij geregeld voorkomt in 't participium: got. *gibans*, *itans* vertoonen denzelfden klanktrap als *bitans* van *beitan*, *būdans* van *biudan*, en ook als *funþans*, *spunnans* van *finþan*, *spinnan*. De genoemde *ě* mag eigenlijk alleen tusschen ontploffings- en schuringsklanken staan. Maar *ě* als laagste trap staat in 't Germaansch ook na liquidae: vgl. de Oudhoogduitsche deelwoorden *gilësan-gilëran*, *ginësan*, *gilëgan*

e. a., waarin men volgens de gangbare begrippen veeleer idg. *a* = germ. *ä* zou verwachten.

De wortels met *ei* en *eu* hebben tot tweeden laagsten klanktrap *i* en *ú*: got. *anabúsns*, bij *biudan*; ohd. (*h*)*lút* 'luid', van den idg. wt. *kleu* (*κλυ-τός*); ohd. *blúgo*, vgl. on. *bljúgr*; ohd. *útiro*, vgl. osa. **eodar*. Bij de wortels met *ei* zijn de tweede vorm van den laagsten trap en de tusschentrap in 't Germaansch niet meer te onderscheiden, daar ook idg. *ēi* in dat dialect *i* is geworden; waarschijnlijk moet men idg. *i* als laagsten trap naast idg. *ēi* aannemen in got. *-beisns*, uit **-bhítsnt*, van den wt. *bheidh*; on. *tigenn*, vgl. gri. *δείκνυμι*; vermoedelijk ook in got. *skei-rs*, *skei-nan*, *skei-ma*. Als tweeden vorm van den laagsten trap naast *r* (= germ. *ur*) vindt men lange *r* (= germ. *ar*): ohd. *garba*, van den idg. wt. *ghrebh*; ohd. *scar-t*, bij *scēr-an* (dus oorspronkelijk *ghrbhá*, *skrtó*, met lange *r*). Wat tot nog toe is beweerd over een lange *m* en *n* als 'ablaut' bij *em* en *en*, staat niet vast: men weet niet zeker door welke klanken zij in 't Germaansch worden vertegenwoordigd.

3) Terwijl de twee vormen van den laagsten trap oorspronkelijk thuishoorden in de lettergrepen zonder klemtoon, moest de tusschentrap ('middelstufe') eigenlijk een klemtoon hebben; 't Germaansch bewijst het doordien tusschen de vormen op den laagsten en die op den tusschentrap 'grammatischer wechsel' plaatsheeft: got. *filhan*, maar *fulgins*; ohd. *wërdan*: *giwortun*, *lësan*: *gilëran*, *siodan* (uit **seubun*): *gisotan*, *snïdan* (uit vóórgerm. **snéito*): *gisnitān*. De Germaansche tusschentrappen van de drie klankwisselingen met *e* zijn *e*, *i*, *eu*.

4) De hoogste trap ('hoogstufe') is idg. *ø*, dat voorkomt in lettergrepen met of zonder klemtoon; vgl. gri. *δέδορκα*, bij *δέρομαι* (*ἔδρακον*); *πέπομφα*, bij *πέμπω*; *πέπονθα*, bij *πένοθος*; lat. *lōga*, *sōcius*, bij *tego*, *sequor*. Bij een wortel met *eu* vindt men den hoogsten trap in gri. *εἰληλουθα*, vgl. *ἐλεύ(θ)σομαι* (*ἔλυθον*). In 't Germaansch vertoont *a* zich als 'ablaut' bij *e* in 't perfectum, b. v. got. *warþ*, *fanþ*, *halþ*, *bait*, *bauþ*, enz.

5) In alle gevallen waarin in 't Germaansch als 'ablaut' bij den tusschentrap *ē* een *ê* voorkomt, staat deze onder verdenking van te zijn ontstaan door 'ersatzdehnung' in 't oorspronkelijk Indogermaansch: got. *nēmun*, *gēbun*, met Indogermaansche 'ersatzdehnung' uit **ne-nm-un*, **ge-gb-un* § 37; got. *gaqēms*, met Indogermaansche rekking uit **ge-qm-i*, **ge-gm-i*. Dezelfde Indogermaansche 'ersatzdehnung' zal men wel moeten onderstellen bij on. *vár* 'lente' (lat. *vēr*), uit **wësr-*; got. *-wërs* (lat. *vërús*), uit *wës-ró-s* (bij ohd. *wësan*); vgl. idg. *patér*, *poimén*, uit *patér-s*, *poimén-s* (gri. *πατήρ*, *ποιμήν*).

6) *ó* als 'ablaut' bij den tusschentrap *ě* is zeer zeldzaam: mhd. *schuor*, bij *schërn*; ohd. *luog* 'leger (van wild)', vgl. 't partic. *gilë-gan* (idg. wt. *lēgh*); got. *fôtus*, vgl. lat. *pěd-em*.

Naast dezen 'ablaut', waarbij de tusschentrap *ě* is, vindt men eenige gevallen van een 'ablaut' die in hoofdzaak beperkt is tot *ê:ô* (*ήγγυμι: έρωγα*) en slechts zelden een laagsten trap met germ. *ā* vertoont: got. *-sē-īs*, maar *sai-sô-un*; ohd. *knāen: knuodelen*; ohd. *gitā-n: tuo-n*, ohd. *tā-t: tuo-m*; ohd. *hāko*, vgl. oe. *hóc*; ohd. *spuon: oslow. spēja*; vgl. voorts oe. *rō-īor* met lat. *rē-mus*; ohd. *rāwa: ruowa*; got. *sēls: oe. sēlra*; got. *jēr: gri. έρα*. In die gevallen zal *ô* wel de tusschentrap zijn en *ě* de laagste, aangezien de rolverdeeling tusschen *ě* en *ô* daarbij beantwoordt aan de rolverdeeling tusschen laagsten en tusschentrap die men elders waarneemt. Wellicht is dezelfde verklaring van toepassing op got. *létan: lailót*, met den 'ablaut' *ā* in got. *latjan*, en op got. *tēkan: taúók*, met den 'ablaut' *ā* in on. *taka*.

Ook vindt men voorbeelden van een Indogermaanschen 'ablaut' *ō:ô* = germ. *ā:ô*; vgl. got. *aleina*, gri. *ώλένη*; got. *namô*, lat. *nōmen* (mndd. *nōmen* 'noemen'); hd. *ast* (gri. *ήζος*), oe. *óst*, [nndl. oest V.]; lat. *ōpus*, ohd. *uoben*, [vgl. nndl. *oefenen* V.]; got. *dags: fidurdōgs*. Ten bewijze van een dergelijken 'ablaut' *ē:ê* kunnen dienen: got. *qinô: qēns* (skr. *jāni*) 'vrouw'; got. *inu*, ohd. *āno*; got. *taihun: -lēhund*; mhd. *swēher: swāger*; ohd. *swēro: swāri*; got. *trigô: ohd. trāgi*; lat. *hēri*, on. *í gír*; andere voorbeelden bij Noreen, § 17, 18.

B. De 'ablaut' met *ā* heeft tot vasten tusschentrap *ā*, tot hoogsten trap *ā* = germ. *ô*. Daartoe behoort de verbale 'ablaut' got. *farān, fôr, farāns*: vgl. on. *aka, ók, ekenn* met gri. *άγειν*, lat. *agere*; den hoogsten trap, *ā*, bij wortels met den klinker *ā*, vindt men in gri. *λέληθα, γέγηθα, τίθηλα, λέληκα*, enz. In 't Germaansch is deze 'ablaut' *a:ā* volgens de klankwetten samengevallen met den Indogermaanschen 'ablaut' *o:ô*, zoodat men van 't standpunt van 't Germaansch geen zelfstandigen kijk zou krijgen op den 'ablaut' met *ā*. Ettelijke getuigenissen buiten 't Germaansch maken waarschijnlijk dat in de wortels met *ā* oorspronkelijk algemeen Indogermaansch de klinker op den laagsten trap is verzwakt of uitgevallen; in 't Germaansch vindt men daarvan een bewijs in oe. *nōsu* naast *nāsu* (lat. *nāsus*), met *o:ā*; maar de laagste trap is anders in 't Germaansch altijd *ā*, vgl. got. *fadar*, gri. *πατήρ* (tegenover got. *brô-īar*, lat. *frāter*).

Opm. De onderscheiding van den 'ablaut' in laagsten, tusschen- en hoogsten trap is een uitvinding van Osthoff, *Morph. Unters.* IV, Voorrede.

§ 24. De 'Ablaut' in de Suffixen en de Tusschenklinkers.

Dezelfde klankwisselingen als in de wortellettergrepen vertoonen zich in de suffixen. Aan de afwisseling in gri. *φέγουεν* : *φέγετε* of *λύκος* : *λύκε* beantwoordt die in got. *baíra-m* : *batri-þ* en in dat. pl. *wulfa-m* : gen. sg. *wulfi-s*. Bij de verbuiging lette men op de *u* : *eu* : *ou*-stammen, vgl. got. *sunu-s*, *suniw-ê*, *sunau-s*, en op de *ī* : *ai*-stammen, vgl. got. *ansti-m*, *anstei-s*, *anstai-s*. Bij de idg. *ð*-stammen wisselen af *ō* en *ē*, vgl. got. *daga-m*, *dagô-s*, *dagi-s*, *dagê*. Bij de *n*-stammen wisselen af (Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 3, 1) *n* : *en* : *on*, vgl. got. *aúhs-n-ê*, *aúhs-in*, *aúhs-an* (bijvorm *ôn*, vgl. got. *augô*, *augóna*). De *r*-stammen vertoonen *r*, *r*, *ar*, vgl. got. *brôþ-ru-m*, *brôþ-r-ê*, *brôþ-ar*. Let voorts op got. *inu*, gri. *ἄνευ*, ohd. *áno*, met den 'ablaut' *u* : *eu* : *ou* in 't suffix. 't Achtervoegsel van de primaire tegenwoordige deelwoorden, *-nt*, heeft enkel in vóórhistorischen tijd een 'ablaut' *nt* : *ont* gehad: bewijs got. *t-unþ-us*, ohd. *z-and*, [nndl. *t-and* V.]; den klanktrap *und* vertoont 't Germaansch ook in got. *bisunjanê* 'in den omtrek' (eigenlijk = 'der omwonenden', gen. pl. van **-sunja*, uit **-sunlja*). Men lette ook op den 'ablaut' in 't suffix bij ohd. *zēhan* : got. *taihun* (oorspronkelijk *dekomt* : *dekm̄t*).

Sporen van een 'ablaut' *jôn* : *in* bij suffixen in 't Germaansch vindt men hier en daar: got. *raþjô*, ohd. *reði-a*, *reðin-a* (oorspronkelijk **raþjôn* : **raþin*); got. *brunjô* : ohd. *bruni-a* (uit **brunin*); got. *baúr-þein-* heeft dus 'tzelfde suffix als got. *raþjôn-*; vgl. Paul in *P.-Br. Beitr.* 7, 108. Evenzoo is de verhouding tusschen de suffixen *-jan* en *-in* bij oe. *friccea* 'heraut' (uit vóórgerm. **preknjón*) en skr. *praçñin*. Zie verder Streitberg, *P.-Br. Beitr.* 14, 165.

Bij de vervoeging lette men op run. *tauidô* : got. *tauidê-s* (over ohd. *neritu-n*, met den laagsten klanktrap in 't suffix, zie men beneden § 38). Vergelijk got. *s-ind* met *baír-and*. De 'ablaut' *jê* : *î* in 't suffix van den optatief (*Kuhn's Zschr.* 24, 303) blijkt uit got. *sia-i*, uit idg. **siêt*, tegenover ohd. *sît* (lat. *s-î-tis*) Joh. Schmidt, *Vokalismus* II, 413.

In 't Germaansch is de 'ablaut' bij de suffixen volstrekt niet altijd binnen zijne vroegere perken gebleven. 't Germaansch verdeelt bij voorbeeld niet meer de *e-o*-vormen bij de onzijdige *os*-stammen over de verschillende naamvallen (lat. *genus*, *generis*; gri. *γένος*, *γένεος*, enz.): integendeel, het verbuigt volledig beide vormen, alleen heeft soms 't eene dialekt den eenen vorm en 't andere den tweeden. Uit een paradigma als lat. *caput* : *capitis* zijn ontstaan on. *haufuð*, oe. *heáfod* : ohd. *houbit*, osa. *hóbid*; vgl. oe. *hacod* : ohd.

hēhhit, [mndl. *hēket*, *heect* V.]; osa. *racud*: oe. *rēced*; oe. *waroð*: ohd. *werid*; ohd. *uodal*: oe. *ēfel*; got. *ubizwa*: ohd. *obasa*; got. *naqaþs*: on. *nōkkveðr* (uit **naqiðaR*); on. *morgunn*: *myrgenn*, got. *maúrgins*: ohd. *morgan*; ohd. *magan*: *megin*; ohd. *enit*: *anut*; ohd. *elbiȝ*: on. *olpt* (uit **albut*). Zie daarover Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 227.

Opmerking verdient 't ontbreken van tusschenklinkers waar men ze zou verwachten; en in theorie kan men 't ontbreken dier klinkers beschouwen als den laagsten klanktrap; alle gevallen echter die hier in aanmerking komen, kunnen verklaard worden uit de Vóórgermaansche wetten op den 'ablaut'. Vgl. gri. *θυγάτηρ*: got. *daihtar* (uit **dhuktér*); gri. *ἄμαθος* (bei. *sampt*): oe. *sand*; got. *naqaþs*: oi. *nocht*; ohd. *anado*: *anto*, oe. *oneþa*: *onda*; ohd. *ahir*: got. *ahs*; got. *liuhaþ*: ohd. *lioht*; ohd. *lēfsa*: osa. *lēpora*; ohd. *irri* 'toornig': skr. *irasyāti* 'hij is vertoorn'd'. Hierbij hooren osa. *for-ma*: got. *fr-uma* en got. *hair-þra*: oe. *hr-ēþer*. Wat afleidsels betreft, vergelijk men got. *asn-eis*, bij *asan-s*; got. *liuht-jan*, bij *liuhaþ*; ohd. *nift*: *nēvo* (idg. *nepti*: *népēt*); got. *namn-jan*, bij *namin-s*, *namō*; on. *étt*, uit **ah-ti* = skr. *açiti*, zie § 60.

't Indogermaansch bezat een afzonderlijken tusschenklinker zonder klemtoon, *ə* (skr. *ĩ*, gri. *α*), en deze wordt in 't Germaansch door *u* vertegenwoordigd: skr. *jâ-nî-mas*, got. *kun-nu-m* (idg. *gū-nə-mēs*); got. *-uma* (*hind-uma*, *inn-uma*), uit idg. *-amo* (lat. *inf-imus*); got. *bêrum*, *bêruþ*, uit idg. *bhêramé*, *bhêraté* (skr. *-ima*, gri. *-αμεν*).

Nu we de verhouding tusschen de Germaansche tusschenklinkers en die van andere dialecten hebben bepaald, moeten we nog nagaan hoe zich de oude tusschenklinkers in 't Germaansch zelf hebben gehouden: heeft soms hunne plaats, in een lettergreep zonder klemtoon, invloed geoefend op hun vorm?

Idg. *e* als tusschenklinker blijft in 't oorspronkelijk Germaansch *e*, waarnaast in lateren tijd *ɪ* opkomt. *ě* staat in den gen. sg. germ. *dayes*, uit **dayéso*; volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 550, ook in ohd. *mannes*, *nahtes*. *ě* is verder blijven staan vóór *r*: ohd. *fater*, oe. *fæder*, gri. *πατήρ-α*; germ. *uþer* (uit **upéri*), gri. *ἐπίρ*; ohd. *ander*, oe. *óþer*; run. *after*, ohd. *after*, oe. *æfter*; oe. *wæter* (uit idg. *woder*); oe. *hwæþer*, gri. *πότιρος*. Anders is in 't Germaansch als klinker in suffixen *ɪ* in plaats van *ě* algemeen: ohd. *elima*, gri. *ὠλένη*; got.-germ. *gumin*, gri. *ποιμένι* (lat. *homini*); got. **gudini*, uit vóórgerm. *ghuteni*; got. *diupiþa*, uit idg. **dheubétā*; ohd. *birit*, uit **berid*, **bered*, **beredi* (idg. **bhéreti*).

Voor idg. *es* heeft 't Germaansch *iz* in den nom. pl. run. *dohtriR* (oe. *dehter*); in ohd. *turi*, uit **duriz* = gri. *θύρς*; oe. *fét*, uit **fó-*

tiz: gri. πόδες; vgl. lat. *genera*, ohd. *kelbir*; ohd. *mihhil*, uit **mege-*
los (: gri. μεγάλο-).

Over de idg. *ǵ* valt op te merken dat ze in *a* is veranderd met de achtereenvolgende wijzigingen die uit § 26 blijken; men vindt dus *a* voor idg. *ǵm* in fi. *huotra*, *telta*, *raippa* (Thomsen 88), run. *hornā*, *staina*; evenzoo idg. *-os* (gri. λύκος) = germ. *-az*, fi. *-as* (*armas*, *kernas*), run. *-aR* (*þewuR*, *holtingaR*, *haitinaR*); voor een oorspronkelijken Germaanschen vorm **daǵoz* hebben we niet 't minste bewijs. Volgens § 30 heeft *o* alleen standgehouden vóór een labialen en soms ook vóór een dentalen nazaal: oorspronkelijk germ. *daǵom*, dat. pl. (= on. *dogum*, ohd. *tagum*, got. *dagam*); ohd. *bërumë*s, gri. φέρομεν; ohd. *hanun* 'den haan', uit **hanon*. Vóór een beschutten nazaal staat *ǣ* in got. *baǣrand*: ohd. *bërant* (idg. *bhëronti*); vgl. ook 't Oudhoogduitsche participium *bëranti*.

In eenige niet duidelijke gevallen schijnt *i* als tuschenklinker te staan in plaats van de *ǣ* die men zou verwachten: run. *mîninô* (Bugge, *Aarbøger* 1884, 80), tegenover got. *meinana*; oe. *ienne* 'eenen', uit **aininô*, tegenover got. *ainana*: in beide gevallen is het nauwelijks aan twijfel onderhevig of de *ǣ* is sekundair in *i* overgegaan; vandaar got. *þiudinassus* bij *þiudans*.

§ 25. Volmaking van 't Germaansch Klinkerstelsel.

De oorspronkelijk Germaansche klinkers, die zijn ontstaan volgens de in § 22 opgesomde wetten, hebben door latere sekundaire wetten verdere veranderingen ondergaan, en aan deze laatsten heeft 't Germaansch vokalisme zijn latere verscheidenheid en eigenaardigheid te danken. In aanmerking komen te dien opzichte: verhooging van den toon, breking, vokalizatie, epentheze en nazaleering.

1) Verhooging van den toon bij *ǵ*, zoodat ze *i* werd, had volgens § 22 plaats gehad in den Indogermaanschen tweeklank *ǵi* = germ. *i* (de overgangstrap *ǵ* komt niet voor): gri. λείπω, ohd. *lîhu*; gri. δείκνυμι, ohd. *zîhu*. Dezelfde verhooging van *ǵ* tot *i* vindt plaats:

a) voor een beschutten nazaal: ohd. *fîmf*, gri. πέντε; ohd. *bîntan*, gri. πενθερός; ohd. *wînt*, lat. *ventus*; ohd. *gîmma*, uit lat. *gemma*; vandaar *i* in plaats van *ǵ* in wortels met den wortelklinker *ǵ*, zooals ohd. *brînnan*, *spînnan*, *fîndan*, *springan*, *sîngan* e. a.;

b) wanneer 't suffix een *i* (*j*) behelst: osa. *mîddi*, lat. *mëdius*; ohd. *nîft*, lat. *nëptis* (vgl. ohd. *nëvo*, lat. *nepos*); ohd. *hîrti*, vgl. hd. *herde*; osa. *hîmil*, vgl. *hëban*; ohd. *igil*, gri. ἔχινος; daardoor vindt men *i* in plaats van *ǵ* in praesentia op *-ja-*, zooals osa. *lig-gian*, *sittian* (gri. ληχ, ἔδ, in λέχος, ἔζομαι), evenzoo in ohd. *bîrit*,

nimit, bij *bëran*, *nëman*. Over de verhooging van den toon zie men de grondige, afdoende studie van Leffler, *N. Tidskr.*, Ny Række 2 (von Borries, *Das erste Stadium des i-Umlauts*).

2) Onder breking (of *a*-umlaut') verstaat men den sekundairen overgang van *i* in *ë* en van *ü* in *ö* die bewerkt wordt door een *ä* of *ö* in 't suffix. De verandering van idg. *i* in germ. *ë* is zeer zeldzaam: zij heeft regelmatig plaats vóór *r* en *h*, in osa. *wër* 'man', lat. *vîr*; osa. *twëho*, ohd. *zwëho* 'twijfel', uit **dwîgen-* (: ohd. *zwîvo*); ohd. *hëhera*, gri. *xiósa*; verder in oe. *nëst*, uit idg. *nizdo-* (lat. *nîdus*); oe. *bësmā* 'bezem'; on. *stege*, *sleðe*, bij *stîga*, *slîða*, on. *bedenn*, participium van *blîða*. Hoe de regel in 't oorspronkelijk Germaansch precies luidde, is nog niet ontdekt. In 't oorspronkelijk Germaansch blijft *ë* wanneer 't suffix een *u* behelst, dus *fehu* 'vee', *felu* 'veel', *mëðu* 'mee', *feruð* 'πέρυσσι' (on. *fjörð*, nhd. *fert*).

De breking van *ü* tot *ö* is in 't Germaansch zeer gewoon; daarbij is het onverschillig of men te doen heeft met een oorspronkelijk Indogermaansche *ü* of met een Germaansche *ü* die, in de buurt van liquidae, uit een *ö* is ontstaan (idg. *ʀ* en *ʎ*). Een oorspronkelijk germ. *ü* in de wortellettergreep wordt *ö* indien de volgende lettergreep een *a* bevat: vgl. idg. *ü* in ohd. *tohter*, gri. *θυγάτηρ*; ohd. *bodam*, gri. *πυθμήν*; ohd. *joh* (germ. *joka-*, uit **juka-*), gri. *ζυγόν*. Hierbij behooren de participia van wortels met *ü*: *eu*, b. v. ohd. *gizogan*, *firloran*, maar pl. praet. *zugun*, *firlurun*. Idg. *ʀ* en *ʎ* (§ 22) worden in 't Germaansch door *or* en *ol* in plaats van door *ur* en *ul* vertegenwoordigd als in 't suffix een *a* of *o* voorkomt: osa. *torht*, skr. *dṛṣṭá*; ohd. *wolf*, skr. *vṛka*; ohd. *vol*, skr. *pūrṇa*; ohd. *dorf*, uit **tr̥bo-*; vandaar ohd. *giholfan*, maar *hulfun*; *giwortan*, maar *wurtun*; *scolta*, maar *sculun*; *mohta*, maar *mugun*.

3) Dat epentheze van *i* voorkomt, wordt in den laatsten tijd meest ontkend; maar het is te recht door Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* 1, 472, en door Joh. Schmidt, *Vokalismus* II, 472, volgehouden: oe. on. *ár* 'roeispaan' (fi. *airo*) = germ. *airô-*, uit **érjâ-* (gri. *τριήρης*); ohd. *meinen*, van den wt. *man*; got. *hraiw*, uit **kraujā-s* = skr. *kraviṣ*, gri. *κρέας*; got. *daila*, uit **dēljô-*, osl. *dělū*; got. *air*, vgl. gri. *ἄρι-*; ohd. *feigi*, vgl. skr. *pakva* Osthoff, *Kuhn's Zschr.* 23, 427; ohd. *feili*, gri. *πωλείομαι*. De juiste regel voor de epentheze in 't Germaansch is nog niet ontdekt (over osl. *črěvo*, *dělū* zie men Amelung, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 18, 213).

Dat in 't Germaansch epentheze van *u* heeft bestaan, is niet bewezen; got.-germ. *augô* (uit idg. *oq*) is vervormd naar *ausô* *auzô*.

4) Een opmerkelijke nieuwigheid in 't Germaansche klinkerstelsel is 't voorkomen van een algemeen Germaansche *ê* die geheel

verschillend was van de idg. *é*: in 't Noorsch en 't Westgermaansch vallen de twee niet samen (idg. *é* = no. *á*, westgerm. *ā* § 30, maar de jonge *ê* = on. oe. *é*, osa. *ê*, ohd. *ê*, *ea*, *ia*). Eerstgenoemde komt voor in vreemde woorden, zooals got. *Krêkôs*, *mês*, uit lat. *Graecos*, *mensa* (maar got.-germ. *Kaisar*, uit lat. *Cesar*). Verder komen de volgende inheemsche woorden in aanmerking:

a) die met *êr* uit *ijar* Mahlow, *AEO* 152, 163; Schrader, *Bezzb. Beitr.* 15, 131: got.-germ. *hêr* 'hier', uit **hijar*; got. *fêra*, ohd. *fiara* 'zijde'; ohd. *zêri ziari* 'decus'; *scêro scearo* 'vlug'.

b) de praeterita met reduplikatie zooals ohd. *fêng*, *fêl*, *wêl*, van *fâhan*, *fallan*, *wallan*, of zooals oe. on. *lêt*, *hêt* e. a. Hoe ze ontstaan zijn uit de oorspronkelijke vormen met reduplikatie (zooals got. *faiþâh*, *lallôt*, *haihait*), is niet duidelijk, maar waarschijnlijk is de samentrekking van laten datum. 't Onderscheid in klank tusschen de twee germ. *ê*'s is niet met zekerheid bepaald (Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 508; Franz, *Lat.-roman. Elemente* 41). In een lettergreep zonder klemtoon (got. *saizlêp* Holthausen, *Kuhn's Zschr.* 27, 619) vindt men voor idg. *ê* in 't Westgermaansch *ê* in osa. *weldês*, ohd. (Isidorus) *chîminnerôdês*, vermoedelijk ook in ohd. *nê-mumês* (Indogermaansch suffix *-mês*) en in *unsêr* (Braune, *P.-Br. Beitr.* 2, 140), tegenover on. *vârr* (zie beneden § 30).

5) Neusklinders zijn in 't oorspronkelijk Germaansch midden in een woord alleen ontstaan vóór *h*, en wel komen voor *âh*, *ih*, *ûh*, voor *aûh*, *iûh*, *uûh* = *anh*, *inh*, *unh*; misschien zijn in denzelfden tijd de neusklinders aan 't slot van een woord ontstaan § 28, 1 (**hornâ*, **stainâ*), maar deze laatste zijn toch al vroeg afgevallen. In de meeste dialecten heeft 'ersatzdehnung' plaats: *âh*, *ih*, *ûh* (ohd. *fâhan*, *hâhan*, *fihila*, got. *þeihs*, *þeirlô*); maar door 't eenstemmig getuigenis van den Oudnoorschen spraakkunstenaar der *Snorra Edda* Holtzmann, *Altd. Gr.*, s. 57 (ed. Dahlerup, *Samfund XVI*, s. 25), van de door Noreen besproken Nieuwzweedsche dialecten (*N. Ark.* 3, 1) en van 't Oudengelsch vokalisme (Sievers, *Ags. Gr.* 2, § 67) is 't bestaan van genazalcerde (*i nef kveðenn*) klinders in 't oorspronkelijk Germaansch boven allen twijfel verheven. Zij konden dan alleen staan vóór *h*: on. *fêr* 'hij krijgt', oe. *fêhst*, uit **fâhiz*; on. *ôra* 'het jongere', uit **jûhizôn* (vgl. hd. *jung*, *Kuhn's Zschr.* 23, 127); on. *þêl* 'vijl', uit **þihlô* (in de verhandeling in de *Edda* staat boven de *ê*, de *ø* en de *e* der genoemde woorden een punt, ten bewijze dat het neusklinders zijn). *â* komt in 't oorspronkelijk Germaansch ook voor bij oe. *brôhte*, *þôhte*, *þôhæ*, *tôh*, *wôh*, *dehtan*, *hêla* (on. *hêll*, uit **hâhila*-). Over de Oudnoorsche neusklinders zie men voorts Lyngby, *Tidskr.* 2, 317; Bugge, *N. Arkiv* 2, 231, en ook boven blz. 58.

6) Vokalizatie. *w* als tusschenletter vóór konsonanten wordt *u*; daarbij komt het er niet op aan of het een idg. *w* is dan wel of zij sekundair uit *ɣw*, uit een ouden Indogermaanschen gutturaal *kw*, *ghw*, is ontstaan (§ 14): got. *siuja*, skr. *sivýā-mi*; got. *frauja*, skr. *pūrvia*; got. *niujis*, skr. *navyas* (lat. *Novius*); got. *qiujan*, bij *qiwa-*. — Vgl. verder got. *mawi* (uit **maɣwi*), gen. *maujōs*, of got. *siuns* (uit **siɣw-ni-s*) Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 149; ohd. *boum*, uit **baɣuma-* (: got. *bagms*); on. *týja* 'twijfel', uit **twiujōn*, **twiɣwiōn* (: ohd. *zwēho*). Algemeen zijn in 't Germaansch *j* en *w* tot *i* en *ü* geworden als zij, door apokope eener *ā*, aan 't eind van een woord kwamen te staan; vandaar got. *triu*, *kniu*, gen. *triwis*, *kniwis*; got. *gawi*, *badi*, maar dat. *gauja*, *badja*; ohd. *skato*, *kneo*, *bēti*, *hirti*, uit **skadu(a)*, **knew(a)*, **badj(a)*, **hirdj(a)*.

7) Een afzonderlijke bespreking vereischt voorts de idg. *eu* (*Kuhn's Zschr.* 23, 348), die in de literatuur van geen enkel oud Germaansch dialect zoo bewaard is gebleven. Dat evenwel die tweeklank in 't oorspronkelijk Germaansch heeft bestaan, blijkt uit de Germaansche eigennamen bij oude schrijvers, zooals *Greuthungi*, *Reudigni*, *Æudozi*, *Teutoburgiensis*, *Teutomères*; vgl. *leudos* bij Venantius Fortunatus. Daar komen bij de vormen *leub* en *leubwini*, die men vindt op Germaansche runenopschriften van 't vasteland (Wimmer, *Runenschr.* 2 108, 135, 224). Deze oorspronkelijk Germaansche tweeklank is in 't Germaansch veranderd in *eo* (breking) of in *iu* ('umlaut'); vgl. oe. *bedān*, *dreōzan*, *deōre* (in de oudste teksten *steup-fæder*, *zreut*), maar met een *ī* (*j*) in 't suffix: osa. *biudid*, *driugid*, *diuri*; ohd. *leoht-liuhten*, *deota-diutisc*. Bovendien schijnt algemeen Germaansch te zijn de sekundaire verandering van *eu* in *iu* vóór labialen en gutturalen: on. *fliuga*, *riuka*, *biuga*, *siukr* — *driupa*, *kliufa*, *liufr*, *diupr*, oppd. (ohd.) *fliugan*, *riuhhan*, *biugan*, *siuh* — *triuffan*, *kliuban*, *liub*, *tiuf*, *sniumo* Braune, *P.-Br. Beitr.* 4, 557; ook in 't Silezisch vindt men *leub*, *teuf*, uit *liub*, *tiuf* Weinhold, *Dialektforschg.* 63. Van deze *iu*, die niet door *i*-umlaut' is ontstaan, heeft het Oudengelsch *eó* gemaakt (vgl. oe. *þeó-s*, *freónd*, *heóðæz*, *deófol* = ohd. *diu*, *friunt*, *hiutu*, *tiuval*); 't ontbreken van *iu* vóór labialen en gutturalen in 't Oudengelsch bewijst dus niets tegen de stelling dat die *iu* oorspronkelijk Germaansch was. Met *eu* komen voor: in 't Oudengelsch (*Epinal Gl.*) *treulesnis*, in 't Oudsassisch (*Heliand*) *treulōs*, *treuhaft*.

Mogelijk is, in overeenstemming met *eo* : *iu*, de oorspronkelijk Germaansche *äü* al vroeg vóór dentalen als ook voor *r* en *h* en aan 't eind van een woord in *ǣ* veranderd (ohd. *óstrun*, uit **aostrun* = oe. *éastron*, uit **æostrun*, **aostrun*); ohd. *gibót*, uit **gibaod* = oe.

zebeäd, uit **zibæod*, **zibaod*, enz.). Maar zekere bewijzen dat *ao* reeds oorspronkelijk Germaansch is geweest, zijn niet voorhanden.

§ 26. Kronologische Bizonderheden.

Terwijl 't Germaansche konsonantisme zijn voornaamste veranderingen, met name de Klankverschuiving, in vóórhistorischen tijd heeft ondergaan, was de volledige ontwikkeling van 't Germaansche vokalisme geenszins geëindigd in den tijd dat de Germanen op 't geschiedtooneel verschijnen: integendeel, uit allerlei kenteekenen blijkt dat de verandering der vokalen in dien tijd juist in vollen gang was.

De Germaansche *ô*, ontstaan uit idg. *â* of *ô*, was, volgens Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 508, een open ¹⁾ klinker, zooals blijkt uit hare diphthongering tot *oa* in 't Oudhoogduitsch. 't Germaansch had geen gesloten *ô* 'en verving daarom in geaccentueerde lettergrepen van Latijnsche woorden dien klank door *û*, b. v. bij lat. *Rôma*, *môrus*, *lôrea*, *vînitôrem*. Mogelijk dat de klank van *ô* in open uitgangen vroegtijdig gesloten is geworden: 't Noorsch en 't Westgermaansch hebben in open uitgangen *u* (zie daarover en over oslow. *crûky*, *raky* Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 484 en boven § 7). Dat in den oorspronkelijk Germaanschen tijd de *â* en de *ô* van 't Indogermaansch nog van elkaar verschilden, besluit Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 483, uit het volgende. De labializatie van velaren, die enkel plaatsheeft vóór helderklinkende vokalen, vindt men in 't Germaansch wel vóór idg. *ã*, maar niet vóór idg. *õ*: oe. *hwôsta* 'hoest', uit idg. *kâs-ton-*, maar ondd. *kô* 'koe', uit idg. *gô-*. Overblijfsels dier oorspronkelijk germ. *â* ziet Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 508, nog in Gallische woorden in 't Germaansch, zooals *Dânubius*, *brâca* (ohd. *Tuonouwa*, *bruoh*), en hij houdt het voor waarschijnlijk dat ook de *â* van *Români* in 't Germaansch met de overige *â*'s *ô* (got. *Rumôneis*) is geworden. Niet wel verklaarbaar is de *-a* als uitgang van lat. *braca*, *ganta*, tenzij ze voor den Germaanschen uitgang in de plaats is gekomen *â* in Latijnsche woorden wordt in 't Germaansch nooit *ô* (vgl. blz. 19, 21, 22 i. v. *pâvo*, *râdix*, *strâta*). In Germaansche woorden bij de Finnen is de germ. *ô* in *uo* veranderd: *huotra*, *nuora*, *ruotas* Thomsen 51 (in 't Slawisch wordt germ. *ô* tot *û*: *plügû*, *Dûnâvû*, *bûkj* Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 487).

Ook de Indogermaansche *ö* was in 't vóórhistorische, oorspronkelijk Germaansche tijdperk nog verschillend van de idg. *â*: vol-

¹⁾ ['Open' en 'gesloten' van klinkers wordt hier gebruikt in den zin van Sweet's 'wide' en 'narrow'. V].

gens Möller, t. l. a. p. 483 heeft bij de velaren labializatie plaats vóór idg. *ǎ*, maar niet vóór idg. *ǝ*. Evenals de verandering van idg. *ǎ* in germ. *ǝ* bij de Germanen eerst in Duitschland is tot stand gekomen (vgl. *Dánubius*, ohd. *Tuonouwa*), is ook de verandering van idg. *ǝ* in germ. *ǎ* eerst in Duitschland geschied: aan die verandering namen deel lat.-gall. *Mōsa*, ohd. *Masa*, oe. *Masu*, [mndl. *Māse* V.]; lat.-gall. *Vōsegus*, ohd. *Wascōno lant*; lat.-gall. *Volcae*, ohd. *Walhā*; lat.-gall. *Boiohaenum*, mhd. *Bēheim* (uit *Bai-*). Got. *alēwa-* echter kan niet uit lat. *oleum* worden verklaard, aangezien de *ǝ* van Latijnsche woorden (*coquus*, *corbem*) in 't Germaansch geregeld bewaard blijft (zie boven blz. 15).

Over de germ. *ǝ* = idg. *ǝ* in klemtoonlooze lettergrepen (*Chariovaldus*, *Langobardi*), die in de eerste eeuwen na Kristus bewaard bleef, zie men boven § 5; in 't literarisch tijdperk hebben daarvoor alle dialecten geregeld *ǎ* (§ 24).

Over de germ. *eu* (fi. *keula* 'stevēn') en over kronologische bijzonderheden daaromtrent zie men § 25, 7).

Voor 't bestaan van *ei* (germ. *i* = idg. *ei*) hebben we in 't oorspronkelijk Germaansch geen enkel bewijs: noch uit de Germaansche woorden in 't Finsch noch op andere wijze kan men 't bestaan van *ei* in 't oorspronkelijk Germaansch aantoonen. Daarentegen weten we dat de Germaansche *i*-umlaut' van *ě*, nl. germ. *ī* (§ 25, 1), in de eerste eeuw n. Kr. nog niet bestond: *Segimērus*, *Segimundus*, fi. *telio* = germ. (ohd.) *Sigimār*, *Sigimunt*, *dilla*; ook vóór een nazaal + konsonant bestond nog *ě*, niet de latere *ī*: *Fenni*, oe. *Finne*; alleen vindt men al *ing* voor *eng*: *Inguaeones*, *Inguio-mērus*, *Thingsus*; maar fi. *rengas* = germ. **hringaz* 'ring'. In middellettergrepen bestond in den Romeinschen tijd nog *ě* waar later *ī* werd vereischt: *Venethos* = oe. *Winedas*, on. *Vindar*, uit **Winiþóz*.

Uit lat. *Bat-avia*, *Scadin-avia*, als ook uit de vervorming van lat. *cavea* in 't Germaansch zou men kunnen besluiten dat de in § 25, 6) besproken klinkerwording van *w* in lateren tijd heeft plaatsgehād: *cavea* wordt **kauja* en de Germaansche talen bewijzen dat de beide eerste woorden uitgingen op *-aujō* (b. v. *Skadin-aujō*), maar wellicht is lat. *-avia* eenvoudig een verlatijnsching. — Over de Germaansche *ē* zie men boven blz. 31 en beneden § 30, 1).

V. DE KLANKVERANDERINGEN AAN 'T EINDE DER WOORDEN.

§ 27. 't Oorspronkelijk Germaansch Tijdperk.

't Germaansch bezat oorspronkelijk de volledige uitgangen die we b. v. in 't Grieksch en 't Indisch zien en die we moeten beschouwen als algemeen Indogermaansch: got. *wulfs* uit **wulfaz*, *gasts* uit **gastiz*, got. *tawida* uit **tawidêð*, got. *wulfê* uit **wulfem*, got. *balra* uit **berô*. Van de waarheid der eerstgenoemde bewering zijn we na de bekende ontdekking van Gotische regels op den 'auslaut' *Kuhn's Zschr.* 2, 161 ff., door Westphal, steeds meer doordrongen geworden.

Terwijl Westphal zich ter verklaring van de klankveranderingen aan 't einde der woorden in hoofdzaak bepaald had tot 't Gotisch, nam Scherer in 1868 ook de andere Germaansche dialecten in aanmerking. Door de geniale ontdekkingen van Bugge, Wimmer e. a. over de runenopschriften werd de rekonstruktie der oorspronkelijke Germaansche vormen, die onafhankelijk van Scherer opkwam, en uitging van Schleicher, op verrassende wijze bevestigd, en dit geschiedde in nog veel hoogere mate door Thomsen's glashelder betoog over de Germaansche woorden in 't Finsch. Vervolgens, in 1870, wees Bugge op de Oudengelsche *i*-stammen die hun uitgang hadden bewaard (*wini-wine*, *sigi*, *hyge*, *stede*; *Aarb.* 1870, 205), en ontdekte ook dat in 't vroegste Oudengelsch de *u* aan 't einde nog aanwezig was (*flódu* e. a.). In 1872 besprak A. Leskien in een voordracht op de Vergadering van Filologen te Leipzig de algemeen Germaansche veranderingen van de sluitmedeklinkers, en in 1876 leverde Braune in een keurig artikel „über die Quantität der ahd. Endsilben" 't bewijs dat beschutte lange klinkers uit 't oorspronkelijk Germaansch nog bewaard zijn gebleven in sommige uitgangen van 't Oudhoogduitsch. Van toen af aan werden bij 't onderzoek de Westgermaansche talen op den voorgrond gesteld, hetgeen door Bugge's wenk in 1870 reeds was voorbereid. In 1877 verschenen in den *Zurncke-Band* der *Beiträge* twee artikels, één van Paul en één van Sievers, en in 1878 leverde laatstgenoemde, door alle dialecten in onderling verband te beschouwen, 't bewijs dat er een oorspronkelijk Germaansche én eene Westgermaansche wet op den 'auslaut' bestaat. Aan Sievers komt dus de eer toe 't bewijs te hebben geleverd dat de Westgermaansche talen ten deele andere wetten op den 'auslaut' moeten hebben gehad dan de Oostgermaansche: 't Westgermaansch vertoont b. v.

ī aan 't eind in oe. *osa. mēti, stēti, wini*, ohd. *turi*, terwijl 't Gotisch en 't Noorsch in zulke gevallen de *i* hebben verloren. Daaruit blijkt met zekerheid dat men voor 't oorspronkelijk Germaansch moet aannemen: *stadiz, winiz*, acc. *stadi(n), wini(n)*; *gastiz*, acc. *gasti(n)*; *duriz* (gri. *θύρες*), enz., zonder verlies van den klinker. Over *u* aan 't eind in 't Oudsassisch spreekt reeds H. Kern, *Die Glossen in der Lex Salica* (1869), s. 64.

Alle uitkomsten die men heeft verkregen door rekonstruktie, kloppen met onbetwistbare historische getuigenissen; immers in den oudsten vorm waarin we 't Germaansch kennen, in de eerste eeuwen na Kr., zijn de klinkers die in 't Vóórgermaansch in de uitgangen aanwezig waren, nog niet gesynkopeerd.

1) In de taal der oudste runenopschriften (*hlewagastiR, holtin-gaR, hagustaldaR, dagaR, erilaR, haitinaR, þewaR, horna*, enz.) heeft de wet op de klinkers der uitgangen nog niet gewerkt, volgens de nasporingen van Bugge, Wimmer e. a. (de gansche literatuur over 't onderwerp vindt men bij Burg, *Die ältesten nord. Runeninschriften*, Berlin 1885).

2) Terwijl in twee- en meerlettergrepige woorden de klinkers der uitgangen onderhevig zijn aan synkope of verkorting, zijn ze in éénlettergrepige woorden ongeschonden bewaard gebleven; daardoor zijn de oude uitgangen der twee- en meerlettergrepige woorden makkelijker op te maken: got. *sô, þô* (lidw.) bewijzen dat de nom. acc. *giba* vroeger **gibô* was, de nom. pl. *þô* dat de nom. pl. *wairda* uit oorspronkelijk germ. **wordô* is ontstaan; evenzoo blijkt oorspronkelijk germ. **wulfaz* = got. *wulfs* uit got. *was*, en **wili* = got. *wili* (= lat. *velit*) uit ohd. *sî* (= lat. *sît*).

Buitendien is vaak de oude oorspronkelijke vorm gespaard vóór een enklitisch woordje: got. *lvamma*, maar *lvammê-h*; *ainana*, maar **ainnô-hun*; *lvana*, maar *lvanô-h*; *veila*, maar *veilô-hun*.

3) De ontdekkingen van Thomsen over de betrekkingen tusschen Finsch en Germaansch toonen aan dat er een echt Germaansche tijd is geweest waarin de volle uitgangen nog bestonden: fi. *kuningas, ansas* 'balk', *rengas* 'ring', *armas* 'lief', *kernas* 'gewillig', *kau-nis* 'schoon', *tiuris* 'duur', enz.; zie daarover Thomsen, t. a. p. passim.

4) In den tijd dat de eerste woorden door de Germanen uit het Latijn werden overgenomen (zie boven § 4 en 5), bestonden de klinkers der uitgangen ongeschonden: got. *mês, pund, lukarn, *fâski, aúrâli*, van lat. *mênsa, pondo, lucerna, fâscia*, moeten zijn voortgekomen uit germ.-vulglat. *mêsa, pundo, lukarna, fâskia, ôrârio*; got. *wein, saban, akeit, aúrâli*, ohd. *chupfar* komen van vulglat. *vino, akêto, sôbano, orârio, kupro*; ohd. *zabal, mias, muni* zijn

regelmatig ontwikkeld uit de oudere vormen *tabula*, *mênsa*, *monêta*; oe. *mint*, *čealc*, *pič*, *post*, *torr*, ohd. *chorb* beantwoorden aan vulglat. *mônte*, *calce*, *pice*, *poste*, *torre*, *corbe* (= den acc. *montem*, *calcem*, *corbem*, enz.), en oe. *bytt*, ohd. *churb* zijn lat. *buttis corbis*; got. *asilus*, *sakkus* = lat. *asinus*, *saccus*.

5) De vorm der Germaansche eigennamen en appellatieven bij oude schrijvers komt geheel overeen met den oorspronkelijken Germaanschen vorm: *Nerthus* (on. *Njorðr*, uit **nerþuz* = skr. *nṛtu*?); *Albis* (on. *elfr* Bugge, *N. Ark.* 2, 209, uit **albiz*); lat. **alcis* (mv. *alces*) = oorspronkelijk germ. *alɣiz* (on. *elgr*); lat. *ûrus* (on. *ûrr*, uit **ûruz*); lat. *Segimundus* (on. *Sigmundr*, uit **Sigimunduz*); en vermoedelijk ook vulglat. **glêso* (= lat. *glêsum*) = oorspronkelijk germ. **glêza(n)*. Men lette vooral ook op 't onderscheid tusschen deze klinkerstammen en den medeklinkerstam *rik* 'koning', in de Germaansche eigennamen *Boiorîx*, *Malorîx*, *Cruptorîx* (Tacitus), *Αυδοριξ*, *Βαιτοριξ* (Strabo); bevreemdend is zeker de vorm van gri. *μέλκα*, van lat. *burg-us*, en ook die van lat. *vison*.

Uit deze historische getuigenissen mag men opmaken dat de volle uitgangen tot na Kristus' geboorte hebben standgehouden. De taal van Ulfila bewijst dat het Gotisch reeds in de laatste helft der vierde eeuw, volgens vaste wetten, de volle uitgangen heeft verloren. Voor de overige Germaansche dialekten — de runenop-schriften en de *Lex Salica* daargelaten — kan men geen vroegen termijn bepalen; men kan alleen zoowat gissen dat hun wetten op den 'auslaut' ongeveer in de derde eeuw in werking begonnen te treden. 't Oudste authentieke bewijs is de datief pluralis *Vatvims*, uit **watwi-miz* Kern, *Germ. Woorden*, blz. 32.

§ 28. Algemeen Germaansche Wetten op den 'Auslaut'.

1) De oudste verandering van een Indogermaanschen klank aan 't einde van een woord in 't Germaansch is de verandering van een *m* aan 't slot in *-n*: got. *þan-a*, uit idg. *tom* (skr. *tam*, lat. *is-tum*); got. *in-a*, uit idg. *im* (skr. *im-am* 'dezen', *im* 'hem haar'); derhalve ook oorspronkelijk germ. **wolfan*, **wolfon*, uit idg. *wlqom* acc. sg. (bij got. *wulf-s*); oorspronkelijk germ. gen. pl. **wulfên*, uit idg. *wlqêm* (skr. *-âm*); germ. **wordon* = lat. *verbum*, uit *wrdhom*. Door die verandering is 't aantal der *n*'s aan 't einde van een woord in 't Germaansch toegenomen, daar er reeds oude Indogermaansche *n*'s aan 't einde bestonden (oorspronkelijk germ. **namôn*, *sêmôn*: lat. *nômen*, *sêmen*).

Alle oude en nieuwe *n*'s die aan 't einde van een woord staan,

verdwijnen na den voorafgaanden klinker nazaal te hebben gemaakt (Leskien, *Germ.* 17, 376): oorspronkelijk germ. **hornā*, uit **hornan*; **wulfē* (lange ē), uit **wulfēn*; **gebō* (lange ō), uit **gebōn*; **namō* (als voren), uit **namōn*; *tawidō* (als voren) 'ik maakte', uit **tawidōn*. Hoewel deze neusklinkers (§ 25, 5) in geen oude Germaansche taal voorkomen, moet ondersteld worden dat ze eens hebben bestaan, omdat de nazalen die na 't afvallen van een dentaal (got. *bērun*, i. pl. van **bērunþ*) aan 't eind van 't woord kwamen, in 't oorspronkelijk Germaansch tijdperk nooit zijn verdwenen. Om 't blijven van de *n* in got. *bērun*, *tawidēdun* te kunnen verklaren, moet men voor de eerstgenoemde gevallen een klank onderstellen die wel nazaal is maar toch van *n* verschilt. Daarom moet men oorspronkelijk Germaansche accusatieven als **dagā*, *hornā*, *rūnō* (lange ō), *gasti*, *ansti* aannemen. We kunnen niet eenvoudig *daga*, *horna*, *gasti*, *sunu* aannemen omdat, volgens wet 3) *ǣ*, in oorspronkelijke vormen als **daǰasa* 'des dags', **wasa* 'ik was', **anda* 'en' e. a. de zuivere *ǣ* in de oude runenopschriften reeds is afgefallen, terwijl deze de *a* uit *an* in *horna*, *staina* e. a. nog hebben behouden (een uitzondering maakt het proklitisch *ek*, uit *eka* = idg. *egom*, tenzij dat woordje uit idg. *eg* (vgl. *tu*, skr. *tuam*) = lit. *ǎsz* is ontstaan).

2) De eerste wezenlijke afkorting aan 't einde van een woord is de apokope van de sluitletters *d* en *t* in 't oorspronkelijk Germaansch (Leskien, *Germ.* 17, 374). De klinkers die door deze wet aan 't einde van een woord komen te staan, gehoorzamen aan alle wetten op de sluitklinkers: got. (germ.) *balrai*, uit idg. *bheroit*; got. ohd. *wili*, uit *welit* = lat. *velit*; got. *bērun*, uit idg. *bhērnt*; run. *dalidun*, met *-idun* uit **-idunþ*; got. *tawida*, 3. sg., uit *-ēð*; got. *iddja*, uit oorspronkelijk germ. *ijjēð* = skr. *áyāt*. — Uit de deklinatie vergelijk men got. *lamm-h*, uit idg. **kosmēd* (skr. *kasmād*)?

Op zichzelf staande vormen zijn got. *mēna*, uit **mēnōþ* Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 26, 346; ohd. *zan* (*zēhan*), uit oorspronkelijk germ. **tanþ* (**tehand*) = idg. *dont* (*dekmt* 'tien') Mahlow 158; oe. *hæle*, *ealo*, uit **halēþ*, **alūþ* Platt, *P.-Br. Beitr.* 9, 368; ohd. *nēvo* = skr. *nápāt*; oe. *ile*, naast ndl. *eelt* Franck, *Etym. Wdb.*; oe. *ēfen*: ohd. *āband*; oe. *ʒefed* (: ohd. *gifēho*) = got. *fahēþs*; got. *hra* = lat. *quod*, skr. *kud*; got. *taihun*, tegenover *ahtauþhund* 'tachtig'.

3) Een zuivere (niet genazaleerde) *ǣ*, *ǝ* of *ø* in een uitgang verdwijnt. Reeds de oudste runenopschriften, die den oorspronkelijk genazaleerden sluitklinker van *horna*, *staina* hebben bewaard, vertoonen niet meer de *ǣ*, *ǝ* en *ø*, die in 't Indogermaansch aan 't einde stonden. De genitief enkelvoud der mannelijke *a*-stammen

gaat er op *-as* uit in plaats van op *-asa* (*gôdagas* Noreen, *Altnord. Gramm.*, § 266). De 1e en 3e pers. sg. perf. is er *nam*, *was*, zonder *ä* of *ë*. Vandaar is idg. *woittha* 'gij weet' (gri. *οἶσθα*, skr. *véttha*) in 't Germaansch *waist* geworden; vgl. germ. *bërom*, *birip*, uit oudere vormen **berome*, **berede*; *bërum*, *bërup*, uit **bërume*, **bëruðe*; run. *waritû*, got. **writû* 'wij beide krasten in', met den uitgang *-wé* (skr. *-ivá*); *ë* is gesynkopeerd in den imperatief *far*, uit *farë*, in den vokatief *day*, *wulf*, uit *dayë*, *wulfë*; in *fimf*, uit idg. *pempepenye* 'vijf'; in got.-germ. *mik*, uit *më-ge* (gri. *ἐμὲ γε*); in 't enklitisch woordje *-ge*, (got. *-h*, *-uh*): got. *sa-h*, *sô-h*, uit *só ge*, *sá ge*; in 't enklitisch woordje *-gene* = got. *-hun*, wgerm. *-yin* (got. *hwashun*, on. *hverge*, oe. *huerzen*, enz.) = skr. *cana*. Deze wet, dat de *ä* en *ë* afvallen, heeft waarschijnlijk ook de voorzetsels (got.) *and*, *und*, uit *anda*, *unda*, doen ontstaan; daarentegen is got. *ana* 'aan', tegenover 't algemeen verbreide *an* (on. *á*, oe. *on*), door zijn volslagen gemis aan klemtoon aan de apokope ontsnapt, of wel got. *ana* (i. pl. van *an*) was, zoals Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 36, 28 ff., heeft aangetoond, eigenlijk de vorm die met naamwoorden werd samengesteld, evenals *anda-*, naast *and*; ohd. *oba*, tegenover got. *uf*. Runisch *ek*, germ. *ik* is ontstaan uit *eka*, welks *a* vroeg zijn neusklank moet hebben verloren. De Oudengelsche partikel *and* 'en' staat voor *anda* (skr. *atha*, *adha*); vgl. run. (Varnum) *juh*, uit **jah(e)*.

4) Door een andere wet op de sluitklinkers uit vóórrunischen tijd is de *ï* aan 't einde van drielettergrepige woorden afgevallen, Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 155: run. *halaiban*, uit *hlaiðani*, lokatief sg.; vandaar ook oorspronkelijk germ. *bibaím*, *bibaiz*, *bibaïð* = skr. *bibhēmi*, *bibhēsi*, *bibhēti*; got. *bairand*, skr. *bhāranti*; got. *undar*, oe. *under*, uit idg. *ndheri* (zd. *adairi*) Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 26, 34; got. *ufar*, run. *ubar*, oe. *ofer*, uit oorspronkelijk germ. *uber*, voor idg. *uperi* (skr. *upári*); germ. *feruð*, on. *fjqrð* = gri. *πίπτω*. Bij de konsonantstammen *alup-*, *halip-*, *mênôþ-* (dat. sg. zonder 'umlaut' oe. *ealoð*, *mónað*) kan men een oorspronkelijk Germaanschen lokatief sg. *alup*, *halip*, *mênôþ* onderstellen; 'tzelfde zou kunnen gelden van oorspronkelijk germ. **sunawi* (lok. sg. van *sunu-*) om *sunau* (got. *sunau*, oe. *suná*) te verklaren, als ook van oorspronkelijk germ. **sunew-i* = oorspronkelijk Noorsch *suniu* (on. *syne*); vgl. Runisch (volgens Bugge) *Kunimu(n)diu*.

5) De neusklinkers die volgens 1) aan 't einde van een woord zijn ontstaan, verliezen hun nazalen klank: run. *horná staina*, uit **hornā*, **stainā*; *rânô*, acc. sg., uit *runô* (*ô* lang), als ook de praeterita sg. *tawidô*, *worahtô*, *faihidô*. Verlies van den neusklank

vindt men ook bij de volgende onzijdige woorden die de Finnen hebben overgenomen: oorspronkelijk germ. *golpa*, *liina*, *fôdra*, *wîna* (fi. *kulta*, *liina*, *huotra*, *viina*) e. a., volgens Thomsen, s. 77. De wijze waarop Latijnsche woorden als *vînum*, *acêtum* worden behandeld, is met genoemde wet niet in strijd, immers men zal de Germaansche vormen moeten afleiden uit vulgairlat. *vîno*, *akêto*, enz. Indien Kossinna, *Anz. f. dtsch. Alt.* 13, 207, te recht wijst op *-wîsô* in **Idisiaviso* en in 't eerste lid van *Cunninê-fates* een genitief meervoud (got. *hananê*) moet worden gezien, dan heeft men daarin een aanknooppingspunt ter bepaling van den tijd waarin de *n*, *m* (*wîsô* uit **wîsôⁿ*, **canninê* uit **kanninêⁿ*) aan 't einde der woorden zijn verloren gegaan. De meening van Heinzel en Mahlow dat in run. *horna*, *staina*, enz. de *a* een neusklinker was, is van allen grond ontbloot.

In 't Gotisch blijft, zooals Leskien heeft vastgesteld (*Germ.* 17, 375), een oude lange klinker vóór *-n* lang, terwijl de neusklinker verloren gaat (*tuggô*, *namô*, *managei*, geñ. pl. *dagê*, *gibô*, enz.). Te recht onderstelt Leskien, op grond van analoge toestanden in 't Slawisch, dat de neusklinker bij de korte klinkers vroeger zal zijn verdwenen dan bij de lange. Oorspronkelijk germ. *ôⁿ* is overal regelmatig verschillend gebleven van oorspronkelijk germ. *ô*; en we mogen voor de latere ontwikkeling aannemen dat deze een gesloten *ô*, gene (*ô* uit *ôⁿ*) daarentegen een open *ô* was, dus n. sg. **gêbô*, maar acc. sg. **gêbô* 'de gift'; **taujo* 'ik doe', maar *tauwidô* 'ik dee'.

Hiermee zijn de wetten op den 'auslaut' die reeds in Vóórrunischen tijd hebben gewerkt, uitgeput; de runenopschriften bewijzen dat de boven onderstelde gebeurtenissen hadden plaats gehad. Wij kunnen hier op grond van run. *dohtriR* bijvoegen dat in den tijd dier runenopschriften *ê* in een lettergreep zonder accent vóór klinken met stemklank in *ï* was veranderd — dus oorspronkelijk germ. *manniz* 'lieden', *nahtiz* 'nachten', *tanpiz* 'tanden', *duriz* 'deur', *fariz* 'gij vaart', *birid* 'hij draagt' (Lyngby, *Tidskr. f. Philol.* 6, 38 ff.). Bewijzen kan men dat *ê* bewaard is gebleven vóór *r* (got. ohd. *ubar*, oe. *ofer*, uit *uber* = idg. *uperi*; germ. *anpera-* 'ander' = got. *anpar*, oe. *ôper*, ohd. *ander*) en vóór *s* (ohd. oe. *hûses*, *mannes*).

De algemeen Germaansche wetten op den 'auslaut' werkten echter nog langer, en wel nog geruimen tijd nadat er reeds verschillende dialekten waren ontstaan. Het is een proces dat altoos, aanhoudend voortwerkt onder de Germanen. De splitsing in Oost- en Westgermanen komt tot stand terwijl de voornoemde wetten voortdurend blijf geven van jeugdige kracht en zich in alle Germaansche talen doen gelden. Er vertoont zich namelijk een verschil in de wijze

van behandeling der *z* aan 't einde der woorden, en dat verschil bestaat daarin dat de Westgermanen de *z* verliezen en de Goten en Skandinaviërs ze behouden of door *r* vervangen: wgerm. *daȝa*, uit *daȝaz*; wgerm. *gasti*, uit *gastiz*; *sunu*, uit *sunuz*; *duri*, uit *duriz* (gri. *δύρεϛ*); *fôti*, uit *fôtiz* (gri. *πόδεϛ*), enz. 't Uiteengaan der dialecten is geenszins een beletsel voor verdere algemeen Germaansche veranderingen in den 'auslaut': ik behoef slechts te herinneren aan de algemeen Westgermaansche wetten op den 'auslaut', die in Engeland werken na het tot stand komen van den 'umlaut', terwijl ze in 't Duitsch lang vóór 't tijdperk der 'umlaute', maar na 't tijdperk van de verschuiving der tenues in 't Hoogduitsch van kracht zijn.

6) De laatste verandering in den 'auslaut' die alle Germaansche talen deelen, is de apokope der sluit-*ä*: run. *horna*, algem. germ. *horn*, run. *staina*, algemeen germ. *stain*. In 't Westgermaansch ontstonden nominatieven als *daȝ*, *wulf*, die gelijk waren aan den accusatief. De genoemde wet werkte in 't Oostgermaansch ook op de nominatieven *daȝaz*, *wulfaz*, hetgeen leidde tot got. *dags*, *wulfs* en on. *dagr*, *úlfr*. — Volgens blz. 27 vlg. werkte de wet van de apokope der *ä* ook op de Latijnsche woorden *mensa*, *lucerna*.

7) Na 't in werking treden eener afzonderlijk Gotische wet doet zich in 't Germaansch algemeen nog de volgende wet gelden. De gesloten klinkers *ī*, *ū*, *ō* die geheel aan 't einde van een woord staan, worden verkort tot *ȳ*, *ǣ*, *ö*. Voorbeelden van de verkorting eener vroegere *ī* zijn vrouwelijke woorden zooals got. *mawi*, *þiwi*, *haiþi*, *Saurini* Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 136; verder *wili* = lat. *velit* (tegenover ohd. *sī* 'hij zij'), *béri*, uit **bêrî(ð)*; oe. *sec* 'zoek', imperatief, uit **sôki*, voor **sôkî*; oe. lok. *dæȝi* (Sievers, t. l. a. p. 8, 324), uit oorspronkelijk germ. **dagî* (uit *dhoghe-î*).

De voorbeelden van oorspronkelijk germ. *û* zijn niet zeker; misschien idg. nom. sg. *swekrû*, *snusû*, *g'ernû* = ohd. *swigar*, *snura*, *quirna*, uit **swiȝr(u)*, **snuz(u)*, **qirm(u)*?

Bij oorspronkelijk germ. *ō* aan 't einde moet men verkorting tot *ö* aannemen; immers door middel van *ö* kan men de Gotische *ǣ* overeenbrengen met de Westgermaansche en Noorsche *ū*, die in juist dezelfde gevallen voorkomt (vgl. got. *baïram*, *dagam* = no. wgerm. *berum*, *daȝum*): germ. *berō* > *berö* (got. *baïra*, elders *beru*); germ. *fatō* > *fatö* (got. *fata*, andere talen *fatu*); germ. *gebō* > *gebö* (got. *giba*, andere *gebu*); vgl. *ū* in fi. *arkku*, *panku* Thomsen, s. 79. Over de Slawische *-y* die in Germaansche woorden de plaats der germ. *-ō* bekleedt, zie men § 7.

Literatuur: Westphal, *Kuhn's Zschr.* 2, 161; Ebel, ald. 5,

307; Scherer, *Gesch. dtsch. Spr.*¹, 135; Sievers, *P.-Br. Beitr.* 1, 486; Braune, *ald.* 2, 125; Paul, *ald.* 2, 339; Leskien, *Germ.* 17, 374 en *Zacher's Zschr.* 4, 238; Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 19, 283; Bugge, *Aarbøger* 1870, 205, *Tidskr. f. Filol. og Pæd.* 7, 211; 312; Wimmer, *Runeskr. Oprind.*; Möbius, *Kuhn's Zschr.* 19, 153; 208; Thomsen, *Einfluss der germ. Sprachen*, Halle 1870; Wimmer, *Navneord. Bøjning*, s. 40 ff.; Sweet, *Dialects and prehistoric Forms of old English*; Paul, *P.-Br. Beitr.* 4, 315; Sievers, *ald.* 4, 522; 5, 63; Paul, *ald.* 6, 1; Mahlow, *AEO*, s. 106. — Brugmann, *Grundriss* I, s. 659; Noreen, *Urgerm. Judlära*, s. 24.

VI. OOST- EN WESTGERMAANSCH.

§ 29. 't Oostgermaansch.

Over den graad van verwantschap der Oudgermaansche dialekten onderling is verschillend geoordeeld. Terwijl J. Grimm 't Hoogduitsch voor nauw verwant hield met 't Gotisch, verbond Schleicher 't Hoogduitsch met de overige Westgermaansche talen tot ééne groep, afgescheiden van 't Noorsch; Holtzmann eindelijk gaat in zijn *Altdeutsche Grammatik* uit van de meening dat Gotisch en Noorsch 't nauwst zijn verwant. Het thans aangenomen gevoelen, dat men de Oudgermaansche dialekten moet splitsen in Oost- en Westgermaansch, is opgekomen door Scherer's bespreking van 't vraagstuk (*Z. Gesch. d. dtsch. Spr.*¹, passim), hoewel die geleerde daarbij meer aanwijzend dan betoogend is te werk gegaan; vgl. voorts Zimmer, *Zschr. f. dtsch. Alt.* 19, 393. De gegronde aanval van Joh. Schmidt op de geheele Stamboomtheorie (zie § 1) bracht dien even schranderen als geleerden taalonderzoeker tot eene (wel wat eenzijdige) opheldering van 't vraagstuk der verwantschap (*Vokal.* II, 451), waarbij hij bizondere aandacht schonk aan de feitelijk bestaande opmerkelijke overeenkomst tusschen Angelsasisch en Skandinavisch.

Als 't meest afdoende kenmerk eener Oostgermaansche taalgroep, die Gotisch en Skandinavisch omvat, beschouwt men algemeen de in § 15 besproken verandering van oorspronkelijk germ. *jj*, *wj* in *ggj*, *ggw*: on. *egg*, *tveggja*, *Frigg*; got. *glaggwô*, *triggus*, *bliggan*, on. *hoggva*, tegenover oorspronkelijk germ. **ajja-*, **twajjê*, **Frijjô*; **glawwôn*, **trewwa-*, **blewwan*, **hawwan*, enz. Verder onderscheidt zich 't Gotisch-Noorsch door de synkope der vokaal in got. *dags*, on. *dagr*; got. *mats*, on. *matr* (germ. **dayaz*, **matiz*), enz.: 't Westgermaansch (vgl. § 31) heeft in zoo'n geval geen syn-

kope maar alleen apokope (**daya*, **banki* > **day*, **bank*). In 't algemeen onderscheidt zich de Westgermaansche taalgroep door zelfstandige, eigenaardige wetten op den 'auslaut' en de synkope. Voorts heeft 't Westgermaansch algemeen een suffix *-haidus* voor abstracta ontwikkeld (ohd. *manheit*, oe. *mæzþhád*) *Zschr. f. dtsh. Alt.* 19, 414, terwijl 't Oostgermaansch zulk een suffix niet bezit. Dan is in de Westgermaansche dialecten de oude vorm van den 2^{en} pers. sg. perf. ind. op *-t* (got. *gaft*, *namt*) vervangen door den overeenkomstigen vorm van den optatief (ohd. *gábi*, *námi*, uit een vorm = got. *gêbeis*, *nêmeis*). De Oostgermaansche talen missen de volgende werkwoorden: ohd. *bin*, osa. *bium*, oe. *bedóm*; ohd. *tuon*, oe. *dón*, en alleen de Westgermaansche talen bezitten een verbogen infinitief (oe. *tó faranne*, ohd. *zi faranne*). Aan eigenaardigheden van den woordenschat van de soort van westgerm. *makôn* 'maken' en andere door Zimmer, t. a. p. 452 ff. opgesomde gevallen mag men niet veel gewicht hechten. Kleinigheden die pleiten voor de eenheid der Oostgermaansche of der Westgermaansche taalgroep, zullen bij gelegenheid in den loop onzer beschouwingen ter sprake komen.

Scherer ziet ook een bewijs voor de eenheid der Westgermaansche groep in Tacitus' genealogie der Germanen: *Ingaevonen*, *Hermiononen* en *Istaevonen* (*Germ.*, c. 2) vormen samen de Westgermaansche volkeren (*Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ¹, 164). Bovendien heeft dezelfde geleerde voor 't bestaan der Oostgermaansche volkengroep ook een 'argument uit de kunstgeschiedenis' aangevoerd (*Anz. f. dtsh. Alt.* 2, 213).

Tegenwoordig spreken we nu steeds van Oost- en Westgermanen, maar wij hebben daarmee niet zoozeer de ethnografische verwantschap op 't oog als wel de doorgaande eigenaardigheden in de taal. Want ofschoon 't verschil tusschen Oost- en Westgermaansch moeilijk vóór de tweede eeuw na Kristus kan zijn tot stand gekomen, waren de Germanen reeds in, en zeker ook vóór, Caesars tijd in vele stammen gesplitst: de eenheid, of liever de gelijkheid, der talen bewijst niets voor de nauwe bloedverwantschap der volkstammen. De gelijkheid in de ontwikkeling der talen houdt dan ook volstrekt niet op nadat 't volk zich in stammen heeft gesplitst. De runen, de Wodan-vereering, de Germaansche namen voor de dagen der week (Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ², 8) moeten zich na Kristus' geboorte van één punt uit over alle Germanen hebben verbreid, en dat gemeenschappelijk geestelijk leven der Germanen in een tijd dat zij in ontelbare stammen waren verdeeld, geeft ons een nuttigen wenk hoe we den term 'algemeen Germaansch' moeten begrijpen. De algemeen Germaansche wetten op

de laatste letters der woorden zullen tot stand zijn gekomen tusschen 200 en 300 na Kr., dus in een tijd waarin men al lang niet meer kan spreken van eenheid der Germaansche volken.

§ 30. De Punten van Aanraking tusschen 't Noorsch en 't Westgermaansch.

Hoewel, volgens de beschouwingen in de vorige paragraaf, ettelijke feiten uit de taalgeschiedenis ons nopen de theorie van de splitsing der Germanen in Oost- en Westgermanen te handhaven, bestaan er toch ook tusschen 't Skandinavisch en 't Westgermaansch punten van aanraking die eveneens onbetwistbaar zijn en door genoemde beschouwingen niet zijn uitgesloten. De overeenkomsten tusschen 't Angelsassisch en 't Noorsch die door Joh. Schmidt, *Vokal.* 2, 451, zijn besproken, laten we daar, maar van belang zijn de volgende meer algemeene overeenstemmingen.

1) In 't Noorsch is evenals in 't Westgermaansch de idg. *ê* in *â* veranderd (terwijl 't Gotisch de *ê* bewaart; 't Krimgotisch vertoont daarvoor *î*). Op de oudste Noorsche runenopschriften komt de idg. *ê* niet onveranderd meer voor; in 't Finsch treft men Noorsche woorden met *â* aan (fi. *maan*, *paanu*, on. *mána*, *spánn* Thomsen 47). In 't Westgermaansch begint de verandering in de derde eeuw, maar in 't Frankisch komt tot in de zesde eeuw nog *ê* voor (Bremer, *P.-Br. Beitr.* 11, 19). Daarbij dient opgemerkt te worden dat de *ê* in Latijnsche woorden (*acētum*, *rēm*, *mēnsa*, *catēna*, *monēta*, enz.) nooit de verandering in *â* meemaakt; blijkbaar waren de lat. *ê* en de idg.-germ. *ê* niet gelijk.

Terwijl in lettergrepen met den klemtoon de idg.-got. *ê* in 't Noorsch en 't Westgermaansch wordt vertegenwoordigd door *â* (on. *lāta*, osa. *lātan* = got. *lētan*; on. *slāpa*, osa. *slāpan* = got. *slēpan*), is de *ê* gebleven in lettergrepen zonder eenigen klemtoon: zie Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 561 en vgl. on. *faðer*, uit idg. *patēr*; on. *heyrðer*, oe. *hýrdest*, osa. (*Hel. Monac. Paul*, *P.-Br. Beitr.* 4, 420) *weldes*, *habdes*, *mahtes*, ohd. (Isidorus) *chiminnerôdēs*, naast got. *hausidēs*. Over ohd. *unsēr* (Braune, *P.-Br. Beitr.* 2, 140), vergeleken met on. *várr*, zie men beneden § 51; over on. *hvi* = got. *lvé* zie men Paul, *P.-Br. Beitr.* 4, 474; over ohd. *-mēs* in *gëbumēs* zie men § 43. Let verder op *ë* voor germ. *ê* in on. *heyrðe* 'hoorde', *hane* 'haan', *máne* 'maan', *fjarre* 'ver', oe. *hæle* 'held'.

2) De Germaansche *ø*, die volgens de in § 28 besproken wet, in 't oorspronkelijk Germaansch voorkwam als sluitletter of in uitgangen vóór *m* (ook vóór *n*), is in 't Westgermaansch en 't Noorsch *u* geworden, terwijl 't Gotisch *ǣ* vertoont: oe. *ʒifu*, on. *gʒof*, uit

**γebu* (= got. *giba*), uit oorspronkelijk germ. *γebō*; ohd. *tagum*, on. *dogum*, uit **daγom* (got. *dagam*); oe. *fatu*, on. *fot*, uit **fatō* (= got. **fata*). Ook hebben 't Noorsch en 't Westgermaansch soms beide *u* in tusschenlettergrepen waarin 't Gotisch *a* heeft: on. *mjotubr*, oe. *meotod* = got. *mitaþs*.

3) De spirant met stemklank *z* (= got. *z*, *s*) is in 't Noorsch en 't Westgermaansch *R* geworden. Dat 't oorspronkelijk Noorsch *R* had, wordt voldoende bewezen door de runenopschriften en door den *i*-umlaut' welke vóór die letter plaatsheeft (Bugge, *Tidskr. f. Philol.* 7, 320). De Noorsche klanken *r* en *R* verschilden oorspronkelijk alleen in tint: de oude *r* werd uitgesproken met *a*-tint, de nieuwe *R* (uit *z*) met *i*-tint, (Verner, *Anz. f. dtsh. Alt.* 4, 341; Hoffory, *N. Ark.* 1, 41). In 't Westgermaansch kan men dit fonetisch onderscheid tusschen de twee *r*'s niet meer met zekerheid aantonen. In welken tijd in 't Noorsch en 't Westgermaansch de *z* in *r* is veranderd, is niet na te gaan; en het is ook niet zeker of de oudste runenopschriften reeds *R* of nog *z* (= een afzonderlijke rune) behelzen. In geen Latijnsch woord is in 't Germaansch een *z* door *r* vervangen. Voorbeelden van eene Noorsch-Westgermaansche *R* zijn: on. *geirr*, ohd. *gêr*; on. *ver*, oe. *wær*; on. *ker*, ohd. *kar* (got. *kas*); on. *heyra*, ohd. *hórren* (got. *hausjan*).

4) Got.-germ. *þl* is aan 't begin van een woord in 't Noorsch en 't Westgermaansch *fl* geworden: got. *þliuhan* = on. *fljja*, ohd. *fliohan*; got. *þlaihan*, *þlaqus* = mhd. *flêhen*, *flach*. Dezelfde verandering komt voor in 't midden bij de volgende woorden: ohd. *driscufli* (: on. *þreskoldr*); on. *innýfli*, met omzetting oe. *innelfe*, ohd. *innôvili* (: ohd. *innôdli*) Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 531. Daarnaast komt soms in 't midden ook de verandering van *þl* in *hl* in 't Westgermaansch en 't Noorsch voor: vgl. on. *nql* (lange *q*) 'naald', uit **nâhlu* = got. *nêþla*; on. *ból* 'huis', uit **boþl* (*Heliand*: *bodlos*, ne. *to build*); on. *stál*, oe. *stapol*; ohd. *mahalen*, on. *méla*, got. *mapljan*.

Een bijzonder geval waarin 't Noorsch en 't Westgermaansch samengaan, is o. a. de gutturaal en zijn verdwijnen in den Noorsch-Westgermaanschen vorm *fe(γ)wôr - feγur* 'vier' (§ 60). Vgl. ook Bezzenberger, *Gött. gel. Nachr.* 1880 (3), 152.

§ 31. De Westgermaansche Wet op den 'Auslaut'.

De eigenaardigheid van 't klankstelsel in de Westgermaansche groep van dialecten is voor een belangrijk gedeelte 't gevolg van synkope, en rekking van medeklinkers. De invloed dier verschijn-

selen strekt zich veel verder uit dan de enkele gevallen die we in § 29 hebben opgegeven. De oorspronkelijk Germaansche wijzigingen in de sluitletters zijn in § 28 in tijdsorde besproken; we hebben daar ook reeds opgemerkt dat alle Germaansche talen gelijkelijk aan nog andere wetten op den 'auslaut' hebben gehoorzaamd, al hebben die wetten in verschillenden tijd hun invloed doen gelden. De meeste gelijkheid ten opzichte dier wetten bestaat tusschen Noorsch en Westgermaansch.

a) De oorspronkelijke niet genazaleerde *î*, *û*, *ô* aan 't slot der woorden zijn verkort tot *î* en *û*. Voorbeelden van *î*: ohd. *wili*, lat. *velit* (ook got. *wili*); oorspronkelijk germ. **γudinî* (Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 136) is in 't Westgermaansch **γudini* geworden (vgl. got. *Saurini*); oorspronkelijk germ. **sôkî* 'zoek!' is in **sôki* veranderd. De zoo ontstane sluitklinker *î* ondervindt in 't Westgermaansch precies dezelfde behandeling als de oude *î* aan 't slot der woorden.

Hetzelfde geldt van *û* = westgerm. *û*: germ. **qernû* 'molen' (osl. **žirny* J. Schmidt, *Vokal.* II, 24) > **qernû*; germ. *sweyrû* (ohd. *swigar*, uit **swigrû*) = osl. *svekry*, skr. *svaqrû*; germ. *snuzû* (ohd. *snura*, voor **snuru*) = lat. *nurus*.

No.-wgerm. *û* voor oorspronkelijk germ. *ô* vindt men in **beru*, germ. **berô* 'ik draag'; **γebu*, germ. **γebô* 'de gift'; **fatu*, germ. **fato* 'vaten', enz. Of deze *û* ontstaan is uit *ô*, voor *ô*, is niet zeker; maar aangezien de geheele verkortingswet precies op dezelfde wijze (alleen in een anderen tijd) ook in 't Gotisch heeft gewerkt (got. *mawi*, *biwi*, *Saurini*; *wili*, *bêri*), en anders de Noorsch-Westgermaansche *u* en de Gotische *a* (*dagum*, got. *dagam*; *berum*, got. *batram*) door de aanneming van een oorspronkelijken vorm *ô* kunnen worden vereenigd, ligt de onderstelling voor de hand dat on. *gjøf*, uit **gebu* (oe. *γifu*), en got. *giba* beide uit een ouderen vorm **γebô* zijn ontstaan, als ook oe. *fatu* en got. **fata* uit *fatô*. Wanneer we de genoemde analogie niet hadden, zouden we ook kunnen denken aan een overgang van *ô* in *û* en van deze in wgerm. *û*; de *û* zou dan blijken uit de *-y* van Germaansche woorden in 't Slawisch, zooals *crûky*, *raky* (Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 487). In Germaansche woorden in 't Finsch vindt men de no.-wgerm. *-u* (*arkku*, *panku*, got. *arka*, **spagga*).

De Noorsch-Westgermaansche wet op de verkorting heeft gewerkt vóór de synkope van *î* en *û*, want de oude *î*, *û* en *ô* hebben, zooals we boven reeds te verstaan gaven, aan de wet op de synkope gehoorzaamd. In 't Gotisch is daarentegen eerst de *î* gesynkopeerd — *gast(s)*, *mat(s)*, uit **gasti(z)*, **mati(z)* — en is pas later de *î* aan 't slot (**mawî*, **biwî*) verkort tot *î* (*mawî*, *biwî*).

b) Het tweede punt van overeenkomst tusschen 't Noorsch en 't Westgermaansch ten opzichte der sluitletters is — gelijk zooëven is aangestipt — de verandering van enkele *ð*'s in *ä*, terwijl 't Gotisch *a* vertoont (Paul, *P.-Br. Beitr.* 4, 363; 450). Die verandering treft men aan vóór nazalen: vgl. oorspronkelijk germ. *dagom* (got. *dagam*) = *dagum*; oorspronkelijk germ. *nahtom* (got. *nahtam*) = *nahtum*; oorspronkelijk germ. *berom* 'wij dragen' (got. *bairam*) = *berum*; oorspronkelijk germ. *blindommo* (got. *blindamma*) > *blindumu* (oe. *blindum*, ohd. *blintemu*); germ. *hanon*, acc. sg., 'den haan', ohd. *hanun* (oe. *galgu Ruthr.*). Uit *ð* is vermoedelijk ook ontstaan de *u* in ohd. *biru*, gri. *qéow*; oe. *fatu*, uit *fatō* (vgl. got. *þō*); oe. *šifu* 'gift', uit *gebō* (vgl. got. *sō*). De op die wijze ontstane westgerm.-no. *u*'s zijn samengevallen met de oorspronkelijk germ. *u*'s, en alleen uit de got. *a* blijkt dat zij van anderen oorsprong zijn.

— Alle Westgermaansche talen hebben reeds vroeg de *z* aan 't einde van een woord verloren. Dat verlies is een van de eerste punten waarin de verschillende dialecten uiteenliepen, en het had nog in den tijd der algemeen Germaansche wetten op den 'auslaut' plaats: oorspronkelijk wgerm. **gasti*, tegenover run. *gastiR*; oorspronkelijk wgerm. **dohtri* (oe. *dehter*), tegenover run. *dohtriR*; oorspronkelijk wgerm. *dag(a)*, *þew(a)*, tegenover run. *dagaR*, *þewaR*; ohd. *wili* 'gij wilt' = got. *wileis* (lat. *velis*); ohd. *bāri* 'gij droegt' = got. *bēreis*; ohd. *gesti* = got. *gasteis*. Hoe oud de apokope is, weet men niet zeker. De Malbergsche Glossen der *Lex Salica* staan nog op 'tzelfde standpunt als 't oorspronkelijk Westgermaansch: zij hebben geen *z* meer als sluitletter, maar de *ä*, *i* en *ü* aan 't slot der woorden zijn nog niet verdwenen, dus: *focla* 'vogel', voor *fogla(z)*; *chunna* 'hond', voor *hunda(z)*; *lammi* 'lam', uit *lambi(z)* = oe. *lamb*; *tualepti* (on. *tylpt*), uit *tualifti(z)*; *steorci* (oe. *stýrc*), uit *steor-ki(z)*. De Duitsche runenopschriften vertoonen — in tegenstelling met vormen als *þewaR*, *dagaR*, *holtingaR*, *gastiR* op de oorspronkelijk Noorsche inscripties — nominatieven zonder uitgang als *Wōdan* (voor oorspronkelijk germ. **Wōðanaz*) en *Leubwini* (voor oorspronkelijk germ. **Leuba-winiz*) op de gesp uit Nordendorf, *Leub* (voor **Leubaz*) op de gesp uit Engers. Een nauwkeurig onderzoek der eigennamen op *-rix*, *-gastis*, later *-ricus*, *-gastus* (zie boven bl. 32) zou voorts licht kunnen verspreiden over het tijdperk waarin de wetten op den 'auslaut' van kracht waren (*Boiorix*, *Αυδοριξ*, *Βαιροριξ*, *Μαλοριξ*, *Κρυπτοριξ* bij Strabo en Tacitus, Rieger, *Zschr. f. dtsh. Phil.* 6, 335; eerst in lateren tijd *-ricus*, *-ριχος*). Het is hoogst onwaarschijnlijk dat 't verdwijnen van eenige *r*'s aan 't einde van Latijnsche woorden (lat. *presbyter*,

archiater, *papaver*) zou veroorzaakt zijn door 't afvallen der *R* in 't Westgermaansch (oe. *preóst*, ohd. *arzát*, oe. *popæz*); en men zal dus van de overgenomen woorden in 't Westgermaansch wel geen opheldering krijgen aangaande den tijd waarin de *R* is verdwenen.

Na de werking der tot nog toe besproken wetten op den 'auslaut' beginnen de Westgermaansche synkope's, die door Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 101, juist zijn gedateerd. Alleen de synkope der *a* was reeds ouder, als ook de synkope der *i* in de derde lettergreep. Over waren dus de *i* en de *u* in woorden van twee of meer syllabes. Alle *i*'s en *u*'s aan 't slot nu zijn na een lange lettergreep (of na de oplossing van —, nl. ∪ ∪) gesynkopeerd, maar blijven bewaard na een korte. Daarbij doet het er niet toe of in 't oorspronkelijk Germaansch op de *i* of *u* een *m*, *n* of *z* volgde, dan wel of zij ontstaan zijn uit *i*, *û* of *ō*. Vandaar vindt men ohd. *gast*, oe. *gest*, voor **gasti* (run. n. sg. *gastiR*, acc. **gasti*); ohd. *bank*, oe. *bēnč*, uit **banki* (on. *bekkr*, uit **bankiR*); van de konsonantstammen behooren hiertoe de datief sg. en de nominatief (accusatief) plur.: ohd. *burg*, oe. *byrz*, uit **burgi(z)*; ohd. *man*, oe. *mēn*, uit **manni(z)*; ohd. *naht*, oe. *niht*, uit **nahti(z)*; vgl. *νυκτι*, *νύκτες*; ohd. *muoter*, oe. *mēder*, *māder*, uit **mōdri*, gri. *μητρι*.

De uitgang van den komparatief der bijwoorden was in 't oorspronkelijk Germaansch -*iz*: ohd. *min*, uit *minni(z)*; *sīd*, uit *sīpi(z)*; *wīrs*, uit *wīrsi(z)*, enz.

Had de wortellettergreep een korten klinker, dan bleef de *i* en viel niet weg: *i*-stammen zijn ohd. *hugi*, *wini*, osa. *mēti*, *stēdi*, *uliti*, oe. *byre*, *ryne* Bugge, *Aarboeg.* 1870, 205; vgl. verder 't Oudhoogduitsche neutrum *mēri* (= lat. *mare*), den Oudhoogduitschen nom. plur. *turi* = gri. *θύρες* Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 111, en oe. *hnyte*, *hnite*; eindelijk oe. *berē*, uit **bariz*; *ezē*, uit **ayiz*.

Kwamen de *i*'s te staan aan 't einde van woorden van meer dan twee lettergrepen, dan kon weer apokope plaatshebben: ohd. osa. *wini* 'vriend' maar *Friduwin*, *Liobwin*; oe. *ryne*, maar *ymbryn*, *cyn-ryn*. Westgerm. *ī* = germ. *i* is afgefallen in oe. *sīc sēc* 'zoek!', tegenover *sēle* 'verkoop!', evenzoo in ohd. *gutin*, uit **γυðinī* *P.-Br. Beitr.* 5, 136 (run. *þurúphild* op de gesp uit Friedberg, uit *-hildī*, *-hildī*).

ū als sluitletter is in 't Westgermaansch afgefallen na een lange lettergreep: osa. oe. *hand*, uit **handu(z)*; osa. oe. *scild*, uit **skildu(z)*; ohd. osa. *lust*, *luft*, uit **lustu(z)*, **luftu(z)*; osa. oe. *flōd* (got. *flōdus*). Daarentegen hebben de woorden met korte wortellettergreep *u* aan 't slot bewaard: ohd. *fridu*, *sigu*, *hugu*, *situ*, *filu*, *filu*, oe. *mažu*, *sunu*. Wordt een *u*-stam met korte wortellettergreep het

tweede lid van een samenstelling, dan kan weer apokope plaats hebben: ohd. *Friduwin*, maar *Sigifrid*, *Winifrid*; *Hadubrant*, maar *Walthad*; oe. *Hafolac*, maar *Wulfhæþ*, *Niþhad*. Voorbeelden van de *ǣ* die uit *ð* is ontstaan: oe. *word* 'woorden', maar *fātu* 'vaten'; *bán* 'beenen', maar *Ʒøcu* 'jukken'; *heall* 'hal', maar *Ʒifu* 'gift'; *lár* 'leer', maar *cuálu* 'dood'. In 't Oudhoogduitsch is de *u* afgevallen in den nom. sg. der abstracta op *-ungô*: *scouwung* (Isidorus; *Benedictinerregel*) Joh. Schmidt, *Kuhn's Zsch.* 19, 283; over de apokope van *u* in de Oudhoogduitsche woorden met lange wortellettergreep *wis*, *halb*, *stunt* zie men Paul, *P.-Br. Beitr.* 12, 553; over ohd. *hús*, *dorf*, naast *tagu* aldaar.

Behalve die apokope hebben de Westgermaansche talen ook nog gemeen een verkorting van de tweeklanken *ai-au* tot *ě-ð*: vgl. oe. *nime*, ohd. *nēme*, nit **nemai(d)* = got. *nimai*; ohd. *blinte*, oe. *blinde*, tegenover got. *blindai*; ohd. *tage*, uit oorspronkelijk germ. *dagai* (vgl. gri. *οἶζοι*); oe. *hátte*, uit **haitadai* (got. *haitada*); oe. *þære* (got. *þizai*), uit **þaizjai*. Voorbeelden van westgerm. *ð* uit *au* aan 't slot zijn ohd. *ahto*, *ědo*, vgl. got. *ahtau*, *aiþþau*; die *ð* is in 't Oudengelsch in *ǣ* veranderd: vgl. *eahta*, *eþþa* en oe. *sunu* = got. *sunau*. Bevreemdend is de wijze van ontwikkeling van de oorspronkelijk genazaleerde lange klinkers *êⁿ*, *îⁿ*, *ôⁿ* in 't Westgermaansch. Zij zijn altoos verkort, maar wonderlijk genoeg wordt *êⁿ* in 't Oudhoogduitsch door *ð*, in 't Oudengelsch door *ǣ* vertegenwoordigd en *ôⁿ* in 't Oudhoogduitsch door *ǣ*, in 't Oudengelsch door *ě*. *ôⁿ* komt voor in ohd. *herza*, *zunga*, oe. *heorte*, *tunze*, uit **hertôⁿ*, **tungôⁿ* (got. *hahrtô*, *tuggô*); in ohd. *hórta*, oe. *hjrde*, uit **hauzidôⁿ*; in ohd. *gēba* acc. sg., oe. *Ʒife*, uit **Ʒëbôⁿ*; *êⁿ* aan 't slot hadden oorspronkelijk ohd. *tago*, oe. *doza*, ohd. *hano*, oe. *hana*, uit **hanêⁿ* (vgl. gri. *ποιμῆν*). Is na een langen klinker of een tweeklank in 't oorspronkelijk Westgermaansch een *z* afgevallen, dan heeft geen verkorting plaats gehad, zooals in ohd. *fridô*, got. *friþaus*; ohd. *tagâ*, got. *dagô^s*; ohd. *gēbâ*, got. *gibô^s*; maar toch schijnt het wel haast als of *-î(z)* in 't Westgermaansch algemeen *ǣ* is geworden: vgl. ohd. *gâbi*, *nâmi* (got. *gêbeis*, *nêmeis*), *gesti* (got. *gasteis*). Over de lange klinkers raadplege men Braune, *P.-Br. Beitr.* 2, 125.

§ 32. Synkope.

De Westgermaansche wet op den 'auslaut' drukte niet alleen op sluitklinkers, maar ook op tusschenklinkers. *ǣ* en *ǣ* in 't midden van een drielettergrepig woord werden namelijk gesynkopeerd na eene lange lettergreep met den klemtoon, maar bleven na een

korte. Daardoor worden verklaard de Oudengelsche praeterita *sende*, *hýrde*, *cyste* (uit **sandidô*, **hauzidô*, **kussidô*), tegenover *nerede*, *fremede*, als ook ohd. *santa*, *hórta*, *kusta*, tegenover *nerita*, *fremita*. Synkope van *i* vertoonen verder ohd. *hérro*, uit **hairiro*, *lenzo*, *runza*, uit **langito*, **wrunkita*; dan oe. *cildru*, uit **kilbiru*. De omstandigheid dat de tusschenletter *i* hier gesynkopceerd is, bewijst dat de middellettergreep geenerlei bijklemtoon kan hebben gehad, immers de bijklemtoon beschermt alle tusschenklinkers: zie boven § 20.

Ook *ä*, *ë* en *ö* zijn in middellettergrepen in 't Westgermaansch algemeen uitgevallen na een lange lettergreep met den klemtoon; in 't Gotisch is die synkope volslagen onbekend. Voorbeelden: ohd. *afstro*, *fordro*, *andre*, voor *aft(a)ro*, *ford(e)ro*, *and(e)re*; oe. *hález*, mv. *hálze*, tegenover *monez*, mv. *moneze*; oe. *morzen*, datief *morzne*; oe. *sáwol*, acc. *sáwle*; *deófol*, gen. *deófles*; *enzel*, gen. *enzles*; oe. *rixian*, uit **rikisôn*; maar oe. *eafora*, *hämora*, *nícera*, *nácodes*, *meotodes*, *zánotes*, enz. 't Oudhoogduitsch heeft dien regel voor de synkope lang niet zoo zuiver bewaard als 't Oudengelsch: vgl. Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 70; Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 144 ff. Daarbij merke men op (zie Paul) dat een korte vokaal zonder klemtoon alleen in een open lettergreep kan uitvallen, dus b. v. wel de *i* van got. *gasandi-dai*, maar niet die van got. *gasandiþs* — m. a. w. de Westgermaansche wet op de synkope trad in werking na de synkope der *ä*. Bijaldien in de uitsluitend Westgermaansche periode van synkope twee vokalen op elkaar volgden die beide zouden kunnen uitvallen, bleef de vokaal met den bijklemtoon behouden en de volslagen klemtoonlooze vokaal viel uit: ohd. *kēlbir* is ontstaan uit **kálbiru*, maar oe. *cealfru* uit **kálborù*. Over de beteekenis van den bijklemtoon voor de tusschenklinkers en voor de synkope van tusschenklinkers zonder accent zie men de voorbeelden die in § 20 zijn gegeven.

Ten slotte dient nog vermeld te worden 't afvallen van klemtoonlooze klinkers van voorvoegsels in 't Westgermaansch, waarover we op blz. 73 hebben gesproken. Indien osa. *tógian* (= got. *at-augjan*), waarmee overeenkomen me. *taunen* uit **æt-eáwnian* en ndl. *toonen*, aan 't begin een *ä* heeft verloren, dan kunnen we dat verlies zeer wel onder de Westgermaansche wet op de synkope brengen; vgl. nog osa. (*Gl. Lips.*) *ge-t-ócôn* 'adjicere', uit **-at-aukôn*, en oe. *réfnan*, dat door Paul uit **ar-áfnan* is verklaard (*P.-Br. Beitr.* 6, 553). Met die gevallen stemt overeen on. *granne*, in ouderen vorm got. *garazna* 'buurman'. De bekende verschijnselen die bij de voorvoegsels in 't Oudhoogduitsch zijn waar te nemen

(zie Braune, *Ahd. Gramm.*, § 70 ff.) zijn eigenlijk 't gevolg van synkope; wij mogen derhalve voor 't Westgermaansch onderstellen, dat naast een vorm *frá-*, met den hoofdklemtoon, een vorm *fr[˘]-*, vóór den klemtoon, bestond.

§ 33. De Rekking van Medeklinkers in 't Westgermaansch.

De rekking van medeklinkers is een van de belangrijkste kenmerken der Westgermaansche dialektengroep. *j*, *w*, *r*, *l*, *n* en *m* kunnen veroorzaken dat een voorafgaande medeklinker verdubbeld wordt. Vele Latijnsche woorden zijn aan die wet onderworpen geweest (§ 4), en deze zal wel niet hebben gewerkt vóór de derde eeuw, maar toch naar alle waarschijnlijkheid — evenals de in § 31 en 32 besproken wetten op de synkope — vóór de verhuizing der Angelsassen naar Engeland. Tot nog toe heeft men voor den tijd van dit klankverschijnsel evenmin zekere gegevens kunnen opsporen als voor dien van zoovele andere klankwetten. Wat de rekkingen betreft, kunnen we in 't algemeen verwijzen naar de artikels van Paul, Sievers, Kauffmann en Streitberg in *P.-Br. Beitr.* 5, 125; 7, 105; 12, 489; 504; 14, 165.

We beginnen met de rekking die door *j* is veroorzaakt. In 't Westgermaansch heeft de *j* als tusschenletter altoos de rol van een konsonant vervuld (§ 15, 3), en door een konsonantische *j* is steeds eene geminata ontstaan; dus in een korte lettergreep met den klemtoon: *satjan* wordt **sattjan*, oe. *settān*, ohd. (samenge-trokken) *sezzen*; *lagjan* wordt **laggjan*, oe. *lęczan*, ohd. *lęcken*, enz.; of oe. *smipþe*, ohd. *smiþtha*, uit **smiþþja*; oe. *hlīhhan* = got. *hlahjan*; let inzonderheid op mhd. *gippe*, bij *gēben*, en op dubbelen zooals mhd. *rippe*, *ribe*.

Dat de rekking ook plaatshad in een lange lettergreep met den klemtoon, wordt bewezen door vele voorbeelden uit 't Opperduitsch, tot de tegenwoordige tongvallen toe (Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 109): ohd. (*Muspilli*) *suannan*, *lōssan*, *arteillan*; mhd. *diupe* 'dievegge', *geitze* 'ploegstaart', uit wgerm. *diubbja*, *gaittja* (nhd. zwits. *büetse*, *grüetse*, enz.), of, na medeklinkers, mhd. *wülpe* 'wolvin', *rinke* 'gesp'. Vandaar vroeger in 't Hoogduitsch de dubbelen *weiꝛi*, dat. sg. *weizze*; *wīꝛi*, dat. sg. *wīzze* (Scherer, *Anz. f. dtsch. Alt.* 3, 64). In 't Oudengelsch evenwel kan men zulk een verdubbeling na eene lange lettergreep met den klemtoon alleen aantoonen bij *ngj* en *lgj*; daar vindt men namelijk in lateren tijd *ǰǰ*: oe. *hrinčǰe*, *spynčǰe*, *senčǰan*, en ook *bylčǰe* (zwits. *rinken*, *bulke*), komen voor. Uit 't Westfaalsch vergelijkte men Munsterlandsch *bæcke*, uit *bōkkjōn*

(oe. *bécċiæ*); voorts uit 't Middelfrankisch, volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 123: *ræken* (lange *æ*), *reiken*, *sæken* (lange *æ*), als ook zevenb. *sæken* (lange *æ*), zonder klankverschuiving, uit *sôkkjan*. 't Gebied waarover de affricatae in nhd. *heitzen*, *reitzen*, *weitzen* e. a. zijn verbreid, moet nog nauwkeuriger worden bepaald.

De rekkende kracht der *w* blijkt uit oe. *teohhġan* 'bepalen', uit een oorspronkelijken vorm **tēhwôn* (vgl. got. *tēwa* 'rangorde, beurt'); oe. *seohhe* 'zeef', uit *sihwôn* (behoorende bij ohd. *sġhan*, part. oe. *ġesiwēn*); ohd. *acchus*, *nacchut*, got. *aqizi*, *naqaþs*. Andere voorbeelden vindt men bij Kōgel, *Literaturbl.* 1887, 109. Hoe ver de rekkende invloed der *w* zich uitstrekt, is nog niet juist bepaald. Zijn ohd. *sġhan*, *lġhan*, *aha* ontstaan uit vormen met *w*, gelijk got. *sailvan*, *leilvan*, *alka*, en, zoo ja, waarom heeft dan geen rekking plaats? Op dat punt kan men wel gissen, maar bewijzen voor de gissing zijn nog niet geleverd ¹⁾. Mag men ook vergelijken oe. *ceahhettan*, als ontstaan uit **kahwatjan*, behoorende bij oe. *cēġan*, uit **kaujan*, **kaġwjan*?

Vóór *r* vindt men rekking in ohd. *acchar*, *swēpfar*, *wacchar*, oe. *bitter*, *snottor* (naast oe. *æcer*, *swipor*, *biter*, *snotor*, *wæcer*); mhd. *zachern* 'weenen', ohd. mv. *zachari*, bij ohd. *zahar*; oe. *tæher*: *téar*.

l heeft rekking veroorzaakt in ohd. *apful*, *gouckolôn*, oe. *ġeohhol*, *hweohhol*, ook in nhd. *gemachel*, naast *gemahl*.

Rekking vóór *m* komt voor in oe. *máððum*, mv. *máðmas*.

Over *n* als oorzaak van rekking zie men Kauffmann, *P.-Br. Beitr.* 12, 520; vgl. oe. *bitwġchn*, me. *betuhhen* met got. *tweiġnai*; overigens kan men enkel bij oude *n*-stammen met eene geminata aan 't einde van den stam invloed van *n* gissen; vgl. ohd. *snēcco*, *rocco*, *tropfo*, *snēpfo*, oe. *frojza* en stammen met een lange worttellettergreep zooals ohd. *hácco*, *krápfo*, **snácco*, *strġtlouþfo*, *ġisláþfa*. Er bestaan ettelijke dubbelen, met en zonder geminata: vgl. mhd. *rabe*, *rappe*; *knabe*, *knappe*; ohd. *tropfo*, *troffo*, enz. Die tweeledige gedaante kan men verklaren uit een oude verbuiging op de wijze van got. *aúhsa*, gen. plur. *aúhsnē*; m. a. w. verdubbeling kon oorspronkelijk slechts in sommige vormen plaatshebben, in andere moest de enkele medeklinker blijven.

¹⁾ Of germ. *sēhwō*, *sēhwom* 'ik zie, wij zien' en *áhwō* 'water' zijn, volgens blz. 124, eerst **sēhwou*, **sēhwom*, **ahwou* en vóór de werking der rekkingswet **sēhu*, **sēhum*, **ahu* geworden; óf er bestonden naast oorspronkelijk germ. *sēhwan*, *lihwan* oude bijvormen zonder labializatie (vgl. got. *þreihan*: on. *þryngva*; got. *laikan*, no. *leykva*; got. *ligan*, *lēw*).

§ 34. De Halfklinkers in 't Westgermaansch.

Voor den halfklinker *j* geldt, volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 160, in 't Westgermaansch en in 't Noorsch de wet dat hij vóór *i* verdwijnt. *ligjan* zou dan in die talen verbogen zijn geworden als volgt: *liggu*, *liziz*, *lizid*, mv. *liggjum*, *lizid*, *liggjand* (vgl. oe. *licze*, *lizēþ*, *liczaþ*; osa. *liggiu*, *ligid*, *liggiat*). Deze wet heeft in 't Westgermaansch gewerkt vóór de rekking der medeklinkers vóór *j*, en Mahlow, *AEO*, s. 43, wil ze plaatsén in den oorspronkelijk Germaanschen tijd, om got. *ligiþ-ligan* uit **ligiþ*, *ligjan* te kunnen verklaren (got. *bidan*: *bidjan*; got. *sitan*, elders *sitjan*, enz.). Zekere, op zichzelf staande getuigenissen van ondubbelzinnigen klankvorm ontbreken evenwel, en daarom laten we den tijd der wet in 't midden; waar ze werkt, vertoont 't Westgermaansch geen gerekte medeklinkers (anders *P.-Br. Beitr.* 14, 225).

Zeer ingewikkeld is de vraag hoe het met de *ja*-stammen staat: zij komen in 't Westgermaansch deels met, deels zonder konsonantenrekking voor. In vormen als den gen. sg. *kunjis* en den dat. plur. (Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 113) **kunji-m* zou al vroeg *j* vóór *i* (uit oorspronkelijk germ. *e*) kunnen zijn uitgevallen, en zoo hadde men een verklaring voor 't ontbreken der geminatie in ohd. *beti*, naast *betti*; in mhd. *ribe*, naast ohd. *rippi*; in oe. *mene*, ohd. *menni*; oe. *dile*, ohd. *tilli*; in oe. *jile*, ohd. *dilli*; in mhd. *weize*, naast *weitze*. Maar als men nu let op oe. *hyse*, mv. *hyssas*, *mete*, *mettas* e. a. (Sievers, *Ags. Gramm.* 2, § 263, anm. 3), dan blijkt dat tusschen *i*-stammen (*mati*-) en *ja*-stammen (*saggja*-, oe. *sečġ*) een nauwe verwantschap moet hebben bestaan. Waarschijnlijk hebben de nominatief en de accusatief enkelvoud in 't Westgermaansch bij beide denzelfden vorm gehad indien de wortellettergreep kort was (oorspronkelijk wgerm. *husi*, *mati* — *sayi*, *ribi*). Op die wijze kan men misschien Oudhoogduitsche neutra op *-i* zonder rekking, zooals *bini*, verklaren (nhd. *beet*, Luther *ribe*), en wat nhd. *gau*, *heu* betreft, zouden got. *gawi*, dat. *gauja*, en *hawi*, dat. *hauja* ook gelijk kunnen zijn aan de oorspronkelijke Westgermaansche vormen. Dat de wet op den 'auslaut' in 't Westgermaansch heeft gewerkt vóór 't ontstaan van gerekte medeklinkers, blijkt bovendien, zooals aangetoond is door Kauffmann, *P.-Br. Beitr.* 12, 539, en Streitberg, ald. 14, 184, uit de dubbeln die ontstaan zijn doordat eene rekkende *r* of *l* volgde: ohd. *acchar*, *ahhar*, oe. *acer*; ohd. *apful*, *afful*. Sievers toont in *P.-Br. Beitr.* 10, 496; 508 aan dat in 't Oudengelsch *biter* en *bitter*, *snotor* en *snottor* bestonden; let inzonderheid op ohd. *chupfar*, oe. *copor*. De verbuiging van zulke woorden was in 't oorspronkelijk

Westgermaansch b.v. *akr*, gen. dat. *akkre(s)*; *apl*, gen. dat. *apple(s)*, enz. Vgl. in 't bijzonder ohd. *affoltra*, oe. *apuldre*, met Westgermaansche synkope, uit *apl(dro)*, *apl(u)dr*. Hiertoe behooren ook de door Sievers, *P.-Br. Beitr.* 12, 486 besproken vormen *kuni-* en *eli-* als eerste lid van composita in 't Oudhoogduitsch. Uit het gezegde blijkt duidelijk in hoe groote mate men, op grond dezer wet, in de Westgermaansche talen analogievormen bij de *ja*-stammen moet aannemen.

Ten slotte moet vermeld worden dat *w* vóór *u* in 't Westgermaansch en 't Noorsch uitgevallen is indien zij midden in een woord stond: terwijl oorspronkelijk germ. *naqida-* (on. *nøkkvedr*) ohd. *nachut* heeft opgeleverd, werd oorspronkelijk germ. *naqoda-* eerst **naqud* en toen **nakud* = oe. *nacod*, ohd. *nahhut*. Vandaar ohd. acc. sg. *nahun*, *wadun*, *gaꝛꝛûn*, *ûhtûn*, behorende bij on. *nøkkve*, *vøþve*, got. *gawô*, *ûhtwô*; vandaar ook ohd. *wahta*, tegenover got. *wahtwa*; oe. *eá*, uit **ahu*, voor **ah(w)u* = got. *alka*; vgl. vooral oe. *nicor* (uit **nikuz-*), naast ohd. *nichessa*, uit **niqisi*; zie Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 163. Vele uitzonderingen op de Westgermaansche wet op de rekking van medeklinkers (§ 33), vinden hun verklaring in de verschijnselen in deze § 34 behandeld; leerzaam is te dien opzichte de Oudengelsche verbuiging *mazu*, *mæcꝛe(s)*, mv. *mæcꝛa(s)*, dat. plur. *mazum*, en oe. *lés*, *miéd*, volgens Sievers uit **lés(w)u*, **miéd(w)u*, met de casus obliqui *léswe*, *miédwe* (*Ags. Gramm.*?, § 260).

VII. DE VERVOEGING.

§ 35. 't Praesens op -*ô*.

Evenals alle Indogermaansche talen onderscheidt ook 't Germaansch praesentia op -*ô* en op -*mi*. Onder praesentia op -*ô* verstaat men stammen op -*o*: -*e* die in den 1^{en} persoon enkelvoud van den indicatief op -*ô* uitgaan; vgl. gri. *φέρω*, *φέρο-μεν*, *φέρε-τε*; lat. *tundô*, *tundu-nt*, *tundi-tis*; skr. *bhávâ-mi*, *bhávâ-mas*, *bháva-tas*; got. *baïra* (uit *berô*), *baïra-m*, *baïri-þ*, enz. Er zijn verschillende soorten van vormen op -*ô*, welke zich van elkander onderscheiden door 't accent, den 'ablaut' of door bijkomstige medeklinkers. We geven ze hier op, zoo mogelijk met vermelding van hun vast nummer bij de Indische grammatici.

1) 't Voornaamste type, dat in alle Indogermaansche talen 't meest gewoon is en in 't Germaansch alle andere typen heeft verdrongen, vereischt den tusschenklanktrap, terwijl de wortel den klemtoon heeft (idg. *bhérô*, *bhéudhô*, *déikô*, *ágô*, enz.; 1e klasse in 't Sanskrit). In 't Slawisch en Litausch is 't accent veranderd (oslow.

beréti, *vezéti* Leskien, *Slav. Arch.* 5, 509). 't Germaansch heeft dezen praesensvorm aangenomen als regelmatig type, waartoe voor en na alle anders gevormde praesentia overgaan. Dat de wortel oorspronkelijk den klemtoon had, blijkt in 't Germaansch uit de vele voorbeelden van spiranten zonder stemklank aan 't einde van den wortel (terwijl de klinker op den tusschentrap staat): got. *teiha*, *þeiha*, *þreiha*, *weiha*, *leiþa*, *sneiþa*, *reisa*—*tiuha*, *þliuha*, *hiufa*, *driusa*, *kiusa*, *fraliusa*—*finþa*, *hinþa*, *þinsa*, *filha*, *þairsa*—*saíva*, *hlifa*, *qiba*, *lisa*, *ganisa*, *wisa*—*þwaha*, *hlþa*—*falþa*, *fáha*, *háha* en vele praesentia in andere Germaansche dialekten komen van vroegere vormen van den gekenschetsten aard.

2) Een met 't vorige verwant bijtype ('aoristpraesentia' Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 266) vertoont in den wortel den laagsten klanktrap, terwijl de tusschenklinker *o* : *e* den klemtoon heeft (6^e klasse in 't Sanskrit, *tudámi*). In 't Germaansch komt de laagste klanktrap voor in got. *trudan* en on. *knōða*; in on. *koma*, *sofa* en oe. *riþan* (Sievers, *P.-Br. Beitr.* 8, 84; 9, 277; Noreen, *Svensk. Landsm.* I, 693). Ohd. *trētan*, *knētan*, *quēman*, oe. *swēfan*, *riþan* zijn waarschijnlijk analogisch naar 't hoofdtype gemaakt. Dat 't suffix den klemtoon had, blijkt uit: on. *vega* J. Schmidt, *Anz. f. dtsh. Alt.* 6, 127; got. *hneüwan*, *bileiban*, *sweiban*, ohd. *snūwan*, *sīgan*, aangezien de Vóórgermaansche wortels luiden: *knīghw*, *līþ*, *swīq*, *snīghw*, *sīq* (ohd. *wēhan*, *nīgan* hebben 't hoofdtype gevolgd). In got. *sūþan*, *lūkan*, *sūgan*, oe. *brūcan*, *būzan* ziet Osthoff (*P.-Br. Beitr.* 8, 292) wegens hunne *ū* 'aoristpraesentia' (oe. *būzan* van een wt. *bhūk*, oe. *sūzan* van een wt. *sūq*).

Wat betreft ohd. *snūwit* = gri. *νίφει*, vergelijkte men ook zd. *snaezaiti*, alsmede gri. *νειφει*, lat. *ninguit*. Ohd. *swēdan*, *swīdan* — mhd. *krēsen*, *krīsen* zullen ook wel hiertoe behooren, maar hebben geen 'grammatischen wechsel' meer. Vergelijk nog ohd. *bahhan*, tegenover gri. *φάγω*; on. *taka*, tegenover got. *tēkan*; ohd. *watan*, tegenover lat. *vādo*. Verscheidene werkwoorden die in andere Indogermaansche talen hun praesens vormen naar de 6^e klasse van 't Sanskrit, volgen in 't Germaansch 't hoofdtype: vgl. got. *wairþa*, met oslow. *vrīga*; ohd. *mīlchu* (gri. *ἀμείλω*) met oi. *mīgim* en oudslow. *mīlza*; got. *kiusa* met skr. *juśāmi*; got. *liuga* 'ik lieg' met russ. *lgy* (uit **līgā* Leskien, *Slav. Archiv* 5, 510); oe. *dēlfan* met oslow. *dlūbq*; oe. *ceorfe* met gri. *ζοράφω* Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 572; ohd. *triugu* met skr. *druhāmi*, zd. *družāmi*; ohd. *wahsu* met skr. *ukśāmi*. In germ. *wīkan* *wīqan* 'wijken' kan de *i* op den laagsten en op den tusschentrap staan (skr. *viśāmi*); ohd. *stēhhan* (schijnbaar 't hoofdtype) is idg. *stīgō* (met *-jō* gri. *σιζω*), maar heeft zijn

ouden *i*-'ablaut' verloren (vgl. Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 142, waarbij men ook got. *bida*, uit idg. *bhidhó* kan voegen).

3) *no* : *ne* als kenmerk van 't praesens (lat. *sperno*, *contemno*, gri. *δάκνω*, *πίνω*, *κάμνω*, skr. *mṛñāmi*, *prñāmi*, enz.) heeft in 't Germaansch slechts zelden zijn oude beteekenis behouden: got. *frāihnan* (praet. *frāh*) (maar skr. *prcchāmi*, zd. *prśāmi*), got. *keinan* (part. *uskijans*); volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 9, 583, ook ohd. *bacchan* (uit **baknan*, zie boven blz. 65), naast 't praet. *buoh* ('t hoofdtype is gevolgd in mndl. *vrien* uit **frehan*, ohd. *bahhan*, [mndl. *baken* naast *backen* V.]).

In andere gevallen is de *n*, die vroeger den praesensstam vormde, geregeld bij den wortel des werkwoords getrokken. Den laagsten trap vertoonen in den klinker van 't praesens nog oe. *spur-nan*, *mur-nan* en, volgens Franck, *Tijdschr. Lettk.* 2, 20, mndl. *ron-nen*, *begon-nen*; de gewone trap van den wortelklinker in 't praesens is sekundair ingevoerd bij got. *brin-nan* (maar oe. *bryn-e* 'brand'); got. *rin-nan* (maar oe. *ryn-e* 'loop'); got. *skei-nan* (maar *skei-ma*, *skei-rs*), ohd. *swî-nan* (oe. *swi-ma* 'zwijmel'), ohd. *kî-nan* (maar *kî-mo*), ohd. *grî-nan* (maar on. *grî-ma*?), on. *gî-na*, oe. *ǰî-nun*, naast ohd. *gî-ên* (lat. *hiare*). Over *du-gin-nan*, van een idg. wt. *ken*, zie men Bugge, *P.-Br. Beitr.* 12, 405; ohd. *sin-nan* voor **snt-nan*? Een groot aantal dezer praesentia geleek op 't hoofdtype en bleef daardoor bestaan, met dien verstande dat *n* in alle vormen des werkwoords doordrong. Oorspronkelijk echter zullen die praesentia wel altijd op den laagsten klanktrap hebben moeten staan. *î* (*skî-nan*, *kî-nan*, enz.) kan natuurlijk de laagste klanktrap zijn, indien ze nl. idg. *î* is; *î* komt voor in ohd. *chlê-nan* (waarmee men misschien oi. *gle-nim* mag vergelijken), van den wt. *klî* (oe. *clá-m*, *clê-man*). Volgens hetgeen we in § 16 hebben besproken, is het niet onwaarschijnlijk dat alle werkwoordsstammen op *ll* en *nn* (got. *falla* = lit. *pûlu*; *wallan*, *spannan*, *spinnan*, enz. enz.) oorspronkelijk een praesens-*n* hadden. In plaats van een vorm als oslow. *sta-nq* 'ik sta' vindt men in 't Oudhoogduitsch *stâ-m* en zoo ook elders.

4) Praesentia op -ô met een ingevoegden nazaal (skr. *siñcāmi*, *vindāmi*, van de wortels *sic*, *vid*) zijn in 't Germaansch niet over, met uitzondering van got. *standa* (prt. *stôþ*); misschien was verder de schijnbaar tot den wortel behorende nazaal in ohd. *chlimban*, *swintan* oorspronkelijk alleen in 't praesens aanwezig, daar hij niet voorkomt in on. *klîfa* en in ohd. *swîd* 'ruina'. Waar andere Indogermaansche talen een ingevoegden nazaal bezitten, heeft het Germaansch bijna geregeld het gewone type ingevoerd. Vgl. lat. *vinco*, *fungo*, *lambo*, *linquo*, *findo*, *tundo*, *mingo* met got. *weiha*,

deiga, ohd. *laffu*, *lihu*, *bî.5.5u*, *stô.5.5u*, *giu.5u*, oe. *mîze*; oslow. *seđe*, *leđa* met got. *sita*, *liga* (en met wgerm. *sittju*, *liggju*), skr. *dam-gâmi* met got. *tahja*.

5) De praesentia op -jô (4^e Sanskrit klasse: skr. *hîśyâmi*, *yûdhy-âmi*, gri. *βάλλω*, *κλύζω*, uit **βαλjω*, **κλυδjω*, lat. *facio*, *cupio*). In 't Germaansch viel vanzelf deze praesensvorm geregeld samen met de overeenkomstige vormen der zwakke werkwoorden op idg. -ejô, en uit dat samenvallen is het te verklaren dat verscheidene sterke werkwoorden van deze soort tot de zwakke vervoeging zijn overgegaan. Deze praesentia hadden in vóórhistorischen tijd den klemtoon op de wortellettergreep: vgl. de spiranten zonder stemklank in got. *hafja*, *hlahja*, *skaħja*, *fraħja*, ohd. *seffu* (evenwel ook met stemklank: oe. *fričġean*, *hūčġean*). Voorts stond de wortelklinker op den laagsten klanktrap (got. *bugjan*, *waúrġjan*, *þugġjan*, on. *sitja*, *bidja*, *liggja*, *þiggja*; ohd. *hucken*).

Let op on. *symja*, tegenover got. *swimman*; ook op ohd. *swizzan*, zwak ww., tegenover skr. *svîdyâmi* Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.*¹, 184; op ohd. *gurten*, zw. ww., tegenover got. *gairdan*; op got. *þaúrġjan*, *þairsan*. Blijkens Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 532 kan de wortelklinker ook op den tusschentrapp staan: osa. *wirkian*, tegenover got. *waúrġjan*; got. *wahsjan*, tegenover zd. *uħšyâ*; got. *daddjan*, tegenover ohd. *tâen* (vgl. skr. *dhâ-yâmi*); vgl. ook germ. *wôþjan*, *hrôþjan*, *sôġjan*, ohd. *spuoen*, oe. *spôwan*, maar oslow. *spějŕ*).

In overeenstemming met de verwante talen komt een praesens op -jô voor in got. *hafja*, lat. *capio*; got. *waia*, *saia*, osl. *vějŕ*, *sějŕ*, got. *da-ddjan*, skr. *dhâ-yâmi*; got. *þaúrġja*, skr. *tīśyâmi*; ohd. *swizzu*, skr. *svîdyâmi*; got. *ahjan*, gri. *ἄσσομαι*; got. *spîuja*, *siuja*, skr. *sîvyâmi*, *štîivyâmi*; on. *berja*, osl. *borjŕ*; oe. *cennan*, skr. *iâyâmi*; ohd. *chnâen*, *chrâen*, *druoen*, oe. *rôwan*, *spôwan*, oslow. *znajŕ*, *grajŕ*, *trajŕ*, *rějŕ*, *spějŕ*; got. *arjan*, ohd. *erien*, lit. *ariù*, oslow. *orjŕ*; vgl. nog ohd. *fiunt*, behoorende bij skr. *pî-yat*.

In de volgende gevallen vormt 't Germaansch 't praesens anders dan andere Indogermaansche talen: *sitjan* (gri. *ἔζομαι*), tegenover osl. *seđŕ*, skr. *sîdâmi* (skr. *sâdâmi* = got. *sita*); *liġjan*, tegenover osl. *leđa*; *bidjan*, tegenover lat. *fidô*, gri. *πίδο* *P.-Br. Beitr.* 8, 140; oe. *dynne* 'ik klink' (uit *dhunjô*), tegenover skr. *dhvânâmi*; ohd. *wurgen*, tegenover osl. *vrizŕ*; got. *waia* (osl. *vějŕ*), tegenover skr. *vâ-mi*, gri. *ἄ-ημι*; ohd. *chnâen* (osl. *znajŕ*), tegenover skr. *jâ-nâ-mi*.

't Germaansch heeft bij voorkeur 't hoofdtype waar andere dialecten praesentia op -jô hebben; got. *qima*, tegenover gri. *βαίω*, lat. *venio*; ohd. *triogan*, tegenover skr. *drûhyâmi*; oe. *swëfan*, tegenover osl. *süpljŕ*; ohd. *hinchu*, tegenover gri. *σάζω*; got. *speiwa*,

tegenover skr. *šhivjâmi* (on. *spýja*); got. *sitan*, *ligan*, *bidan*, tegenover *sitjan*, *ligjan*, *bidjan*; got. *gairdan*, tegenover ohd. *gurtan*; ohd. *brûhhan*, tegenover got. *brûkjan*; ohd. *wahsan*, tegenover got. *wahsjan*; ohd. *spanan*, naast *spennen*; got. *swaran*, tegenover ohd. *swerien*; ohd. *liogan*, tegenover osl. *lúžq* (ohd. *lugî* 'leugen', uit *lugîni*- wijst op een sterk praesens **luqjan*). Opmerkelijk zijn voorts ohd. *gidûhen*, bij *dwingan*; *spulgen*, bij *pflëgan*.

Ten slotte noemen we nog eenige werkwoorden die gedeeltelijk zwak zijn geworden, maar oorspronkelijk sterke praesentia op -jô hadden, zooals in 't Germaansch zelf blijkt uit verbale of nominale vormen die erbij behooren. Primaire nomina komen van de volgende zwakke werkwoorden (wier praet. in 't Oudengelsch sterk is): ohd. *bâen* (vgl. *ba-d*), *drâen* (*drâ-t*, oe. *hrâwan*), *krâen* (*krâ-t*, oe. *crâwan*), *nâ-en* (*nâ-t*), *mâen* (*mâ-d*, oe. *mâwan*), *spuoen* (*spuo-t*, oe. *spôwan*), *gluoen* (*gluo-t*, oe. *zlôwan*), *hluoen*, *gruoen*, *bluoen*, ohd. *touwan* (*tô-d*, *tô-t*, on. *deyja* st. ww.); got. *latjan* 'wetten', met 't oude sterke deelwoord *lassa-ba*; got. *arjan*; got. *hleibjan*, ohd. *hlîppen* zw. ww., naast ohd. *lîban* st. ww.; osa. *quîdian* zw. ww., maar on. *kvîða* st. ww.; on. *lîja*, partic. *lîenn*; ohd. *blâen* (oe. *blâwan*), part. *giblâan*. Minder zeker is het of hierbij behooren got. *taujan*, ohd. *fewen*, *dewen*, *bewen*, *flewen*, oe. *cîzan*, *hêzan*, *strêzan*, alsmede *sellan*, *tellan*, *cwêççan*, *reççan*, *dreççan*.

6) De Indogermaansche vervoeging bezat nog vele andere praesensvormen op -ô, waarvan 't Germaansch niet het geringste zekere overblijfsel vertoont. B. v. ontbreekt in 't Germaansch geheel 't praesensstype met reduplicatie, dat we vinden in lat. *gigno*, gri. *μίμνω*, *πίπτω*, lat. *se-r-o*, *si-st-o*, en zekere sporen van een praesenssuffix -skô (gri. *βάσχω*, skr. *gáčchâmi*) zijn er niet. De praesensvorm op -tô (gri. *τύπτω*) wordt karig vertegenwoordigd door ohd. *flêh-tan* (lat. *plec-to*), vgl. gri. *πλοκί* (maar got. *hlifa* naar 't hoofdtype, tegenover gri. *κλέπτω*). Een paar vormen op -tjô schijnen te zijn ohd. *missen*, uit *mit-tiô*, en *furh-ten* (got. *faurh-tjan*), met 't praet. *forah-ta*, partic. *forah-t*. Of got. *alphan* en *waldan* 't praesens op -tô vertegenwoordigen, staat niet vast (aangezien het niet zeker is of men met *waldan* in de eerste plaats moet vergelijken oi. *fla-ith* en lat. *valeo* dan wel osl. *vladq*). Met de Grieksche praesentia op -ânw -ainw (*κτεδαινω*, *πειραινω*, *λαμβάνω*, *μανθάνω*) komen overeen ohd. *giwahinnen*, praet. *giwuo*h (Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 264); oe. *omwecnan*, *omwéc* (Sievers, *Ags. Gramm.*, § 392), misschien oorspronkelijk ook got. *rahnjan* 'rekenen' en ohd. *rahanen* 'rooven' (wt. *raq*, in lat. *rapió?*). In plaats van gri. *ὑφαινω* heeft 't Germaansch naar 't hoofdtype: ohd. *wëban*.

Praesentia op -jô met reduplikatie had 't Indogermaansch slechts weinig; vgl. gri. *πισσοῦαι*, uit **vi-vo-jouai*; osl. *deždja*, uit **de-d-jô*; alsmede ohd. *wiummen*, uit **wi-wm-jan* (naast ohd. *wēm-ôn*, *wimi-dôn*).

§ 36. 't Praesens op -mi.

Tegenover de praesentia op -ô, wier themavokaal *o : e* is, staan praesentia zonder themavokaal wier eerste persoon enkelvoud in den indikatief uitgaat op -mi (de suffixen der overige personen zijn gelijk aan die bij de praesentia op -ô); zij vertoonen 't afwisselend accent en den 'ablaut' die bij alle niet-thematische vormen zooveel voorkomen: skr. *é-mi*, *é-ti*, *i-más*, *i-thá*; *ás-mi*, *ás-ti*, *s-más*, *s-thá*, enz. Met deze klasse, die in de letterkunde der Europeesche talen slechts geringe sporen heeft achtergelaten, was het in 't oorspronkelijk Germaansch gesteld als volgt.

1) Van de eenvoudige wortelpraesentia (2e klasse in 't Sanskrit) — vgl. gri. *ἔμει*, *ἔμεν* — bezit het Germaansch slechts overblijfsels. 'Ablaut' komt alleen voor in got. *is-t*, mv. *s-ind* (optatief in 't Oudhoogduitsch *sî* = lat. *s-îl*); daarbij behooren ohd. *b-irum*, uit **irum*, *iz-um*, voor *es-əmén*, volgens H. Kern, *Taal- en Lttb.* 5, 89. Vormen op -mi zijn voorts in 't Westgermaansch ohd. *gēm gām—stēm stām—tuom*, (ohd. *gēm* uit *gá-imi* = gri. *ἔμει*, skr. *émi*; *gām* voor idg. *yêmi*, resp. *ko-yêmi* onder invloed van *gēm*, *ganga* (zie Schade op *jân*); ohd. *stâm*, naar *gām-yêmi*, voor idg. *sthâ-mi*; ohd. *tuom* = skr. *dhâ-mi*, uit idg. *dhô-mi*); de Oudhoogduitse optatief *stê-*, *gê-* kan ontstaan zijn uit vormen met 'ablaut' *stâ-î-*, *yâ-î-* § 44. Got. *wil-ei-s*, mv. *wil-ei-ma* is volgens Scherer, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 19, 158, en Joh. Schmidt, *Vokal.* II, 468, een oude optatief met -î bij een praesens op -mi (lat. *vel-î-t* bij *volo*). In oe. *cyme*, uit germ. *kumî-*, heeft Sievers, *P.-Br. Beitr.* 8, 80, een ouden vorm op -mi (vgl. skr. *gân-mi*, en evenzoo operz. en zd.) ontdekt; elders is 't praesens op -ô bij dat werkwoord algemeen: got. *qima*, ohd. *quimu*. Verder zijn tot het hoofdtype overgegaan: oe. *swēfan* (on. *sofa*), tegenover skr. *svápimi*; got. *anan* ('t praesens komt weliswaar niet voor), tegenover skr. *ánimi*; ohd. *riu.zu* 'ik ween', tegenover skr. *rôdimi* v. Firlinger, *Kuhn's Zschr.* 27, 435. De Indogermaanse wortel *éd* (skr. *ádmi*, oslow. *jami*, lit. *édmi*, lat. *est*) vertoont in 't Germaansch in de vervoeging 't gewone praesens op -ô; aan skr. *márjmi* beantwoordt ohd. *milchu* 'ik melk', overeenkomend met gri. *ἀμείλω*; tegenover skr. *dármī* vindt men in 't Gotisch 't gewone praesens, *gutaira*; tegenover skr. *vá-mi*, gri. *ἄφημι* staat in 't Germaansch *wêjō* (got. *waiā* = osl. *v'ja*). Andere gissingen vindt men bij v. Firlinger, *Kuhn's Zschr.* 27, 438.

2) Praesentia met reduplikatie (in 't Sanskrit de 3^e klasse: skr. *ju-hó-mi*, gri. *ῥι-ῥω-μι*). Van die klasse heeft 't Germaansch slechts sporen bij de zwakke werkwoorden: ohd. *bi-bê-t* 'hij beeft' = skr. *bi-bhê-ti*, van den idg. wt. *bhî*; got. *rei-rai-þ* 'hij siddert', van den wt. *rî*; ohd. *sê-stô-t*, uit idg. *sî-sthâ-ti* (gri. *ῥστᾶτι*), van den wt. *sthâ*; misschien ohd. *zittarôt*, uit oorspronkelijk germ. **ti-trô-ði* (idg. wt. *drâ drô?*) en got. *gei-gai-þ*, van den idg. wt. *ghî* (mhd. *gî-t*), terwijl ohd. *wî-wint* schijnt te wijzen op idg. **wi-wê-mi*, tegenover skr. *vâmi* (gri. *ᾶμι*). Gri. *τι-θη-μι* zou in 't Germaansch **di-ðê-mi* wezen, en volgens Bezzenberger, *Zschr. f. dtsch. Phil.* 5, 475, zou ohd. *tê-ta*, oe. *di-de* daarvan een imperfectum zonder augment zijn.

3) *nâ: nâ* als kenmerk van 't praesens op *-mi*, in 't Sanskrit de 9e klasse (lat. *inclî-nâre*, *asper-nâre*, *conster-nâre* Fröhde, *Bezzb. Beitr.* 3, 305; gri. *ῥί-νᾶ-μι*, *ῥί-νᾶ-μεν*; skr. *krî-ṇâ-mi*, *krî-ṇî-más*). Volgens § 39 schijnt got. *kun-nu-m* 'wij weten' gelijk te zijn aan skr. *jâ-nî-más*, van den idg. wt. *gân gnô* (1e pers. mv. idg. *gñ-nâ-més*). Voorts zijn vermoedelijk eenige van de Germaansche praesentia op *-ôn* oude praesentia op *-nâ-mi*, en wel — daar volgens Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 8, 298, de werkwoorden op *-nâmi* in 't Germaansch veelal zwak zijn geworden — diegene welke in 't Germaansch zoowel zwak als sterk worden vervoegd: oe. *murnan* st. ww. — ohd. *mornên* zw. ww.; oe. *spurnan* st. ww. — ohd. *spornôn* zw. ww.; got. *keinan* st. ww., maar prt. ook *keinôda*; got. *ufkunnan*, prt. *ufkunþa*, maar part. *ufkunnaiþs*, en *kunnan*, *kunnaida*, naast *kann* Braune, § 195 a. 2, 199 a. 1; ou. *gîna* st. ww., naast ohd. *ginôn* zw. ww. = osl. *zi-ŋa* Osthoff, *Morph. Unters.* IV, 41. Meermalen wijzen faktitieven op 't vroeger bestaan van zulke sterke werkwoorden, terwijl deze in 't Germaansch zwak zijn geworden: vgl. got. *usgaisjan* met *usgeisnan*, *usgeisnôda*; ohd. *lêrren* met *lêrnên*, *lêrnôn*.

Tot deze klasse behooren ook oe. *ceallað*, on. *kallað* v. Firlinger, *Kuhn's Zschr.* 27, 190 = skr. *gr-ṇâ-ti* (wt. *gir*); ohd. *follôt* 'hij vult' = skr. *pr-ṇâ-ti*; oe. *hleonað*, ohd. *hlinêl* = lat. *clî-nâ-t* (maar gri. *κλίνω* Osthoff, *Morph. Unters.* IV, 39). Volgens Osthoff, t. a. p., behooren hiertoe ettelijke zwakke werkwoorden met een dubbelen medeklinker aan 't eind van den stam: ohd. *locchôn*, *zocchôn*, *lêcchôn* uit idg. *luk-nâ-mi*, *duk-nâ-mi*, *ligh-nâ-mi?*

En daaruit heeft Osthoff te recht de gevolgtrekking gemaakt dat de *m* in ohd. *salbô-m*, *habê-m* een overblijfsel is van de oude sterke vervoeging op *-mi* (*P.-Br. Beitr.* 8, 298). Ecnige praesentia die in andere dialecten op *-nâ-mi* uitgaan, hebben zich in 't Germaansch bij 't gewone type aangesloten: vgl. ohd. *bindan*, *wëban*, *zëran* met skr. *badh-nâ-mi* (zd. evenwel *bandâmi*), *ubh-nâ-mi*,

dr-ṅá-mi; omgekeerd is opmerkelijk oe. *hlosnian*, tegenover skr. *grôśámi*.

4) Van de 5^e klasse in 't Sanskrit (*-nô-mi*, *-nu-más*; vgl. gri. *δείκνυμι*) heeft het Germaansch geen zeker voorbeeld bewaard. Met skr. *dhṛś-ṅó-mi* komt misschien overeen mndd. *darn Höfer*, *Germ.* 23, 3; wellicht mag men met skr. *va-nv-ánti* (: *vanómi*) got. *winnan* en met skr. *riṅvanti* (: *ri-ṅó-mi*) got. *ri-um-an* vergelijken. Bij andere werkwoorden vindt men verbuiging naar 't hoofdtype terwijl andere dialekten vormen met *-nu-* hebben: got. *teiha*, gri. *δείκνυμι*; got. *frivsa*, skr. *pruś-ṅó-mi*; got. *steiga*, skr. *stighnómi*.

Zwak geworden is oe. *earnian*, ohd. *arnôn*, tegenover gri. *ἄρ-νυ-μαι* 'ik verkrijg' (ook ohd. *lēcchôm*, uit *ligh-nu-*? vgl. gri. *λιχ-νύ-ω*). Mogelijk is de klasse met praesens op *-νυμι* in 't Germaansch toegetreden tot die met praesens op *-νῆμι*, omdat in dat dialekt beide in 't meervoud uitgingen op *-num*, *-nuþ*, met *u* in 't midden.

5) Van de 7^e klasse in 't Sanskrit is in 't Germaansch even weinig met zekerheid over als in 't Grieksch en Latijn. In plaats van skr. *bhi-ná-dmi*, *bhi-n-dánti* (lat. *findo*) heeft het Germaansch, naar 't hoofdtype, got. *beita*; eveneens i. pl. van skr. *vṛṇájami* (wt. *vṛj*) got. *waírpa*; i. pl. van skr. *riṅcmi* (lat. *linquo*) got. *leilva*; i. pl. van skr. *prṅcmi* (ook *prñcámi*) got. *filha*; i. pl. van skr. *unábhmi* ohd. *wēban*. —

6) Eene afzonderlijke bespreking vordert het verbum substantivum in 't Germaansch. De vormen van dat werkwoord komen, evenals de verwante vormen in de overige Indogermaansche dialekten, van een wortel *es* met praesens op *-mi*. In 't enkelvoud van den indicatiëf bestonden in 't Indogermaansch *ésmi* — *ési*, voor *éssi* (skr. *ási*, zd. *ahi*, gri. *εί* Hübschmann, *Kuhn's Zschr.* 26, 606) — *ésti*; got. *im*, *is*, *ist* zijn daaruit regelmatig ontstaan. In 't Westgermaansch vermengden zich daarmee de Germaansche vormen *biju*, *biz*, *bîð* (= lat. *fit*, oi. *bíu*) = oe. *beó*, *bis*, *bîð* (met de gedeeltelijke klinkerverkorting der enclitica); vgl. ohd. *bist* (met de *t* der praeteritopraesentia Braune, *Ahd. Gr.*, § 379, a. 1); en uit die vermen- ging van *biju* en *im* kan men osa. *bium*, ohd. *bim* verklaren. De 3e persoon mv., die in 't Gotisch was *sind*, uit idg. *senti*, zonder klemtoon (skr. *sánti santi*; gri. *ἴσι*, voor **ἔντι*), is in 't algemeen Germaansch gebleven (got. oe. *sind*, ohd. *sint*); voor den 1^{en} en den 2^{en} pers. mv. moet men germ. **izum*, **izuð* (uit *smé*, *sathé*, uit idg. *smé*, *sthé*) onderstellen, en de Oudhoogduitsche vormen *b-irum*, *b-irut* laten zich verklaren uit de vermen- ging dier vormen met den genoemden stam *bija-*, volgens H. Kern, *Taal- en Lettb.* 5, 89. De Gotische vormen *sijum*, *sijuþ* zijn niet verklaard. Oe. *eurt*, *arð* (§ 43),

mv. *earon*, *arun* zijn ontstaan uit oorspronkelijk germ. *ar-þ(a)*, *arun(þ)*, die Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 25, 595, met lit. *yrà* 'is' (eigenlijk 'existentia') in verband brengt. Over den optatief zie men § 44. De infinitief die erbijhoort, is algemeen germ. *wēsan* (skr. *vāsana-m*, wt. *vas*), maar in 't Oudengelsch ook *beón*, uit **bijan*. Ook de overige vormen worden aangevuld door *wēsan*. De volgende lijst geeft een overzicht van de vormen die in 't oorspronkelijk Westgermaansch bestonden.

Enkelvoud.			Meervoud.		
<i>im</i>	<i>biju</i>	—	<i>irum</i>	<i>bijom</i>	<i>arum</i>
<i>is(t)</i>	<i>bīs(t)</i>	<i>arþ</i>	<i>irud</i>	<i>bīþ</i>	<i>arup</i>
<i>ist</i>	<i>bīþ</i>	—	<i>sind</i>	<i>bijand</i>	<i>arun.</i>

§ 37. 't Perfectum.

't Perfectum der Indogermaansche talen heeft reduplicatie en bezit een afwisselend accent, wat gepaard gaat met 'ablaut' in de wortellettergreep: skr. *bibhēda*, *bibhidús*; *bubódha*, *bubudhús*; gri. *πέποιθα*, *πεπιθύια*.

In 't enkelvoud vindt men den hoogsten klanktrap van den wortelklinker, terwijl de wortel oorspronkelijk den klemtoon had; in 't meervoud vindt men den laagsten klanktrap, terwijl de persoonsuitgangen den klemtoon hadden (de optatief sluit zich aan bij 't meervoud); maar alle vormen van 't perfectum komen van den wortel, niet van den praesensstam. Vgl. b. v. skr. praes. *kr-ṛó-mi*, perf. *ca-kār-a*, mv. *ca-kr-má*, *ca-kr-ús*; *bhindāmi*, *bhindānti*, perf. *bi-bhēda*, mv. *bibhidús*, enz. 't Germaansch volgt die Indogermaansche regels ten eerste hierin dat er, blijkens de Wet van Verner (*Kuhn's Zschr.* 23, 104), dezelfde verspringing van den klemtoon heeft bestaan, zooals uit niet twijfelachtige sporen aan den dag komt: juist in 't perfectum vertoont zich de 'grammatische wechsel' het duidelijkst: got. *þarf*, *þaurbum* — *aih*, *aigum*; ohd. *sneid*, *snitum*; *reis*, *rirum*; *zôh*, *zugum*; *kôs*, *kurum*, enz. Verder heeft 't Germaansch, evenals 't Indogermaansch, verschillende klanktrappen bij de wortellettergrepen met en die zonder klemtoon, d. w. z. 'ablaut': got. *bait*, *bitun* (skr. *bibhēda*, *bibhidús*); *baup*, *budum* (skr. *bubódha*, *bubudhús*); *warþ*, *wairþun* (skr. *vavárta*, *vavrtús*), enz.

Maar eigenaardig is het in 't Germaansch gesteld met de reduplicatie, en in dat opzicht wijkt ons dialect sterk van de oorspronkelijke Indogermaansche vormen af: in hoofdzaak mist het de reduplicatie: vgl. skr. *bibhēda* met got. *bait*, skr. *vavárta* met got. *warþ*, skr. *sasāda* met got. *sat*. Daarbij doet zich de vraag voor of

't Germaansch in dat opzicht onoorspronkelijk is, en dat is inderdaad het geval.

We moeten uitgaan van den opmerkelijken 'ablaut' in got. *sat*, *sētun* — *gam*, *qēmun*, die strijdt tegen de wet dat in 't meervoud de wortelklinker op den laagsten trap staat; men moet als oorspronkelijke Indogermaansche vormen verwachten *se-zd-ūt*, *gē-gm-ūt*, vormen die in de Oostindogermaansche talen ook werkelijk voorkomen. De *ē*-wortels met een enkelen medeklinker aan 't begin en 't einde vertoonen in 't Sanskrit en 't Zend veelal vormen zooals skr. *pa-pt-ima*, *ja-gm-imá*. Deze vorm met reduplicatie heeft naast zich een jongeren met *é* (**pētūt*, voor **pe-pt-ūt*; **sédūt*, voor **se-zd-ūt*). Gissingen hoe ver volgens de klankwetten de twee vormen zich regelmatig uitstrekten, vindt men bij Osthoff, *Perf.*, s. 1 ff. (vgl. idg. *wēr-*, on. *vár* 'lente', naast **uesr-*; lat. *vērus*, ohd. *wár*, uit idg. *wéro-*, bij ohd. *wēsan*; idg. *sídō*, uit **si-zd-ō*; idg. *penqēkmta*, gri. *πεντήκοντα*, uit oorspronkelijk *penqe-tkmta*). In 't Germaansch is de vorm met reduplicatie geheel verloren gegaan en de vorm met *ē* de eenige geworden (got. *qēmun*, *nēmun*, *gēbun*). Er was dus een tijd waarin b.v. *gegóme*, *gēmūt* — *sesóde*, *sédūt* bestonden, en men kan zich voorstellen dat eerst het schijnbaar ontbreken der reduplicatie in zulke meervoudsvormen invloed heeft geoefend op 't enkelvoud, zoodat *góme*, *gēmūt* — *sóde*, *sédūt* = got. *gam*, *qēmun* — *sat*, *sētun* zijn ontstaan; en dat vervolgens die vorm zonder reduplicatie regel is geworden bij alle werkwoorden met den 'ablaut' met *ē* (*hait*, *bitum*—*bauþ*, *budum*—*warþ*, *waúrþum*).

De germ. *ē* van ohd. *tātun*, osa. *dādun* is de lange klinker der reduplicatie: idg. oorspronkelijk *dhē-dh-ūt*, maar ook *dhe-dh-ūt* (= osa. *dedun*). Beide vormen zijn ook belangrijk omdat daarin geen wortelklinker voorkomt.

Waarschijnlijk is de reduplicatie oorspronkelijk alleen afgefallen indien enkelvoud en meervoud zich door 'ablaut' onderscheidde. Dit was echter geenszins altijd het geval. Het is nog niet voldoende verklaard waarom 't Germaansch in uitgebreide reeksen geen 'ablaut' in 't perfectum heeft: got. *fór*, *fórum* — *hathald*, *haihaldum* — *hahait*, *haihaitum* — *lailót*, *lailótun*, enz. Heeft het perfectum geen 'ablaut', dan heeft het altoos reduplicatie, uitgezonderd in de kortlettergrepige werkwoorden zooals *fáran*, *sákan*, *sláhan*.

Diensvolgens zijn de Germaansche perfecta gesplitst in perfecta met 'ablaut' maar zonder reduplicatie (alleen *ē*-'ablaut'), perfecta zonder 'ablaut' of reduplicatie (*fór*, *fórum*), en perfecta met reduplicatie maar zonder 'ablaut'.

Ten opzichte van 't praesens vertoont het perfectum 'ablaut' bij

de *ě*-wortels (ohd. *uēman*, *nam* — *wērdan*, *ward*; got. *lētan*, *lai-lôt*). Van de werkwoorden met *ǣ* vertoonen slechts die met *a* in eene korte wortellettergreep 'ablaut' (*faran*, *fôr*); alle overige niet, dus got. *haldan*, *haihald* — *haitan*, *hathait* — *aukan*, *aiauk* — *krôpan*, *kraikrôp*.

Omtrent de redenen waarom de klasse zooals got. *haldan*, *haihald*, *haihaldum* in 't perfectum zelf geen 'ablaut' bezit, kan men uit 't Germaansch alleen niets gewaarworden. Osthoff is van Indogermaansch standpunt op 't vermoeden gekomen dat in 't enkelvoud van 't perfectum idg. *ǵlx* is verkort tot germ. *ǵlx* en dat het meervoud in 't Indogermaansch eene lange vokalische *!* had. Men zou dan moeten aannemen dat werkwoorden zooals got. *hlaupan*, *haitan*, *krôpan* hun 'ablaut' in 't perfectum hadden laten varen naar 't voorbeeld van got. *haihald*, *haihaldum*. Waarschijnlijk mogen oe. *reord* naast got. *vairôþ*, oe. *leort* naast got. *lailôt*, oe. *weôld* naast got. **wairwald*, oe. *weôlc* naast got. **wairwalk*, oe. *weôll* naast got. **wairwall*, oe. *weôp* naast got. **wairwôp* beschouwd worden als overoude dubbelen met 'ablaut' die elkander aanvulden. Men zou dan in 't oorspronkelijk Germaansch b. v. kunnen onderstellen *rérôd*—*rerdun*, *lélôt*—*lettun*, *wéwald*—*weuldun*, *wéwalk*—*weulkun*, *wéwall*—*weullun*, *wéwôp*—*weupun*. Daarentegen staan oe. *heôld*, *heôw* regelmatig voor *héhald*, *héhôw*.

Dat trouwens de onderscheiding tusschen praeterita met en zonder reduplicatie niet oorspronkelijk is, blijkt met eenige waarschijnlijkheid uit enkele verstrooide overblijfselen. Vgl. on. *sveipa*, praet. *sveip*; on. *hlaupa*, prt. plur. *hlupu*; got. *taitôk*, *taitôkun*, on. *tók*, *tókum*; got. *wôhs*, oe. *weôhs*; oe. *heôf*, bij *heôfan*; oe. *wóc*, *weóc*, bij *wæcnan* Sievers, § 392 a. 1; oe. *spón speón*; oe. *hleód* (*Beow.*), ohd. (*Gl. Ra.*) *gihliad* (tenzij men dit, mét Graff I, 63 en Holtzmann, *Altd. Gramm.* 254, als eene schrijffout moet beschouwen) en ohd. praet. *iar*, bij *erien* (partic. *giaran*), voor germ. **ôr*; oe. *janǵ* (*Beow.*), prt. van *janǵan*.

Om de vormen met *é* bij de perfecta met reduplicatie te kunnen verklaren onderstelt Hoffory, *Kuhn's Zschr.* 27, 596, eene verspringing van 't accent van de reduplicatie op de wortellettergreep (vgl. boven § 19), terwijl volgens hem in 't Oudnoorsch de reduplicatie regelmatig verdwijnt, en in aansluiting daaraan stelt Holt-hausen, *Kuhn's Zschr.* 27, 619, got. *satzlêp* = ohd. *sliaf* 'sleiep', waardoor het mogelijk wordt ohd. *blia*, *lia*, enz. naar analogie te verklaren.

Ten slotte moeten we nog een voornaam punt bespreken waardoor de speciaal Germaansche vorming van 't perfectum wordt bepaald:

in 't Germaansch heeft 't praesens, als voornaamste tijd, op den stam van 't werkwoord invloed geoefend en in 't bizonder op den stam van 't perfectum, welke oorspronkelijk alleen van den werkwoordsstam afhing. Bewaard gebleven zijn nog: got. *fruthnen*, *frah* — *standan*, *stôþ* — *keinan*, part. *kijans* — ohd. *wahinnen*, *ruoh* — *bacchan*, *buoh* — oe. *onwæcnan*, *onwóc*; maar overal elders bestaat de neiging den nazaal van 't praesens in den wortel over te brengen; vandaar oe. *friznan*, *fræzn*; mhd. *standen*, *stuont*; *kinen*, *kein*. De neiging daartoe was reeds aanwezig in den oorspronkelijk Germaanschen tijd, zooals, volgens de bespreking in § 35, blijkt uit de algemeen Germaansche werkwoordsstammen *brinn-*, *rinn-*, *skîn-*, *þresk-*, *wask-*, *fleht-*. Daardoor heeft 't perfectum zijn oude eigenaardige verschillen met 't praesens verloren; en daar de klinker van den stam van 't praesens bijna geregeld op den tusschentrap was komen te staan, kwam de 'ablaut' steeds duidelijker op den voorgrond als 't kenmerk dat de vormen van een werkwoord van elkander onderscheidde. Terwijl 't Grieksch en 't Latijn de oude praesensstypen bewaarden en den 'ablaut' slechts in een beperkt aantal gevallen toepasten, liet het Germaansch weliswaar de reduplicatie van 't perfectum varen, maar kenschetste dat perfectum juist door den 'ablaut' voldoende; en waar de 'ablaut' zich niet ontwikkelde, verbleef aan de oude reduplicatie de taak den stam van 't praesens en dien van 't perfectum te onderscheiden.

Aan den anderen kant kan men evenwel ook niet ontkennen dat het perfectum dikwijls zijn invloed heeft laten gelden op de overige vormen van een werkwoord: de wijze waarop een praesens tot het gewone type is gekomen, is vaak slechts te verklaren uit invloed van 't perfectum. Wanneer we b. v. voor skr. *riṅḍkti* in 't Germaansch *lihwid(i)* vinden, moeten we de mogelijkheid toegeven dat 't perfectum *laihwe*, *li(g)wunþ* mede van invloed is geweest op de vorming van een nieuw praesens naar 't gewone type, volgens bekende voorbeelden. En zóó zal de vast geregelde verbale 'ablaut' in 't Germaansch wel dikwijls zijn ontstaan.

§ 38. De Aorist.

1) Aoristen komen voor met en zonder augment en dat was waarschijnlijk reeds in den oorspronkelijk Indogermaanschen tijd het geval. Ze worden verdeeld in aoristen en imperfecta. 't Augment is bewaard gebleven in germ. *ijjé(ð)*, uit den Indogermaanschen aorist *é-yé-t* 'hij ging' (skr. *á-yâ-t*); vgl. got. *iddja* volgens de verklaring in *Q. u. F.* 32, 124; *Kuhn's Zschr.* 24, 432 (got. *iddjê-dun* = oe. *eódun* ten Brink *Zschr. f. dtsh. Alt.* 23, 65; maar

mhd. *gie* 'ging' bij Mahlow 139, anm. zou alleen dan kunnen beantwoorden aan got. *idja*, onder invloed van *gân*, als het *gie* was). Geen augment heeft 't imperfectum met reduplicatie idg. (*é*)*di-dhê-n*, waaraan volgens Bezzenberger (*Zschr. f. dtsh. Phil.* 5, 475) ohd. *të-ta*, oe. *dide*, uit germ. *di-dô-n* (vgl. gri. *τιθημι*, als ook skr. *dâ-dhâ-mi*) beantwoordt. — Een imperfectum zonder augment is wellicht oe. (*Beow.*) *janz*. — Voor overblijfsels van een sigmatischen aorist zonder augment houdt men ohd. *scri-run* 'zij schreeuwden', bij *scrian* (got. **skri-zun*), en eenige soortgelijke vormen (*Kuhn's Zschr.* 1, 573; 25, 599); en Osthoff, *Perfekt* 398 verklaart osa. ohd. *wissun* uit idg. *wit-sút*, dat dan een oude *s*-aorist zou zijn. — Aoristen op *-ém* zonder augment zijn volgens Möller, *Engl. Stud.* 3, 161, misschien on. *olla*, *frôra*, *kora* en oe. *funde* (*Hel.* 2017 *-funda*).

2) Terwijl we in 't Germaansch in de opgenoemde vormen slechts karige overblijfselen hebben van uitgestorven Indogermaansche typen, is één aoristtype in 't Germaansch bijzonder vruchtbaar, terwijl we toch buiten dat dialect niet met zekerheid overeenkomstige vormen kunnen aanwijzen. Het is het type der zwakke praeterita, meestal gekenmerkt door eene *d*. De vervoeging van dat type sluit zich aan, wat de persoonsuitgangen in 't enkelvoud betreft, bij den aorist (Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* 1, 202), niet bij 't eigenlijke perfectum. De oorspronkelijke vormen waren *-dô-m* (run. *tawidô*, ohd. *salbôta*, oe. *salfode*), *-dês* (got. *-dês*), *-dê(ð)* (got. *-du*); dat daarbij een 'ablaut' *ô : é* plaatshad, wordt ook bewezen door ohd. *suohtôs* 'gij zocht' en alem. *suohtôn* 'wij, zij zochten', volgens Kögel, *Zschr. f. Gymn.* 34, 407. De trap *é* komt, behalve in got. *-dês*, *-da* ook voor in on. *-der*, *-de*, alsmede in oe. *hýrdes(t)*, osa. *weldes*, ohd. *giminnerôdês* (zie boven § 30, 1). Daarnevens bestond als laagste trap van den 'ablaut' *-du* (met *u = idg. ə*) in ohd. *suohtun*, oe. *sóhtun*, enz.

Zonder twijfel diende dat element *-dô : -dê : -du* reeds in Vóórgermaanschen tijd ter vorming van een aorist en werd het toen zoowel bij wortelwerkwoorden als bij afgeleide gebezigd. De Vóórgermaansche vorm was waarschijnlijk *-tô : -tê : -ta*; op *t* schijnt te wijzen got. *kunþa*, uit *gú-tét*, en vermoedelijk ook on. *olle* 'regeerde', uit *wilþé(d)*, *wl-tê-t* (vgl. *val-da*, volgens § 35, 6) behoorende bij lat. *val-eo*).

Met den 'ablaut' in 't suffix *dô : dê : du* ging, volgens Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 562, in 't oorspronkelijk Germaansch ook 'ablaut' in den wortel gepaard; vandaar dan de dubbelen oe. westsa. *sceolde*, *wolde*, *dorste* — noordhumbr. *scalde*, *walde*, *darste*; osa. *warahtha*, ohd. *worahtha*; osa. ohd. *mohta*, got. *mahta*. Voorts blijkt dat men

afwisseling van accent moet aannemen (Sievers, ald.): vandaar got. *kun-þa* (maar *munda*), uit *gú-tê-t*; on. *olle*, uit *uł-têt*. Misschien mag men, met Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 563, daaruit ook den 'grammatischen wechsel' verklaren die plaatsheeft tusschen got. *hausjan*, *nasjan*, *þahan*, *laisjan* aan den eenen en ohd. *hórren*, *nerien*, *dagên*, *lérren* aan den anderen kant, en dien men ook in andere, door Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 147 opgenoemde gevallen aantreft.

3) De behandelde soort van aoristen zonder augment komt bij 't sterke werkwoord in 't Germaansch zeer weinig voor: zij hebben 't veld geruimd voor de perfectata met reduplikatie, en zijn bij de wortelwerkwoorden alleen gebleven indien deze ook een participium op *-to* hadden: geen Germaansch werkwoord welks participium uitgaat op *-no*, heeft een aorist op *-dó*. We kunnen, volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 136 ff., de volgende categorieën onderscheiden:

a) Bij praesentia op *-jō* (§ 35) behooren de volgende aoristen: got. *bauhta*, *waurhta*, *þuhta*, *þahta*, *brúhta*, ohd. *hog-ta*, *forah-ta*, osa. *sóhta* = oe. *sóhte*, [mndl. *sochte* V.].

b) Niet bij praesentia op *-jō* behooren got. *bráhta*, bij *briggan*; ohd. *bigonta*, bij *biginnan* (vreemd zijn daarbij de toch waarschijnlijk overoude Oudhoogduitsche participia *brungan*, *bigunnan*); got. *bráhta*, vgl. wgerm. *brúkan* Paul, t. a. p. 149.

c) Hier komen eenige zwakke praesensvormen in aanmerking. Geen sterk praesens komt voor bij de volgende werkwoorden: osa. *wëkkian*, oe. *wëcce*, praet. osa. *wahta*, oe. *weahte*, en oe. *þeccc*, praet. *þeahte* (*wakjan* en *þakjan* zijn kauzatiefvormen); oe. *róhte*, *sealde*, *tealde*, enz.; vgl. voorts de zwakke werkwoorden osa. *hebbian*, *hab-da* (oe. *hafde*); osa. *seggian*, *sagda* (oe. *sæzde*); osa. *libbian*, *libda* (oe. *lifde*) Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 144; ohd. *fardolên*, praet. *fardulta* Kögel, ald. 9, 520; osa. *lagda*, *satta* enz. zijn zeker zeer jonge analogievormen Möller, ald. 7, 479. In 't Oudengelsch vindt men nog veelal praeterita zonder tusschenklinker bij zwakke werkwoorden, die ten deele oorspronkelijk zeker sterke wortelwerkwoorden waren: *tealde*, *sealde*, *reahte*, *cweahte*, *dreahte*, enz., bij *tellan*, *sellan*, *reččean*, *cweččean*, *dreččean*. Over ohd. *missen*, *missa* zie men Sievers, *Gött. Gel. Anz.* 1880, 414.

d) Verder komen in aanmerking alle praeteritopraesentia (opmerkelijk is got. *aihta*, oe. *áhte*, naast 't oude participium *aigana-aigina*).

4) De afgeleide of zwakke werkwoorden, wier participium in 't Indogermaansch uitsluitend op *-to* uitgaat, hebben in 't Germaansch een aorist op *-tō* ontwikkeld, ter voorziening in 't gemis van 't perfectum, dat zij, voor zoover we weten, in de oorspronkelijke Indogermaansche taal niet bezaten. Daarbij gaan participium

en aorist altijd samen: ohd. *nerita*, *ginerit*; *salbôta*, *gisalbôt*, enz. En, aangezien 't perfectum der zwakke werkwoorden eene late sekundaire schepping is, is er bijna geen twijfel aan of 't gelijktijdig bestaan van een sterken aorist en een participium op *-to* in *worhtô(n)*, *worhta-*; *kunþô(n)*, *kunþa-*, enz. was de aanleiding tot de vorming van gelijksoortige aoristen bij de zwakke deelwoorden zooals got. *nasips*, *salbôþs*, enz.

§ 39. Werkwoorden met opgeschoven verleden Tijd.

In 't oorspronkelijk Germaansch zijn, naast 't algemeen Indogermaansche praeteritopraesens **wôida*, **wôittha*, **wôide*, 3^e pers. mv. **widút*, eenige andere gevormd, waarvan de verwante talen geen spoor vertoonen. De bedoelde werkwoorden zijn got. *kann*, *þarf*, *gadars*, *skal*, *man*, *mag*, *ganah*; *gamôt*, *ôg*; *aih*, *lais*; *daug*; ohd. *an*. Alle verbinden met een vervoeging als perfectum de beteekenis van een praesens en bezitten *dê- dô-*aoristen om 't perfectum uit te drukken. De ontwikkeling dezer groep is, ten deele althans, verklaarbaar uit § 36. De oude Indogermaansche praesentia op *-mi* vielen namelijk in 't Germaansch in eenige vormen samen met vormen van 't perfectum zoodra de reduplicatie niet meer de rol van kenmerk voor 't perfectum speelde; in de eerste plaats vielen de optatieven samen. Germ. **durz-î-* (got. *gadaúrsei-*) kan een echt Germaansch perfectum zijn, maar men mag het ook houden voor den optatief van een praesens op *-mi*, vooral daar van den wortel *dhṛš* in 't Sanskrit vormen naar de 2e praesensklasse voorkomen. Got. *kun-nu-m* kan men, als identiek met skr. *jâ-nî-más*, bij *jâ-nâ-mi* (skr. wt. *jâd*), van een Indogermaansch echt praesens *gṇ-nâ-mi*, mv. *gṇ-nâ-més* afleiden. Dat ndd. *darn* (konj. *dürne*) oorspronkelijk een praesens is, wordt, volgens Höfer, *Germ.* 23, 3, bewezen door skr. *dhṛš-ṇó-mi*; skr. *dhṛš-ṇu-más* = got. **daúrznun*, osa. **durnum*. Ook ohd. *an-unnun* (misschien oorspronkelijk germ. **unz-nu-m*, wt. *ans* in *ans-ti* 'genade'?) is vermoedelijk oorspronkelijk een praesens, blijkens de dubbele *n* zooals in ohd. *kan*, *kunnum*. Ohd. *dursun*, uit **þurpun*, vertoont *p* = *pp* = *pn*: oorspronkelijk *þyp-nu-* (oind. *þyp-ṇó-mi*); het staat tot got. *þarf*, *þaúrþun* gelijk ndd. *darn* tot got. *gadars*. Met germ. *aigan* vergelijkte men 't *mi*-praesens in 't Sanskrit *îçá*, hoewel dit een vorm van 't medium is. Men lette bovendien op de volgende participia met praesenssuffix: got. *witands* (maar skr. *vid-uš-* = got. *weitwôds*), got. *kunmands* = skr. *jâ-nánt*, got. *magands*, *skulands*, *þaúrþands*.

Indien men de Germaansche praeteritopraesentia op die wijze beschouwt (vgl. ook oslow. *věmi* 'ik weet'), kan men daarmee de

praesensbeteekenis b. v. van *kunnan*, *durzan*, enz. verklaren. Daardoor wordt tevens verklaarbaar hoe 't Germaansch verscheidene werkwoorden heeft geschapen en ontwikkeld van het type *wait*, welk verbum nog bovendien wellicht als model heeft meegewerkt. En al slaan we met onze verklaring van de Germaansche praeteritopraesentia uit oude praesentia van het type op *-mi* (got. *magan* is volgens Mahlow 166 te vergelijken met oslow. *mogu*, voor **mogh-mi*?) den spijker op den kop, dan is daardoor nog de mogelijkheid niet uitgesloten dat b. v. got. *man*, met lat. *memini* en gri. *μῆνορα* (mv. *μῆναμεν*), oorspronkelijk een echt perfectum is; bij got. *aigan* is dat zelfs misschien waarschijnlijk, om 't oude participium perfecti ondd. *éxo* (uit *aig-us-o*?). En lat. *ôdi*, *novi*, *memini* en gri. *ῥοιχα*, *μῆνορα*, *γέγορα*, *δῆιδω*, skr. *cikêta* 'ik weet' bewijzen dat er in den oorspronkelijken Indogermaanschen tijd wellicht meer echte praeteritopraesentia zijn geweest dan alleen 't reduplikatielooze *oïða*, skr. *vêda*, en wel met reduplikatie.

§ 40. De Naamwoordelijke Vormen der Werkwoorden.

1) Het eerst heeft 't Germaansch de PARTICIPIA PERFECTI ACTIVI verloren: slechts een paar zijn er, als zelfstandige naamwoorden, bewaard gebleven, waarin 't Indogermaansche suffix *-äs*: *-wôt* zich nog vertoont. Tot de praeteritopraesentia behooren als alleen overgebleven vormen van eene vroeger bestaande soort: got. *þai bêrusjôs* 'de ouders' (oorspronkelijk waarschijnlijk alleen in vrouwelijken vorm: **bhêrúsi* 'de gebaard hebbende'); got. *weitwôd-* 'de getuige', uit idg. *weidwôt* = gri. *ιδωρ*- Bühler, *Or. u. Occid.* 2, 341 (skr. *vid-uš-*), eigenlijk 'wetende'; en ondd. *éxo* 'eigenaar' (Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 447), voor **ég-sio*, oe. *érsa*. Dat in historischen tijd de praeteritopraesentia alleen tegenwoordige deelwoorden vormen (got. *kunnands*, *magands*, als ook *witands*, *munands*, *aigands*) laat zich daaruit verklaren dat het praesens dier klasse van werkwoorden oorspronkelijk ook den vorm van een praesens had. Vgl. ohd. *trun-kan*, [ndl. *dronken* V.] 'potus'.

2) De PARTICIPIA PRAESENTIA, in 't Indogermaansch gevormd door achtervoeging van *-nt-*, gaan in 't Germaansch uit op *-nd-*, ook indien zij, later, als zelfstandige naamwoorden dienstdoen. Ze worden verbogen als konsonantstammen, tenzij ze later overgaan tot de zwakke deklinatie of de *ja*-stammen. Zelfstandig gebruikte tegenwoordige deelwoorden die de konsonantische verbuiging hebben, zijn b. v. got. *frijônds*, *fijands*, oe. *wizend*. Het daarbij behorende vrouwelijk, in 't Indogermaansch uitgaande op *-nt-î-* (acc. *-nt-yâm*)

is in 't Germaansch oorzaak geweest dat de deelwoorden in de dialekten — toen de konsonantische verbuiging ongebruikelijk werd — als *ja*-stammen werden verbogen: got. *giband-ei* vr., evenals ohd. *nēmanti* en oc. *zifende*.

3) De AORIST op *-do: -dē* heeft geen PARTICIPIUM gevormd. — Of de aoristen met augment, die in 't Germaansch volgens § 38, 1) sporen hebben achtergelaten, deelwoorden bezaten, is niet zeker, daar de in aanmerking komende voorbeelden ook bij praesentia op *-mi* kunnen behooren: got. *digands* Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 19, 268; *Anz. f. dtsh. Alt.* 6, 125 (*Q. u. F.* 32, 107).

4) Van de PARTICIPIA PASSIVI is het tegenwoordige (op *-meno*) geheel teloorgegaan, zonder zekere sporen, welke ook, achter te laten. De Indogermaansche verleden deelwoorden daarentegen op *-to*, *-no* hebben zich in 't Germaansch zelfstandig uitgebreid.

a) 't Suffix *-to* behoort in alle Indogermaansche talen bij de afgeleide, of zwakke, werkwoorden, en als zoodanig komt het ook algemeen in 't Germaansch voor: vgl. got. *salbōþs*, *nasibþs*, *habaiþs* met skr. *damitá*, *tršitá*, enz. of met lat. *amátus*, *audítus*.

b) Hetzelfde suffix vindt men in 't Germaansch bij die sterke werkwoorden welke in plaats van 't perfectum een aorist met dentaal bezitten: vgl. got. **bráhts*, bij *bráhta*; *waurhts*, bij *waurhta*; *bauhts*, bij *bauhta*, enz.; zie blz. 137.

c) Om dezelfde reden hebben de praeteritopraesentia deelwoorden op *-to*, maar met de beteekenis van adjektieven: got. *kunþs*, *þairfts*, *skulds*, *mahts*, *binauhts*.

d) Het meest verbreid is *-to* als suffix van de wortels van sterke werkwoorden in enkele adjektieven die niet meer in verband staan tot hunne werkwoorden of wier werkwoorden niet meer in gebruik zijn. Voorbeelden vindt men *Stammbildungslehre*, § 221 ff.

e) Eindelijk komen deelwoorden op *-to* voor in den zin van Grieksche verbale adjektieven op *-ro*: vgl. got. *unatgáhts* 'ontoeganke-lijk', **unsahts* 'onbetwistbaar'.

5) Terwijl 't suffix *-to* in 't Germaansch veel aan verbreidheid heeft verloren, is ten koste daarvan 't suffix *-no* meer gebruikelijk geworden; 't eerste komt bij de voornaamste klasse der sterke werkwoorden in 't geheel niet meer voor en 't laatste is regel in de Germaansche sterke conjugatie, zooals 't eerste in de zwakke.

a) In zijn kortsten vorm *-no* komt 't suffix alleen voor in enkele adjektieven: vgl. *Stammbildungslehre*, § 227; 228.

b) De gewone vorm is *-ana*, uit idg. *-ono*: vgl. got. *gibans*, ohd. *gigēban*, en vooral got. *w-ans* = skr. *ú-na* Osthoff, *Morph. Unters.* IV, 369.

c) Een meer zeldzame vorm *-ina*, uit idg. *-eno* zit in eenige adjektieven, zooals got. *fulgins*, *gafulgins* 'verborgen'; oe. *ázen* (naast *ázen*), [nndl. *eigen* V.]; voorts oe. *cymen* 'gekomen'. 't Friesch heeft in zulke vormen meermalen 'umlaut'. Vgl. ook on. run. *haitinaR*.

6) Verbale adjektieven die MOGELIJKHEID of NOODZAKELIJKHEID te kennen geven, zijn, naar 't schijnt, in historischen tijd in 't Germaansch niet meer gevormd. In den oorspronkelijk Germaanschen tijd konden er gemaakt worden door achtervoeging van *-i*, *-ni* of *-ti*, maar die scheppingen werden vervolgens adjektieven die zich in beteekenis verwijderden van de daarbij hoorende werkwoorden. Alleen van 't suffix *-i* is een ruim gebruik gemaakt, in 't Oudnoorsch: *driépr*, *étr*, *siétr*, *kvémr*, *gétr*, *sérr*, enz. staan nog klaarblijkelijk in verband met de werkwoorden *drepa*, *eta*, *sitja*, *koma*, *geta*, *sverja*, enz. 't Westgermaansch bezigt zulke vormen nagenoeg uitsluitend als adjektieven: vgl. ohd. *chuon-i*, *antfengi*, *antnami*; oe. *zedéfe*, bij *zedafan*; *brýče*, bij *brúcan*; *onséze*, bij *onsézan*. Is 't woord samengesteld met een voorvoegsel, dan is 't verband met 't werkwoord nauwer gebleven: vgl. oe. *yþfynde*, *orþéate* (*áztan*), got. *unandsóks* 'onbetwistbaar', *unqéþs* 'ouuitsprekelijk', *andanéms* 'aangenaam', *andaséts* 'afschuwelijk', osa. *unfódi* 'onverzadelijk', on. *auðsé-r*, *tilték-r*, *auðskiépr*, *auðfengr* Schlüter, *ja-Suffix*, s. 8 ff.

7) Met het suffix *-ni* vindt men alleen adjektieven, die hunne verbale beteekenis hebben verloren: ohd. *skó-ni* 'schoon' (eigenlijk 'aanzienlijk', bij *scouwón*), *tarni* 'heimelijk' (bij me. mndl. *dāren*), *gruo-ni* 'groen' (bij oe. *zrówan* 'groeien') *Stammbildungslehre* 239.

8) Minder duidelijk zijn de voorbeelden van *-ti* als oud suffix van adjectiva verbalia: *Stammbildungslehre*, § 233.

9) Adjectiva verbalia op *-alo*, *-olo* die eene NEIGING te kennen geven, komen in 't historisch Germaansch voor, b. v. got. *sukuls* 'twistziek', *slahuls* 'tot slaan geneigd', (*skapuls*, bij *skapjan*), oe. *hlaʒol* 'lachlustig', *swicol* (*ficol*) 'graag bedriegend', *forʒitol* 'vergeetachtig', *slápol* 'slaperig', ohd. *sprungal* 'springlustig' *Stammbildgsl.* 192.

10) De Germaansche INFINITIEF op *-an* (got. *baíran*, *nasjan*, enz.) is ontstaan uit een ouden accusatief op *-ana-n* = vóórgerm. *-ono-m* Zimmer, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 19, 434. Waarschijnlijk zijn de Oudiersche infinitieven *blegun* 'melken' (uit **mlgono-m*), *lécan* 'laten' (uit **leiqono-m*) gelijk aan de Oudhoogduitsche *melchan*, *líhan*; en met got. *ítan* 'eten' wordt gri. *íðavón*, skr. *ádana* onz. 'spijs, voer' vergeleken. Met got. *bindan* vergelijkte men oind. *bándhana* onz. 'het binden', met got. *sítan* oind. *ni-śádana* onz., met *filhan* oind.

upapārcana, met got. *leikvan* oind. *récana* onz.; vgl. voorts onzijdige nomina verbalia in 't Sanskrit zooals *pārcana*, *vimócana*, *jívana*, *hávana*, *sávana*, enz.

Dat de opgegeven verklaring van den Germaanschen infinitief juist is, is waarschijnlijk, aangezien in alle andere dialecten de infinitieven sekundair uit nomina verbalia zijn ontstaan ('t Germaansch vertoont trouwens niet het geringste spoor van de overige infinitief-suffixen der Indogermaansche talen). We moeten opmerken dat — aangenomen de juistheid onzer verklaring — de infinitief oorspronkelijk volmaakt onafhankelijk was van den praesensstam, zoodat b. v. bij een praesens *siťjō* een infinitief *setan* hoorde, bij lat. *linguo* germ. *līhwan* en bij skr. *badhnāmi* germ. *bindan*. Maar in werkelijkheid hangt de vorm van den infinitief in 't Germaansch altijd samen met dien van den praesensstam; misschien zelfs heeft hij, doordat hij altoos op dezelfde manier werd gevormd, bijgedragen tot de ontwikkeling van 't gewone Germaansche praesensstypen, bij welke, volgens § 37, ook de vorming van 't Germaansche perfectum in 't spel zal geweest zijn.

§ 41. 't Zwakke Werkwoord.

't Germaansch onderscheidt vrij scherp twee werkwoordstypen die in de verwante talen minder sterk uiteenloopen. De oorspronkelijke Indogermaansche toestand schijnt de volgende te zijn geweest. Naast de primaire praesensklassen bestonden werkwoorden die in 't Sanskrit samen de 10^e klasse hebben opgeleverd; zij gingen in 't praesens uit op *-ějō*, *-ōjō* of *-ājō*, met accent op de tusschenklinkers *ě*, *ō*, *ā* of wel op den themavokaal *o*: *e*. Die werkwoorden waren meest sekundair, afgeleid van werkwoorden of van naamwoorden. Er zijn echter overal ook primitiva die op de gekenschetste wijze hun praesens konden vormen: uit niets blijkt dat afgeleid zijn werkwoorden als lat. *habet* (got. *habaiþ*), *videt* (got. *witaiþ*), *tacet* (got. *þahaiþ*), *silet* (got. *silaiþ*), *monet* (ohd. *manēt*), skr. *tulayati* (ohd. *dolēt*), en in 't Germaansch zijn waarschijnlijk niet sekundair werkwoorden als ohd. *habēn*, *dagēn*, *manēn*, *dolēn*¹⁾, *lēbēn*, *harēn*, *hlosēn*, *swīgēn*, *frágēn*, *luogēn*, of wel *spēhōn*, *mahhōn*, *scouwōn*, of *hōrren*; vgl. ook ohd. *wecchu*, *hrettu*, skr. *vájáyāmi*, *çratháyāmi*, werkwoorden die er uitzien als kauzatieven. Maar de meeste werkwoorden van die typen waren ongetwijfeld afgeleid. Over dever-

¹⁾ Voor 't primaire karakter dezer werkwoorden pleiten de daarbij hoorende verbale abstracta, zooals ohd. *gidult*, *lip*, als ook adjectiva verbalia zooals ohd. *scōni*.

batieven, inzonderheid kauzatieven, zie men § 42. De denominatieven vertoonen natuurlijk een weelderigen overvloed van verschillende stammen, daar de vorming van nominale stammen in 't oorspronkelijk Indogermaansch zoo welig tierde. De deverbatieven en de denominatieven waren ten deele onderscheiden door hun klemtoon. Maar dat onderscheid is van geen invloed geweest op den klankvorm dier werkwoorden in 't Germaansch. Uit Germaansche kenmerken zelf schijnt echter nog een andere afwisseling van den klemtoon te blijken: got. *bahan*, ohd. *dagên*; ohd. *frâhên*, *frâgên*; ohd. *hlosên*, on. *hlœra* 'luisteren'; ohd. *fêhôn* *fêgôn* 'toeien, reinigen'; daarbij behooren vermoedelijk ook got. *hausjan*, *nasjan*, *wasjan*, *laisjan*, *raisjan*, *drausjan*, *wrôhjan*, tegenover ohd. *hôrren*, *nerien*, *werien*, *lêrren*, *rêrren*, *trôrren*, *ruogen* Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 147. Eene gissing over den oorsprong van dezen 'grammatischen wechsel' bij zwakke werkwoorden deelt Sievers mee in *P.-Br. Beitr.* 9, 561.

Aanraking tusschen de *ja-* en de *ai-*konjugatie van 't Germaansch komt slechts weinig voor: vgl. got. *tamjan*, tegenover lat. *domâre*, gri. *δαμάω*; ohd. *harên*, tegenover got. *hazjan*; got. *hatan*, *hatjan*; ohd. *habên*, osa. *hebbian*; ohd. *sagên*, osa. *seggian*; ohd. *lêbên*, osa. *libbian*; ohd. *hogên*, oe. *hyczan*; ohd. *drôen*, oe. *fredzan*; ohd. *fiant*, naast got. *fjai-*; oe. *hettend* (got. *hatjan*), bij *hatian*, got. *hatan*; deze en andere voorbeelden vindt men bij Sievers, *Ags. Gramm.*, § 415; 416. Volgens Mahlow 13; 42, en Kôgel, *P.-Br. Beitr.* 9, 517, was 't oude paradigma dier zwakke werkwoorden op *-jan*, *-ajan* bij eene wet van synkope geregeld: 1^e pers. *habjô* (uit *habajô*) = osa. *hebbiu*, oe. *sezze*; 2^e en 3^e pers. *habais*, *haibaiþ* (*ai* = *aji*) = ohd. *habês*, *habêt*, enz.; mv. 2^e pers. *habaiþ* (ohd. *habêt*), uit **habajid* en *habajaþ* = osa. *hebbiad*, oe. *sezad*; de Oudsassische en Oudengelsche infinitieven *seggian*, *huggian* — *sezzan*, *hyczan* zijn vermoedelijk ouder dan de daaraan beantwoordende Oudhoogduitsche *sagên*, *hogên*.

Naast deze kortlettergrepige werkwoorden op *-(a)jan*, met 3^{en} pers. sg. op *-aiþ*, uit idg. *-ajô*, *-ajeti*, bestaat onder de groote menigte der zwakke werkwoorden met *ai* een ander type, in 't Indogermaansch uitgaande op *-êjô*. *ê* moet men waarschijnlijk aannemen b.v. in got. *arman*, *armaida*, om got. *armaiô* (*fuhêþs?*), gelijk Mahlow 149 beweert. De flexie dier werkwoorden komt in vele gevallen regelmatig met die van *hab(a)jan* overeen: vgl. got. *armais*, *armaiþ*, evenals *habais*, *haibaiþ*; andere vormen weer waren geheel verschillend; zie over de geheele kwestie Kôgel, *P.-Br.-Beitr.* 9, 516. Idg. *-âjô* en *-ôjô* zit in de denominatieven op *-ôn*: got. *salbôn*, bij germ.

salbô-; *karôn*, bij *karô-*; ohd. *klugôn*, bij *klaga* Amelung, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 21, 238. Over hun algemeen Germaansche vervoeging zie men inzonderheid Kögel, *P.-Br. Beitr.* 9, 505. Die vervoeging was de volgende: 1^e pers. enkv. *salbôjō* = oe. *sealfie*; 3^e pers. *salbôþ*, uit *salbô(j)iþ* = got. *salbôþ*, oe. *sealfuþ*, ohd. *salbôt*; 2^e pers. mv. *salbôþ* (got.), uit *salbôjiþ*, en *salbôjap* = oe. *sealfiad*; 3^e pers. enkv. opt. *salbôjai* = oe. *sealfte*, ohd. *salbôe*; 3^e pers. *salbôjain* = oe. *sealfien*, osa. *tholoian*, ohd. *salbôîên*; inf. *salbôjan* = oe. *sealfian*, osa. *tholoian*; tegw. dlw. *salbôjand-* = oe. *sealfiende*, osa. *wacoiande*.

De verba op *-jô* heeft het Germaansch in de gedaante van *jô*-werkwoorden; over de deverbatiieven zie men § 42. Als denominatiieven komen in aanmerking: afleidsels van adjektieven, zooals *fulljan*, *qiujan* 'vol, levend maken', uit **fulléjô*, **qiuwéjô*; ohd. *frêwen*, *fêsten*, *sterken*, *garawen*, enz.; voorts afleidsels van substantieven, zooals got. *nannjan*, *haurnjan*. Eenige werkwoorden op *-jan* behooren bij Germaansche *i*-stammen: got. *dailjan*, *wênjan*, *hrainjan*, *gamainjan* Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ¹, 183. Ten slotte moet nog worden vermeld dat ettelijke sterke werkwoorden door den invloed van de eene of andere analogie tot de zwakke vervoeging zijn overgegaan: vele voorbeelden vindt men in § 35 en 36.

De werkwoorden op *-jô* (= *-éjô*) hebben geregeld eene fakkatieve beteekenis: 'blij maken, een naam maken, losmaken', enz.

De beteekenis der werkwoorden op *-éjô* is meestal inchoatief: ohd. *fûlên* 'rot worden', *risên* 'rijp worden', *na_{5,5}ên* 'nat worden', *argên*, *weihhên* Jacobi, *Beitr.* 188. Andere zijn duratiieven (Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ¹, 185), zooals ohd. *sorgên*, *darbên*, *sca_mên*, *hangên*, *klébên*, enz.

§ 42. De Stamvorming der Deverbatiieven.

1) KAUZATIEVEN, in 't Indogermaansch uitgaande op *-éjô* (*-éjesi*, *-éjeti*, enz., met hoogsten klanktrap in den wortel, b.v. *sodéjô*, wt. *séd*; *loghéjô*, wt. *lēgh*; *bhoidéjô*, wt. *bhīd*; *bhoudhéjô*, wt. *bhūdh*, enz.). In 't Germaansch gaan ze uit *-jô* (voor ouder *-ijô*), waardoor ze veelal gelijken op de sterke praesentia die in § 35, 5) zijn behandeld. Dat hun accent oorspronkelijk overeenkwam met dat in 't Sanskrit (*sádáyāmi* = got. *satja*, *ádáyāmi* = ohd. *ezzu*), blijkt uit den 'grammatischen wechsel' dien zij met betrekking tot hunne grondwoorden vertoonen: germ. *hlōggjan*, *hungjan*, *nazjan*, *luidjan*, tegenover *hlahjan*, *hāhan*, *nēsan*, *līpan* Verner, *Kuhn's Zschr.* 23, 120. Oorspronkelijk werden de kauzatiieven gevormd van den wortel, zonder in 't minst afhankelijk te zijn van 't praesens; maar daarvoor levert 't Germaansch geen duidelijke bewijzen (overblijfsels

zullen we meteen aanwijzen). Integendeel, in 't Germaansch is 't kauzatief volmaakt afhankelijk van den praesensstam, die trouwens meestal werkwoordsstam is geworden: vgl. ohd. *sceinen* 'toonēn', van den wt. *skî*, door *scinan*; got. *brannjan*, van den wt. *bren*, door *brinnan*; got. *rannjan*, van den wt. *ren*, door *rinnan*; got. *kunnjan*, van den wt. *kun* (idg. *gan*, *gnô*), door *kunnan*. Een twijfelachtig overblijfsel van ouderwetsche vorming is got. *sandjan*, tegenover ohd. *sinnan* (uit **sentnô*, **sntnô*, onder invloed van *sinþ*, oi. *sét*?). Kauzatieven bij werkwoorden die in geschiedkundigen tijd alleen zwak worden vervoegd, doen oude sterke werkwoorden onderstellen: ohd. *swizzen*, bij *swizzen*; *wexen*, bij *wahhên*; *hleinēn*, bij *hlinên*; got. *usgaisjan*, bij *usgeisnan*; ohd. *lêrren*, bij *lêrnên* (§ 36, 3); let ook op got. *gatarhjan* (: skr. *darçáyâmi*), van den wt. *derk*. Eenige oude kauzatieven hebben enkel den vorm van kauzatieven, zonder ooit primitieve werkwoorden te hebben gehad: ohd. *wexku*, *hrëttu* = skr. *vájáyâmi*, *çratháyâmi*; oe. *þecce*, *þenne*, *ceþne* hebben de beteekenis van de werkwoorden waarvan zij in vóórhistorischen tijd zijn afgeleid (lat. *tego*, skr. *tanômi*, *jânâmi*).

Van de kauzatieven die van naamwoorden zijn afgeleid, vertoonen 'ablaut': ohd. *giwennēn*, bij *giwon* (on. *vanr*); oe. *fremman*, ohd. *frummen*; oe. *blendan*, bij *blind*. 'Grammatischen wechsel' hebben on. *viçja* 'heiligen', bij got. *weihs*; got. *gafahrjan*, bij *fagrs*; oe. *nêrgan* 'naderen', uit **nêgjan*, bij got. *nêlvs*; got. **ga-anþjan*, bij *andeis* Germ. 8, 1; got. *huggrjan*, bij *húhrus*; ohd. *scintēn*, bij on. *skinn* (uit **skinþa*). 't Meerendeel echter der denominatieven heeft noch 'ablaut' noch 'grammatischen wechsel' (germ. *lausjan*, bij *laus-*, got. *nêlvan*, ohd. *nâhen*; ohd. *chunden*; got. *weiþjan*, ohd. *wihen*). Opmerkelijk zijn voorts ohd. *irtêilen*, bij *úrteil*; *irfürren* (oe. *āfýran*), bij *úrfúr*; *irlouppen*, bij *úrloub*; *irlössen*, bij *úrlôsi*; *irmârren*, bij *úrmâri*; oe. *wiþstýllan*, bij *wiþersteall*; got. *andwáurdian*, bij *ándawaurdi* (maar oe. *ónlswerian*, ohd. *ántlingôn*, *ántwurten*).

2) INCHOATIEVEN (Egge, *American Journ. of Philol.* 7, 38), zooals got. *fullnan* 'vol worden', *andbundnan* 'losgaan', on. *kvikna* 'levend worden, herleven', oe. *druncnian* 'dronken worden'. In 't Gotisch werden ze gevormd door middel van *-nan*, *-nôda* = algemeen germ. *-anôn*, *-anôða*: *a* en *i* werden in 't Gotisch in drie- en meerlettergrepige woordvormen met een zwaren uitgang regelmatig gesykopeerd; vgl. *mikildúþs*, *gamaindúþs*, voor **mikiladúþs*, **gamainidúþs*; *kaupasta*, voor **kaupatida*; **ainnôhun*, voor **ainanôhun* of **aininôhun*; *huiþinô*, voor **huiþinô*; *jaindrê*, voor **jainadrê*; *auh-mista*, voor **auhumista*. De werkwoorden die in 't oorspronkelijk Germaansch uitgingen op *-anôn*, zijn afgeleid van 't participium

passivi op *-ana* (idg. *-ono* § 40, 5): vgl. got. *gaskaidnan*, *andlét-nan*, *ustuknan*, *usgutnūn*; daar komen bij affeidsels van adjektieven, zooals *gabliundnan*, *gaduupnan*, *ushauhnan* Braune, *Got. Gramm.*, § 194. Met got. *gabatnan*, *gafullnan*, *hauršnan*, *gawaknan*, enz. komen overeen on. *batna*, *fullna*, *þorna*, *vakna*, Zimmer, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 19, 416. Uit het Westgermaansch vergelijkte men oe. *éacnūn*, bij *éacn*; *druncnūn*, bij *druncen* (voorts *hafenīan*, *zedafenīan*, *ʒlitenīan*?), en *ʒefæstnūn*, *fátnūn*, welke laatsten van adjektieven zijn afgeleid.

3) INTENSIEVEN gaan uit op *-atjan*, *-alôn*, *-ilon*, *-arôn* of *-aqôn*.

a) Op *-atjan*: got. *siwôgatjan*, *lauhatjan*, *kaupatjan*; oe. *hleapetan*, *hoppettan*, *spornettan*, *bealcettan*, *cohettan*, *cancettan*, *ʒyrrettan*; ohd. *slagazzen*, *sprungezzen*, *fuolezzen*, *flogezzen*, enz. Kôgel, *P.-Br. Beitr.* 7, 183, vergelijkt de Grieksche werkwoorden op *-άζω*: got. *lauhatja* zou dan ontstaan zijn uit **loukadjô* (vgl. misschien gri. *λευκαδ-*, lat. *lucidus*).

b) Op *-alôn* *-ilôn*: ohd. *krankolôn*, *skrankolôn*, *zabalôn*, *spratalôn*, *klingilôn*, *kizzilôn*, enz.; oe. *fyrclīan*, *ticelīan*, *spearnlīan*, *steartlīan*, *tearfīan*, *twinclīan* en de denominatieven oe. *wordlīan*, *cneowīan*, *handlīan*, *ʒefjstlīan*, *nestlīan*, ohd. *siohhālôn*.

c) Op *-arôn*: vgl. ohd. *zwizzaron*, *flogarôn*, *slâfarôn*, *zohharôn*, *chouwarôn*, als ook oe. *flicorīan*, *flotorīan*, *potorīan*, *tealtrīan*.

d) Op *-aqôn*, *-iqôn* (vgl. got. **bidaga* 'bedelaar', waarvoor *bidagwa* eene schrijffout is): ohd. *hōrahhôn*; oe. *bēdecīan* (behoorende bij got. **bidaga*), *ceōrcīan*, bij *ceōrcīan*, *fērcīan*, *murcīan*, *ʒrīncīan*, *smercīan* (voor **smeōrcīan*?), *becarcīan*, *ástjfecīan* (on. *stúfr*, *stýfa*), *áswefecīan*; me. *tulken*, bij *tellen*; *runken*, bij *rounen*; *lurken*, bij *louren*; *skulken*, bij *skoulen*; *granken*, bij *gronen*; *dwalken*, bij *dwellen*; *walken*, bij nhd. *wallen*; *stalken*, bij oe. *styllan*; voorts mndl. nndl. *hurken*, on. *kveinka*. Van naamwoorden afgeleid zijn oe. *ʒearcīan*, *yldecīan*. Vgl. *Stammbildungslehre*, § 213.

§ 43. De Persoonsuitgangen.

In alle Indogermaansche talen worden oorspronkelijk primaire en sekundaire persoonsuitgangen onderscheiden; de primaire hooren thuis in 't praesens ind. en de sekundaire in alle optatieven en in alle historische tijden. De twee soorten zijn wat hunne klanken aangaat, nauw verwant, b.v. primair *-mi*, *-si*, *-ti*, *-nti*, tegenover sekundair *-m*, *-s*, *-t*, *-nti*.

Enkelvoud. 1° persoon. Over de primaire uitgangen *-mi* en *-ô* zie men Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ¹, 173. 't Germaansch heeft voornamelijk *-ô* = got. *-a*, wgerm. *-u*. — De sekundaire uitgang

is *-m*: run. *tawidô*, uit **tawidôm*; ohd. *nerita*, uit **nazidôm*; over de aoristverbuiging der zwakke praeterita zie men blz. 136. Vgl. bovendien got. *iddja*, voor *iddjên*, idg. *é-yê-m* = skr. *á-yâ-m*. Voor den 1^{en} pers. optat. got. *bairau*, on. *bera* is de eenige houdbare verklaring die van Paul, *P.-Br. Beitr.* 4, 378: de vorm is samengetrokken uit **beraju*, dat uit idg. *bhéroym* is ontstaan.

2e persoon. Primair *-si*; sekundair *-s*, beide algemeen Indogermaansch. Got. *bairis*, uit **berezi*, *beresi* = skr. *bhárasi*, *tudási*; de spirant had stemklank volgens on. *-r*, geen stemklank volgens ohd. *-is*, oe. *-es* Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 549. — De sekundaire uitgang is bewaard gebleven in den aorist: got. *nasidê-s* (uit vóór-germ. *-tê-s*); verder in 't praesens optat. got. *bairais*, ohd. *bêrês* = gri. *φείσις*, skr. *bhárês*; in den aorist en 't perfectum optativi, als ook in 't *mi*-praesens: got. *bêr-ei-s*, uit oorspronkelijk germ. *bêriz*; *nasidêdeis*, *wileis*, ohd. *sís*. In den optatief schijnt de *-s* in 't Germaansch stemklank te hebben gehad: got. *wileis* = ohd. *wili*, oe. *wile*; got. *bairais* = oe. *bêre*, enz. Over got. *bêreis* = ohd. *bári*, oe. *bêre* zie men beneden blz. 149.

3e persoon. Indogermaansch primair *-ti*, sekundair *-t*. Oe. *-ið* *-eð* uit oorspronkelijk Germaansch *-éþi*, ohd. *-it* uit oorspronkelijk Germaansch *-iði* (got. *-iþ*); vgl. skr. *bhárati*, *tudáti*. De sekundaire uitgang is in 't Germaansch algemeen afgevallen in den aor.: got. *nasida*, uit *-ét*; in den optat.: got. *bairai*, ohd. oe. *bêre*, uit oorspronkelijk germ. *-aið* = idg. *-oit* (skr. *bhárât*, gri. *φείσι*); got. ohd. *wili* = lat. *velî-t*; ohd. *sî* = lat. *sî-t*.

Meervoud. 1e persoon. 't Primaire noch 't sekundaire suffix zijn met algeheele zekerheid bekend. Waarschijnlijk is het Indogermaansche primaire suffix, *-mes* (*bhéromes*), in 't Germaansch van *-miz*, met synkope in de derde lettergreep, in *-mz*, *-mm*, *-m* veranderd (vgl. got. *hanam*, uit **hananmiz*): got. *bairam*, on. *berum*. Volgens Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.*¹, 191 (Kögel, *P.-Br. Beitr.* 8, 126) was in 't Oudhoogduitsch oorspronkelijk *-mês* 't primaire en *-m* 't sekundaire suffix; over ohd. *bêrumês*, met oorspronkelijk Germaansche en Indogermaansche *ê*, zie men Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 562 en boven § 30; germ. *-miz* staat tot *-mês* gelijk idg. *-mês* staat tot *-mês* (*bhéro-mes*, maar *i-mês*), vgl. dor. *-uε*, skr. *-mas*. 't Indogermaansche sekundaire suffix *-men* (Joh. Schmidt, *Jen. Litteraturzeitung* 1878, s. 179) werd in 't oorspronkelijk Germaansch *-m*: een laten, maar misschien toch wel algemeen Germaanschen, verlengden vorm daarvan vertoonen got. *bairaima*, *bêreima*, en dezelfde vorm kan zitten in ohd. *bêrêm*, on. *berem*, indien oorspronkelijk *-ō* 't achtervoegsel was.

2^e persoon. 't Sanskrit maakt onderscheid tusschen een primair suffix *-tha* en een sekundair *-ta*: indik. *bhāratha* (= *bhērethe*) en optat. *bhārēta* (= *bhēroite*), impf. *ābhavata* (= *ēbherete*); 't Grieksch gebruikt voor beide *-ττ*. In 't Germaansch vielen de twee vormen regelmatig samen, en zoo vinden we in 't Gotisch indik. *bairiþ*, opt. *bairaiþ*, pf. *bēru-þ*, opt. *bērei-þ*, aor. *nasidēdu-þ*. In de overige dialekten is de tusschenklinker bij de *ō*-werkwoorden in 't praesens verschillend; 't Oudhoogduitsch der *Monseeër Fragmenten* vertoont, in overeenstemming met het Gotisch, den uitgang *-it* (*quidit* 'dicitis') Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 23, 359. Diensvolgens moet men *birid*, *qipið*, enz. (= *φίφτεττ*, idg. *bhērethe*) als algemeen Germaansch beschouwen, terwijl ohd. *wēgat*, osa. *gēbad*, oe. *wēzaþ* onder den invloed van den 3^{en} persoon meervoud zijn. Bij oe. *bēraþ* lette men ook op den spirant zonder stemklank.

3^e persoon. 't Indogermaansche primaire suffix is *-nti*, 't sekundaire *-nt*: got. *bairand*, ohd. *bērant*, uit oorspronkelijk germ. *berand(i)* = idg. *bhērōnti*, skr. *bhāranti*, dor. *φέρωντι*. De sekundaire uitgang moest in 't Germaansch algemeen zijn dentaal verliezen: vandaar got. *bērun*, uit *bhērūt*; *nasidēdun*, uit *-ūt*; de optatief *bheroint* werd eerst *bērain* en daaruit ontstond, door aanhechting van de moduspartikel, *bērainō* = got. *batrainā*; op dezelfde wijze werd de optatief van 't perf. *bēreina* — overeenkomstig den 1^{en} pers. praes. opt. *batrainā*, praet. *bēreima*. De vormen der overige dialekten laten zich uit denzelfden ouden vorm verklaren als de Gotische, behalve on. *bere*, *béere*, die onmiddellijk van germ. *berain(d)*, *bērīn(d)* komen.

Tweevoud. De uitgangen van den dualis leveren groote moeilijkheden op. In den 1^{en} persoon is niet duidelijk got. *bair-os* in verband met skr. *bhārā-vas*; er zal samentrekking in 't spel zijn; de primaire uitgang schijnt, naar 't Sanskrit te oordeelen, *-wes* te zijn geweest. De sekundaire die daarbij behoorde, was *-we*, b.v. *bheroiwe* (skr. *bhārēva*), waaruit is ontstaan got. **batrainw* en, met hetzelfde toevoegsel als in den 1^{en} en den 3^{en} pers. meervoud, *batrainw-a*. De eigenlijke sekundaire uitgang *-wé* schuilt in den aor. en 't pf.: got. *bērū*, uit **bēruwé* = *bhēr-ā-wé* (vgl. skr. *-ivā*), evenzoo on. run. *waritu*, voor **writū*, uit **writuwé* 'wij beide krasten in'. — 't Gotisch bezit bovendien voor den 2^{en} persoon dualis primair en sekundair den uitgang *-ts*, vermoedelijk uit *-tes*, een naar 't schijnt oorspronkelijk primair den uitgang, waarover men § 10, 1 b) vergelijkte.

Enkelvoud van 't perf. ind. Dit heeft zijn eigen uitgangen, terwijl de overige vormen van 't perfectum evenals de aoristvormen de

algemeene sekundaire uitgangen vertoonen. Ook in 't Grieksch en 't Indisch gaat het enkelvoud van 't perfectum zijn eigen weg, en 't Oudgermaansch komt met hun op dat punt overeen: vgl. gri. *oïda*, *oïσθα*, *oïδε* = skr. *vêda*, *vêttha*, *vêda* = got. *wait*, *waist*, *wait*, en desgelijks *bar*, *bart*, *bar*. De Indogermaansche uitgang van den 2^{en} pers. enkelv. perf., *-tha*, is in 't Germaansch alleen over als *-t* (vgl. evenwel in § 36, 6) oe. *ar-þ* 'gij zijt' uit *ar-tha*; daarover zie men *Kuhn's Zschr.* 26, 91. In plaats van den vorm op *-t* gebruiken alle Westgermaansche dialecten den overeenkomstigen optatiefvorm op *-iz* als indikatiefvorm: ohd. *bâri* = got. *bêreis*; ohd. *nâmi* = got. *nêmeis*; ohd. *zugi*, uit germ. *tuγiz*.

§ 44. De Vorming der Wijzen.

De Indogermaansche conjunctief ontbreekt in 't Germaansch geheel; een overblijfsel is 't als imperatief gebruikte *ôgs* in 't Gotisch, Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 19, 291 (*Zschr. f. dtsh. Phil.* 5, 355).

't Kenmerk van den optatief bestaat volgens Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 24, 303, uit de klankwisselende vormen *yê* : *î*, b.v. in den opt. praes. van den idg. wt. *es*: *syêm*, *syês*, *syêt*; mv. *sîmén*, *sîté*, *sî-ît*. 't Germaansch vertoont enkel *î*, en wel in 't praeteritum: got. *bêr-ei-s*, *bêr-ei-ma*, *bêr-ei-þ*, *bêr-ei-na*; ohd. *wurt-î-s*, *wurt-î-m*; verder in den aorist: got. *nasidéd-ei-s*, *nasidéd-ei-ma*, enz., ohd. *nêrit-î-s*, *nêrit-î-m*; ten derde bij de praeteritopraesentia: got. *skul-ei-na*, *gadaurs-ei-na*, *þairb-ei-na* = oe. *scylen*, *dyrren*, *þyrfen*; ohd. *sculin*, *giturrin*, *durfin*, enz.; ten vierde in eenige verspreide overblijfselen der vervoeging op *-mi*: got. *wil-ei-þ*, lat. *vel-î-tis*; ohd. *gê-m*, *stê-m*, uit *ga-î-m*, *sta-î-m* (vgl. skr. *sthâyâm*, gri. *σταινν*, lat. *stêm* Müllenhoff, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 23, 16). Aan lat. *sîmus*, *sîtis* beantwoorden ohd. *sîm*, *sît*, terwijl got. *sijais*, *sijaina*, *sijaiþ*, enz. = on. *sér*, *sém*, *séd* Joh. Schmidt, *Vok.* II, 413, schijnen ontstaan te zijn uit idg. *s-iêm*, *s-iês*, *s-iêt* = lat. *siêm*, *siês*, *siêt*, skr. *siâm*, *siâs*, *siât*, enz.; daarbij moet echter invloed geoefend zijn door 't hoofdtype, en idg. *siêt* moet, na in 't Gotisch **sia*, **sija* te zijn geworden, door *batrai* zijn gewijzigd (eveneens oe. *seó*, naast *sí*).

't Hoofdtype der optatiefvorming is algemeen bij 't praesens der vervoeging op *-ô*, in 'twelk *oi* (uit *o* + *î*) = germ. *ai* 't kenmerk vormt: idg. *bhêr-oi-s*, *bhêr-oi-te* = skr. *bhâr-ê-s*, *bhâr-ê-ta*; gri. *φείροις*, *φείροιτε* = got. *bairais*, *bairaiþ*; ohd. *bêrês*, *bêrêt*, enz. Van 't Gotische mediopassivum geldt hetzelfde: got. *batr-ai-zau*, *batr-ai-dau*, *batr-ai-ndau*.

Van de imperatiefvormen ontbreekt in alle Germaansche dialecten

de 2^e pers. enkv. der verbuiging op *-mi*, in 't Indogermaansch uitgaande op *-dhi*; dat komt doordien over 't algemeen de flexie op *-mi* in ons dialect zeer beperkt is (gri. *κλῖθι*, *ῖθι*, skr. *ihī*, *bo-dhi*, enz.). Van den 3^{en} pers. enkel- en meervoud, die in 't Indogermaansch uitgingen op *-etu*, *-ontu* (skr. *bhāratu*, *bhārantu*) heeft alleen 't Gotisch een paar verminkte overblijfsels bewaard: *atsteigadau*, *lausjadau*, *liugandau*. De algemeen gebruikelijke vormen van den imperatief in 't Germaansch zijn gevormd als got. *baír* = gri. *φέρε*, skr. *bhāra*; got. *bairiþ*, gri. *φέρετε*, skr. *bhārata*; maar de 2^e pers. plur., de 2^e pers. dualis, got. *bairats*, en de 1^e pers. plur., got. *bairam*, zijn 'tzelfde als de overeenkomstige vormen van den indikatief.

§ 45. 't Passivum.

Van de vormen van 't passivum heeft het Oudgermaansch nog slechts enkele overblijfselen bewaard. 't Rijkst in dat opzicht is nog 't Gotisch, dat de Indogermaansche suffixen *-sai*, *-tai*, *-ntai* heeft overgehouden, in den vorm *-za*, *-da*, *-nda*; deze hebben evenwel eene meer uitgebreide taak gekregen dan aanvankelijk op hun rustte: got. *bairanda* (gri. *φέρονται*, skr. *bhārantē*) dient voor 't geheele meervoud, en *bairada* (gri. *φέρεται*, skr. *bhāratē*) dient tevens voor den 1^{en} persoon (skr. *bhārē*, gri. *φέρομαι*). 't Gotisch heeft bovendien nog den optatief *bairaizau*, *bairaidau*, *bairaindau*. De dualis komt in 't geheel niet voor. Terwijl door gri. *φέρονται*, skr. *bhārantē* wordt bewezen dat got. *bairanda* uit het oorspronkelijk Germaansch komt, blijkt hetzelfde van got. *bairada* (voor ouder **bairida* = gri. *φέρεται*) uit den door Ettmüller, *Lexic. Ags.* 475, voor 't eerst vergeleken vorm oe. *hátte* 'hij heet' (mndl. *hête* Franck, *Mndl. Gramm.*, § 134) = got. *haitada*. De 1^e persoon was in 't oorspronkelijk Germaansch **berai* = skr. *bhārē*, zooals blijkt uit on. *heite* Scherer, *Zur Gesch. d. dtsh. Spr.* ¹, 197; Bugge, *Aarbøger* 1871, 188. In 't oorspronkelijk Germaansch bestond dus 't volgende paradigma: *haitai*, *haitazai*, *haitadai*, mv. *haitandai*, en desgelijks *berai*, *beruzai*, *beradai*, mv. *berandai* = skr. *bhārē*, *bhārasē*, *bhāratē*, 3^e pers. mv. *bhārantē* (gri. **φέροι*, en *φέροι*, *φέρεται*, *φέρονται*).

VIII. DE VERBUIGING.

§ 46. De Uitgangen der Naamvallen.

De oude overvloed van buigingsvormen dien de oorspronkelijke Indogermaansche taal heeft bezeten, is door 't Germaansch niet

bewaard. Bij de verbuiging der substantieven uit zich 't wegsterven van oude vormen voornamelijk in 't ontbreken van den ouden dualis, die bij 't werkwoord en 't pronomens langer standhield: bij 't substantief is geen echte dualis bewaard gebleven. Maar toch meent men tot zijn vroeger bestaan in 't oorspronkelijk Germaansch te mogen besluiten uit latere vormen die opmerking verdienen. Van ijsl. *tjogu* 'twintig' onderstelt Möller in *Kuhn's Zschr.* 24, 429 en van ofri. *alder* in *P.-Br. Beitr.* 7, 486 dat het oorspronkelijk tweevouden zijn; misschien moet men got. *þai fadrin* en oe. *twézen*, als ook oe. *nosu*, *duru*, *breóst* (geapokopeerd, uit **breóstu*), met het oog op hunne beteekenis, voor oude tweevouden houden; Platt, *Anglia* 6, 175, denkt hetzelfde van oe. *sculdru*, dat als meervoud van *sculdor* voorkomt; Brate, *P.-Br. Beitr.* 13, 42 meent in 't Oudzweedsch nog duales te hebben gevonden. Joh. Schmidt, *Pluralbildungen*, s. 6, verklaart on. oe. *lend* 'lende' uit een ouden dualis **landhwí*. 't Oordeel over de Oudgermaansche tweevouden loopt uiteen: over den oorspronkelijk Germaanschen uitgang van den nom. dualis is men het niet eens en ter bepaling van andere dualisvormen ontbreekt elk aanknoopingspunt. Wij gaan dus nu over tot de beschouwing der naamvalsuitgangen, A. in 't enkelvoud en B. in 't meervoud.

A. *Enkelvoud.* 1) De nominatief enkelvoud heeft in 't Indogermaansch 't suffix *-s*, dat in 't oorspronkelijk Germaansch *-z* moet zijn geworden (zie boven blz. 50). In den Romeinschen tijd was die *-z* algemeen, zooals blijkt uit de overeenstemming tusschen got. *asilus*, uit lat. *asinus*, en lat. *Segimêrus*, uit oorspronkelijk germ. *Sezimêroz*; ook is die sisklank bewaard in Finsche woorden uit het Germaansch, zooals *armas*, *kernas*, *viisas*, *sairas* en *kaunis tiuris* of zooals *kuningas*, *paarmas*, *rengas*, *ruis* (Thomsen 86, 96, 98). Of men voor de oudste runenopschriften nog *-z* of reeds *-R* moet onderstellen, is onbekend (*-gastiz* of *-gastiR?* *Holtingaz* of *HoltingaR?* de in de oudste runen voorkomende nominatieven op *-z* of *-R* vindt men bij Noreen, *Altn. Gramm.*, § 366); got. *dags*, *gasts*, *sunus* = on. *dagr*, *gestr*, *sunr*. In 't Westgermaansch moest, volgens blz. 111, de *z-R* verdwijnen: *Lex Salica: focla*, voor **fo-gla-z*; *skimada* = on. *skimuðr*, *tualepti*, uit **twalifti-z*; elders zijn na de werking der Westgermaansche wetten op den 'auslaut' algemeen vormen als ohd. *tag*, *wulf*, *gast*, *sunu*, enz. Slechts 't Oudhoogduitsch heeft *-r* bewaard, in eenlettergrepige pronominale vormen zooals (*h*)*wër* (in 'ablaut' met got. *kras*), en van daar uit heeft de *-r* zich in 't Oudhoogduitsch uitgebreid (*de-r*, *blint-êr*, enz.).

Geregeld ontbreekt *-z* in den nominatief bij alle neutra. In de

o-a-verbuiging is 't kenteeken van den nominatief een *-m* (skr. *-am*, lat. *-um*, gri. *-ov*), die echter reeds op de oudste runenopschriften niet meer voorkomt, volgens de oorspronkelijk Germaansche wet op de sluitmedeklinkers (zie blz. 108, en ook blz. 109): run. *horna* = algemeen germ. *horn*, uit idg. *kʷno-m*. Ook de onzijdige *i*- en *u*-stammen vormden hun nominatief zonder *-z*: oorspronkelijk germ. *marī* 'zee' = lat. *mare*; got. *faihu* = lat. *pecu*; oe. *curiodu*, skr. *jatu*. Ook de onzijdige *os-es*-stammen missen in alle Indogermaansche dialecten een bijzonder kenteeken voor den nominatief.

Nominatieven sing. zonder *-z* hebben verder in 't Germaansch — in overeenstemming met de verwante talen —: 1) De vrouwelijke *ā*-stammen, wier nominatief in 't oorspronkelijk Germaansch op *-ō* uitging: *gebō* 'de gift' (got. *giba*, on. *gjef*, oe. *ʒifu*, zie boven blz. 111). 2) De vrouwelijke *jā*-stammen, wier nom. sg. volgens Joh. Schmidt, *Verwandschaftsverh.* 6 in 't Indogermaansch op *-ī* uit kon gaan (zie ook *Pluralbild.*, s. 73); in 't oorspronkelijk Germaansch moet men, volgens Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 136, als ouden uitgang *-ī* onderstellen bij got. *mawi*, *bandi*, *þiwi*, *frijōndi*; Thurneysen's onderstelling idg. *bhʷghytī* (*Kuhn's Zschr.* 28, 146) wordt gestaafd door ohd. *Burgund*, eigennaam, uit **buryundī*; de *-r* in on. *ylgr* (uit **ulki* = oe. *wylf*) is later aangehecht, Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 546. 3) Volgens Möller, ald. s. 544, eenige vrouwelijke *u*-stammen, wier nom. sg. dan op *-ū*, zonder *s-z* uitging: ohd. *swigar*, oe. *swizer*, uit vóórgerm. **swekrū* (niet **swekrūs*); ohd. *quirn*, oe. *cucorn*, uit *g²ernū* (niet **g²ernūs*); ohd. *snura*, uit *snusū*; vgl. skr. *śraçrū-s*, oslow. *žrūny* (Joh. Schmidt, *Pluralb.*, s. 54 ff.). 4) De *n*-stammen, die in plaats van de nominatief-*z* = idg. *-s* rekking van de voorafgaande vokaal vertoonen: *ποιμιν*, bij *ποιμέν-*, evenals *πατῆρ*, bij *πατέρ-*. In 't Germaansch is de *-n* der *n*-stammen in den nom. sg. volgens de wet op den 'auslaut' verdwenen: got. *tuggō*, *hairtō*, *managei*, uit oorspronkelijk germ. **tungōn*, **hertōn*, **managīn*; bij de mannelijke woorden was de *-n* reeds in 't Vóórgermaansch niet meer aanwezig (lat. *homo*, skr. *rājā*): got. *hana*, on. *hane*, uit oorspronkelijk germ. *hanē*; maar toch schijnen ohd. *hano*, oe. *hona* daarnaast op oorspronkelijk germ. *hanēn* (vgl. ohd. *tago* = got. *dagē*, uit oorspronkelijk germ. **dayēn*, **dayēn*) te wijzen. De Indogermaansche nominatief *patēr* = gri. *πατῆρ* vertoont zich in on. *fāder* (misschien ook in oe. *fāder*), terwijl ohd. *fater* wel de oude accusatiefvorm (idg. *patērm*) zal zijn; over de idg. *ē* in uitgangen van 't Noorsch-Westgermaansch zie men boven blz. 114. In 't Indogermaansch werd de klinker in den nominatief vaak gerekt, b.v. nom. sg. *pōd*, acc. sg. *pōdm*, dat.

sg. *pedi*, enz.; misschien is oe. *hæle* ontstaan uit oorspronkelijk germ. *halē(þ)* *P.-Br. Beitr.* 9, 368; andere sporen vindt men in § 49. Waarschijnlijk vormden de eenlettergrepige konsonantstammen hun nominatief op *-z* (got. *baúrgs*, *reiks*, enz.; on. *maðr*, *fótr*); maar men moet toch ook gewicht hechten aan de Oudnoorsche feminina zooals *nótt*, *geit*, *njolk*, enz., zonder *z*. Bevreemdend is gri. *μῆλα* (zie boven blz. 10) = got. *miluks*, tegenover *Malo-rîx*.

2) De accusatief gaat in 't Indogermaansch bij alle deklinaties uit op *-m*, slechts met deze uitzondering dat hij bij alle neutra gelijk is aan den nominatief. De *-m* is in 't Germaansch eerst *-n* (vgl. got. *þan-a*, ohd. *dē-n*) geworden en vervolgens verdwenen (zie boven blz. 107 vlgg.); dus run. *staina* = algemeen germ. *stain*; idg. *dhogho-m* is in 't Germaansch eerst **daya* en toen **day* geworden. Vgl. voorts idg. *ghebhām*, germ. *γῆβō* (vgl. got. *þō*); idg. *sunum*, germ.-got.-run. *sunu*; got.-run. *magu*, oe. *mazu* 'den jongeling of zoon'. Bij de konsonantstammen is voor *-m* in 't Indogermaansch *-m̄* in de plaats gekomen (gri. *-a*, in *πῶδα*; lat. *-em*, in *pedem*); got. *fōtu*, on. *fót*, uit *þōd-m̄*; got. *tunþu*, uit *dōnt-m̄*; oe. *nosu*, *nasu*, uit **nás-m̄*; oe. *duru*, uit **dhúr-m̄*; got. *handu*, uit **komt-m̄*; oe. *hnutu*, uit **knud-m̄*; oe. *stuðu*, uit **stút-m̄*; oe. *hnitu*, uit **knid-m̄* (gri. *χοῖδα*); on. *mork*, uit germ. **marku*. De tweelettergrepige konsonantstammen schijnen *-m* niet in *-um* te hebben veranderd: zij behouden de *-m* en ontwikkelen in 't enkelvoud geen vormen van *u*-stammen: got. *fadar*, uit idg. *pater-m?* got. *hanan*, uit idg. **kanon-m?* got. *ménōþ*; (*fahēþ*); got. *fijand*; *reit-wōd*; oe. *hæleþ* hebben blijkbaar *-m*, en niet *-m̄* verloren; wellicht geldt hetzelfde ook van eenige eenlettergrepige stammen: acc. sg. got. *baúrg*, *naht*; daarentegen zal got. *ulbandu* misschien = gri. *ἑλέφαντα* zijn. Voor on. *tó* 'teen' uit **táhu*, **taihu* (stam **taih*) is Joh. Schmidt's verklaring van lat. *hallux* 'grootte teen' uit oorspronkelijk lat. **doix* (*Pluralbildungen* 183) van belang; dus idg. *doiq-*.

3) In den genitief enkelvoud komen verscheidene suffixen voor. De uitgang *-sya*, bij de *a*-stammen in 't Sanskrit gebruikelijk, ontbreekt in 't Germaansch geheel; in plaats daarvan heeft het *-s*, uit *-so* (slaw. *če-so* Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 500), welke uitgang misschien afkomstig is uit de verbuiging der pronomina. De themavokaal is in 't Germaansch *a* of *e* (oe. *þæ-s*: got. *þi-s*); de *-s* heeft nooit stemklank: oorspronkelijk germ. *dayas(a)*, *wulfas(a)* of *dayes(o)*, *wulfes(o)*; vgl. run. *gōdagas*; got. *dagis*, on. *dags*, ohd. *tages*.

Bij andere stammen is 't kenmerk van den genitief in 't Indogermaansch *-os -es*; *-es* blijft, volgens Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 550, in ohd. *naht-es*, *mann-es* (uit **nokt-és* **manw-és*); de regelmatige

synkope vertoonen de eveneens tot de konsonantische verbuiging behorende Gotische genitieven *mans*, *baúrgs*, *bróþrs*; op oorspronkelijk germ. *-iz* (uit idg. *-es*) als genitiefuitgang wijzen oe. *béc*, uit **bókiz*; *byrʒ*, uit **burʒiz*; on. *merkr*, uit **mark-iz*. Op *-iz* vormden in 't oorspronkelijk Germaansch buitendien alle *n*-stammen hun genitief, waarbij de *i* in de derde lettergreep al vroeg uitviel: oorspronkelijk germ. *hanan(i)z*, *hanin(i)z* = got. *hanins*, on. *hana*, oe. *hanan*, ohd. *henin*. Bij de *u*-stammen was idg. *suneu-es* volgens de wet op de derde lettergreep in 't oorspronkelijk Germaansch tot **sunauz* geworden, en bij de *i*-stammen op dezelfde wijze idg. *anstoy-es* tot **anstaiz*; vgl. got. *sunaus*, *anstais*, on. *sonar*, oe. *sunā*. Als genitief der mannelijke *i*-stammen mag men in 't oorspronkelijk Germaansch onderstellen *gastis(o)* (= got. *gastis*, on. *gests*, vgl. oe. *wines*), en dergelijke. Geen suffix had misschien de genitief der *r*-stammen (skr. *pitur*): oe. *bróþor bróþur*, *feadur* = on. *bróþur*, *fóþur*. *-s* als kenmerk van den genitief ziet Leskien, *Deklination* 7; 29 in got. *sunau-s* = skr. *súnó-s* en in got. *anstai-s*: skr. *çucés*. De genitief der vrouwelijke woorden op *-ā* = germ. *-ō* ging in 't Germaansch uit op *-ōz*: got. *gibōs*, on. *gjafar*.

4) Onder datief verstaan we in 't Germaansch wat naar den vorm beantwoordt aan den Indogermaanschen lokatief op *-i*. Deze *-i* is bij alle konsonantstammen, volgens de wetten op den 'auslaut', in de tweede lettergreep verdwenen, na in 't Noorsch en 't Engelsch 'umlaut' te hebben veroorzaakt: germ. *faðri* (gri. *πατρί*, lat. *patri*) = got. *fadr*, on. *feðr*; oe. *bréþer*; germ. *manni*, oe. *mēn*, ohd. *man*, got. *mann*. In drielettergreepige vormen was de *i* reeds vroeger afgevallen, zoodat het Noorsch en 't Engelsch daar geen 'umlaut' vertoonen: **hánan(i)* **hánin(i)* = got. *hanin*, on. *hana*, oe. *hanan*, ohd. *henin*; vandaar ook **sunaw(i)* **suniw(i)* = got. *sunau*, oe. *sunā*, run. **suniu*, on. *syne*, ohd. *suniu*; *i*-stammen hadden in 't oorspronkelijk Germaansch lokatieven zooals **gastij-i* \searrow **gastí*, en *ans-taj-i* \searrow **anstai*; on. *gest* vereischt oorspronkelijk germ. **gastí*, en oorspronkelijk germ. **anstai* = got. *anstai*. Bij de idg. *e* : *o*-stammen blijkt de oorspronkelijk Germaansche lokatief b.v. te zijn geweest **daye-i* \searrow *dayí* (oe. *dæʒi* Sievers, *P.-Br. Beitr.* 8, 324) of **dayo-i* \searrow *dagai* (ohd. *tage*); bij de vrouwelijke *a*-stammen ging de lokatief uit op *-ā + i* \searrow *-ai*: got. *gibai* = oe. *ʒife*. —

5) Een ablatiefvorm, in 't Indogermaansch op *-éd* uitgaande, vertoonen de *o*-stammen: oorspronkelijk germ. *dayél(t)* = got. *daga* (vgl. got. *þê*, *lê*, *lammê-h*); daaraan beantwoordt skr. *vrkât*.

6) In 't oorspronkelijk Germaansch bestond een instrumentalis, die op *-ō* uitging, *a*) bij de mannelijke en onzijdige *o*-stammen

(vgl. oe. *hú*, osa. *hwô*, ohd. *huo*, [ndl. *hoe* V.]): ohd. *tagu*, *wortu*, uit oorspronkelijk germ. *dayō*, *wordō*; in de lokaal gebruikte datieven ohd. *dorf*, *hūs*, oe. *hām* e. a., welke bij *a*-stammen behooren, is *-u*, na eene lange lettergreep, verdwenen; *b*) bij de vrouwelijke *ô*-stammen: osa. *gëbu*, uit **gëbō*; on. *fjōðr*, uit **feðru* **feþrō*; ohd. *halb*, *wīs*, uit **halb(u)*, **wīs(u)*, enz., in uitdrukkingen als *ze dero selbūn wīs*.

Overblijfsels van andere enkelvoudsvormen vindt men in § 59, bij de adverbia. — Een enkelvoudigen naamval met *m* ziet Cosijn in oe. *miolcum*, waarmee men misschien 't vreemde on. *at hofdum*, ohd. *zi houbiten*, oe. *æt heáfum*, [mundl. *ten hoofden* V.] 'aan 't hoofdeneind' mag vergelijken; ook oe. *nosum?* *Tijdschr. Lettk.* 2, 387. — Een oud naamvalssuffix schijnt ook te zitten in got. *and-augi-ba*, bij *andaugi*, en in de overige Gotische bijwoorden op *-ba*.

B. *Meervoud*. 1) De nominatief heeft in 't Indogermaansch tot suffix *-es* = germ. *-iz*. Deze uitgang vertoont zich als zoodanig bij de konsonantstammen; hij gehoorzaamt aan de wetten op den 'auslaut', maar de *i* laat in 't Engelsch en 't Noorsch sporen van haar bestaan achter in den 'umlaut': run. *dohtriR*, on. *détr*, ohd. *tohter*; oorspronkelijk germ. **fōtiz* (gri. *πόδες*) = on. *fiétr*, oe. *fēt*; oorspr. germ. **frijōndiz* = got. *frijōnds*, oe. *frjnd*, ohd. *friunt*; **nahtiz* (= *vύxτες*) = oe. *niht*, on. *nétr*; oorspr. germ. *manniz*, got. *mans*, on. *menn mēðr*, oe. *mēn*, ohd. *man*; **tanþiz* = oe. *tēþ*, on. *tenn*. Oorspronkelijk germ. *dur-iz* (*δύρες*) = ohd. *turi*, als ook oe. *hnite*, gri. *ζορίδες*, en oe. *hnyte*, uit **hnut-iz*, bewaren, omdat ze eene korte wortellettergreep hebben, in 't Westgermaansch hun *i*. Tweellettergrepige konsonantstammen vertoonen in 't Westgermaansch geen 'umlaut', daar *i* in de derde lettergreep al vroeg is uitgevallen: **mēnōþ(i)z* = got. *mēnōþs*, on. *mánaðr*, oe. *mónað*; **halēþ(i)z* = oe. *haleð*. De nom. plur. der *u*-stammen ging in 't Indogermaansch uit op *-w-es* *-ew-es*: vgl. idg. *manu-es* = germ. **manniz*, oe. *mēn*; idg. *genu-es* (gri. *γέρυ-*) = germ. **kinniz*, on. *kinnr kiðr*; uit idg. **sunewes* (vgl. skr. *sūnavas*, gri. *-εφες* = *-ες*) ontstond, door synkope in de derde lettergreep, **sumiuz* **sunjuz* = got. *sunjus*, on. *syner*. Desgelijks bij de *i*-stammen idg. *-ey-es* = germ. *-īz*: got. *gasteis*, on. *gester*, oe. *ǰeste*. Bij de *ō*-stammen is in 't Indogermaansch door samentrekking *-ōs* de uitgang geworden (Osthoff, *Morph. Unters.* II, 113): germ. *-ōs* (oe. *dagas*) en *-ōz* (got. *dagós*, on. *dagar*); over *s-z* zie men Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 548; om ofri. *dagar* te kunnen verklaren neemt Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 505, een oorspronkelijk Germaanschen uitgang *-ōziz*, uit *-ōs-ez*, aan. De feminina der *ā-ō*-verbuiging hebben in den nom. plur. in 't

Germaansch alleen den uitgang *-ôz* (got. *gibôz*, on. *gjafar*, oe. *zife*). — De neutra der *o*-deklinatie hebben in dien naamval in 't oorspronkelijk Germaansch den uitgang *-ô*: oorspronkelijk germ. *barnô* 'kinderen' = got. *barna*, on. *børn*, oe. *bearn*; in 't Westgermaansch en Noorsch is de uitgang eigenlijk *-u* (oe. *fatu*), maar hij bezwijkt ten deele voor de wetten op den 'auslaut'.

2) De accusatief meervoud ging in 't Indogermaansch uit op *-ns*; daaruit ontstond in 't Germaansch *-nz*: got. *dagans*, *gastins*, *sununs* = on. *daga*, *geste*, *sunu*. De konsonantstammen hadden *-ns*, wat in germ. *-unz* is overgegaan: vgl. got. *fôtuns*, gri. *πόδας*, skr. *pádas* (idg. *pōd-ns*); got. *tunþuns*, idg. *dóntus dntus*, gri. *ὀδόντας*, skr. *datas*); got. *brôþr-uns*, uit *bhrátr-ns*; got. *wintruns*, van den Germaanschen stam *wintr-*; got. *handuns*, vgl. den Oudnoorschen pluralis *hendr*; let op de oorspronkelijk Germaansche accusatieven plur. *arn-unz*, *bern-unz* bij de Oudhoogduitsche *an*-stammen *aro*, *bëro* (vandaar de Oudnoorsche *u*-stammen *ørn*, *bjørn*). In 't Oudnoorsch bezigen de konsonantstammen den nominatief voor den accusatief; in 't Westgermaansch zijn geregeld nominatief en accusatief gelijk, aangezien de afzonderlijke vorm voor den laatste is verloren gegaan. De aanleiding daartoe kan geweest zijn dat de neutra der *o*-deklinatie en de feminina der *â*-verbuiging in 't meervoud geen onderscheid maakten tusschen nominatief en accusatief: got. *waurda*, *gibôz*, nom. acc. plur. — Misschien zijn in de opmerkelijke Oudengelsche vormen *brôþru*, *wintru*, *sculdru*, *applu* oude vroegere accusatieven **brôþr-unz*, *wintr-unz*, *skuldr-unz*, *apl-unz* bewaard, en mogelijk is oe. *duru* = **dur-unz*, *dhur-ns*. — Scherer spreekt *Zschr. f. dtsh. Alt.* 26, 380 't vermoeden uit dat in 't *Hildebrandslied* nog onderscheid wordt gemaakt tusschen nominatief (*hēlidôs*) en accusatief (*hringâ*).

3) 't Germaansche suffix van den genitief meervoud moet verklaard worden uit een oorspronkelijk Indogermaanschen vorm (zie Osthoff, *Morph. Unters.* II, 113) *-êm*; het heeft in ons dialect zijn nazaal regelmatig verloren: vgl. got. *aihsn-ê*, *suniw-ê*, *brôþr-ê*, *baúrg-ê*, *mann-ê*. Ook de mannelijke en onzijdige woorden der *o*-deklinatie gaan in den gen. pl. uit op *-ê*: got. *dagê*, *waurdê* (*dagê* is dan ontstaan uit een oorspronkelijken vorm **dhoghe-êm*). Met got. *suniwê*, uit idg. *sunew-êm*, komt overeen on. *ésá* 'der goden', bij *ós-* (germ. stam *ansu-*), uit **qnsi(w)ê*, als ook ohd. *cunio* 'der knieën', uit vóórgerm. *ganew-êm* (vgl. gri. *γόνυ*). Alleen de genitief der vrouwelijke woorden gaat uit op *-ô*: got. *gibô* (oorspronkelijk **ghebhâ-êm*?). De in 't Noorsch uitsluitend gebruikelijke uitgang *-a* (*dagu*, *sona*, *fôta*) schijnt slechts den Gotischen uitgang *-ô* (*gibô*)

te vertegenwoordigen, en omgekeerd ohd. -ð in *gëbônð* slechts den Germaanschen uitgang -ê.

4) De datief meervoud ging in 't oorspronkelijk Germaansch in den oudsten vorm dien we kunnen bepalen, uit op -*miz* (= oslow. -*mî*). Die vorm schemert door in een tweelettergrepigen vorm **twai-miz* (= on. *tveimr*, oe. *twém*). Daar verreweg 't meerendeel der datieven meervoud drielettergrepig waren, werd -*miz* al vroeg tot -*mz* gesynkopeerd (*matronis Vatvims* Kern, *Germ. Woorden*, blz. 32, en *deabus Aflims* Much, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 31, 355); daarvoor heeft het Gotisch-Germaansch -*m* (vgl. got. *batram* = gri. *φίρομας*): got. *dagam* (oorspronkelijk germ. **daγom*), *anstim*, *sunum*, enz. Bij medeklinkerstammen kon 't suffix worden aangehecht met invoeging van den Indogermaanschen tusschenklinker *ə* = germ. *u*, dus got. *mënôpum*, uit **mënôtamis*; got. *bajôpum*, uit *bhoyôtamis*; got. *fôtum*, uit *pôd-əmis*; got. *tunpum*, uit *dūt-əmis*. In den datief der *r*-stammen, zooals got. *brôþrum*, is -*rum* óf -*r-mis* óf -*r-əmis*. Wat de *n*-stammen betreft, **gumon-miz* b.v. werd veranderd in **gumommiz* = got. *gumam*; maar in oe. *earnum*, on. *bjornum* schijnt veeleer -*n-əmis* (oorspronkelijk *ar-n-əmis*, *ber-n-əmis*) de uitgang te zijn. De onregelmatige Gotische datief *nahtam* is óf gemaakt naar *dagam* óf hij is ontstaan uit een vorm die aan skr. *naktabhyas* (van een ouden *n*-stam) beantwoordt, zooals Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 26, 18, wil. Eene afzonderlijke opmerking vereischt eindelijk de datief meervoud der *ja*-stammen: hij had in 't oorspronkelijk Germaansch tot uitgang -*im(i)z*, voor -*jě-m(i)z* -*jě-mis*: ohd. *hirtim* Paul, *P.-Br. Beitr.* 6, 221; bij de feminina blijkt de uitgang -*i-mz* uit *Vatvims* 'Vatvia-bus', *Aflims* 'Aflia-bus'.

Ten slotte vermelden we de gissing van Mahlow, *AEO*, s. 127, door Kögel, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 28, 110, uitgewerkt, dat de Oudhoogduitsche plaatsnamen op -*as* (*Frigisingas*, *Otingas*, *Heimingas*) meervoudige lokatieven zouden wezen: ze zouden beantwoorden aan de lokatieven op -*éśu* in 't Sanskrit (*vrkêśu*). Daarbij doen zich echter nog verscheidene onopgeloste moeilijkheden voor.

Opm. Over de vorming van 't meervoud in 't Westgermaansch op -*iru* -*oru* zie men beneden § 49.

§ 47. 'Ablaut' en Accent.

Evenzeer als de vervoeging, had ook de nominale verbuiging van 't Indogermaansch in den klemtoon en tevens in den 'ablaute' een belangrijk middel ter onderscheiding der vormen. 't Sanskrit en 't Grieksch vertoonen vaak de overoude afwisseling in klemtoon (b.v. acc. *pādā*, lok. *padī*; gri. *ποδα*, *ποδί*). Volgens Osthoff,

Morph. Unters. II, 12, bestond zulk een afwisseling vroeger ook bij klinkerstammen; we kunnen daarvan uit het Sanskrit eenige overblijfselen opnoemen: *sanât*, bij *sána-*; *samanâ*, bij *sámána-*; *madhyâ*, bij *mádhyā-*; *upakê*, bij *úpaka-*; *manâu* (+ *adhi*), bij *mânu*, als ook den vokatief **sántya*, bij *satyâ*. 't Germaansch vertoont slechts heel enkele sporen van vaste accentafwisseling en 'ab-laut' in bepaalde naamvallen: bij ohd. *altar* behoort, met 'grammatischen wechsel', de datief *in-aldere* Braune, § 163, Anm. 6; bij ohd. *einlif*, *zwelif* behooren de Gotische verbogen naamvallen *ainlibim*, *twalibê*, *twalibim*; eigenaardig is de oude 'ab-laut' tusschen den Oudnoorschen gen. plur. *kvenna* Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 507, en den nom. sg. *kona* (skr. *gnâ*, oi. *ben* Mahlow); bij got. *anþar*, oe. *ôper* behoort de Middelen-gelsche lokatief *ender* (in *the ender dai* 'the other day'); Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 232 toont 'grammatischen wechsel' aan bij oe. *horh*, *horwes*; vgl. on. *fjor* onz., dat. sg. *fjorve*.

Maar men vindt ettelijke gevallen in 't Germaansch die eene Vóórgermaansche afwisseling van klemtoon doen onderstellen, zonder dat men haar over de verschillende naamvallen kan verdeelen. De meeste konsonantstammen vertoonen vast spiranten zonder stemklank (oe. *ʒós*, *mús*, *lús*, *wlôh*, *furh*, *sulh*, *þrúh*, enz.), maar oe. *stuðu*, *studu* Sievers, *Ags. Gramm.*, § 282, vertoont nog 'grammatischen wechsel'.

Van de *n*-stammen komen in aanmerking: ohd. *haso*: oe. *hara*; got. *ausô*: ohd. *ôra*; on. *hére*: *hégre*; oe. *múga*: *miúwa*; mhd. *lohe*: on. *loge*; ohd. *grâvio*: *grâbio*; ohd. *anado*: *anto* (oe. *onepa*: *ondu*); oe. *édre*: ohd. *ádara*; vgl. ook on. *hjarse*, tegenover skr. *çirśán*. Meestal zegevierden in 't oorspronkelijk Germaansch de spiranten zonder stemklank (oe. *hrúse*, ohd. *rosa*). Van de klinkerstammen vgl. men ohd. *chortar quartar* met oe. *cordor*; got. *aúhns* met ozw. *ughn*; ohd. *glas*: ijsl. *gler*; ohd. *zît*: *zîdh*; got. *râzn*: oe. *râsn*; osa. *kind*: ohd. *kinth kind* (skr. *jâtá* 'zoon', on. *kundr*); ohd. *ruoba*: *ruova*; ohd. *beri*: ndl. *bês*; got. *tagr*: ohd. *zahar*; got. *hâhrus*: ohd. *hungar*; got. *gupa-*: *guda-*; got. *bagms*: ohd. *boum* (uit **baywmô-*); got. *blôpa-*: ohd. *bluot*; oe. *wind*: skr. *vâta*; ohd. *huof*: skr. *çaphá*. Van de adjektieven komen in aanmerking: ohd. *sûbiri*: *sûviri*; *eivar*: *eibar*; *frabali*: *fravali*; *tûbar*: *tûvar*; got. *ganôhs*: ohd. *ginuog*; oe. *frēnde*: *frēnde*; ohd. *scēlah*: on. *skjálgr* (: mhd. *schēlwer*); ohd. *dwērahēr*: *dwērawēr*; ohd. *bar*, tegenover lit. *básas*.

'Ablaut' bij de tusschenklinkers vindt men in 't Germaansch bij ohd. *anado*: *anto*, oe. *onepa*: *ondu* (oorspronkelijke vormen **anôton*: **antón*); ohd. *sant*: gri. *ἀναδο*; (ohd. **sumat*, vgl. bei. *sampt*);

gri. θυγάτηρ, skr. *duhitár*: got. *dauhtar*; skr. *açiti* 'tachtig': on. (volgens Brate) *étt* 'achtstal' (uit **ah-ti*); on. *synþ*, uit **sunidî*, maar ohd. *sunte* (oorspronkelijk **sunéti*, **suntýás*); oe. *wynnu*, osa. *wunnia*, naast on. *ynðe* (uit **wunidja-*, behoorende bij got. *wunnan*, on. *una* 'zich verlustigen'); ohd. *lioht*: got. *liuhap*; got. *naqaps*: oi. *nocht* 'naakt'; got. *haurþra*: oe. *hr-ēþer*; ohd. *quēr-dar*: gri. *δέο-ι-τρον*. 'Ablaut' van anderen aard in de tusschenklinkers vertoonen eenige konsonantstammen: *halôþ-*: *halip-*: *haluþ-*, in oe. *hæle(ð)*: ohd. *helið*: on. *holðr*; ohd. *hiruꝛ*: *hirz*; *anut*: *enit*; on. *olpt*: ohd. *elbiꝛ*. Synkope van den wortelklinker vindt men in skr. *snávan*, tegenover ohd. *sēnawa*; skr. *vrāta* 'bende', tegenover oe. *wērod*; oe. *hnitu*, tegenover gri. *κονίδης*; ohd. *chranuh*, tegenover gri. *γέ-ραρος*; oe. *hr-ēþer*, tegenover got. *hairþra*; got. *fr-uma*, tegenover oe. *for-ma*; misschien ook in ohd. *itins*: on. *dis*.

'Ablaut' van nog anderen aard komt voor

a) bij konsonantstammen, onverschillig of deze soms in 't historische Germaansch zijn overgegaan in klinkerstammen: oe. *nas-u*: *nos-u* (lat. *nār-es*); got. *tunþ-us*: ohd. *zand*; got. *brusts*: osa. *briost*; van de *n*-stammen bij de volgende: ohd. *rēhho*: oe. *racu*; oe. *hnēcca*: on. *hnakke*; ohd. *sēga*: *saga*; ohd. *mado*: *modo*; *malta*: *molta*; got. *qinô*: on. *kona*; oe. *hrúse*: ohd. *rosa*; oe. *plēza*: *plaza* 'spel'; ohd. *stúhha*: oe. *stocu*; ohd. *baicho*: on. *bjálke*; ohd. *scincho*: dial. nhd. *schunken* [(nndl. *schonk*, en zie Franck, *Etym. Wdb.* op *schenkel*) V.]; ohd. *chrēta*: *chrota* (**chrata*); ohd. *giwuno*: on. *vane*; ohd. *zwēho*: *zwiwo* (oorspronkelijke Indogermaansche vorm *dwīgen-*); ohd. *kuohho*: ne. *cake*; on. *fluga*: ohd. *flinga*. Voorts lette men op den konsonantstam ohd. *gifēho*: got. *fahēþs*.

b) bij klinkerstammen: oe. *ceorl*: *cearl*, *mos*: *meós*, *worn*: *wearn*, *rodor*: *rador*; oe. *scēofl*, *þistel*: ohd. *scūvala*, *distil*; ohd. *bīni*: *bīni*, *chortar*: *quartar*, *ruowa*: *rāwa*, *zādald*: *zādald*, *mios*: *mos*, *himil*: *humil*; got. *sauls*: ohd. *sūl*; on. *þrēll*: ohd. *drigil*; got. *winja*: ohd. *wunna*. Vooral tusschen Germaansche woorden en woorden in verwante talen bestaat dikwijls 'ablaut': germ. *sūnu-*: skr. *sūnu-*; germ. *hūði-* 'huid': lat. *cūtis*; got. *vair*: skr. *vīras*; ohd. *wēlla*: oslow. *vlūna*; oe. *beorc*: skr. *bhūrja*; ohd. *riomo*: gri. *ῥύμα*; got. *fisks*: oi. *íasc* (uit *(*p*)*eisko-*); got. *āleina*: gri. *ἀλένη*; ohd. *fōla*: gri. *πῶλος*; got. *namô*: lat. *nōmen*; ohd. *first* (oe. *feorst*?), nld. *vorst*, skr. *pr̥sthā*; ohd. *hrēf*: lat. *corpus*; got. *guma*: lat. *homo* (*hemo*); ohd. *huof*: skr. *çaphá*.

Bij eenige vroeger klankwisselende stammen heeft het Germaansch slechts één klanktrap bewaard; dat geldt van got. *fōtus*, *hairtô*, *augô*, ohd. *turi*, enz.

Ten slotte sommen we de adjectieven op die 'ablaut' vertoonen. Binnen 't gebied van 't Germaansch vergelijkte men ohd. *rôt*: got. *gariuds*: mhd. *rôt*; got. *flu*: oe. *feala*; on. *bljúgr*, bij ohd. *blúgo*; on. *mjúkr*: got. *mūka-*, [nndl. *meuk*, uit **mūki* V.]; got. *baitrs*: ohd. *bittar*; ohd. *givon*: on. *vanr*; ohd. *murawi*: *marawi*; got. *mikils*: oe. *mycel* (uit **mukil*); ohd. *sūbiri*: oe. *seófor(ness)*; oe. *fæzer*: *fúzer*, *zlæd*: *zléd*; got. *dwals*: ohd. *tol*. Buitendien: got. *qíwa-*: skr. *jíva-*; ohd. *heitar*: skr. *citra*; got. *filú*: gri. *πολύ*; got. *fulls*: lat. *plínus*; got. *halts*: lat. *clódu*s.

§ 48. De Klinkerstammen.

De Indogermaansche talen vormden oorspronkelijk hunne stammen op een klinker of op een medeklinker. Klinkerstammen konden uitgaan op *o-e*, *i-ei-oi*, *u-eu-ou*, *ǎ*; over de trappen van den tuschenklinker in 't algemeen zie men § 24; de verspreiding der trappen over de verschillende vormen was in 't oorspronkelijk Germaansch niet vast geregeld, zooals blijkt doordien de dialekten in dat opzicht veel verschillen. Daarover is reeds gesproken bij de uiteenzetting der naamvalsuitgangen; nu willen we de weifelingen der verbuigingstypen in 't oorspronkelijk Germaansch nagaan.

In de eerste plaats moeten we opmerken dat de *u*-deklinatie verscheidene punten van aanraking had met de konsonantische: zoo ontstond er een in den acc. sg., aangezien idg. *-m* van *-am* tot *-um*, *-un*, *-u* werd; hetzelfde geldt van den acc. plur.: idg. *-us* = germ. *-unz*; en de Indogermaansche uitgang van den datief meervoud *-mis* leverde, door middel van *ə* aan konsonantstammen gehecht, in 't oorspronkelijk Germaansch *-um* op, dus denzelfden uitgang als bij de *u*-stammen. 't Gevolg daarvan is geweest dat in lateren tijd bijna overal de oude konsonantische verbuiging min of meer vernietigd werd. De volgende *u*-stammen, die echter alle in 't Germaansch nog sporen hunner konsonantische verbuiging vertoonen, zullen vermoedelijk op de beschreven manier zijn ontstaan: got. *fôtus*, *handus*, *tunfus*, *wintrus*; on. *orn*, *bjorn*; oe. *duru*, *nosu*.

Omgekeerd verliest de *u*-deklinatie eenige woorden, die zich aansluiten bij de konsonantstammen: idg. *manu-* (skr. *manu*) werd in 't Germaansch eerst *manu-* (b.v. in den dat. sg. *man-u-i* en den nom. pl. *man-u-es*) en toen *mann-* (oe. *mēn*, ohd. *man*); uit idg. *genu-* 'kin' (skr. *hanu*, gri. *γένυς*) ontstond *kin-* (nom. pl. on. *kinur* *kiðr*).

Zeer gering in getal waren in 't oorspronkelijk Germaansch de onzijdige *u*-stammen: got. *falthu*, ohd. *witu* = lat. *pecu*, oi. *fid* (*Widu-casses*); volgens Sievers behooren ertoe: oorspronkelijk germ.

līpu 'most', *meðu* 'mce', *teru* 'teer', *kveðu* 'hars' (vgl. gri. μέθυ, skr. *madhu*, *jatu*), *rehtu* 'recht' (ohd. *rēht*, vgl. oi. *recht*), enz. 't Germaansche woord dat aan gri. δάξου beantwoordt, verraadt geen spoor van neutrale *u*-deklinatie; en tegenover lat. *cornu* staat run. *hornu* (kelt. *κόρνος*). De verhouding tusschen skr. *jānu*, gri. γόνυ en skr. *dāru*, gri. δόρυ aan den eenen kant en germ. *kneua-*, *tre-wa-* aan den anderen is niet duidelijk.

In 't Westgermaansch verloren, tengevolge van de wet op de sluit-*u* na eene lange lettergreep, de *u*-stammen met lange wortelsyllabe licht hun eigenaardige vormen; het werden gewoonlijk *a*-stammen Sievers, *P.-Br. Beitr.* 5, 106.

Onzijdige *i*-stammen zijn in 't Germaansch niet aan te toonen, behalve *mari-* 'zee' (lat. *mare*); misschien heeft got. *fōn* (genit. *funins*) in Vóórgermaanschen tijd den vorm **páni* gehad.

Bij de mannelijke *a*-deklinatie moeten we een tot nog toe niet verklaard feit opmerken. Veelal zijn *o*-stammen in *u*-stammen veranderd, zonder dat men de oorzaak dier verandering kan nagaan (ten deele moeten ze zich zeker hebben aangesloten bij zinverwante woorden). Vgl. gri. ἀμαλός maar ohd. *nabalo*; verder ohd. *ēlaho*, oe. *eolh*; oe. *heorr*, on. *hjarre*; on. *brunnr*, ohd. *brunno*; on. *malnr*, got. *malma*; on. *gómnr*, ohd. *guomo*; ohd. *karl*, *karlo*; *rēh*, *rēho*; *störn*, *stërno*, enz. (Nog vreemder is de toevoeging van een *n*-suffix bij konsonantstammen: ohd. *egiso*, bij got. *agis*; got. *mann-an-*, bij *mann-* enz.; vgl. on. *hjarse*, skr. *çîrśân*, bij skr. *çiras*.)

Bij de adjektieven met klinkerstam moet worden opgemerkt dat de *u*-stammen in 't oorspronkelijk Germaansch op 't punt waren te verdwijnen, en wel tengevolge van hun vrouwelijk op *-yâ-* (n. sg. *-î*), waardoor hun overgang tot de *i*-deklinatie voor de hand lag (vgl. lat. *tenuis*, uit *tenu-* *Kuhn's Zschr.* 6, 88, skr. *tanvi*, bij *tanú-s* Schmidt, ald. 26, 371); vgl. Mahlow 30, Bechtel, *Zschr. f. dtsch. Alt.* 29, 367: idg. *tenu-* werd *punw-* en toen **punn-i* = ohd. *dunni*, oe. *hynne*; uit idg. *mæru-* ontstond ohd. *muruwi*.

De bijvoegelijke *i*-stammen, waartoe ook de *u*-stammen met *i*-suffix behoorden, hadden verscheidene buigingsvormen gemeen met de *ja*-stammen (got. *hrainj-amma*, *hrainj-ana* en *midja-mma*, *frija-na*); daardoor heeft 't Westgermaansch alle *i*-vormen verloren en ze door *ja*-vormen vervangen (ohd. *reini*, *gimeini*, *suoji*, *durri*, *dunni*, enz.).

§ 49. De Medeklinkerstammen.

In 't historische Germaansch zijn hierbij de *onzijdige woorden* 't geringste in getal. Zonder eenig spoor van konsonantverbuiging vertoont het Germaansch een oorspronkelijk Indogermaansch neutrum *sówel stiel*

(skr. *súar* onz., lat. *sól*) in got. *sauil*, oe. on. *sól*, met den bijvorm got. *sugil* (uit **suwil*), oe. *syzel sijel*; verder got. *haubiþ*, on. *haufuð* = lat. *caput*; got. *miliþ* = gri. *μίλι(τ)*; oe. *wæter*, on. *vatr*, uit idg. *woder*, oorspronkelijk germ. *wáter*; on. *vár* onz. = lat. *vêr*, skr. *vasar*; ohd. *tēnar*, oe. *úder*, gri. *θίναρ, οὐθαρ*; ohd. *fûir*, gri. *πῦρ πύρ*. Konsonantverbuiging vertoont alleen oe. *ealo* (gen. *ealoð*) Platt, *P.-Br. Beitr.* 9, 368.

Onzijdige *n*-stammen zijn de eenige onzijdige konsonantstammen waarvan men kan bewijzen dat ze in 't oorspronkelijk Germaansch niet zeldzaam waren, hoewel ook zij in de literarische tijdperken van 't Germaansch niet talrijk zijn (alleen 't Oostgermaansch heeft er nog betrekkelijk veel: in 't Westgermaansch zijn er nagenoeg geen). De onzijdige *n*-stammen waren in hoofdzaak namen van lichaamsdeelen: got. *hairtô*, *augô*, *ausô*, ohd. *wanga*, on. *lunga*, *nýra*, *eista*, *qkla*; uit geslachtsverschillen tusschen en in de dialekten blijkt dat ertoe behoorden: on. *múle* = ohd. *mûla*; on. *nýra*, ohd. *nioro*; ohd. *galla*, oe. *zealla*; on. *vange*, ohd. *wanga*; oe. *hracu*, ohd. *rahho*; ohd. *scôzja scôzjo*, *scincho scincha*, *scollo scolla*; verder on. *hjarse* m., blijkens skr. *çîršán*, onz.; oe. *molda* (m. ?), blijkens skr. *múrdhan*, onz. — Voorts neutra met het suffix *-men* (*-smen*): got. *namô* (lat. *nómen*), on. *síma* onz. (= skr. *sîman* onz.), on. *heima* 'huis'; lat. *sēnen*, *lūmen*, gri. *ῥῦμα*, zd. *sraoma*, skr. *sthāman* maken vroeger onzijdig geslacht waarschijnlijk voor ohd. *sāmo*, osa. *liomo*, ohd. *riomo*, got. *hliuma*, *stōma*; osa. *sēlmo* m. = osl. *sléme* onz. Om 't verschil van geslacht mag men daartoe ook rekenen: ohd. *bluomo bluoma*; osa. *brósmo*, ohd. *brósmā*, enz. Overigens komen nog, behalve de bekende Gotische woorden, waarbij men ook on. *hvéla* 'wiel', *leika*, *bjúga*, *hnoða* kan voegen, enkele gevallen in aanmerking die ons weer door geslachtsverschillen tusschen en in de Germaansche dialekten worden aangewezen: ohd. *sunno sunna* (got. *sunnô* vr. onz. Mahlow 156); got. *stairnô*, ohd. *stērno*; ohd. *wolcha wolchan*; ohd. *brunno*, oe. *burne*; ohd. *rēhho*, oe. *racu*; on. *mōskve*, ohd. *māscā*; ohd. *gidingo gidinga*, *giloubo gilouba*, *spuolo spuola*, *gasoffo gasoffa*, *rēba rēbo*. Got. *funins*, ohd. *ūtiro* zijn onzijdige *n*-stammen geworden, vgl. skr. *úghan*; ohd. *ancho* m. = lat. *unguen* onz.; got. *watô* onz. = skr. *údan* onz. Van de oude neutra hebben de volgende in lateren tijd de *-n* bij den wortel getrokken: on. *vātñ*, *nafn*, *hrogn*, als ook oe. *wolcen*, *zeofon* (: on. *geime*). Vgl. Joh. Schmidt, *Pluralbildungen* 92.

Nog talrijker waren in 't oorspronkelijk Germaansch de onzijdige *os-* *es*-stammen van 't Indogermaansch. Evenwel bestaan in de literarische tijdperken van de Germaansche talen geen ondubbelzinnige

konsonantvormen meer; uit het Germaansch zelf kan men alleen opmaken dat de nom. acc. sing. op *-az -iz* uitging. 't Bestaan van *os- es-*stammen in 't oorspronkelijk Germaansch blijkt, evenals bij de boven besproken konsonantstammen, uit weifelingen in geslacht en verbuiging, en verder getuigen andere Indogermaansche talen voor 't Germaansch mee. Ik heb vele voorbeelden opgesomd in *Anglia* 5, 85 en *Stammbildungslehre*, § 84. Den oudsten vorm vertoonেন fi. *lannas*, *mallas*, *borras* = ohd. *lant*, *malz*, *bort*. In 't Westgermaansch ging de nom. sg. soms op *-i(z)* uit: vgl. *Lex Sal. lammi* = oe. *lomb*. In dezelfde taalgroep ontwikkelde zich uit de verbuiging der *os- es-*stammen een afzonderlijke meervoudsvorm (oe. *lombbru*, *cildru*; ohd. *kelbir*, *huonir*, enz.), die zich in de Deutsche dialektgroep heeft uitgebreid. Opmerking verdient het Oudnoorsche meervoud *héns* 'hoenderen' (ohd. *huonir*).

In 't Indogermaansch hadden oorspronkelijk eenige konsonantische neutra eene gemengde verbuiging (zie daarover Joh. Schmidt, *Pluralbildungen*, passim): een *r-* en een *n-*stam wisselden aanvankelijk af bij 'water': got. *watô*, oe. *wæter*; Schmidt, t. a. p. 202 houdt ohd. *ûtiro* 'uier' voor een mengsel van idg. *ûdhn-* en *ûdhr-*; tot dezelfde rubriek behooren waarschijnlijk ook oe. *dôzor*, oudde. *dægn* (vgl. skr. *ahan ahar*), tenzij men hierbij te doen heeft met de afwisseling van een *os-* en een *n-*stam, zooals vermoedelijk ook bij ohd. *nôz*, mv. *nôzir*, oe. *nijten*. Of oe. *ryze*: osa. *roggo* van een oud neutrum komen, is niet zeker.

Mannelijke en vrouwelijke woorden. Deze verschillen onderling niet in naamvalsuitgangen, daarom bespreken we ze samen. *r-*stammen zijn de uit het Indogermaansch geërfde namen van bloedverwanten (stammen: *fadr-*, *brôþr-*, *môðr-*, *dohtr-*, *swestr-*, misschien oorspronkelijk ook mhd. *dichter*, *swâger*, oe. *tâcor*). De Indogermaansche nominatief *patêr* is alleen vertegenwoordigd door on. *fâðer* (misschien ook door oe. *fæder*), uit **fadhêr*. Over den stamvorm met *-êr* (ohd. *fater*), alsmede over de *u-*vormen got. *brôþrum*, *brôþrun* is reeds gesproken in § 46.

Van de *n-*stammen hebben we al opgemerkt dat ze in 't oorspronkelijk Germaansch in sommige naamvallen overeenkwamen met de *u-*stammen; ook over de nieuwe, uit andere stammen ontstane *n-*stammen is reeds gesproken. Eene korte opmerking is noodig ten opzichte van enkele Indogermaansche vrouwelijke *û-*stammen, die in 't Germaansch in vrouwelijke *ôn-*stammen zijn veranderd; hoe, is niet duidelijk (Möller, *P.-Br. Beitr.* 7, 514; Joh. Schmidt, *Pluralbildungen* 74): idg. *swekrâ*, got. *swâthrôn-*; idg. *plthâ*, oe. *fol-dan-*; idg. *dughâ*, got. *tuggôn-*. Opmerkelijk is ook de eigenaardige

wijze waarop de Indogermaansche stammen op *-yôn* zich in 't Germaansch hebben ontwikkeld: ze gaan meestal uit op *-în-* (got. *managein-*), maar soms toch ook wel op *-jôn-*: got. *raþjôn-*: ohd. *redin-a*; got. *brunjô*: ohd. *bruni-a*; oorspronkelijk germ. **aiþjôn-* (ohd. *fuotar-eida*): got. *aiþein-*; idg. *bh₁-tyôn-*: got. *baúrþein-*; zie daarover Paul, *P.-Br. Beitr.* 7, 108.

Verscheidene dentaalstammen verliezen in hun nominatief enkelvoud, die geen suffix heeft, hun sluitdentaal, volgens blz. 108: *tanþ-*, *mênôþ-*, *nefôþ-*, *fahêþ-*, *þanþ-*, *halêþ-* hebben in dien nominatief vormen zonder dentaal zooals ohd. *zan*, *máno*, *nêfo*, *gifêho*; oe. *móna*, *nefa*, *ʒefed* (uit **ʒifaha*), *áfen*, *hæle* (ohd. *Halo?*); en van die nominatieven is bijna overal het tenietgaan der oude konsonantverbuiging 't gevolg geweest (meestal had overgang tot de zwakke verbuiging plaats). Over klankwisselingen bij konsonantstammen zie men § 47. Bij de woorden die van de *a*-verbuiging tot de konsonantische zijn overgegaan (zie boven § 48) komen nog eenige opmerkelijke woorden die schijnbaar afwijken van de overeenkomstige in de verwante talen: oe. *ʒát*, kons.-stam = lat. *haedus*; oe. *sulh*, kons.-stam = lat. *sulcus* (maar vgl. gri. *αἶλαξ*); oe. *furh*, kons.-stam, maar lat. *porca*; oe. *ʒós*, kons.-stam, maar skr. *hamsá* (gri. *χίρ*); oe. *bróc*, maar lat. *bráca* (even vreemd als lat. *bráca* zijn gri. *μῆλα-α* en lat. *burg-us*). — De opene eenlettergrepige idg. stam *gōw* is in 't Germaansch bewaard in een vorm die uit den Indogermaanschen acc. *gôm* (skr. *gâm*) is ontstaan: idg. *gôm* = got. **kô* (vgl. idg. *tân* = got. *þô*); daarvoor vindt men in 't Noorsch en Oudengelsch **kú* (vgl. germ. *twô*, *hwô* = oe. *tú*, *hú*), in 't Oudsassisch en Oudhoogduitsch **kô*: vgl. den acc. sg. on. *kú*, oe. *cú*, osa. *kô*, ohd. *chuo*; die vorm is 't punt van uitgang voor een nieuwen stam *kú*, *kô* geworden (een stam **kau* = gri. *βοF-* komt in 't Germaansch niet voor).

§ 50. De Verbuiging der Pronomina en Adjektieven.

Holtzmann, *Germ.* 8, 262; Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 19, 287; Scherer, *Z. Gesch. d. dtsch. Spr.*¹, 397 ff.; Sievers, *P.-Br. Beitr.* 2, 99; Leskien, *Deklination* 125.

1) In 't Germaansch bestaan tusschen de verbuiging der pronomina en adjektieven en die der substantieven ettelijke verschillen, die ten deele oorspronkelijk Indogermaansch zijn en waarvan men vooral in 't Sanskrit bijzonder veel parallellen aantreft.

a) In den dat. sing. ml. en onz. vindt men in 't Gotisch *-mma* (*þa-mma*, *i-mma*), voor ouder *-zmé*, idg. *-sméd* (vgl. got. *krammé-hun*,

ainummê-hun, *karja-mmê-h* = skr. *kasmâd*, *tasmâd*, oudpruis. *stesmu*).

b) 't Vrouwelijk vertoont in den datief een oorspronkelijken vorm **paizjai*, die blijkt uit oe. *þære*, on. *þeire*, en in den genitief een oorspronkelijken vorm **paizjôz*, die uit oe. *þære*, on. *þeirar* blijkt. De daarin voorkomende suffixen *-zjai* en *-zjôz* kloppen met die van skr. *ta-syâs*, *ta-syâi*; maar van got. *þizôs*, *þizai* = ohd. *dera* (*deru*) is de vorming niet geheel duidelijk, evenmin als van got. **paizôs* (dat uit *blindajôs* volgt), tenzij men wil aannemen dat de *j* regelmatig is weggefallen.

c) De Oudnoorsche datief enkv. *þeim* en de Oudengelsche *þém* zijn misschien ontstaan uit vóórgerm. *toi-smei* of *toi-smîn* (skr. *ta-smê*, *ta-smîn*), of *toi-mi* = oslow. *témí?* (vgl. ook *Zschr. f. dtsch. Alt.* 16, 148). — Van 't enkelvoud verdient ook de nom. acc. onz. enkv. vermeld te worden: idg. *to-d*, *ko-d*, *i-d* (skr. *ta-d*, *i-d-am*, lat. *istu-d*, *quo-d*, *i-d*, enz.); de *-t* is regelmatig afgefallen in got. *lva*, maar door een volgend enklitisch woordje bewaard gebleven in got. *þat-a*, *it-a* = ohd. *da-5*, *ë-5*, oe. *þæ-t*, *hi-t*.

Meervoud. Volgens Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 25, 5, was 't meervoudsteeken van 't mannelijk *-i-*, dus b. v. *to-i-*, waarvan de nom. plur., zonder uitgang, in 't Sanskrit *tê* is = got. *þai*, gri. *toi*. De daarbij hoorende genitief was idg. *toi-sêm* (blijkens skr. *têšâm*, oslow. *têchû*, opruis. *steison*) = oe. *þára*, on. *þeira*, got. (*blind*)*uizê*; daarnaar is 't vrouwelijk, oe. *þára*, on. *þeira*, gevormd. De datief meervoud, got. *þaim*, on. *þeim*, oe. *þém þám*, ohd. *dém*, is ontstaan uit idg. *toi-mos*, blijkens lit. *témus*, oslow. *témú*. 't Vrouwelijk meervoud staat in 't Germaansch onder den invloed van 't mannelijk: vgl. got. *þaim*, tegenover skr. *tâ-bhyas*; got. *þizô*, tegenover skr. *tâ-sâm*.

2) Alle nog niet besproken vormen kwamen oorspronkelijk overeen met die van de verbuiging der substantieven: uitgang *-s* in den nom. sg.: got. *is*, *las*; *-s* in den gen. sg.: got. *is*, *þis*, *his*; nom. vr. enkv. *sô* als *giba*, uit **gibô*; acc. *þô* (vgl. got. *lveilô-hun*, *ainô-hun*, *karjô-h*); nom. acc. vr. mv. *þôs* als *gibôs*; onz. mv. *þô* als *wairda*, uit **wordô*; acc. ml. mv. *þans*, *ins* als *wulfans*, *gastins*.

In 't bijzonder verdient opmerking de acc. ml. enkv., in 't Indogermaansch *to-m* (gevormd als bij de substantieven), waaruit germ. *þan-*; in plaats hiervan vindt men in 't Gotisch *þana*, uit *þanô*; *lvana*, uit *hvanô* (vgl. *lvanô-h*, **ainnô-hun*, uit **aininô-hun*, *karjanô-h*). Oe. *þone*, *hine*, *hwone* schijnen te zijn ontstaan uit **þanôn*, **hinôn*, **hvanôn*. In ohd. *ina-n*, *wëna-n* is de *-n* later bijgevoegd; 'ablaut' vertoonen ohd. *dë-n*, *wë-n*, als ook on. *þann* acc. (en *þess*, *hwess* gen.) sg.

3) De onder 1) besproken oorspronkelijk Indogermaansche eigenaardigheden der pronominale verbuiging werden van oudsher gevonden bij alle pronomina op *-i* en *-o*. Maar bij de eigenlijke pronomina hebben zich in 't Sanskrit aangesloten vele pronominale adjektieven, die in meer of minder vormen 't pronominale paradigma volgen: *anyá*, *anyatará*, *ítara* 'ander'; *éka* 'een'; *vícra*, *sama*, *simá*, *sárva* 'al, ieder'; *néma* 'de een', *ardhá* 'half'; *púrva* 'voorste'; *prathamá* 'eerste'; *caramá* 'laatste' en verscheiden andere adjektieven; evenzoo zd. *anya*, *vícra*, *ueva*. Derhalve zal men, met Sievers, *P.-Br. Beitr.* 2, 109, voor die half pronominale adjektieven gedeeltelijk pronominale verbuiging in 't oorspronkelijk Indogermaansch moeten onderstellen.

4) In 't Germaansch vinden we overeenstemming tusschen de verbuiging der pronomina en die der adjektieven in de volgende vormen: got. *blindamma*, naar *þamma*; *blindana*, naar *þana*; *blindai*, naar *þai*; *blindaižê*, naar **þaižê* (waarvoor *þizê*); *blindaim*, naar *þaim*; vr. *blindaižôs*, naar **þaižôs* (waarvoor *þizôs*); *blindaižô*, naar **þaižô* (waarvoor *þizô*); bovendien in den nom. acc. onz. enkv. *blindata*, naar *þata*. In al die vormen hebben ongetwijfeld de adjektieven, die aanvankelijk dezelfde verbuiging hadden als de substantieven, eerst sekundair de verbuiging der pronomina gekregen. Bij die naamvallen in welke de verbuiging der substantieven en die der pronomina in de overige talen overeenkwamen (nom. *blinds*, uit **blindaz*; gen. *blindis*, uit **blindeso*; vr. *blinda*, uit *-ā*, *-ām*; *blindôs*, uit *-ās*; onz. mv. *blinda*, uit *-ā*), heeft het Germaansch geen veranderingen aangebracht, uitgezonderd in den acc. sing. *blindana*, naar *þana* (idg. *to-m*: idg. *wlko-m*). Vreemd is het dat in den dat. sg. vr. 't Gotisch *blindai* (evenals *gibai*) heeft, tegenover *þizai*, *izai*; daarentegen heeft het Oudhoogduitsch *blintero* en 't Oudengelsch en Oudnoorsch *blindre*, naar de pronominale verbuiging. 't Onzijdig der adjektieven is in 't Gotisch zoowel *blind* als *blindata*; 't Oudengelsch, ['t Oudsassisch, 't Oudfriesch en 't Middelnederlandsch V.] kennen den vorm op *-ata* bij adjektieven in 't geheel niet; maar on. *blint* (uit *blindata*) = ohd. *blinta*. In 't Oudhoogduitsch volgen nog andere vormen der adjektieven de pronominale verbuiging: ohd. *blintêr*, naar **thêr* (dat, als *atonon*, tot *dêr* is verkort, evenals **wîr* tot *wîr*); *blintiu*, naar *thiu*.

§ 51. De Stammen der Voornaamwoorden.

1) AANWIJZEND VOORNAAMWOORD EN LIDWOORD: idg. *to-te* = germ. *þa-þe-* (got. *þa-na*, ohd. *dē-na*, got. gen. enkv. *þi-s*). De nominatief enkelvoud die daarbij in 't Indogermaansch behoorde, was *so*,

sā (gri. *ᾶ*, *ᾱ*; skr. *sá*, *sā*) = got. *sa*, *sō*; on. *sá*, *sú*. De nom. ml. was in 't Westgermaansch *sē* (oe. *sé*, osa. *se*), dat in 't Oudhoogduitsch en Oudsassisch is vervangen door *thē* (en **thêR*, opgemaakt uit *blintēr*, Sievers, *P.-Br. Beitr.* 2, 123; in plaats daarvan vindt men, met verkorting als in ohd. *wēr*, *ír*, in 't Oudhoogduitsch *dēr*), [mndl. *die* V.]. 't Vrouwelijk ohd. osa. *thiu* is = skr. *tiā*, oudperz. *tiā* (van idg. *tio-*, naast *to-*); oe. *seō* is ontstaan uit germ. *siō* = skr. *siā syā*; oe. **þeō* = ohd. osa. *thiu* vindt men in oe. *þeō-s* = osa. *thiu-s*, uit oorspronkelijk germ. **tīō-sai*, met behoud der eerste letter *þ*, uit *t*. Van den idg. pronominalen stam *tio-* (nom. sg. skr. *syā*) zijn buitendien de volgende Westgermaansche vormen afgeleid: acc. vr. enkv. ohd. *die*, instr. onz. ohd. *diu*, nom. mv. ohd. *die*, *dio*, *diu*. — Niet duidelijk is de verhouding van osa. ohd. *su-s*, [mndl. *sus* V.], uit **swu-s* (oe. osa. *þu-s*, [ndl. *du-s* V.]) en van got. *swa*, ohd. osa. mndl. *sō*, oe. *swá* tot het besproken voornaamwoord; of is de stam van die vormen *sua-*?

2) 't Gotisch gebruikt als DEIKTISCH VOORNAAMWOORD 't lidwoord *þa-* met eene nadruk gevende deiktische partikel *-h* (= skr. *kam?*) samengesteld (*sah*, *sôh*, *þatuh*), waarbij 't eerste element wordt verbogen. De overige dialekten bezigen voor genoemd doel een samenstelling van *þa-* met het deiktisch woordje **sai* = got. *sai* 'ecce' (vgl. got. *nūsai*); de Oudnoorsche runenopschriften vertoonen n. ml. enkelv. *sasi*, vr. *susi*, onz. *þatsi*, acc. ml. *þansi*, vr. *þasi*, dat. enkv. *þaimsi*, onz. mv. *þausi*. Over den oorsprong der Runischnoorsche vormen en hunne verklaring uit **-sai* = got. *-sai* zie men Bugge, *Tidskr. f. Philol. og Pædag.* 9, 111; over ohd. *dēs-se*, mhd. *dis-se* (germ. *þes + sai*) zie men *M.-S. Denkm.* 2, 270; ohd. osa. *the-se*. In de tot nog toe aangehaalde Westgermaansche vormen wordt het eerste gedeelte verbogen, maar overigens is in 't Westgermaansch de verbuiging van het tweede gedeelte (vgl. gri. *τοῖς-δε-σσι*) algemeen geworden (ohd. *dēsemo*, *disiu*, oe. *þisse*, *þissum*, enz.). Waarschijnlijk begon men eerst beide gedeelten te verbuigen, b. v. in den gen. enkv. oe. *þisse-s*, ohd. *desse-s*, doordat b. v. de meervoudsvorm ohd. *dese* er uitzag als of beide deelen waren verbogen; vervolgens ontstond dan in 't Oudengelsch bij den gen. enkv. *þisses* — ontleed in *þiss-es* — een nom. enkv. *þes þis*: zoo schijnt men 't algemeen verlies der *ē* van *-sē* in 't Oudengelsch te kunnen verklaren. Over oe. *þit* = ohd. *ditzi* en andere hierbij behoorende vormen zie men nog Lidén, *N. Ark.* 3, 97 ff.

3) De stam van een ander deiktisch voornaamwoord is germ. *hi-*, waarvan slechts enkele overblijfsels bewaard zijn gebleven, en wel uitsluitend in tijdsbepalingen: got. *himma daga* — *und hina*

dag 'heden, tot heden', *und hita* Braune², § 115; bovendien ohd. *hiutu* *P.-Br. Beitr.* 12, 376, als ook ohd. *hînaht* en mhd. *hiure*.

Daarnaast komt dezelfde stam voor in bijwoorden van plaats: got. *hēr* 'hier', *hi-drê* (on. *hédra*) 'hierheen', oe. *hi-der* 'hierheen', ohd. *hinân* 'van hier', *hera* 'herwaarts; on. *hedan* 'van hier'. De stam *hi-* in die woorden wordt vergeleken met lat. *ci-* in *ci-tra*.

4) Voor 'gene' heeft het Germaansch eenige klankverwante stammen, die men evenwel niet alle op dezelfde wijze kan verklaren: got. *jáina-*; oe. **ȝrón* Sweet, *C. Past.* 494, uit germ. *jóna-* of *jêna-*; ohd. *jênêr* (Franck, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 25, 223), dat niet met Sievers, *P.-Br. Beitr.* 9, 567, uit oorspronkelijk germ. **jani-* kan worden verklaard, aangezien dit in 't Oudhoogduitsch **jennêr* had moeten opleveren, maar dat wellicht samengesteld is uit twee stammen, *ja-* en *na-*. Got. *jainai* zou dan kunnen zijn ontstaan uit **jai* + *nai* en oe. *ȝrón* uit **jô* + *nô*, den vorm van den nom. vr. enkv. en van den nom. acc. onz. mv. Vgl. Lidén, *N. Ark.* 3, 242.

5) PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD van den derden persoon: stam got. *i-* (lat. *is*, *id*), in den nom. vr. enkv. aangevuld door *si* (maar acc. *ija* = lat. *eam*). In 't Oudhoogduitsch is dezelfde stam *i-* gebruikelijk, maar de stam *si* (vgl. skr. *sîm* in de casus obliqui enkv. en mv.) is in den nom. en acc. vr. enkv. (*siu-sî*, *sia*) en in den nom. plur. (*sie*, *sio*, *siu*) doorgedrongen; vgl. ook oi. *é*, *si*, *ed*; skr. *id-am*, *im-am* (got. *imma* kan = skr. *asmât* zijn en bij idg. *e-* behoren). — 't Oudengelsch heeft in plaats daarvan *hi-* (evenzoo frk. *hēr*, osa. *hê*, [en dergelijk mndl. *hî* V.]). Vreemd is on. *hann*.

6) BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD: got. *saei*, *sœi*, *Ƿatei*, 't lidwoord met de relatieve partikel *ei*; in 't Oudhoogduitsch is 't lidwoord tevens betrekkelijk voornaamwoord, alhoewel men er ook enkele sporen van de relatieve partikel *i* aantreft. 't Oudengelsch bezigde eveneens 't lidwoord, vaak verbonden met de relatieve partikel *ðe* (*sêðe*, *seôðe*, *Ƿatte*). 't Oudnoorsch bezigt de partikels *sem* en *es*, voorafgegaan door *sá*, *sú*, *Ƿat*.

7) De stam van 't VRAGEND VOORNAAMWOORD is in 't Indogermaansch *go* (*qe*): vgl. skr. *kás*, gri. *πός*; daaraan beantwoorden got. *lvas*, *lô*, *lva*; ohd. *wër*, *waz*; oe. *hwêd*, *hwæt*; on. *hwat*; [mndl. *wie*, *wat* V.]. Bovendien gri. *πόριος*, lat. *uter*, skr. *katará* 'wie van beide' = got. *lraǷar* en, met 'ablaut', ohd. *hwêdar* (on. *hvaðarr*, *hwárr*); voorts got. *lvarjis* 'wie'. Bijvoegelijk worden gebruikt got. *lwileiks*, oe. *hwilc*, ohd. *hwêlih*. Als oorspronkelijk Germaansche instrumentalis van *hwa-* zij vermeld *hwô* = oe. *hú*, osa. *hwô*, [mndl. *hoe* V.] 'hoe', als ook got. *lwaiwa*, ohd. *hwêo*, [mndl. *wie* V.] 'hoe' (mag men skr. *évá* 'zoo' en *iva* 'als' vergelijken?).

8) Voor 'zelf' vindt men got. *silba*, on. *sjalfr*, oe. *seolf seolfa*, ohd. *sēlb sēlbo*. Aangezien lit. *pàts* 'zelf' beantwoordt aan skr. *patis* 'heer' (got. *-faps*), is het mogelijk dat het pronomens *zelf* ontstaan is uit een woord met de beteekenis 'heer'.

9) 't Voornaamwoord om IDENTITEIT uit te drukken is in 't Gotisch *sa sama*, on. *samr*, ohd. *dēr samo* (vgl. oe. *swá some* 'evenzoo'); vgl. skr. *samá* 'dezelfde'. In 't Oudengelsch wordt daarvoor gebruikt *sé ilca*, uit **i-lika* (de korte vorm van dat voornaamwoord is aanwezig in oe. *i-dæȝes* 'denzelfden dag').

10) ONBEPAALD VOORNAAMWOORD: got. *suns*, on. *sumr*, oe. ohd. *sum* 'de een of ander', uit idg. *samo-* = skr. *sama* (zonder klemtoon) 'de een of ander' (gri. *ἀπό-θεν* 'ergens vandaan').

11) Verder worden onbepaalde voornaamwoorden met algemeene beteekenis gevormd door aanhechting van enclitica aan voornaamwoorden. a) *-uh* 'en', in got. *lraz-uh*, *lvarjiz-uh*, beantwoordt aan lat. *-que* in *quisque*; got. *lraþar-uh* = lat. *uterque* '(ieder van) beide'; die manier om 'ieder' uit te drukken komt alleen in 't Gotisch voor (vgl. skr. *kás ca* 'de een of ander'). b) Het suffix *-hun* geeft in 't Gotisch met de ontkenning 't begrip 'niemand' te kennen: *ni mannahun*, *ni ainshun*; 't suffix is ontstaan uit een encliticon en dit uit een zelfstandig woord, dat in 't Sanskrit voorkomt als partikel *caná* en daar dient om nadruk te verleen (ná . . . *kás caná* 'niet de een of ander, niemand', *kás caná* 'iedereen'). Onder den vorm *-zin* (met 'grammatischen wetsel') komt hetzelfde woord voor in ohd. *wergin*, osa. *hwergin*, oe. *hwærgen* 'ergens' (osa. *ni-hwergin* 'nergens'). Met datzelfde achtervoegsel *-zin* vormt het Oudnoorsch *heatke* 'wat ook', *hverge* 'wie ook' (behoorende bij got. *lvarjis*); aan got. *ainshun* beantwoordt evenzoo on. *enge*, aan got. *mannahun* on. *mange*; on. *vetke* zou in 't Gotisch **ni-waiþthun* zijn. — 't Algemeen Westgermaansche voornaamwoord *man* 'men' heeft zijn ontstaan te danken aan 't gebruik van *man* als verzamelnaam, zoo is ook skr. *mánu*, *mánus* in 't enkelvoud = 'de menschen, 't menschedom'; vgl. skr. *púru* enkelvoud = 'mensch, de menschen, volk'.

12) Voor 'ander' bezigt het Gotisch *aljis* (lat. *alius*, gri. *ἄλλος*), in 't Westgermaansch over in ohd. *eli-lenti*, osa. *eli-lendi* 'van een ander land', in oe. *ellende*, *elþeódiȝ*, enz., als ook in osa. *ellior*, oe. *ellor* 'ergens anders heen', [mndl. *elre* 'elders heen, elders' V.] (got. *aljar* 'ergens anders'), osa. *elkor*, ohd. *elihhór*. — Daarnaast stond een woord, dat oorspronkelijk slechts van twee werd gebruikt: got. *anþar*, ohd. *ander*, oe. *óþer*, on. *annarr* = lit. *ántras*. Got. *anþar* staat trouwens in vorm tot skr. *anya* = lat. *alter* tot *alius*.

13) BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN. Evenals in de verwante

talen hangen in 't Germaansch de bezittelijke voornaamwoorden samen met de genitieven der persoonlijke zonder geslachtsonderscheiding; over dien samenhang zullen we straks spreken. Voor 'mijn, dijn, zijn' wordt in 't Germaansch algemeen gebruikt het suffix *-îna* (oind. *mâkîna* 'mijn', later ook *tâvakîna*, *âsmâkîna*, *yaušm-âkîna* en *mâmakîna*): *m-îna-*, *þ-îna-* (Indogermaansch oorspronkelijk **tu-îno-*), **sîna-* (oorspronkelijk **s-ûino-?*). Van idg. **meyo-* (lat. *meus*), **sico-* (skr. *sva-*), enz. vertoont het Germaansch geen spoor. De twee- en meervouden der pronomina zonder geslachtsonderscheiding vormen hunne possessiva op *-ëro*: on. *v-árr*, ohd. *uns-êr* (zie boven blz. 114), got. *unsar*; got. *izwar*, ohd. *iuvêr*; got. *iggar*, oe. *incer*, on. *ykkarr*; on. *okkarr*, oe. *uncer*. Met die vormen kan men uit de verwante talen vergelijken: volgens Hübschmann, *Armen. Stud.*, s. 92, de Armeensche genitieven der persoonlijke voornaamwoorden, die tevens possessiva zijn, *me-r* 'onze(r)', *dze-r* 'uw(er)' e. a., en volgens Brugmann (-Thurneyesen), *Grundr.* II, s. 184, oi. *ar* 'onze', *far-bar* 'uw'. 't Oudnoorsche *vár-r* 'onze' en de gen. plur. *vár*, tegenover ohd. *unsêr*, zijn beide even belangrijk als bewijs voor den regel dat eene germ. *ê* zonder klemtoon (= on. *á* in *várr*) in 't Oudhoogduitsch onveranderd blijft; de eerstgenoemde vorm komt van idg. *wě-*, in den nom. pl. *wě-i* 'wij' = skr. *vay-am*, got. *weis*, waarbij als dualis behooren oslow. *vě*, osa. *wi-t*, skr. *vâ-m* Leskien, *Deklination*, s. 115.

§ 52. De Voornaamwoorden zonder Geslachtsonderscheiding.

1) *Enkelvoud.* 't Voornaamwoord 'ik' was in 't Indogermaansch *egom* = run. *eka* (ozwe. *jak*); de oorspronkelijk Noorsche, Runische vorm *ek* (wgerm. *ik*) kan aan 't slot geen klinker hebben verloren, en is dus ontstaan uit idg. *eg* (vgl. skr. *tvam*, lat. *tu*; skr. *id-am*, lat. *id*; skr. *vay-am*, van idg. *wei*) = lit. *àsz* 'ik'; de *i* van wgerm. *ik* is een gevolg van de klemtoonloosheid van 't woord. Als accusatief behoorde bij 'ik' in 't Indogermaansch *mě* (gri. $\mu\epsilon$; lat. *mê*; skr. zonder klemtoon *mâ*, met klemtoon *mâm*); *mě* werd in 't Germaansch verlengd tot *mik*, hetzij in navolging van *ik*, hetzij — en dat is waarschijnlijker — door de aanhechting van eene enklitische partikel zooals gri. $\gamma\epsilon$ in $\epsilon\gamma\omega\gamma\epsilon$, $\epsilon\mu\epsilon\gamma\epsilon$ (misschien mag men skr. *tuam ha* vergelijken); of de Oudengelsche bijvorm *mê* uit idg. *mě* is ontstaan, is twijfelachtig. In den datief vindt men een eigenaardig Germaanschen naamvalsuitgang *-z*: got. *mi-s*, ohd. *mi-r*. Evenmin is als naamvalsuitgang verklaard 't suffix van den genitief: got. *meina*, on. oe. *mín*, uit oorspronkelijk germ. *mînō*; de betrek-

king van dien vorm tot het bezittelijk voornaamwoord *mīna-* is niet geheel opgehelderd.

't Indogermaansche persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud was *tū* (in 't Sanskrit verlengd tot *tu-am*) = germ. *þū*; de accusatief erbij was in 't Indogermaansch *twe*, met konsonantische *w* (vgl. operz. *θvām*, acc. van *tuam*; zd. *θvām*, bij *tuēm*; gri. *σε*, maar toch ook skr. *tuām*!). In 't Germaansch staat de acc. sing. (got. *þuk*, ohd. *dih*), evenals de datief (got. *þus*, ohd. *dir*) en de genitief (got. *þeina*, ohd. *dīn*), geheel onder den invloed van de overeenkomstige vormen van den eersten persoon. Hetzelfde geldt van 't reflexivum (got. *seina*, *sis*, *sik*; on. *sīn*, *sér*, *sik*; ohd. *sīn*, *sih*), dat het nauwst verwant is met lat. *se*, gri. *ἐ* en met skr. *sva*, lat. *suus*, uit **sewos*. — Van de in andere Indogermaansche talen voorkomende naamvals vormen zooals skr. *mama*, *tava*, lat. *mihi*, *tibi*, gri. *μοι*, *τοι*, skr. *tē* vertoont het Germaansch geen spoor.

2) *Meervoud*. De 1e persoon had in 't oorspronkelijk Indogermaansch een nominatief *we-i* (= skr. *vay-am*); oorspronkelijk germ. *wī* is verlengd met den meervoudsuitgang *-z* (vgl. *gastī-z*) in got. *weis*, on. *vér*, ohd. (met de klinkerverkorting der atona) *wī-r*, [mndl. *wī*, uit **wīR* V]. De pronominale stam welken deze vormen behelzen, idg. *wē* (zie beneden bij den dualis), had in 't oorspronkelijk Germaansch nog den genitief *wē-ra* = on. *vár* Leskien, *Declination*, s. 155; over 't possessieve suffix van dien vorm, idg. *-ro*, zie men § 51, 13). De *ē* van ohd. *unsēr*, *iuwēr* (oe. *úser*, *éower*), Braune, *P.-Br. Beitr.* 2, 140, is waarschijnlijk overgenomen uit genoemden Germaanschen genitief *wēr* (on. *vár*) 'onzer'; zij heeft, volgens § 30, in eene lettergreep zonder klemtoon, ook in 't Westgermaansch kunnen standhouden. In de overige casus obliqui vindt men algemeen Germaansch niet den Indogermaanschen stam *wē*, maar *uns* = idg. *ús*; dit *ús* is, volgens de Saussure, *Mémoires*, p. 25, van ouds verwant met skr. *nas*, oslow. *ny*, lat. *nōs* (gri. *νώμ*) en komt overeen met gri. *ἄμ-* in *ἄμ-μῆ-ς*, uit **ἄσ-μῆ-*. Hoe de datief en de accusatief van oorspronkelijk Germaansch *uns* (= idg. *ús*) zijn gevormd, is niet duidelijk: overal vertoont zich de invloed van 't enkelvoud (got. *mis*, ohd. *mih*), zoodat het moeilijk is de vormen te rekonstrueeren zooals ze waren voordat het enkelvoud invloed oefende.

De 2^e persoon meervoud heeft in 't Indogermaansch tot stam *yu* (*ūe*): vgl. skr. *yū-y-am*, acc. *yu-śmān*, enz.; gri. *ὑμεῖς*, voor *yu-sme-s*; daarnaast komt een korte enklitische vorm voor in den gen. dat. acc. skr. *vas*, lat. *vōs* (oslow. *vy*), waarvan 't Germaansch geen spoor vertoont. Den stam *yu* (skr. *yūy-ām*, lit. *jūs*) vindt men in got. *jūs*

(on. *ér*, oe. *ǣ*, ohd. *ir*, voor ouder *jíz*, [ndl. *gij, jij*, uit **jîR* V.] staan onder den invloed van den 1^{en} persoon); in de casus obliqui veranderde 't Germaansch 't Vóórgermaansche *iw-*, dat dus volgens § 15 den klemtoon moet hebben gehad, in *iw-*; de Westgermaansche vorm (oe. *eów*, ohd. *ëu*, *iu*) is ontstaan uit oorspronkelijk germ. **iwe*, zooals wgerm. *uns* wellicht uit **únse*; vgl. skr. *yuvám* 'gij, u beide' als dualis, uit *yûe-*. — De datief, aan den eenen kant got. *izwis*, on. *yðr* — aan den anderen oe. *eów*, ohd. *ëu*, *iu*, is gevormd als bij den 1^{en} persoon; en 'zelfde geldt van got. *izwara*, on. *yðvar*; ohd. *iuwêr*, oe. *eówer*, uit oorspronkelijk germ. *íuwêrô*. De oude vorm van got. *izwis*, on. *yðr* (over de *ð* zie men Bugge, *Kuhn's Zschr.* 4, 252) is volstrekt niet na te gaan; Windisch vergelijkt kymr. *chwi*, uit *swe*; dus *izwi-s* voor *e-swe-* (vgl. oudlat. *e-nos* = *nos*)?

3) *Tweevoud*. De verbuiging der tweevoudige casus obliqui is volmaakt dezelfde als die der meervoudige, waaruit blijkt dat de eerste sekundair is; van de oude enklitische casus obliqui skr. *náu*, *vám*, gri. *vò*, oslow. *na-ma*, *va-ma* heeft 't Germaansch geen spoor bewaard. De algemeen Germaansche stamvormen zijn: 1^e pers. *unk-*, 2^e pers. *inq-*: vgl. got. *ugkis*, *iggis*; on. *okkr*, *ykk-*; oe. *unc*, *inc*; ohd. *unk* Braune, § 282, anm. 1, en **ink* (bei. *enk*, Sauerlandsch *ink*, met de beteekenis van een meervoud). Overeenkomstige vormen in de verwante talen zijn nog niet ontdekt. De vorming van den nominatief is eigenaardig: vgl. got. *wit*, on. *vit*, *it*, oe. *wit*, *zit* (vgl. oslow. *vě* 'wij beide', skr. *yuvám* 'gij beide').

IX. DE NOMINALE WOORDVORMING.

§ 53. De Verbuigingstypen.

De Germaansche woordvorming bedient zich niet van nazaleering zooals de Indogermaansche, wat hieruit is te verklaren dat die nazaleering in 't Germaansch geen rol meer speelt bij de vervoeging (zie boven blz. 126 vlg., 131). — De in 't Sanskrit voorkomende nominale woordvorming uit primaire naamwoorden door middel van *vrddhi* is waarschijnlijk in bescheiden mate Indogermaansch geweest; in 't Germaansch komt *ê* als *vrddhi* voor in eenige denominatieve naamwoorden: vgl. mhd. *swâger*, bij *swêher*; got. *mêgs*, bij *magus*; misschien ook got. *-têhund*, bij *taihun*. — 't Accent wordt in 't Germaansch niet dikwijls meer ter vorming van nieuwe nomina gebruikt; van 't adjektief dat in 't Gotisch *hauhs* luidde, komt on. *haugr* 'heuvel' *Kuhn's Zschr.* 23, 100. Verder vindt men nog ette-

lijke overblijfselen die bewijzen dat de klemtoon ook in 't oorspronkelijk Germaansch afgeleide, van achtervoegsels voorziene sekundaire vormen heeft onderscheiden van hunne grondwoorden; enkele gevallen komen straks ter sprake.

De Germaansche woordvorming vertoont twee verschillende typen. Werkelijk vruchtbare suffixen bezitten altijd vaste, door geen wet op den 'auslaut' te vernietigen medeklinkers; zie daarover § 54. Daarnaast bestaat eene wijze van woordvorming welke zich in 't Germaansch door niets onderscheidt dan door de verbuigingstypen. Van een Indogermaansch standpunt zijn de Germaansche verbuigingstypen *wulfaz*, *dayaz*, *γastiz*, *sunuz*, enz. niet zonder suffix: we moeten van dat standpunt uit *-a*, *-i* en *-u* suffixen noemen, maar alleen 't Germaansch in aanmerking nemende kan men hier niet meer van suffixen, doch enkel nog van verbuigingen spreken. We willen nu heel beknopt opgeven welke verbuigingstypen in 't oorspronkelijk Germaansch vruchtbaar waren.

Onvruchtbaar is het type der eenlettergrepige konsonantstammen, der onzijdige *i*-stammen en 't gansche *u*-type, als ook de onzijdige *n*-stammen en de verwantschapsnamen op *-r*. De *a*-stammen blijven vruchtbaar en vormen vrouwelijke verbale nomina zooals got. *skama*, *sairga*, ohd. *helfa*, *chlaga*, *frāga*, *gilouba*, *rouba*, oe. *notu*, *stalu*, enz. en abstracta van wortels van 't onzijdig geslacht zooals got. *idweit*, *bimait*, *andahait*, on. *hlaup*, *slag*, ohd. *wic*, *līp*, enz. Mannelijke *i*-stammen zijn vruchtbaar blijkens ettelijke volksnamen: ohd. *Hāni*, oe. *Swāfe*, on. *Girker*, [ohd. *Kriahhi V.*], got. *Makidōneis*, enz.; voorts verbale abstracta, deels mannelijk, deels vrouwelijk: oe. *cyle* 'kou', *ece* 'pijn', *ryne* 'loop', ohd. *churi* 'keus', enz. Verder komen in aanmerking *ja*-stammen (*Stammbildungsl.* § 7, 37, 66, 110, 111 en 113), maar vooral de mannelijke en vrouwelijke *n*-stammen, waarover men *Stammbildungslehre* § 15, 16, 35, 36, 38, 78 tot 83, 106, 107, 109 en 116 raadplege. Die verbuigingstypen, welke men mag beschouwen als de eerste woordvormende categorie in 't oorspronkelijk Germaansch, verliezen bij 't in werking treden der wetten op den 'auslaut', door welke ze bijna geheel verdwijnen, hunne levensvatbaarheid: met hunne vruchtbaarheid is het dan over 't algemeen gedaan. Ik zal hier geen voorbeelden aanhalen, aangezien in mijne *Stammbildungslehre* (Halle 1886) de hier aangestipte kwestie zoo beknopt mogelijk is behandeld.

Slechts één punt wil ik terloops bespreken; het komt ook in 't Sanskrit aan den dag en is nog al van beteekenis voor 't Germaansch, 'twelk in dat opzicht ook eenige overeenkomst vertoont

met Europeesche talen. Het gebeurt in 't Germaansch vaak dat het tweede lid eener samenstelling zich onderscheidt door een verbuigingstype dat vreemd is aan 't simplex. Bij lat. *burg-us* behooren *Quadri-*, *Asci-burgium* — en die manier om als samenstellings-suffix bij concreta *ja-* te bezigen, terwijl de samenstelling van 't onzijdig geslacht is (vgl. lat. *verbum*, *dicerbium*; *mûrus*, *pomoerium*; *annus*, *biennium*; *nox*, *aequinoctium*, gri. *μσορὺκτιορ*), is oorspronkelijk Germaansch: vgl. got. *apn* : *at-apni*; *nahts* : *andanahiti*; oe. *zeár* : *missére* (*Zschr. f. dtsh. Alt.* 13, 576); ohd. *aro* : *mûs-ari*, *sparu-ari*; *hâr* : *scâp-(h)âri*; *weg* : *altwicki*; *sunna* : *drisunni*; vandaar ook got. *gaskalki* 'mededienstknecht'. Een ander kompositie-suffix was *-n-* (d. w. z. zwakke verbuiging): on *hamr*, maar *lkame*; oe. *pád*, maar *hop-páda*; *þinǰ*, maar *intinǰa* (uit **inþingǰa*), ohd. *gidingo*; oe. *trum*, maar *wyrtruma*; ohd. *frost*, maar *gruntfrosto*; on. *stafr*, maar *ríðstafe*; ohd. *tac*, maar *suontago*; got. *leik*, maar *manleika*; *daúr*, maar *augadaúró*. Vrouwelijke *ja-*stammen zijn de Gotische samenstellingen *þindungardi* vr., bij *guards*, en *þús(h)undi* vr., bij *hund* Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 327. Composita die uitgaan op adjektieven, hebben evenzoo tot suffix *-ja*, ook bijvoegelijke *bahuvrîhi*'s (vgl. lat. *animus-exanimis*, *arma-semiermis*). a) Ohd. *zír-wâri*, *mítwâri*, van germ. *wêra-* 'waar' (lat. *vêrus*); oe. *wlenǰe*, bij *lonǰ* (lat. *longus*); ohd. *gitriuci*, bij got. *triggwa-*; oe. *mon-þwáre* (ohd. *man-ducâri*) en *zetǰe* behooren, met 'grammatischen wechsel', bij oe. *þwâs*, *tóh*. b) *Bahuvrîhi*-adjektieven zijn ohd. *frômuoti*, *diomuoti*, bij *muot*; on. *blá-eygr*, bij *auga*; oe. *fyperfête*, bij *fót*; *ortǰdre*, bij *túddor*; got. **ingardeis*, **ufaiþeis* (of **ingards*, **ufaiþs*), bij *garda-*, *aíþa-*. Evenwel vindt men ook vele *bahuvrîhi*'s zonder *ja-* (of *i-*)suffix, bij voorbeeld oe. *eáþmód*, *þíþerfót*, *orsorh*. — 't Gotisch vertoont een vorm met 'ablaut' bij *dags* in den *dvigu fidurdôgs*.

In de overige gevallen geldt in 't Germaansch over 't algemeen de regel dat een woord als tweede lid van een compositum volmaakt onveranderd blijft. Voorbeelden te geven is onnoodig. We moeten alleen nog opmerkzaam maken op een aparte uitzondering, nl. on. *-fodr* (bij *faðer*), b. v. in *Valfodr*, waarmee Bugge (*Bezzb. Beitr.* 3, 101) gri. *-πατρος*; vergelijkt. Over got. *-téhund* 'tental' (*sibuntéhund*), bij *taihun*, zie men § 60.

§ 54. De Suffixen met Medeklinkers.

Naast de oudste reeks van eenvoudige elementen ter vorming van nieuwe woorden, welke later verbuigingselementen werden, ontwikkelde zich in alle Indogermaansche talen een jongere reeks,

waarin vóór de verbuigingstypen als kenmerk bepaalde medeklinkers kwamen te staan. Zoo is b. v. *-i-ya* in skr. *vykī*, on. *ylgr* 'wolvín' met *n* verlengd in skr. *pátnī*, gri. *πότνια*. Hoe de medeklinkers in 't suffix zijn gekomen, kan men soms nog nagaan; b. v. is het zooëven vermelde achtervoegsel *-nya* (nom. sg. *-nī*) ontstaan bij *n*-stammen, b. v. *rājñī* 'koningin', bij *rājan*. Maar alleen uit het Germaansch is de oorsprong der oorspronkelijk Germaansche suffixen met een medeklinker niet meer op te maken: ze zijn ontstaan in Vóórgermaanschen, in den oorspronkelijk Indogermaanschen tijd. 't Germaansch maakt veel gebruik van suffixen met medeklinkers, omdat ze niet door wetten op den 'auslaut' konden verdwijnen; veelal kwamen vormen met een medeklinker en met een klinker nevens elkander voor: got. *þiwi* 'dienstmaagd', oe. *þeówen*; oe. *máze*, ohd. *mágin*; got. *frijōndi*, ohd. *friuntin*; got. *asilus*, ohd. *esilin*. Van de adjektieven noemen we: got. *sunjis*, *sunjeins*; ohd. *wár*, *wárin*; *lioh*t, *liehtin*; oe. *bláw*, *bláwen*; voorts ohd. *wērd*, *wirdic*; *rēht*, *rihtic*; vergelijk eindelijk got. *hauhei*, *hauhiþa*; *miki-lei*, *mikildúps*; *managei*, *managdúps*; *hlūtrei*, *hlūtriþa*.

Verder is van belang de opmerking dat in 't Germaansch suffixen met een tusschenklinker meer levensvatbaarheid bezitten dan suffixen zonder tusschenvokaal. Zoo is b. v. 't achtervoegsel *-nī*, dat men vindt in skr. *patnī*, *rājñī*, in 't Germaansch onvruchtbaar in vergelijking met den klankwisselenden bijvorm *-enī* (*-nī*, germ. *-unī*): vgl. got. *Saurini*, ohd. *gutin*, *kuningin*, enz.; desgelijks is 't eenvoudige suffix ohd. *-do*, *-to* (ohd. *huos-to*) dood, terwijl ohd. *-ado* leeft (*Stambildgsl.*, § 118), en 't suffix idg. *-tā*, ter vorming van abstracta, is in 't Germaansch lang niet zoo gebruikelijk als het daarmee identieke *-etā* (*Stambildgsl.*, § 120 en 121).

Het is hier niet de plaats om alle Germaansche achtervoegsels door voorbeelden aan te toonen en hunne wordingsgeschiedenis na te gaan; in mijne *Stambildungslehre* (Halle 1886) en in het tweede deel van Brugmann's *Grundriss* is getracht in beide opzichten te voldoen aan de eischen die men moet stellen aan eene beschrijving van de wordingsgeschiedenis der suffixen.

§ 55. De Samenstellingsuffixen.

Met dien naam bestempelen we de tweede leden van vroegere samenstellingen die tot suffixen zijn geworden. We zullen wel moeten veronderstellen dat zulke suffixen eerst zijn ontstaan toen 't Germaansche accent reeds bestond: immers, zoolang ons dialect nog den veranderlijken Indogermaanschen klemtoon had, kon een zelfstandig woord niet wel een suffix worden. We vinden dan ook die

soort suffixen in de oude tijdperken der meeste Indogermaansche dialekten niet, terwijl ze in 't Germaansch zienderoogen in aantal en gebruik toenemen. Uit den Romeinschen tijd, toen, volgens blz. 32, 't speciaal Germaansche accent reeds van kracht was, kennen we lat. *-varii* als suffix van volksnamen (*Amsivarii*, *Chasuarii*, *Chatuarii*), alsmede *-avia* als suffix van de namen van eilanden (*Austravia*, *Scadinavia*, *Batavia*). Vgl. ook oe. *burzware*, *Rómware* = ohd. *burgare*, *Rómare* (*P.-Br. Beitr.* 12, 379); als simplex komt *-varii* in 't Germaansch niet voor. Met *-avia* vgl. men oe. *Scēden-īz*, *Scēp-īz*.

't Gotisch bezit bij lange na niet zooveel samenstellingssuffixen als 't Westgermaansch. 't Westgermaansche suffix *-haid* (ohd. *manheit*, oe. *wifhād* Zimmer, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 19, 415) komt in 't Gotisch alleen voor als zelfstandig woord: *haidus*; wgerm. *-dóm* (ohd. *meistartuom*, osa. *késurdóm*, oe. *biscopdóm*, on. *jarldóm*) is in 't Gotisch evenmin als suffix gebruikelijk; 'tzelfde geldt van de suffixen *-skapi* (on. *vinskapr*, oe. *freónscipe*, ohd. *früuntskapf*) en *-skaftu*, die abstracta vormen. Van de later zoo gewone bijvoegelijke samenstellingssuffixen vindt men in 't Gotisch slechts *-lika* (**wairaleiks*, **lapaleiks*, *sildaleiks*) en *-sams* (*lustusams*), beide nog zeer beperkt in hun gebruik. Uit dat alles blijkt dat in den algemeen Germaanschen tijd de samenstellingssuffixen pas begonnen op te komen. In lateren tijd zien we 't gebruik van zelfstandige woorden als suffixen aanhoudend toenemen; de geschiedenis dier achtervoegsels behoort dus in hoofdzaak tot de ontwikkelingsgeschiedenis der afzonderlijke dialekten.

§ 56. De Vleinamen.

We kunnen ons hier niet begeven op 't gebied der eigennamen, waarop de vleinamen eene groote rol spelen, en willen alleen andere vleinamen opnoemen die waarschijnlijk van den oorspronkelijk Germaanschen tijd dagteekenen. 't Eenig kenmerk evenwel waarom we een woord zoo noemen, is de klankvorm: meestal hebben we te doen met verdubbeling van medeklinkers. Germ. *aþþon-* (got. *attu*) schijnt een vleinaam bij idg. *patēr* te zijn, ondd. **móna* (ook ohd. *muoia*) voor germ. *môðer-*; ohd. *muoma* 'tante' is een afkorting ten opzichte van oe. *móðrie*; oe. *faþu* 'tante' schijnt voor **faþor-swesō* 'vaderzuster' te staan, evenals ohd. *basa* voor **badur-swesō* 'vaderzuster', volgens Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 175 (ook ohd. *wasā* schijnt daarmee identiek te zijn); over dergelijke vormen, behoorende bij namen van bloedverwanten vgl. men Bugge t. a. p. In aanmerking komen bovendien ohd. *gotto* en ozwe. *gubbe* = oe.

zodfæder, vermoedelijk ook ohd. *eid-um*, oe. *áp-um* (bij *eed*): vgl. eng. *brother-in-law*.

Verder behooren tot deze afdeeling naar 't schijnt eenige afkortingen van diernamen: oe. *crabba*, bij ohd. *krēbiꝛ*? mhd. *wanze* = *wantlūs*? nhd. *spatz*, bij *spërling*? ohd. *snēcco*, bij oe. *snæꝛel*? oe. *frozꝛa*, bij hd. *frosch*. On. *valr* kan een afkorting zijn voor een vorm = oe. *wealh-hafoc*, en ohd. *heimo* ziet er ook wel als zulk een verkorte naam uit. Behoort hiertoe ook ohd. *hunno* = got. *hundafaps*, skr. *ꝥata-patis*?

§ 57. De Samenstelling.

Vele samengestelde woorden vertoonen als stamvorm van 't eerste lid een anderen vorm dan dat lid buiten de samenstelling heeft: vgl. got. *midjun-gards*, bij *midja-* (als skr. *madhyandina*, bij *madhya-*?); got. *ala-* (*-mans*, *-brunsts*), bij *alls*; *mana-* (*-sēps*), tegenover got. *mann-* (uit *manw-*), ohd. *mana-houbit*; ook ohd. *khuna-withi*, got. *kuna-* (*-wida* 'boei'), bij idg. *gonu gənu* 'knie'; in den *Heliand* vindt men meestal *himil*: *hēbankuning*; voorts osa. *gisūnfader* (Osthoff, *Morph. Unters.* IV, 121), bij *sūnu*. In hoeverre de stamklinker (*a*, *i*, *u*) aan 't einde van 't eerste lid in 't oorspronkelijk Germaansch en oorspronkelijk Westgermaansch bewaard is gebleven, is nog niet nauwkeurig onderzocht. Uit den literarischen tijd maken we opmerkzaam op eenige vreemde verschijnselen in 't Noorsch-Westgermaansch. *i*-stammen ondergaan synkope terwijl geen 'umlaut' plaatsheeft: oe. *hype*, maar *hop-páda*; *ryꝛe*, maar *ruꝛ-ern*; *ortꝛeard*, vgl. ohd. *wurz* (got. *aurtigards*); zoo ook mhd. *bōs-heit*, *kuon-heit*, *trác-heit*, bij *bæse*, *küene*, *træge*. Opmerkelijk gedragen zich ook als eerste lid eener samenstelling de *i*-stammen in oe. *sculdhr̥ta*, on. *skuldlauss*; oe. *leódfruma*, on. *ljóðbiskup*; oe. *neáðꝛylda*, on. *nauðꝛgald*; vgl. on. *kvánlauss*, bij *kvén*, en oe. *sóm-*, *som-*, *sam-worht*, bij idg. *sēmi-* 'half' (§ 60). Oude bijvoegelijke *u*-stammen, die, zooals we weten, in 't Westgermaansch *ja*-stammen zijn geworden, hebben in 't oorspronkelijk Westgermaansch als eerste lid eener samenstelling nog de oude *-u* gehad; vandaar dat men hier en daar 'rückumlaut' vindt: oe. *swéte*, maar *swótstenc*; *ꝛꝛe*, maar *anꝛsum*; osa. *ꝛðili*, maar *aðal-kunni*. Genitieven komen in 't oorspronkelijk Germaansch zelden als eerste lid eener samenstelling voor; de vroegste samenstellingen van dien aard zijn de naar de Latijnsche benamingen gevormde namen voor de dagen der week, zooals ohd. *Donarestac*, oe. *Wóðnesdæꝛ* (over den tijd van hun ontstaan zie men blz. 12); vgl. ook got. *baúrgswaddꝛus*. Uit het Oudhoogduitsch behooren daartoe waarschijnlijk de volgende composita (wier eerste lid dan een

genitief naar de *n*-deklinatie is): *lîhhin-amo*, *erin-grioz* (bij *aro*; vgl. oe. *earnzeat*); mhd. *mæntac*, vermoedelijk uit **mânintac* (*Lunae dies*), als ook *sûn-giht*, *sünne-wende* (uit *sunnin*-). Waarschijnlijk behoort er ook bij de volksnaam *Canninê-fates*, welks eerste lid een gen. plur. **canninê* schijnt te wezen. Wat betreft de Westgermaansche composita die ontstaan zijn uit twee opeenvolgende woorden (oe. *féowertiz*, ohd. *fiorzuc*, tegenover got. *fidwôr tigjus*), zie men de op blz. 87 en 88 opgesomde voorbeelden.

Niet duidelijk is hoe zich de oude onzijdige *os-es*-stammen in samenstellingen hielden. Eene zekere aanwijzing daaromtrent geeft germ. **þús-hund* 'duizend' = oslow. *tysesta*, behoorende bij idg. *tús* (skr. *tavus*, *tuvis*-), volgens Bugge, *P.-Br. Beitr.* 15, 327. Ook got. *sigis-laun* kan 't oude type vertoonen, eveneens oe. *ézer-zelu*, bij *éz*; maar vreemd is oe. *hriþhyrde*, bij *hryþer*.

Op blz. 69 vlg. hebben we de woorden behandeld die als leden eener samenstelling gehoorzaamden aan de Wet van Verner en dus als zoodanig een anderen vorm hadden dan buiten de samenstelling. Ook vinden we oude in verschillende Indogermaansche dialecten klankwisselende vormen als eerste lid van composita, b.v. oe. *næs-þýrel*, bij *nosu*; ohd. (Notk., *Ps.* 17, 46) *faꝛ-wesca*, bij *fuoꝛ*; on. *ik-orne*, bij *eik*; bij ohd. *máno* (uit idg. *ménôt*) 'maan' behooren ohd. *mânôd-siuh*, oe. *mónaþ-seóc*, *-fyllen*. Van den ouden Indogermaanschen stam *ghom* 'land' zijn de samenstellingen *osa. gam-bra* en oe. *ꝛom-ban* 'belasting' bewaard gebleven. Germ. *augôn*, dat ontstaan is uit idg. *oq oqi oqen oqes*, naar analogie van germ. *auzôn*, heeft als eerste lid van een samengesteld woord soms den vorm germ. *awi-* (uit **aꝛwi-* Kögel, *Literaturbl.* 8, 110): ohd. *awi-zorahit* *ouzorahit*. Bij germ. *auzôn* behoorde waarschijnlijk een Germaansche bijvorm *auzi- ausi-* (lat. *auris*), die naar Leskien's gissing in 't overgenomen Oudsloweensche woord *use-regü* 'oorring' voorkomt. Met oe. *sulh* vgl. men den bijvorm *swulh-* in kent. *swulung* (uit **swulh-lung*), vgl. gri. *αῦλαξ* (Sweet, *Anglia* 3, 151). Bij idg. *us- aus- usra- ausra-* enz. 'dageraad' (oe. *Eostræ* bij Beda) behoort oe. *eárendel* 'morgenster' = ohd. *Ôr(w)entil*. De Indogermaansche stam *nāw* 'schip' komt als eerste lid voor in on. *nau-st* 'schuitenhuis' (vgl. ohd. *ꝛwi-st* en skr. *gō-śthá* 'koestal').

In 't Oudgermaansch zijn tal van overoude composita bewaard, die in lateren tijd 't voorkomen van samenstellingen hebben verloren en 't aanzien hebben gekregen van woorden afgeleid van wortels.

1) De oorzaak van 't onkenbaar worden der oude samenstelling kan zijn geweest de regelmatige verandering van den klankvorm van het tweede lid der samenstelling. B.v. got. *þūsundi* 'duizend', volgens

§ 60 uit **hūs-hundi* = **tās-knti* 'veelhonderdtal'; een stamwoord germ. **sta-* 'standplaats' (skr. *gô-šthá* 'koestal') zit, volgens Pott, in ohd. *ewi-st* (uit **awi-sta-*) 'schaapskooi' en, volgens Bezzenberger, in on. *nau-st* (uit idg. **nau-sta-*) 'schuithuis', behoorende bij on. *nór*, skr. *nāus* (Schmidt, *Pluralbildungen* 346). Daargelaten eenige latere voorbeelden, als ohd. *wurzala*, tegenover oe. *wyrt-walu*, ohd. *burgare*, *Rāmare*, tegenover oe. *burzware*, *Rómware*, kan men over de regelmatige veranderingen van vroegere leden van samenstellingen *P.-Br. Beitr.* 12, 378 raadplegen.

2) 't Onkenbaar worden van composita kan ook een gevolg zijn van 't in onbruik raken van overoude simplicia; meestal kwam daar nog bij dat 't einde dier samenstellingen aan bekende suffixen deed denken. B.v. heeft Mahlow, *AEO*, s. 52 het tweede deel van 't Gotische woord *sin-teins* 'dagelijksch', waarin de taal licht het bekende affeidsuffix *-eins* kon zoeken, te recht gelijkgesteld met skr. *dina*, oslow. *dini* 'dag', welk woord in 't Germaansch niet meer bestaat; en on. *gamall* (uit **gá-mál*) 'bejaard' (eigenlijk 'betijd') behoort bij got. *mél* 'tijd'. Zoo zullen ook on. *ga-man* (vgl. *ein-man*) en got. *fair-ina* (vgl. *iniló*) oorspronkelijk wel composita zijn.

Behalve de verbale voorvoegsels heeft het Germaansch 't Indogermaansche ontkennend voorvoegsel *n-* = germ. *un-*, verwant met got. *ni-* 'niet' en *inu* 'zonder'. Idg. *dus-* heeft in 't Oudgermaansch den vorm *tuz-*; de *-z* is een gevolg van de klemtoonloosheid van 't praefix, die blijkt uit skr. *duš-* 'slecht'; vgl. got. *tuzwêrjan*, bij ohd. *zúrwâri*; ohd. *zúrwan*, *zúrlust*, enz.; let op ohd. *zur-del*, uit **tuz-jol*, bij ohd. *dolên*.

't Indogermaansch voorvoegsel *su-* is in 't Germaansch verdwenen; vgl. evenwel nog *Su-gambri*, behoorende bij ohd. *gambar* 'dapper'; misschien zit *su-* ook in got. *sw-ikns* 'rein', dat behoort bij skr. *yajña* 'offer'. 't Woord *swikns* kan echter ook een Germaansch praefix *swi-* hebben, dat verder aanwezig zou kunnen zijn in got. *sici-kunþs*, oe. *sveo-tol* (uit **swi-tal*) 'manifestus', on. *sveíss*, ohd. *swibogo* (oe. *swæheald?*). Over oorspronkelijk germ. *wě-*, in on. *vesall*, *veill* (uit **we-sâlR*, **we-hailR*) vgl. men Bugge, *N. Ark.* 2, 226; behoort daarbij ook got. *wafairþjan?* Aan skr. *bhûri* en skr. *puru* in samenstellingen beantwoorden ohd. *bora-*, [of wat zuiverder mnd. *böre-* V.] in *bora-lang*, [mnd. *böre-groot* e. a. V.] en ohd. *filu-* (in *filu-wis*).

Van de verschillende Indogermaansche soorten van composita zijn 't eerst de optellende samenstellingen (*dvandva*'s) uitgestorven: overgebleven zijn enkel de telwoorden zooals got. *sibuntaiþhun* 'zeventien', *niuntaiþhun* 'negentien' (lat. *undecim*, gri. *δωδεκα*, enz.), als

ook de volgende woorden, die ieder ééns voorkomen: *osa. gisún-fader*, oe. *suhterzefæderan*, *áþumswerian* (*drandva*'s van namen van bloedverwanten zijn in 't Oudgermaansch vervangen door vormen als on. *feðgar*, *míðgar*, *feðgen*, *míðgen*, *systken*; vgl. got. *fadrein*, *bêrusjós*). Eigennamen als *Anglisaxones*, oe. *Weder-Geátan* zijn eerst later gemaakt, vgl. Storch, *Ags. Nominalkomp.*, s. 5.

Geheel onbekend waren in 't oorspronkelijk Germaansch samenstellingen als oind. *mandád-vîra* 'mannen verheugend', of de door Falck in *P.-Br. Beitr.* 14, 42 besproken Oudnoorsche samenstellingen moesten toch werkelijk overoud zijn. — Oude *avyayibhâva*'s als skr. *yathâ-vaçam* zijn bij de accentleer in § 21 ter sprake gekomen. — Anders kent het Germaansch alle soorten van samenstellingen welke in de verwante Indogermaansche talen voorkomen. 1) *Bahuvrîhi*-adjektieven, b.v. got. *hauh-hairts* 'hooghartig', *hrainja-hairts* 'rein van harte', *lausawaúrds*, *laus-handus*, *laus-giprs*, *twálib-wintrus*; got. *unléþs* eigenlijk 'zonder bezit', *unwamms* 'vlekkeloos'. 2) *Tatpuruša*'s zijn zeer gewoon: got. *fôtu-baird*, *fôtu-bandi*; *gudhûs*, *gufablôstreis*; *manamaúrþrja*, *manasêþs*; *matibalgs*, enz.; met verbuiging van 't eerste lid got. *bairgswaddjus*. 3) Oorspronkelijk Germaansche *karmadhâraya*'s zijn er — daargelaten bij de samenstelling met praefixen — niet heel veel geweest; eerst in 't Westgermaansch komen ze flink voor den dag, maar ze schijnen jong te zijn en kunnen ontstaan wezen door sekundaire bijeentrekking tengevolge van den zinsklemtoon (zie boven blz. 88): *osa. aldfader*, *lôsword*, ohd. *juncfrouwa*, *quēcbrunno* e. a. Een eigenaardige samenstelling van twee substantieven (op de wijze van ndl. *koningin-moeder*, gri. *λυξάνθρωπος*, *ιατρούμαντις*) schijnt te hebben plaatsgehad in got. *þiu-magus*, oe. *fred-dryhten*, *wine-dryhten*, *þeow-mon*, *wif-mon*; ook in oe. *carlfuzel*, *cuénfuzel*, *hysecild*, *heortbucca*, *hindcealf* e. a., vgl. Storch, *Ags. Nominalkomposita*, s. 9; 16. Op dezelfde manier zal men waarschijnlijk 't Oudsassische adjektief *widbrêd* moeten verklaren; ook oe. *earmceariz*?

§ 58. De Trappen van Vergelijking.

Brugmann, *Kuhn's Zschr.* 24, 54; Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 26, 377; Brugmann, *Grundriss* II, § 81, § 135; [Streitberg, *Zur germ. Sprachgesch.* 19 ff. V.]. 't Germaansche suffix voor den komparatief is *-iz*, waarvan Mahlow, *AEO* 46, vermoedt dat het ontstaan is uit *-(j)iz* en dit uit *-jes* (Joh. Schmidt houdt *-is* naast *-jes*: *-jôs* voor overoud). De verzachting van de Indogermaansche *s* tot germ. *z* wordt verklaard door de Wet van Verner; dat in den komparatief oorspronkelijk de wortel den klemtoon had, bewijst Verner,

Kuhn's Zschr. 23, 127 uit got. *júhiza*, on. *ére* (oorspronkelijk **júhizôn*, naast *junga-*); over ohd. *elthiro*, naast *alt*, zie men Paul, *Litbl.* 1, s. 3. Vgl. vooral ook oe. *lêssa* met *lêresta*. Zeer vreemd is de 'grammatische wechsel' in oe. *end*, on. *endr* 'vroeger', bij lat. *antea*. 'Ablaut' is er tusschen got. *sêls* en den Oudengelschen komparatief *sélla*, *sélla*, uit **sólizon-*, en in ohd. *sîdôr*; on. *lâgr* 'laag' behoort mischien bij gri. *ἐλάχιστος*, oi. *laigiú*.

Oorspronkelijk zijn de trappen van vergelijking niet afgeleid van een positief maar van den wortel van een werkwoord; vgl. b.v. gri. *μείων*, bij *μεινύω*; skr. *yávîyams*, bij *yupaçá* (oi. *óá*, bij *óac*; umbr. *iovie* Bechtel, *Bezzb. Beitr.* 7, 4). Zóo kan men 't bestaan van trappen van vergelijking zonder positief verklaren (oe. *lêssa*, got. *batiza*, *waîrsiza*, on. *fleire*). In 't Germaansch staan de trappen van vergelijking dichter bij den werkwoordsstam dan in 't Grieksch, waar b.v. *μείων* van den wortel komt: got. *mînniza* (vgl. gri. *μινύω*, lat. *minuo*) voor oorspronkelijk germ. *mi-nu-is-* (vgl. lat. *minor*, oslow. *mînje* onz.); got. *júhiza* (uit **júhiza*) is geen oude wortelafleiding maar komt van den positief (*junga-*, uit **junxó-*, **junkó-*, voor **juwenkó-*); maar ohd. (Tat.) *jugiro* en osa. (*Hel. Cott.*) *jugro* schijnen werkelijk volgens de Wet van Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 504, uit **juwiza* (: skr. *yávîyams*) te zijn ontstaan. Een ouden wortelkomparatief ziet Osthoff, *P.-Br. Beitr.* 13, 431, in got. *maiza*, van den wt. *mê* (positief *mêrs*, met oud *ro-*suffix); on. *fleire*, *flestr* behooren, met gri. *πλείων*, *πλείστος*, *πολύς*, oi. *lía*, bij idg. *pel plē*). Trappen overeenkomende met gri. *μείζων*, *μέγιστος* (zd. *mazišta*) ontbreken.

't Germaansche achtervoegsel van den superlatief *-ista-* beantwoordt aan gri. *-ιστο-* (*ἰδιστος*, *κάκιστος*), skr. *-îštha* (*svádîštha*, *várištha*). In fri. *lêresta* en oe. *lêresta* vertoont zich 'grammatischer wechsel' in vergelijking met oe. *lêrs*, osa. *lêrs*, waardoor dus *-istó-* wordt ondersteld (vgl. oind. *jyêsthá*, *kaništhá*, maar gewoonlijk heeft in 't Oudindisch de wortel den klemtoon). De Indogermaansche suffixvorm *-isthio-*, die beantwoordt aan 't suffix van skr. *yávîšthya*, gri. *λοίσθιος* (lat. *Norivstius*?) ontbreekt in 't Germaansch. Voorbeelden van oorspronkelijk Germaansche trappen van vergelijking zijn b.v. got. *hauhiza*, *hauhists*, ohd. *lengiro*, *lengist*, bij worteladjektieven zonder 'ablaut'; zonder 'grammatischen wechsel' vindt men got. *hardus*, *hardiza*, *hardists*; ohd. *jung*, *jungiro*, *jungist*—*alt*, *eltiro*, *eltist*; van *hê-r* is ohd. *hêrro* gevormd, terwijl in 't algemeen Indogermaansch de komparatief zoo iets van **koi-yes-* (germ. **haizon-*) moet zijn geweest. Voor de Germaansche trappen van vergelijking geldt dus de regel dat ze afgeleid worden van den positief (niet

van den wortel des werkwoords) en den vroeger bestaanden 'grammatischen wechself' en den 'ablaut' niet meer vertoonen.

Nevens de oude suffixvormen *-izon-*, *-ista-* vertoont het Germaansch jongere, nl. *-ôzon-*, *-ôsta-*: got. *frôdôza*, *frôdôsts*; *armôza*, *armôsts*; old. *liobôro*, *liobôst*; *liochtôro*, *liochtôst*, enz. „Van die vormen heeft slechts Mahlow, *AEO* 46, een verklaring gegeven die niet in strijd is met de klankwetten: volgens hem is, op voorbeeld van *nêlv*, kompar. *nêlvîs*, bij de adverbia op *-ô* een komparatief ontstaan op *-ôis*, welke uitgang samengetrokken werd tot *-ôs*, evenals **salbôima* tot *salbôma*. De vergelijking *nêlv* : *nêlvîs* = *sniumundô* : *sniumundôs* gaat geheel op“ zegt Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 26, 390.

't Indogermaansche komparatiefsuffix *-tero-* (gri. *γλυκύτερος*, skr. *âmâtara-s* Brugmann, *Grundr.* II, § 75), met den ouden bijvorm *-ero-*, hebben de Germaansche dialecten bij bijvoegelijke naamwoorden in geen enkel geval bewaard. Over 't ontstaan van pronomina als oe. *ô-ber*, *hwæþer* en over adverbiale komparatieven als got. *af-ar*, *aftarô*, *hindar*, *undar* e. a. kan men uit het Germaansch alleen niets besluiten; hunne uitgangen zijn in 't Germaansch volstrekt onvruchtbaar.

Daarentegen was een overoud superlatiefsuffix *-amo* nog in gebruik bij adjektieven en adverbia van plaats: got. *fr-uma* (: osa. *for-mo*), bij *faúra*; got. **hinduma*, oe. *hindema*; got. *innuma*, *auhuma*, *aftuma*, *iftuma*; daartoe behooren ook *hleiduma* en 't zelfstandig gebruikte *miduma* (= zd. *maðema*). In 't Oudengelsch heeft ook **latuma-* bestaan, blijkens *lættemest*. Buiten 't Germaansch moet men vergelijken vormen als skr. *caramá* 'laatste', *paramá* 'verste', benevens skr. *prathamá* 'eerste' (Brugmann II, § 72).

Dat suffix *-amo* is met *-sta-* verlengd in got. *hind-umists*, *aft-umists*, *auh-(u)mists*, *fr-umists*, oe. *fyrnest*, *niodemest*, *útemest* e. a.; op dezelfde manier is in 't Latijn *-isso-* (uit *-istho-*, als *ossa* 'beenderen' uit **ostha*, vgl. skr. *asthan*) met *-amo-* verlengd tot *-issimus*.

§ 59. De Bijwoorden.

1) Bijwoorden van hoedanigheid, afgeleid van adjektieven. a) 't Gotisch bezit ouderwetsche vormen op *-ba* (*ubila-ba*, *gatêmi-ba*, *hardu-ba*); Osthoff, *Kuhn's Zschr.* 23, 93, brengt ze in verband met Oudsloweensche abstracta op *-ba* (*zûloba* 'slechtheid', bij *zûlû* 'slecht'): got. *-ba* zou dan een ablatief of instrumentalis zijn.

b) De Gotische adverbia op *-ô* (*galeikô*, *sprautô*, *usdaudô*) beantwoorden aan de Oudnoorsche op *-a* (*líka*, *vîða*, *gjarna*, *illa*) en de Oudengelsche op *-e* (*zélíce*, *zæorne*): de uitgang is ontstaan uit germ. *-ôn*, *-ôm* = idg. *-âm*; Osthoff t. a. p., 90, houdt ze voor

enkelvoudige vrouwelijke accusatieven (vgl. lat. *clam*, *coram*, *perperam*).

c) Een andere uitgang is ohd. osa. -o (*lango*, *ubilo*, *gërno*); hij moet ontstaan zijn uit germ. -ê, ouder -êd; vgl. oudlat. *facillumêd*, falisk. *rectêd*, osk. *amprufid*. Bij de Oudengelsche bijwoorden op -e en de Hoog- en Nederduitsche op -o valt op te merken dat die van de i-stammen (eigenlijk van de u-stammen?) 'rückumlaut' hebben, d. w. z. zonder i-element zijn gevormd: oe. *eáðe*, *sófte*, ohd. *fasto*, *scóno* (maar vgl. got. *arwjó*, *andaujô*, *alakjô*).

d) Aan 't Gotische bijwoord *unwéniggô* 'onverwachts' beantwoordt wat het suffix (maar niet wat den uitgang) aangaat: oe. *ánunza*, *eallunza*, *dearnunza*, enz., osa. *wissungo*, ohd. *gáhingûn*, *îtalingûn*; naar 'tzelfde patroon maakte het Westgermaansch ook bijwoorden van substantieven, b.v. ohd. *stálingûn*, *ruckilingûn*, oe. *æclinza*, *færinza*.

e) Afzonderlijke gevallen. Bij *zôða-* behoort got. *waila*, ohd. *wola*; bij on. *mikell* on. *mjok*, uit **mekô* (gri. *μέγα*, skr. *mahi*); bij oe. *lytel* oe. *lyt*. — Den uitgang -*în*, -*im* schijnen te hebben gehad oe. *éne* 'eens', *hédre* 'helder', *hwéne* 'weinig', die behooren bij *án*, *hádor*, *hwón*, en on. *leng*, bij *langr*.

2) Komparatieven van bijwoorden, in 't oorspronkelijk Germaansch uitgaande op -*iz* (lat. *magis*): **airiz*, *auþiz*, *andiz*, *battiz*, *firriz*, *laisiz*, *sóliz*, *wirsiz*, *samftiz*, *tulgiz*, *sîþiz* = oe. *ér*, *ýþ*, *end*, *bet*, *fyrr*, *lés*, *siel*, *wyrs*, *séft*, *tylþ*, *sþ*; **minniz*, *haldiz* = ohd. *min*, *halt*; **framiz*, *garwiz*, *langiz*, *nêhwiz* = on. *fremr*, *garr*, *lengr*, *nér*; vgl. ook got. *hauhis*, *mais*. Daarnaast staan jongere adverbia, op -*ôz*: got. *aljaleikôs*, *sniumundôs*; on. *sjaldnar*, *sjaldar* = oe. *seldnor*, *seldor*; oe. *neár*, ohd. *nâhôr*.

3) Superlatieven van bijwoorden, gelijk aan den uitgangloozen onzijdigen vorm van 't enkelvoud: got. *frumist*, *maist*, on. *lengst*, *first*, *nêst*, *betzt*, *mest* — *aptast*, *viðast*, *framast*; oe. *mést*, *seldost*; ohd. *êrist*, *beþist*, *hartôst* (vgl. lat. *minimum*, gri. *πλεῖστον*).

4) Bijwoorden van tijd. Op -*n* gaan uit: got. *þa-n* 'toen', *þa-n* 'wanneer', *suma-n* 'weleer'; ohd. *sama-n* 'tegelijk', *sêlta-n*, on. *sjaldan* 'zelden' (got. *silda-leiks*). Een Vóórgermaanschen uitgang -*êm* of -*êd* schijnen te bezitten: osa. *ádro*, *ofto*; ohd. *fërro*, *sáno*; oe. *þára*, *þeostra*, *sóna*; got. *ufta*, *fabra*; anders oe. *oft* en *êft* (osa. *êft*). Vreemd is on. *í þér* 'gisteren' (lat. *hêri*). Verder behooren tot deze groep oude *avyayîbháva*'s zooals lat. *postridie*, gri. *σήμερον*, *αὐθιμέρον*, skr. *ái-sámas* 'dit jaar', *parêdyavi* 'morgen', *pârvêdyús* 'gisteren', *aparêdyús*, echte samenstellingen, wier eerste lid een voornaamwoord is; vgl. ohd. *hinaht*, als ook ohd. *hiu-tu*, uit

**hiu-ktu*, **hiu-tku* = **hiu-tagu* 'heden', benevens oe. *idazges*, *þýsdô-zor* (andere voorbeelden kan men vinden in § 21).

5) Bijwoorden van plaats die eene rust aanduiden, gaan uit op *-r*: got. *lǣ-r* (ohd. *wēr-gin*, osa. *hwēr-gin*), *þa-r*, *hē-r*, *alja-r* (ohd. *sā-r*, naast *sā-no*); men vergelijkt daarmee skr. *ka-r-hi* 'waarom' (*prātar* 'vroeg', *punar* 'weer') benevens lit. *kū-r*, lat. *cu-r*; 't nauwst verwant is arme. *u-r* 'waar'. — Vormen op zichzelf zijn ohd. *dorot* 'ginds' en got. *dalaþa* 'beneden'.

6) Bijwoorden van plaats die eene beweging van eene plaats te kennen geven, vertoonen in 't Gotisch 't achtervoegsel *-þrô* in *lva-þrô*, *þa-þrô*, enz.; eene poging van Osthoff om dit suffix te verklaren vindt men *Kuhn's Zschr.* 23, 91. Een andere soort wordt vertegenwoordigd door got. *innana*, *aftana*, *ûtana*, enz.; ohd. *obana*, *innana*; osa. *niðana*; oe. *heonane*. Daarnaast vinden we ohd. *danân*, *hinân*, enz. Verkorte vormen zijn ohd. *da-na*, *hi-na*, *heimi-na*; vgl. bovendien on. *hva-ðan*, *þa-ðan*, *hé-ðan*, waarbij vermoedelijk ook on. *ves-tan*, *aus-tan*, *nor-ðan*, ohd. *wës-tana* (denk aan *Wisi-gothi* [en zie H. Kern, *Taal- en Lttb.* 5, 9 vlgg. V.]), benevens *ôs-tana* (vgl. skr. *uś* 'dageraad') behooren.

7) Bijwoorden van plaats die eene beweging naar eene plaats te kennen geven, zijn: got. *lva-drê*, *jain-drê*, *hi-drê*; on. *þa-ðra*, *hē-ðra*; met een anderen naamvalsuitgang: oe. *þæ-der*, *þi-der*, *hi-der*, *hwi-der* (verwant zijn skr. *tá-tra*, *yá-tra*, *puru-trá*, lat. *ci-tra*, en volgens Hübschmann arme. *an-dr* 'daarheen'); vermoedelijk behooren daartoe ook on. *aus-tr*, *ves-tr*, van **aus-*; **wes-*. — Een suffix met *ð* komt voor in ohd. *thar-ôt*, *war-ôt*, *hēr-ôt* = osa. *tharod*, *hwarod*, *herod*; en ook in got. *lva-þ*, *alja-þ*, *dala-þ*. Joh. Schmidt vergelijkt daarmee oslow. *tąda* 'daarheen', *kąda* 'waarheen' *Kuhn's Zschr.* 19, 274. — Niet verklaarde verkorte vormen zijn ohd. *dara*, *wara*, *hëra*. — De *t* in oe. *eás-t* 'oostwaarts', *wës-t* 'westwaarts' is vermoedelijk identiek met den dentaal in got. *lva-þ*, *jain-d*.

8) Voorzetselbijwoorden. Uit de beschouwingen over deze bijwoorden van Paul, *P.-Br. Beitr.* 4, 468; 8, 219, en Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 26, 30, is met zekerheid alleen dit gebleken dat die woorden gelijk waren aan de voorzetsels plus een afleidingsklinker, maar er heeft veelal verwarring plaatsgegrepen. Waarschijnlijk leeft in de volgende tweetallen de oorspronkelijk Germaansche onderscheiding tusschen voorzetsels en bijwoorden voort: ohd. *mit* voorz. — *miti* bijw. ([ndl. *met* — *mede mee* V.]); *ubar* voorz. — *ubiri* bijw.; *gagan* voorz. — *gagani* bijw.; *widar* — *widiri*; *nidar* — *nidiri*; on. *umb* — oe. *ymbe*; osa. *an* — *ana* (on. *á* — got. *ana*); got. *af*, oe. *of* — ohd. *aba*, e. a.

§ 60. De Telwoorden.

1) Europeesch *oino-s = germ. *aina-z (lat. *únus*, oi. *óin*, oslow. *inū*, opruis. *ains*, lit. *vėnas*, tegenover gri. *οἶος*, zd. *aeva* en skr. *ēka*); let op den acc. sing. oe. *énne*, run. (Strand) *mīninō*. — Van den Indogermaanschen wortel *sem- (vr. *smī) 'een', dien we vinden in gri. *εἷς*, *μία*, *ἕ-παξ* en in lat. *semel*, is alleen nog over de afleiding got. *simlē* 'eens'. — 't Rangtelwoord got. *fr-uma* (vgl. *inn-uma*, *aft-uma*, enz.), osa. *for-mo*, oe. *for-ma* is met het superlatiefsuffix *-mo -mo* gevormd van den Indogermaanschen voorzetselstam *pr* (vgl. got. *faúra*); daarbij behooren lit. *pīrmas* en gri. *πρῶμος*. Het daarmee verwante idg. *p̄rwo- *p̄rwoyo- 'eerste' (= skr. *p̄rva*, *p̄rvia*, operz. *paruva*, zd. *paourva*, oslow. *pr̄vū*, gri. *πρῶτος*) is in 't Germaansch een zelfstandig naamwoord geworden: got. *frauja*, ohd. *frō* 'heer' (vgl. ndl. *vorst* met eng. *first*). In 't Westgermaansch is van *fora* een nieuwe regelmatige superlatief gevormd, nl. ohd. *furisto*, oe. *fyresta*. — Voor 'half' heeft het Germaansch een vorm die beantwoordt aan skr. *sāmi-*, lat. *sēmi-*, bewaard in samenstellingen zooals osa. *sām-quic*, ohd. *sāmi-quēck*, *-tōt*. In andere gevallen wordt daarvoor gebezigd een eigenaardig Germaansch adjektief *halba-z* (vóórgerm. *kolpós), afgeleid van den wortel die beantwoordt aan skr. *kṣp* 'deelen, rangschikken'. Samengestelde breuken met 'half' werden in 't oorspronkelijk Germaansch uitgedrukt door termen als ohd. *ander halp*, *dritto halp* = oe. *ōper healf*, *pridda healf* = on. *hálfr annarr*, *hálfr þriðe*.

2) Idg. *duo komt in 't Germaansch niet voor; in plaats daarvan vindt men *dwō*, in tal van vormen. In 't oorspronkelijk Germaansch was de genitief *twajjēn = got. *twaddjē*, on. *tveggja*, ohd. *zweio* (oorspronkelijke vorm *dwój-ēm); met het oorspronkelijk Germaansch komt ook overeen de datief got. *twaim*, on. *tveim(r)*, ohd. *zweim*, oe. *twém*, [osa. *twēm*, mndl. *tween* V.], uit *twaimiz = vóórgerm. *dwoi-mis. De stam *twaj *twai die in got. *twaddjē*, *twaim* zit, vertoont zich ook in 't Oudhoogduitsche onzijdig *zwei*, uit oorspronkelijk wgerm. *twajju, in got. *twai*, [ndl. *twee* V.], on. *twei-R* en in ohd. *zwē-ne*, [osa. *twēne twēna* V.]. Aan idg. *dwō* beantwoordt het onzijdig got. *twa*, on. *twá*: oe. *tú*, uit *twá, *twō. Niet duidelijk is de vorm van oe. *twézen*, osa. *twēne twēna*, ohd. *zuēne*. Maar 't onzijdig osa. *twē*, oe. *twá*, [ndl. *twee* V.] is een oude dualis = skr. *dvē*. — 't Rangtelwoord is *anþera-z = oslow. *vūtorū*, lit. *àntras* (tegenover skr. *dvitiya*, zd. *dṣitīa*; [vgl. ook osa. (Werden) *twēdi* 'half', ofri. *twēde* 'twee derde, half', oe. *twáde* 'twee derde' V.]); over oe. *anderzylde* zie men § 18 en over me. *the ender dai* § 47. — In

samenstellingen is 'twee' in 't Germaansch **twi-* (gri. *δι-*, lat. *bi-*, skr. *dvi-*): ohd. *zwi-valt*, oe. *twi-feald*, on. *twi-faldr*. — 'Tweemaal' is idg. *duis* (lat. *bis*, gri. *δίς*, skr. *dviṣ*) = mhd. (md.) *zwis* = on. *tvis-var*, waartoe ook behooren ohd. *zwirôr*, *zuiro*, oe. *twiwa*, *tuwa*, van een oorspronkelijken Germaanschen vorm **twiz-*.

2b) Voor 'beide' maakt het Germaansch gebruik van den Indogermaanschen stam *bho-* (skr. *u-bhā*, gri. *ἄμ-φω*, lat. *am-bo*), en wel met dezelfde verbuiging als 'twee': got. *ba* : *twa*, on. *beggja* : *tveggja*, oe. *bā* : *twá*, enz. In 't Noorsch en 't Westgermaansch is aan dat telwoord het lidwoord vastgesmeed, daar dit in den zin meestal op 't eerste volgde (oe. *bézen pá zebroþru* gelijk gri. *ἄμ-φότεροι οἱ λύκοι*); o. a. verklaart Koch, *Engl. Gr.* II, § 271, me. *bôthe* uit oe. *bā pá*, en Sievers toont in *P.-Br. Beitr.* 10, 495 aan dat ohd. *bê-de* waarschijnlijk op dezelfde manier is ontstaan, door te wijzen op 't geslachtsverschil in zwa. *bê-d*, *bue-d*, *boa-d*. Meringer, *Kuhn's Zschr.* 27, 236 verklaart on. *bá-þer* uit **bai* + *þai-R* en den acc. *báþa* uit **banz* + *þanz* (over de klemtoonloosheid van 't lidwoord zie men boven § 21). In osa. *bê-thiu*, ohd. *bê-diu*, *bei-diu* zit de onzijdige dualis **bai* = skr. *u-bhé*. — Een eigenaardigen vorm heeft got. *bajôþs*.

3) Idg. **tri-* = germ. *pri-*: de oorspronkelijk Germaansche verbuiging was **þríz* (uit **tréyes*), acc. **þrinz*, dat. **þrimiz*, gen. **þrijên*, voor ml. en vr.; de nom. acc. onz. was in 't oorspronkelijk Germaansch **þrijō* = got. *þrija*, on. *þrjú*, ohd. *driu*, oe. *þreó*, [mndl. *drie*, voor alle geslachten, naast *drī* < **þríz* V.]. 't Overoude vrouwelijk Iersch *teoir*, skr. *tisrás* komt in 't Germaansch niet voor. — 't Rangtelwoord, in 't Indogermaansch **tretios* *trítios* *tritios* (skr. *trítīya*, zd. *þritia*, oslow. *trétiji*, lit. *trészas*, lat. *tertius*), heeft in 't Germaansch den vorm **þriðjan-*: got. *þridja*, ohd. *dritto*.

4) Idg. **qetwǵ* *qetūr* (*qtwǵ* *qtūr* *qtrǵ*) Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 25, 43, heeft in 't Germaansch een labiaal aan 't begin: oorspronkelijke vorm **petwóres* = got. *fidwôr*, *fidur-* (krimgot. *fyder*). — De dentaal in 't midden komt, behalve in 't Gotisch, ook nog voor in Salisch Frankisch *fitter-thûschunde* Jak. Grimm, *Gesch. d. dtsch. Spr.* 552, in ozwe. *fjæþer-skötter*, *-skipter* Rydqvist II, 559, in oe. *fyþer-féte*, *-scjete*, enz. en in andere Oudzweedsche en Oudengelsche samenstellingen; buiten de samenstelling heeft alleen 't Gotisch den dentaal bewaard. 't Noorsch en 't Westgermaansch hebben in de plaats als simplex vormen die ontstaan zijn uit idg. **qeqwǵ* **qequr*; deze zijn waarschijnlijk op de eene of andere manier voortgekomen uit idg. **qtwǵ* (b.v. over een tusschentrap **qwǵ* (vgl. lat. *quar-tus* Joh. Schmidt, *Kuhn's Zschr.* 25, 49) en met

toevoeging van de eerste letters van idg. **qe-tur-*): van **qequr* **qequr* zijn germ. **fewôr* **feγur* gekomen. Den vorm met *γ* vindt men in oudijsl. *flogor*, ozwe. *fiughur*, n. plur., alsmede in oudijsl. *flogorra*, ozwe. *fiughurra*, gen. plur.; overigens is in 't Skandinavisch en Westgermaansch algemeen de vorm waaruit de *γ* regelmatig is verdwenen (got. **fiwôr*): on. *fjórer*, oe. *féower*, ondd. *fiwar*. Als oorspronkelijk Germaansche verbuiging mag men veronderstellen: nom. ml. **fedwôriz* **fe(γ)wôriz*, gen. **fedurêⁿ* **feγurêⁿ*, dat. **fedwôrim* **fe(γ)wôrim*, n. a. onz. **fedur* **feγur*. Van den Indogermaanschen vrouwelijken vorm, die over is in skr. *câtasras*, zd. *catanhró*, oi. *cetheoir*, is in 't Germaansch geen spoor te bekennen. — Opmerkelijk is de scherpe spirant bij samenstelling, b.v. in oe. *fyper-scýte*, *fyper-féte* (daarentegen got. *fidur-dôgs*); hij laat zich verklaren uit den klemtoon van skr. *câtur-ańga*, *câtuš-pad*, enz. (zie boven § 18). — 't Rangtelwoord, oe. *feórþa*, ohd. *fiordo*, wijst, met lat. *quartus*, op een ouden vorm **qí-tho-* (lange *r*) voor **qturí-tho-* (evenzoo) 'vierde'; in 't Germaansch is *qe-* vooraan toegevoegd (in 't Latijn zou het zijn **quęquartus*); daarbij behooren osk. (volgens Bugge) *trutus*, uit **qtrutos*, als ook skr. *caturthá*, lit. *ketvirtas*, oslow. *četrütü*, russ. *četvórtij* (en skr. *turiya*, zd. *tuiria* 'vierde', uit **qturio-*).

5) Idg. **pénqe* = germ. *fünf*, met *f* aan 't slot uit *p = q*, volgens Osthoff, *Morph. Unters.* I, 94; volgens Kauffmann, *P.-Br. Beitr.* 12, 512, komt de oude gutturaal nog voor in md. opperd. *fuchtsén*, *fuchtsic*. 'Ablaut' heeft, volgens Möller, *Engl. Stud.* 3, 152, plaats in ohd. *funfto*, tegenover got. *fimfta* 'vijfde'.

6) Idg. **seks* = germ. *sěhs* (van den oorspronkelijken Indogermaanschen vorm **sweks* in 't Germaansch geen spoor). — 't Oude rangtelwoord **sekto-* ziet Sievers, *Morph. Unters.* IV, 329, in on. *sétte*, ohd. (Tat.) *sěhto*; vgl. gri. *ἕκτος* (nog ouderwetscher is zd. *χštua*); got. *salthsta* en ohd. *sěhsto* zijn ontstaan door den invloed van 't hoofdtelwoord (evenals lat. *sertus*).

7) Idg. **septm* (accent op *m*). In 't Germaansch is de *t* tusschen de *p* en de *m-n* vóór de Klankverschuiving uitgevallen (vgl. ohd. *āband*, oe. *ēfen* met oe. *āften*, on. *aptann*); dus germ. **sebn* uit **seph*, voor **seph*; maar in de *Lex Salica* komt toch nog *septun* (d. i. **seftun*) voor. — 't Rangtelwoord is ohd. *sibunto*, oe. *seofōða* (daarentegen hebben lat. *septim-us* en gri. *ἑβδόμη-ος* eenvoudig 't suffix *-o*).

8) Idg. **októ* *oktōu* = germ. *ahtau*. — 't Rangtelwoord is in 't Gotisch *ahtuda*, tegenover oe. *eahtofa*, ohd. *ahtodo* (eenvoudig met suffix *-o*: lat. *octāv-us*, gri. *ὄγδοε-ος*).

9) Idg. **éneṇ* *néwṇ* (*néwṇ*?). Got. en ohd. *niun* komen van de ver-

bogen vormen, die begonnen met *newn-*; de konsonantische *w* blijkt nog uit ohd. (Otfrid II, 4, 3 VDF) *niuuan* Scherer, *Zur Gesch. d. dtseh. Spr.*², 583; in osa. *nigun*, ofri. *niugun*, oe. *nizon*, [mndl. *nēgen* V.] is de *w* in *γ* overgegaan, volgens de Wet van Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 504. — 't Rangtelwoord is got. *niunda*, ohd. *niunto* (oe. *nizoþa*), in tegenstelling met lat. *nōn-us* (skr. *na-vam-a*).

10) Idg. **dékmt* (lit. *dészint*) Mahlow, *AEO* 158 = got. *taihun*; ohd. *zēhan* uit idg. **dékomt*. — 't Rangtelwoord is oe. *teozopa*, osa. (*Freckh. Heber.*) *tegotho* (got. *taihunda*, ohd. *zēhanto*) = oslow. *deset-ä*, lit. *deszint-as*, gri. *δέκαρ-ος*, dus idg. *dekmt-o*.

— Door den invloed van got. *taihun*, osa. *tēhan* (ohd. *zēhan*) is de *-n* in got. *sibun*, *niun* = osa. *sibun*, *nigun*, die eigenlijk moest zijn afgevallen, weer hersteld; aan die herstelling hebben misschien ook de rangtelwoorden, in 't Gotisch **sibunda*, *niunda*, deel gehad (Osthoff, *Morph. Unters.* I, 130).

11, 12) Got. *ainlif*, *tualif*; on. *ellifu*, *tolf*; oe. *ēntleofan*, *twelf*; ohd. *einlif*, *zwelif*. 't Element ohd. *-lif* (met 'grammatischen wechsel' in got. *ainlibim*, *tualibim*) is ontstaan uit **līpe*, voor **līge*, welk woordje in 't Litausch de telwoorden van 11—19 vormt (*vėnólīka*, *dvījlīka*, enz.); over de beteekenis is men het niet eens Jak. Grimm, *Germ.* 1, 20; men zou denken dat het 'tien' beteekende.

13—19) *Dvandva*'s: got. *fidwōrtaihun*, *fimftaihun*, ohd. *drīzēhan*, *niunzēhan*, enz., oe. *fiftijne*, *eahtatijne* = on. *fimmtán*, *nitján*; daarbij behoort de dubbel verbogen datief in ohd. *fone dien anderēn drin zēnin*, aangehaald bij Graff V, 628. Voor de tusschengetallen 18, 19 en zoo ook 28, 29, enz. bestonden in 't oorspronkelijk Germaansch namen met aftrekking: ohd. *eines min danne fimfzug*, mhd. (bei.) *zweiminzweinzec*, oe. *twá lēs twentiz*, on. *einu(m) fátt í fimm tige*, *treim fátt í tíu tigu*, enz. — De rangtelwoorden 13^e enz. werden gevormd op de wijze van got. *fimfta-taihunda*, ohd. *dritto-zēhanto* Jak. Grimm, *Germ.* 1, 27.

20—60) Deze tientallen worden in 't Germaansch uitgedrukt door middel van een substantief met de beteekenis *δέκαζ*, nl. **teγuz*, dat volgens Brugmann, *Grundr.* I, § 244, moet worden vergeleken met skr. *daçát*, gri. *δέκαδ-* (got. *tigum* uit idg. *dekmtms*, over een tusschentrap **teγummiz*): got. *twai tigjus*, *þreis*, *fidwōr tigjus* = on. *þrír*, *fjórer teger*. Tengevolge der in § 21 besproken accentwet ontstond uit de twee afzonderlijke woorden later in 't Westgermaansch eene samenstelling: ohd. *drī-zuc*, *fior-zuc*, *fimf-zuc*, oe. *fif-tiz*, *six-tiz*. — Voor 'twintig' is in 't Skandinavisch algemeen *tjogu* (ozwe. oudde. *tiughu*), 'twelk Möller, *Kuhn's Zschr.* 24, 429, voor een dualis houdt (ook

ijsl. *tutttugu*); daarmee is vermoedelijk ook verwant krimgot. (Busbeck) *stega*, mndd. *stige* (nhd. *steige*, *stiege* is Nederduitsch, Middelduitsch, Zwaabsch en Beiersch, en ook Nederlandsch en Friesch), gotl. *stāig*. Bestaat er ook verband met idg. *wikṃti* 'twintig'?

70—120) In 't Indogermaansch zijn de namen der tientallen niet alle gelijk gevormd; 'twintig' is er *wikṃti*; maar vgl. de namen der overige: zd. *brī-*, *caḥware-*, *pancā-satem*; skr. *triṃṣat*, *catvāriṃṣat*; lat. *quadraginta*, gri. *τεσσαράκοντα*, enz. Daarmee in verband staan de Gotische vormen *sibun-*, *tūhun-tēhund*. Er schijnt een Indogermaansche vorm *-dēkṃta*, (*(d)komta* 'tiental' te zijn geweest (wat de *ē* betreft, vergelijkte men skr. *sāpta* onz. 'zevental', bij *sapta*). 't Indogermaansche telwoord **kṃtó* 'honderd' is klaarblijkelijk **d(e)kṃtó*, dus 'tiental', waarbij men in gedachten moet aanvullen 'van tientallen' (zie daarover Bugge, *Bezzb. Beitr.* 14, 72); de lange *ē* in idg. *penqēkṃt* 'vijftig' is blijkbaar ontstaan door 'ersatzdehnung' (*penqēkṃt* uit *penqē-tkṃt*), evenals die in got. *gēbun* § 37.

Dat idg. **kṃtó* voortgekomen is uit **d(e)kṃt-ó*, is waarschijnlijk omdat ook in 't Arisch een elliptische benaming voor de tientallen wordt aangetroffen (zd. *χῥῆσῆστι*, *haptaiti*, skr. *śaṣṭī*, *saptatī*, *aṣṭī*, *navatī*, *daṣatī* 'zestig, zeventig', enz., maar eigenlijk 'zestal, zevental', enz.). Bizonder opmerkelijk is dat het Oudnoorsch numerale abstracta bezat — maar het waren namen voor eenheden —: on. *fiṃt*, *seṭt*, *sjaund*, *ntund*, *tylpt*; on. (volgens Brate) *étt*, eigenlijk 'achtal' (= 'reeks van runen'), uit **ah-ti-z* = skr. *aṣṭī*, uit den oorspronkelijken Indogermaanschen vorm *ak'(ə)ti-*. Misschien heeft Salisch Frankisch (*Lex Salica*) *tualepti* (= on. *tylpt*) nog de tientallige beteekenis '120'. Zou misschien ook on. *tjoqu* 'twintig' uit oorspronkelijk germ. **teyund* zijn ontstaan en eigenlijk 'tweetal' (nl. van tientallen) hebben beteekend en zou men het, met het oog op gri. *δύο-τερο;*, uit *dew-nt* (: gri. *δύς*), bij idg. *duo* 'twee', kunnen verklaren? Vgl. ook oslow. *pēti*, *šestī*, *devēti*, *desēti*, skr. *pañktī* 'vijftal'. Uit dat alles blijkt dat we got. *-tēhund* moeten verklaren als 'tiental' en dat het een klankwisselende bijvorm van skr. *daṣat* (got. *tigus*) is. In 't Oudhoogduitsch beantwoorden aan de Gotische vormen de verminkte namen *sibunzo*, *ahtozo*, *zēhanzo*, en nog opmerkelijker zijn de sterk veranderde vormen oe. *hundseofontiz*, [mndl. *tseventich*, *tachtich* V.] (vgl. ook osa. *antsibunta*, uit **sibunt'hand* = gri. *-νορα*).

100) 't Germaansch had nevens het tientallig het twaalftallig stelsel, dat door 't eerste heenliep en welks hoogste getal 't groote honderd was. In 't Latijn bestaan sporen van een zestigtallig stelsel (vgl. nndl. *schok*) — vandaar werden *sexaginta* en *sexcenti* als on-

bepaalde ronde getallen gebezigd (vandaar ook *Hildebrandslied* 50 *sumaro enti winthro sēhstic?*) en had het getal 120 in 't Latijn eene bijzondere beteekenis, zooals Rud. Hirzel heeft opgemerkt (*Berichte der sächs. gel. Ges.* 1885, s. 26); ook in 't Oudperzisch zijn sporen van 't zestigtallig stelsel ontdekt, door Cantor, *Mathemat. Beitr.* 361. 't Oudgermaansche twaalftallig stelsel komt nooit zuiver voor den dag, want oude voorbeelden van nndd. *groetken*, nhd. *gross* (uit *grosshundert?* Schmeller, *Bair. Wtb.* I, 1129) = 'twaalf dozijn' worden niet gevonden (ook de andere naam, nhd. *grosshundert*, schijnt van lateren datum te zijn). 't Groote honderd in 't Germaansch is een mengsel van het tientallig en het twaalftallig stelsel, is dus overal 120 waard en doet denken aan 't straks genoemde Latijnsch-Perzische zestigtallig stelsel. (Ook in 't Middeliensch komt, gelijk Thurneysen mij mededeelt, *cēt* voor met de beteekenis 'honderd-twintig'.) Daarom zijn de namen der tientallen van 70—120 anders gevormd dan die tot 60. Zoo was ook 'honderd' in 't Gotisch *taihuntēhund*, on. *tiutiu*, oe. *hundteóntiz*, ohd. *zēhanzuc*, en niet eenvoudig *hund* = skr. *śatām*, lat. *centum*, gri. *ἑκατόν*, lit. *šimtas* (idg. *k'mtó-*, volgens Brüggemann in *Curtius' Studien* 9, 326 uit ouder *tk'mtó*, uit *dēk'mtó* 'tiental', nl. van tientallen). Overal schijnt naast het zuiver tientallige honderd het uit twaalf tientallen bestaande honderd in gebruik te zijn geweest (Adelung vermeldt het woord en 't begrip 'groot honderd' nog uit Deutsche tongvallen). Dat b.v. de Goten 't groote en 't kleine honderd onderscheidden, blijkt hieruit dat ze er soms **taihuntēws* 'tientallig' bijzetten, volgens Holtzmann, *Germ.* 2, 424 (*fimfhundam taihuntēwjam brôprē* 1 Kor. 15, 6). En het Noorsch telt ten deele tot heden toe naar 't groote honderd: men onderscheidde *tírætt hundrap* van *tólfrætt hundrap* Vigfusson, *Dict.* op *hundrap* en Rydqvist II, 567. Dat in 't Oudengelsch 't oude groote honderd bekend was, bewijzen de namen *hundseofontiz* en *hundtwelftiz*, evenzoo in 't Friesch *toftich* en in 't Oudhoogduitsch *zēhanzo*, *zēhanzuc*. — Let op *tualepti* (= on. *tylpt*) in de *Lex Salica*, eigenlijk 'twaalfstal' = 120, dus 'groot honderd' (evenals skr. *daśati* 'tiental', maar tevens 'honderd').

Daar men er nog niet behoorlijk op gelet heeft dat het groote honderd op het Deutsche vasteland bekend is, haal ik hier twee bewijzen uit oude rekenboeken aan. In Nicol. Deter's *Arithmetica Nova* (Hamburg 1654) staat: „ein Grosshundert ist 6 Steige als Bretter, Dehlen, Wagenschoss, Latten, Posen, Wallnüsse, Schullen, Ruchen, Klippfisch, Kese“, enz. — „Ein Kleinhundert ist 5 Steige“. In Remer's *Kompendium Arithmeticum* (Brunswijk 1706) vindt men op blz. 70: „Ein gross Tausend hält 10 Hundert, aber das Hun-

dert 6 Steige oder 2 Schock.“ Andere plaatsen uit oude rekenboeken zal ik bij gelegenheid meedeelen. Zie ook over ‘groot dozijn, groot honderd, groot duizend’ (en over ‘pond’ = ‘120 stuks’) de oude woordenboeken, zooals Adelung, Heinsius en Krünitz. Stellenbrecher (*Allgem. Taschenb.*) schijnt ‘groot duizend’ in twee beteekenissen, 10×120 en 12×120 , gekend te hebben.

Om ‘tweehonderd, driehonderd’, enz. te kennen te geven bestonden in 't Indogermaansch twee manieren: óf zooals in oind. *tri(ni) çatâ(ni)*, *saptâ çatâ(ni)* = zd. *hapta satâ* (evenzoo got. *þrija hunda*, *sibun hunda*), óf samenstelling en aanhechting van 't vrouwelijk suffix *-î-ia* zooals in skr. *sapta-çatî*, voor gri. *ἑπτακάρια*, lat. *septingenti* (in 't Latijn en Grieksch zijn uit de oorspronkelijke feminina op *-î-ia* nieuwe verbogen adjektieven, in 't Latijn op *-ginti*, *-ginta* in 't Grieksch op *-xáριοι*, *-xάρια* ontstaan). Van dien Indogermaanschen vorm op *-kntî* *-kntia* bezit het Germaansch een overblijfsel in het telwoord voor ‘duizend’.

1000. Got. *þúsundi* (Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 327), voor **þús-hundi* is eene samenstelling met *hund*, met het vrouwelijke afleidingsuffix *ja-* (vgl. skr. *pañcaçatî*, *ṣaṭçatî*, gri. *-xάρια*, *-xόσια*); vgl. got. *þindangardi* vr., bij *gards* m.; het telwoord is onzijdig (vgl. gri. *-xόσια*, vanwaar *-xόσιοι*) in *Ezra* 2, 14 : *two þúsundja*. 't Slawisch komt overeen met got. *-hundi*, skr. *-çatî*, zooals dadelijk zal blijken uit den vrouwelijken *ja*-vorm (oorspronkelijk slaw. *tysešta tysqšta*). De *h* in 't midden is in 't Germaansch regelmatig verdwenen, vgl. on. *líkame*, oe. (*Cur. Past.*) *licuma*, ohd. *lihmo*, uit **lík-humo* (blz. 53); zij komt in 't Oudnoorsch nog vaak voor, in 't bizonder in *þús-hundraþ* (b.v. *Agrip* 53'), ozwe. (run.) *þúshuntraþ* — vgl. Vigfusson op *þúsund* en Rydqvist II, 568; van veel gewicht is vooral Salisch Frankisch (*Lex Sal.*) *thús-chunde* Jak. Grimm, *Gesch. d. dtsh. Spr.*, 385. De gegeven verklaring is ook hierom zoo bevredigend omdat ‘duizend’ een beteekenis kan hebben die in overeenstemming is met de twaalftallige beteekenis van ‘honderd’ (Adelung geeft op ‘groot duizend’ in den zin van 1200; en vgl. Vigfusson). Voor de verklaring van *þús* is van belang de vorm *thyuphadus* in de *Lex Visigoth.* (= Ulfila *þúsundifaps*). Dat **þús* (*þiu-* of **þui-*?) is in beteekenis verwant met skr. *tuvi* ‘veel’ (*thyuphadus* = skr. *tuvi-pati*? Schade, *Ald. Wtb.*); in vorm is het, volgens Bugge, *P.-Br. Beitr.* 13, 327, een *os*-stam **tús*, een klankwisselende vorm bij skr. *tavás* ‘kracht’ (*tuvištama*, *túvišmat*). Dat de oorspronkelijke beteekenis van duizend ‘veelhonderdtal’ was, giste reeds Scherer, *Z. Gesch. d. dtsh. Spr.*, 457, wegens skr. *tuvi*. Waarschijnlijk was dus vóórgerm. **tús-k'ntî* **tús-k'ontî* aanvankelijk een onbepaald rond

getal (gri. *μύριοι μύριοι*), en Vigfusson neemt dan ook voor on. *þúsund* alleen de beteekenis *μύριοι* aan. Met dat Vóórgermaansch **tús-k'ntya* **tús-k'nti* 'veelhonderdtal' kunnen, zooals Leskien mij mededeelt, pruis. *tusimla*, oslow. *tysęsta tysęsta* overeenkomen, terwijl 't laatste wijst op een klankwisselenden vorm **tús-k'omti* (= ozwe. *þúsand*, fi. *tuhanti*). De Pruisische vorm en de Slawische vormen zijn niet uit het Germaansch overgenomen, en daar ook 't Germaansche woord niet kan zijn overgenomen, moeten de woorden van oudsher verwant zijn (skr. *sahásra* 'duizend', bij *sáhas* 'kracht', heeft in 't Germaansch geen verwanten).

J. Grimm, *Gesch. d. dtsh. Spr.*³, 167; *Germ.* 1, 18; 217; Schleicher, *Compendium*³, 494; Scherer, *Z. Gesch. d. dtsh. Spr.*¹, 443; Osthoff, *Morph. Unters.* I, 92; Benfey, *Gött. gel. Nachr.* 1879, 355; 1880, 1; Thurneysen, *Kuhn's Zschr.* 26, 312; Schade, *Altid. Wtb.* op *thúsundi*; Joh. Schmidt, *Pluralbildungen* 293; 431; [Brugmann, *Grundr.* II, s. 506 f. V.].

VERBETERINGEN EN TOEVOEGSELS ¹⁾.

- Blz. 9, r. 12 v. b. *bord-haga* Lees: *bord-haza*
 " " " 5 v. o. Over germ. **blunda-* zie men thans *P.-Br. Beitr.* 17, 576.
 " 10, " 22 v. b. *ἰδισμάτων* Lees: *ἰδισμάτων*
 " " " 5 v. o. Germaanschen Lees: Germaansche
 " 12, " 15 v. b. *frungâr*, Lees: *frunzâr*,
 " " " 8 v. o. B. Güterbock, *Bemerkungen über die lateinischen Lehnwörter im Irischen*; Leipzig.
 " 13, " 14 v. b. Voeg bij: oe. *eosol*.
 " 14, nar. 12 v. o. Lasch in: *charta carta* 'papier': ohd. *karz* 'lampetit', met het afleidsel *kerza* (on. *kerte*) 'kaars', uit *carteus*? S.
 " 15, r. 12 v. b. Ndl. ook *kēker*.
 " " " 14 " " *umbi* Lees: *umpi*
 " " " " v. o. Voeg bij: osa. *curnilbóm* *Ahd. Gl. II*, 717⁹.
 " " " 5 " " nndl. *komkommer* Lees: uit het Fransch nndl. *komkommer*
 " 16, " 2 " " got. *fáski* Lees: got. **fáski*
 " 18, " 5 v. b. Zie ook *charta*. S. (boven).
 " 22, " 10 " " ondd. *spada*. Lees: ondd. **spada*.
 " " " 14 " " Voeg bij: osa. *spenule* *Ahd. Gl. II*, 717²¹.
 " 28, " 16 v. o. een nominatief Lees: als nominatieven
 " 29, " 10 " " zijn beslag Lees: haar beslag
 " 30, " 5 " " Zie echter Wrede, *Sprache der Ostgot.* 48 en Much, *Zschr. f. dtsh. Alt.* 35, 322.
 " 32, " 8 " " *rik-* Lees: *-rik*
 " 37, " 20 v. b. *tetervas*, Lees: *teterva*,

¹⁾ De toevoegsels van den Schrijver zijn door S. kenbaar gemaakt.

- Blz. 37, r. 4 v. o. Over de Germaansche woorden in 't Slawisch zie men thans ook Uhlenbeck, *Slav. Arch.* 15, 481 ff.
- " 54, " 17 " " Over de Indogermaansche gutturalen zie men thans Bezzenberger, *Bezzb. Beitr.* 16, 234 ff., die twee gutturaalreeksen én een palataalreeks aanneemt.
- " 56, " 10 " " *skjalgr* Lees: *skjálgr*
- " 58, " 20 " " *æ, é* Lees: *é, é*
- " " " 2 " " *tača* Lees: *tača*
- " 61, " 18 " " **bheroyrn* Lees: **bheroyrn*
- " 63, " 18 " " hoewel -- geassimileerd, Lees: doordat ze meermalen aan andere medeklinkers is geassimileerd,
- " 64, " 7 " " nhd. *wuchzen*, Lees: mhd. *wuchzen*,
- " 70, " 1 v. b. *singál*, Lees: *sinjál*,
- " " " 16 " " *qngnora*, Lees: *qngnora*,
- " 74, " 21 v. o. *pránita*, Lees: *pránita*,
- " 78, " 6 v. b. *áinnóhun* Lees: **áinnóhun* (geschreven *ainóhun*)
- " " " 6 v. o. *hringnett* Lees: *hringnëtt*
- " 85, " 11 " " *Spr.*², Lees: *Spr.*¹,
- " 86, " 10 v. b. Zie echter W. Streitberg, *Zur germ. Sprachgesch.* 10 f.
- " 89, " 16 v. o. zijn verklaring Lees: hare verklaring
- " 92, " 15 " " nhd. *dristi*, Lees: osa. *thristi*,
- " 105, " 1 v. b. Voor de Germaansche wetten op den 'auslaut' zijn van belang de stukken van H. Hirt, *Indogerm. Forsch.* 1, 1 ff.; 195 ff.
- " 129, " 14 v. o. een ouden vorm op *-mi* Lees: een vorm behoorende bij een oud praesens op *-mi*
- " 131, " 1 " " Over got. *sijum*, *sijub* zie men Brugmann, *Grundr.* II, s. 908.
- " 133, " 3 v. b. Zie over 't Germaansche perfectum ook G. Holz, *Urgerm. geschlossenes ē und Verwandtes*; Leipzig 1890 (beoordeeld *Anz. f. dtsh. Alt.* 17, 185 ff.).
- " " " 6 " " *gé-gm-ñt*, Lees: *ge-gm-ñt*,
- " 143, " 16 v. o. *haibaiþ* Lees: *habaiþ*
- " 146, " 21 v. b. *zwizzaron*, Lees: *zwizzarôn*,
- " 149, " 8 " " Zie over den 2^{en} pers. praet. ind. ook v. Fierlinger, *Kuhn's Zschr.* 27, 430 ff. en van Helten, *P.-Br. Beitr.* 17, 554 f.

- Blz. 153, r. 21 v. b. Zie v. Helten, *P.-Br. Beitr.* 15, 455 f.
 „ 157, „ 9 „ „ Voeg bij: *matronis Saitchamims* Much, *Zschr.*
f. dtsh. Alt. 35, 315 ff.
 „ „ „ 15 v. o. Voeg bij: *Saitchamims* 'Saithamiabus'.
 „ „ „ 14 „ „ Zie echter Rud. Henning, *Kuhn's Zschr.* 31,
 297, die op goede gronden deze verklaring
 verwerpt.
 „ 166, „ 10 „ „ In 't Mndl. heeft alleen 't pronomen *al* nog
 een n. a. s. ntr. *allet*.
 „ 180, „ 6 „ „ Zie ook v. Helten, *P.-Br. Beitr.* 17, 550 ff.
 „ 191, „ 10 v. b. Tegen deze verklaring komt Brugmann op
Grundr. II, s. 503.
 „ „ „ 20 v. o. *tysešta tysašta* Lees: **tyseŭja *tysatja*

INHOUD.

	Blz.
Voorrede van den Vertaler	V
Voorrede van den Schrijver	VII

I. Inleiding.

§ 1. Gemeenschappelijke Eigenaardigheden der Europeesche Groep	1
§ 2. Germaansch en Keltisch	3
§ 3. Germanen en Romeinen	6
§ 4. De Latijnsche Woorden in 't Oudgermaansch	12
§ 5. 't Oudst bekende Karakter der Germaansche Klanken	28
§ 6. Germaansch en Grieksch	33
§ 7. Germanen en Slavoletten	36
§ 8. Invloed van 't Germaansch op de Finsch-Lapsche Talen.	39
§ 9. Niet opgehelderde Betrekkingen	41

II. 't Konsonantisme.

§ 10. De Klankverschuiving	43
§ 11. Uitzonderingen op de Klankverschuiving.	45
§ 12. De 'grammatische Wechsel' en de Wet van Verner.	48
§ 13. De oorspronkelijk Germaansche Spiranten	51
§ 14. De Indogermaansche Gutturals in 't Germaansch	54
§ 15. De niet verschoven Konsonanten	57
§ 16. Dubbele Medeklinkers	63
§ 17. Omzetting	66

III. De Klemtoon.

§ 18. De Indogermaansche Klemtoon en zijn Invloed in 't Germaansch.	67
§ 19. De Germaansche Hoofdklemtoon	70
§ 20. De Germaansche Bijklemtoon	75
§ 21. De Klemtoon in den Zin in 't Germaansch.	80

IV. 't Vokalisme.

	Blz.
§ 22. De Indogermaansche en de Germaansche Klinkers . . .	90
§ 23. De 'Ablaut' in de Wortels	92
§ 24. De 'Ablaut' in de Suffixen en de Tusschenklinkers . . .	97
§ 25. Volmaking van 't Germaansch Klinkerstelsel	99
§ 26. Kronologische Bizonderheden.	103

V. De Klankveranderingen aan 't Einde der Woorden.

§ 27. 't Oorspronkelijk Germaansch Tijdperk	105
§ 28. Algemeen Germaansche Wetten op den 'Auslaut'. . .	107

VI. Oost- en Westgermaansch.

§ 29. 't Oostgermaansch	112
§ 30. De Punten van Aanraking tusschen 't Noorsch en 't Westgermaansch	114
§ 31. De Westgermaansche Wet op den 'Auslaut'	115
§ 32. Synkope	119
§ 33. De Rekking van Medeklinkers in 't Westgermaansch . . .	121
§ 34. De Halfklinkers in 't Westgermaansch	123

VII. De Vervoeging.

§ 35. 't Praesens op - <i>ō</i>	124
§ 36. 't Praesens op - <i>mi</i>	129
§ 37. 't Perfectum	132
§ 38. De Aorist	135
§ 39. Werkwoorden met opgeschoven verleden Tijd	138
§ 40. De Naamwoordelijke Vormen der Werkwoorden	139
§ 41. 't Zwakke Werkwoord.	142
§ 42. De Stamvorming der Deverbatieven	144
§ 43. De Persoonsuitgangen	146
§ 44. De Vorming der Wijzen	149
§ 45. 't Passivum	150

VIII. De Verbuiging.

§ 46. De Uitgangen der Naamvallen	150
§ 47. 'Ablaut' en Accent	157
§ 48. De Klinkerstammen.	160
§ 49. De Medeklinkerstammen	161
§ 50. De Verbuiging der Pronomina en Adjektieven.	164
§ 51. De Stammen der Voornaamwoorden	166
§ 52. De Voornaamwoorden zonder Geslachtsonderscheiding . . .	170

IX. De nominale Woordvorming.

	Blz.
§ 53. De Verbuigingstypen	172
§ 54. De Suffixen met Medeklinkers	174
§ 55. De Samenstellingssuffixen.	175
§ 56. De Vleinamen	176
§ 57. De Samenstelling	177
§ 58. De Trappen van Vergelijking	180
§ 59. De Bijwoorden	182
§ 60. De Telwoorden	185
Verbeteringen en Toevoegsels	193

